

ANGVSTIA 26, 2022

ANGVSTIA

26

Revista

Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni

Editura ANGVSTIA
Sf. Gheorghe
2022

Redactor șef

ALEXANDRU POPA

Colegiu de redacție

DAN-LUCIAN BUZEA

DAN ȘTEFAN

CORNELIU BELDIMAN

COSMINA-MARCELA OLTEAN

Orice corespondență se va trimite pe adresa:
Please send any mail to the following address:

MUZEUL NAȚIONAL AL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

Sfântu Gheorghe, Str. Gábor Áron nr. 16

520008, jud. Covasna

Telefon/fax: +40 267 314139

e-mail: secretariat@mncr.ro

web: angvstia.mncr.ro

ISSN 2602 – 0653

ISSN-L 1454 – 8275

Cuprins – Table of Contents

STUDII DE ISTORIE (*History studies*)

Florin HERȚEG, Jurnalul de pe Frontul de Răsărit al sergentului sanitar Nicolae Olaru (1942-1943)/*Diary from the Eastern Front of the medical sergeant Nicolae Olaru (1942-1943)* (10.36935/ang.v26.1) 9

Corneliu BELDIMAN, Arhimandritul Gherasim Iscu – mărturisitor și mucenic creștin ortodox în închisorile regimului comunist. Evocare la 110 ani de la naștere (1912-2022)/*Archimandrite Gherasim Iscu – Orthodox Christian confessor and martyr in the prisons of the communist regime. Evocation on the 110th Birth Anniversary (1912-2022)* (10.36935/ang.v26.2) 95

Marian COSAC, Securitatea și cercetarea arheologică din județul Brașov, Covasna și Harghita în ultimul deceniu al regimului comunist/*The Securitate and archaeological research in the Brașov, Covasna and Harghita Counties in the last decade of the communist regime* (10.36935/ang.v26.3) 109

Cosmina-Marcela OLTEAN, Colecția de etnografie a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe. Note despre subcolecția de lemn etnografic/*The ethnography collection of the National Museum of the Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe. Notes on the ethnographic wood subcollection* (10.36935/ang.v26.4) 133

Florentina TEACĂ, Câteva considerații asupra colecției de păpușare din patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni/*Some considerations on the wooden cheese doll moulds collection of the National Museum of the Eastern Carpathians* (10.36935/ang.v26.5) 149

Florina BĂNICĂ, Moara hidraulică cu roată verticală și aducție superioară a familiei Cojan din localitatea Covasna, jud. Covasna/*Hydraulic mill with vertical wheel and top feed of the Cojan Family from Covasna, Covasna County* (10.36935/ang.v26.6) 169

Ioana-Cristina BAUBEC-FELEA, Valorificarea expozițională și educațională a colecției de figurine Cucuteni-Ariușd din situl arheologic Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, jud. Harghita. Proiect de educație muzeală/*Exhibition and educational valorisation of the Cucuteni-Ariușd figurine collection from the archaeological site Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, Harghita County. Museum education project* (10.36935/ang.v26.7) 187

Cronica activităților (*Chronicle of activities*)

Cosmina-Marcela OLTEAN, Cristina-Ioana BAUBEC-FELEA, Cronica activității Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni pentru anul 2021/*The National Museum of Eastern Carpathians – Activity Report on 2021* 211

Studii de istorie

History studies

Jurnalul de pe Frontul de Răsărit al sergentului sanitar Nicolae Olaru (1942-1943)

Diary from the Eastern Front of the medical sergeant Nicolae Olaru (1942-1943)

Florin HERȚEG¹

Cuvinte cheie: Al Doilea Război Mondial, Frontul de Răsărit, jurnal, sergent sanitar Nicolae Olaru, Sita Buzăului, U.R.S.S.

Keywords: World War II, Eastern Front, diary, medical sergeant Nicolae Olaru, Sita Buzăului, USSR

ABSTRACT

The article publishes the diary kept at the front by the young Nicolae Olaru from Sita Buzăului (Ciumernic) commune, nowadays Covasna County, son of a World War I veteran, enlisted in the 89th Infantry Regiment / Command Company – 1939 Contingent. His diary contains his daily entries from 9 August 1942 (the day he left Sita Buzăului and Braşov railway station for the front) to 5 February 1943 (the day he returned from the front to Braşov and Sita Buzăului), during which time he was at the front in the USSR as a medical sergeant. The diary contains notes about places, events, duty, hardships, anxieties, fears, homesickness and so on, and is a testimony to the experience of the young soldier, who saw and lived the horrors of war not through the eyes and feelings of the man who wielded the weapon, but of the man who fought with death trying to save the wounded comrades. The diary was, as its author records, his confidant, to whom he entrusted 'all his sorrows with the aim that it would end up in the hands of my beloved family' if 'it should be my fate to be a hero'.

Perioada celor două războaie mondiale reprezintă pentru generația noastră acel răstimp în care străbunii, buncii sau părinții noștri au avut de înfruntat suferințele și consecințele unor conflicte militare globale care au generat o percepție dureroasă asupra acelor vremuri.

Primul Război Mondial (1914-1918) a lăsat în urmă numeroase răni care cereau mult efort pentru redresare. Nici nu se vindecaseră încă toate rănilor și norii amenințători ai războiului s-au ivit din nou. La doar două decenii după „Războiul cel Mare” a izbucnit Al Doilea Război

Mondial. Descriș și ca „Războiul Total”, fiind implicate atât resurse militare, cât și civile, el a lăsat în urmă milioane de morți, foarte mulți dintre ei fiind civili. Încă din 1938 devenea tot mai vizibilă o creștere a încordării în relațiile internaționale; „pe cerul Europei se adunau norii furtunii”.² Ca și în cazul Primului Război Mondial, a fost necesară doar o scânteie pentru a se aprinde butoiul cu pulbere.

În acest context, profitând și de o atitudine concesivă din partea guvernelor Marilor Puteri, Germania a luat calea agresiunii și, în 1938, a încorporat Austria (*Anschluss*), iar în martie 1939 a ocupat

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sf. Gheorghe, hertegflorin@yahoo.com.

² Constantiniu 2002, 336; Churchill 2015.

și dezmembrat Cehoslovacia. Odată deschisă „Cutia Pandorei”, Italia a atacat Albania, în aprilie 1939. De aici și până la declanșarea celui „mai dramatic și sângeros eveniment din istoria omenirii”³ a fost doar un pas. Prin atacul Germaniei hitleriste împotriva Poloniei, la 1 septembrie 1939, a început Al Doilea Război Mondial, conflict global între Puterile Axei și Aliați.⁴ El s-a încheiat în 1945, când toate Puterile Axei au fost înfrânte.⁵

România, amputată în 1940⁶, a participat la război de la 22 iunie 1941⁷ până la 12 mai 1945, într-o primă etapă alături de Puterile Axei, iar de la 23 august 1944 împotriva acestora, alături de Aliați.⁸

Din nou la război

Mulți combatanți din Primul Război Mondial și/sau feciorii lor au îmbrăcat

haina militară și au luat drumul frontului. Printre ei s-a aflat și tânărul Nicolae Olaru, născut în satul Ciurnic, com. Sita Buzăului, jud. Brașov.⁹

Al șaselea copil, din cei șapte, ai lui Nicolae Olaru (n. la 1877), combatant în Primul Război Mondial, și al Mariei (fig. 5), Nicolae Olaru (junior) s-a născut la data de 19 ianuarie 1919. Precum majoritatea copiilor fără prea multe posibilități materiale¹⁰, după ce, între anii 1926-1933, a frecventat Școala gimnazială din Sita Buzăului, a rămas acasă să-și ajute părinții în gospodărie.

În 1939, la vârsta de 20 de ani, a îmbrăcat haina militară (Fig. 1). La începutul stagiului militar a fost trimis nu foarte departe de casă, la o unitate din localitatea Baciul¹¹, lângă Săcele. Apoi a ajuns la Cotnari¹² de unde, în 1940, la 29 iunie, scria părinților și fraților săi că este sănătos, mulțumindu-le pentru un pachet și banii primiți de acasă. Își exprima îngrijorarea în legătură cu o problemă medicală a mamei sale, pe care e convins că, dacă ar fi fost acasă, ar putea să o rezolve imediat, dar așa fiind situația îi sfătuiește ce să ia de la farmacie și cum să procedeze. După terminarea stagiului a revenit la Baciul (Fig. 4-6).¹³

În timpul stagiului militar a fost repartizat la infirmerie, unde seriozitatea și perseverența l-au ajutat să dobândească instruirea de sanitar (Fig. 2-4).

³ Șuța 1991, 7.

⁴ Puterile principale ale Axei erau: Germania, Italia și Japonia, dar apartenența la Axă a fost dinamică și mai multe națiuni au intrat și apoi au părăsit Axa. Aliații sau Națiunile Unite (1942) au fost grupul de țări (26) care s-au opus Puterilor Axei (cei mai importanți: Uniunea Sovietică, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, Statele Unite ale Americii, China).

⁵ În Europa, războiul s-a încheiat odată cu capitularea Germaniei naziste, la 8/9 mai 1945, dar a continuat în Asia până la capitularea Japoniei – 15 august 1945; la 2 septembrie 1945, s-a semnat armistițiul privind capitularea Japoniei, act ce pecetluiește încheierea de facto a războiului.

⁶ În anul 1940, în perioada iunie – septembrie, prin ultimatum și dictat, România a pierdut peste o treime din suprafață și populație. Ea a cedat Basarabia, Bucovina de Nord și Ținutul Herței Uniunii Sovietice, Transilvania de Nord Ungariei și Dobrogea de Sud (Cadrilaterul) Bulgariei.

⁷ România a intrat în război, alături de Germania, împotriva U.R.S.S.; Armata română a trecut Prutul având ca obiectiv eliberarea Basarabiei și Bucovinei (cf. Giurescu 2003, 452).

⁸ Nu ne propunem cu acest prilej trecerea în revistă a reperelor celui de Al Doilea Război Mondial și ale Campaniei din Est; pentru întreaga problemă există o literatură luxuriantă, românească și internațională, care se înmulțește continuu; aici nu cităm decât selectiv câteva lucrări pe care le considerăm de referință și care cuprind o bibliografie extensivă: Duțu, Retegan 1999; Duțu et al. 1999; Duțu 2000; Duțu 2008; Duțu, Olteanu 2011; Duțu 2019; Duțu 2022; Giurescu, Șperlea 2008; Ozunu, Otu 1999. Pentru Campania din Est (cronologie, etape, operațiuni militare etc.) cf. Duțu 2008, 219-296.

⁹ Satul Ciurnic a făcut parte, ca localitate distinctă, din com. Sita Buzăului, care în perioada interbelică a aparținut jud. Brașov. În prezent satul este înglobat în com. Sita Buzăului, localitate care se află în partea de sud a jud. Covasna, în zona de Curbură a Carpaților, în Depresiunea Întorsura Buzăului, pe valea râului Buzău.

¹⁰ Tatăl lucra în domeniul exploatarei forestiere, iar mama era casnică.

¹¹ Sat în prezent înglobat (cartier) în municipiul Săcele, situat în partea de sud-est a jud. Brașov, în vecinătatea municipiului Brașov.

¹² Localitate situată în partea de nord-vest a jud. Iași.

¹³ Din perioada stagiului militar se află în păstrarea urmașilor două scrisori trimise părinților săi, una datată 29 iunie 1940, trimisă din Cotnari și alta din 4 februarie 1941, trimisă din Baciul.

La mobilizare, pe baza experienței acumulate, a fost trimis pe front în calitate de sergent sanitar.¹⁴

Pornit pe drumul care doar în speranțe era atunci și de întoarcere, precum mulți alți combatanți, și-a luat ca tovarăș un carnet, care a devenit bunul său confident, „martorul” activităților, întâmplărilor, faptelor și trăirilor sale, ca și al modului în care și-a făcut datoria de ostaș în condițiile îngrozitoare ale Frontului de Răsărit.

Jurnalul sergentului sanitar Nicolae Olaru

Jurnalul aparține familiei Cornel Olaru, fiind pus la dispoziția noastră prin bunăvoința nepoatei autorului jurnalului, Alina Herteg (n. Olaru), în posesia căreia se află în prezent originalul de pe front și transcrierea lui parțială, de către autor, după întoarcerea acasă, precum și fotografiile personale reproduse în articol și medaliile primite de Nicolae Olaru (Fig. 7-8).

Jurnalul original are 104 file = 208 pagini. Consemnările (cu creion și cerneală albastră) sunt făcute într-un carnet cu foi veline, completate recto/verso; carnetul are dimensiunile: lungime 13 cm, lățime 8,5 cm, grosime 2 cm și coperti cartonate învelite în material textil (Fig. 10).

Numerotarea paginilor a fost făcută de către autorul articolului/editorul jurnalului de la 0 (contracoperta 1 / coperta interioară 1 / coperta 2, pe care s-au făcut însemnări), apoi p. 1-208 și până la 00 (contracoperta 2 / coperta interioară 2 / coperta 3, pe care s-au făcut, de asemenea, însemnări) (Fig. 11-61).

Editorul a procedat la culegerea textului manuscris, operând corectarea și actualizarea grafiei, eliminându-se greșelile de ortografie și de punctuație, care fac dificilă urmărirea textului. În dreptul fiecărei date de consemnare din jurnal au fost

precizate paginile respective ale originalului și figura în care acestea se regăsesc.

Nu sunt reproduse în text însemnările de pe contracoperti (dar sunt inserate în figuri), nici cele de la p. 198-203 (șase pagini, dintre care trei cu însemnări), care se referă la date strict personale ale lui Nicolae Olaru (aceste pagini nu au fost inserate în figuri).

În unele cazuri, pentru lămurirea sensului unor cuvinte sau pentru completarea propoziției (de multe ori fără predicat, datorită frecvenței notărilor de tip telegrafic, date fiind circumstanțele în care erau făcute), au fost operate completări tacite sau au fost introduse adăugiri între paranteze drepte []. Toponimia, adesea incertă ca grafie, consemnată distorsionat de către autorul jurnalului a fost sintetizată într-un tabel (Tabel 1).

Pentru a permite consultarea originalului, în continuarea textului cules au fost inserate paginile jurnalului în facsimil (imagini scanate), grupate în figuri cuprinzând fiecare câte patru pagini de jurnal, cu excepțiile menționate mai sus (Fig. 11-61). În figuri numerotarea stângadreapta se referă la numărul paginii.¹⁵

Acest jurnal cuprinde însemnările sergentului sanitar Nicolae Olaru, înrolat în Regimentul 89 Infanterie / Compania Comandă - Contingentul 1939, participant la Campania din U.R.S.S., în perioada 9 august 1942 – 5 februarie 1943, perioadă în care a fost pe front. Jurnalul este mărturia experienței unui om simplu, soldat de ocazie, pe care războiul l-a purtat pe Frontul de Est, unde a văzut și trăit ororile războiului, nu prin ochii și simțămintele celui ce mânia arma, ci din poziția celui ce se lupta cu moartea ca sanitar, încercând să salveze pe cei răniți.

Referitor la cât de important era jurnalul pentru autorul său, ilustrativă este

¹⁴ Pentru date asupra Serviciului Sanitar al Armatei Regale Române și participarea sa la operațiunile militare pe Frontul de Est cf. Pop 2017.

¹⁵ Toate reproducerile foto ale documentelor și fotografiile medaliilor au fost realizate de către autorul articolului / editorul jurnalului.

consemnarea acestuia de la 27 septembrie 1942: „Deci este Duminică și altă mângâiere nu am decât acest carnet, căruia îi dau toate durerile cu scopul că va ajunge în mâna iubitei mele familii”.¹⁶

Consemnările făcute zilnic, în ordine cronologică, încep din ziua plecării pe front. Atunci, la 9 august 1942, Nicolae Olaru nota: „Îmbarcat în gara Brașov la ora 6 stau, suspin și aștept ora plecării în străini cu Dumnezeu mai departe. Am plecat din scumpul nostru oraș cu inima plângând, mă uit cum îl las în urmă, doar Bunul Dumnezeu cred că ne va ajuta să ne întoarcem din nou în el sănătoși”.¹⁷

Odată plecat cu trenul spre Frontul de Est, Nicolae Olaru notează localitățile prin care au trecut, dar și trăirile care îl încercau în drumul spre necunoscut.

Conform consemnărilor din jurnal, pe data de 11 august au ajuns la Chișinău și de aici au plecat „spre neagra străinătate”¹⁸, pe 16 august au ajuns la Nipru, iar pe 19 august au ajuns la locul destinat pentru debarcare, la 12 km de Mariupol, și de unde „se spune că avem 500 km pe jos până în Caucaz, unde intrăm în acțiune, cu Dumnezeu înainte”.¹⁹ În aceeași zi au pornit spre Mariupol, urmând apoi zile în șir de marșuri de peste 20 sau 30 km, fiind consemnate localitățile pe unde au trecut și unde s-au oprit. Pe 25 august la „ora 12 am ajuns în orașul Taganrog, port la Marea de Azov, unde sunt și cele mai frumoase fete din lume”²⁰, iar pe 27 august erau lângă râul Doneț, de unde au pornit spre Rostov, localitate așezată pe râul Don, la 56 km de Marea de Azov, unde au ajuns pe 29 august și au staționat două zile.²¹

Pe 31 august, la plecare din Rostov „s-a schimbat direcția, nu mai mergem înspre

Caucaz, am luat-o spre Stalingrad, hotar Volga”.²² Marșul continuă și, pe 16 septembrie, ajung la 15 km de linia I: „Suntem la 15 km de linia I, se aud tunul și mitraliera, diseară plecăm mai aproape, unde instalăm infirmeria, dar este foarte frig”.²³

În linia I, unde au ajuns, s-a dezlănțuit iadul. Sergentului sanitar Nicolae Olaru i-au trecut prin mâini sute și sute de răniți și bolnavi. Paginile jurnalului conțin, din această perioadă, însemnări privind simțul datoriei, frământări și frici, dor de cei de acasă și multă rugăciune către Dumnezeu, în care își puneau toată nădejdea că-i poate scăpa și vor reveni acasă. Nicolae Olaru notează: „Toată noaptea am primit răniți și i-am îmbunat ca să treacă noaptea și plouă, vin uzi și nemâncați. La ora 1, unul dintre ei a murit, creștinește am aprins o lumânare timp de un minut. Mai mult nu se putea căci a urmat un groaznic bombardament, de se zguduia pământul”.²⁴ Morții și răniții urmau să sosească din clipă în clipă; „Toată noaptea nu am dormit, continuu a curs la răniți tot grav, fără mâini, fără picioare, Dumnezeu știe cât sunt de ciopârțiți. Tot ajutorul ce-l putem da [sunt] un ceai cald și pansament. Petcu din satul meu [a fost] prins ca prizonier”.²⁵ Referitor la morți, în 28 septembrie, Nicolae Olaru consemna: „Cu mult greu arunc ochii spre cimitirul de lângă casa în care stăm, în satul Gromki, sunt vreo 600 de morți în el”.²⁶

Autorul jurnalului nu a rămas insensibil nici la suferința civililor din zonă: „... Te uiți la bieții civili, plânge inima în mine când îi vezi desculți, cu capetele goale și nespălați și hămesiți”.²⁷ (consemnare din data de 30 septembrie).

¹⁶ Olaru 1942, 48-51.

¹⁷ Olaru 1942, 3.

¹⁸ Olaru 1942, 4.

¹⁹ Olaru 1942, 9-10.

²⁰ Olaru 1942, 13-14.

²¹ Olaru 1942, 15-16.

²² Olaru 1942, 21-22.

²³ Olaru 1942, 22.

²⁴ Olaru 1942, 41.

²⁵ Olaru 1942, 48.

²⁶ Olaru 1942, 54.

²⁷ Olaru 1942, 58.

La toate greutățile ce le avea de înfruntat, treptat se mai adaugă și frigul, care devine tot mai aspru; pe măsură ce vremea înainta spre iarnă, apar și bolnavii răciți și cu stări de gripă. 21 octombrie este „ziua în care vărul Vasile a intrat în foc în linia I, și el este greu de tot, că jugul iernii a căzut pe noi”²⁸, iar pe 28 octombrie vărul său Vasile era printre răniții ce au fost aduși noaptea la infirmeria de campanie.

Lucrurile se precipită pe front. „Am fost înfrânți ca niciodată în istoria română, dar singura speranță este la Bunul Dumnezeu, care în acele clipe grele de tot ne va ajuta să scăpăm și de aici. Cu ajutorul lui Dumnezeu [sperăm] să putem ajunge la dragele noastre case, unde ne așteaptă părinții înduioșați.”²⁹ (consemnare din data de 2 decembrie).

Începe iar lungul șir al zilelor cu zeci de kilometri de marș, de data aceasta pe frig și ger. Speranța era că se vor întoarce în Țară, însă „tot supărat și amărât aștept ziua și ora plecării în Țara mea. Timpul e frumos, dar timpul e greu, am rămas medic la Reg. A plecat și Dl Plut. la spital, iar eu sunt bolnav, dar trebuie să mențin serviciul, căci medic nu mai este, am multe în grijă. Dar mă rog la Dumnezeu să ajungem la casele noastre”³⁰, nota Nicolae Olaru pe 14 decembrie.

Au mărșăluit în condiții foarte grele, după cum chiar autorul jurnalului consemna la 27 decembrie 1942: „Un frig cum nu s-a mai pomenit, de 40 de grade, cu un viscol și am făcut 52 de km, așa eram de obosit de era să cad jos, mâinile amorțite, a fost una dintre cele mai triste și negre [perioade], dar Dumnezeu nu m-a lăsat, că am reușit să ajung la destinație, dar doi soldați săracii au murit mergând pe drum, și cai destui”³¹.

Pe 10 ianuarie 1943, ajunși „într-o regiune unde sunt biserici, lumea merge la biserică”, cu gândul la Dumnezeu ca să poată trece peste greutatea, Nicolae Olaru scria că „până acum [Dumnezeu] ne-a ajutat, din 2 700 de ostași, cât a avut Regimentul au rămas 200 și sunt și eu sănătos, altă dorință nu am decât asta.”³² La doar trei zile după aceasta, pe 13 ianuarie, consemna: „M-am sculat foarte bolnav, am [temperatura] 40 grade, este un ger mare, vânt, și în căruță și pe jos am făcut 40 km cu temp[eratura] de 40 grade.”³³ Nicolae Olaru făcuse congestie pulmonară și a ajuns într-un spital. Pe 19 ianuarie 1943 nota: „Sfânta Bobotează, afară ninge și cu frig, noi zacem în spital mai mulți bolnavi, toți cu speranța în Bunul Dumnezeu, că o să ne învrednicească a ne vedea casele noastre, dar cu greu de a le mai vedea.”³⁴

Pe 27 ianuarie 1943 a fost îmbarcat în tren la Stalino cu un lot format din mulți răniți și a început drumul către casă. „M-am sculat, frig mare, ger, la ora 10 m-am pus într-o mașină, cu ajutorul lui Dumnezeu m-a dus la gara Stalino, suntem 800 de bolnavi, ne-a suit în vagoane de boi pe paie pentru această oră a îmbarcării pe care Bunul Dumnezeu ne-a ajutat de am mai apucat-o. Este frig în vagonul de boi, dar să mulțumim lui Dumnezeu.”³⁵

După o debarcare la Razdelnaia, Nicolae Olaru a primit în grijă bolnavi: „Aseară la ora 23 am debarcat la Razdelnaia, la Spitalul de campanie,ăștia au declarat că nu mai sunt bolnav și ne-am culcat la Crucea Roșie a gării. Acum m-am sculat, eu sunt șeful a 60 de bolnavi, cu care Bunul Dumnezeu ne ajută a ne face formele de ieșire, și cred că diseară plecăm cu Dumnezeu mai departe.”³⁶

²⁸ Olaru 1942, 82.

²⁹ Olaru 1942, 138.

³⁰ Olaru 1942, 154.

³¹ Olaru 1942, 164.

³² Olaru 1943, 178.

³³ Olaru 1943, 179.

³⁴ Olaru 1943, 182.

³⁵ Olaru 1943, 192r.

³⁶ Olaru 1943, 196.

În 3 februarie nota: „Am trecut cu ajutorul lui Dumnezeu pe pământ românesc, după atâta chin și amar”.³⁷ Ajuns la Tighina, a luat trenul spre Iași și de aici spre Brașov.

Ultima consemnare legată de front este din 5 februarie 1943, ziua în care Nicolae Olaru scria: „Am venit foarte bine până la Brașov, unde Bunul Dumnezeu ne-a ajutat de am ajuns acasă, după toate chinurile și necazurile am ajuns la părinții mei”.³⁸

Autorul jurnalului consemnează numele celor mai multe dintre localitățile în care l-a purtat „Marșul său spre Răsărit” și înapoi; unele toponime sunt redactate aproximativ, făcând dificilă identificarea (Dolginjerwo?; Ștkoakin?), altele toponimele sunt redactate în grafie variabilă (Cromki/Gromki; Zacharov/Zaharov etc.). Este vorba de un traseu însumând circa 1 910 km dus și tot atâția întors, respectiv peste 3 800 km, parcurși cu trenul, automobilul/camionul, căruța, pe jos. Limitele sale extreme sunt: Sita Buzăului – Zaharov (Fig. 9).³⁹

Lista acestor localități, cu plecarea din Sita Buzăului și întoarcerea la Sita Buzăului numără 46 de toponime, după cum urmează⁴⁰:

Nr. crt.	Toponim	Țara
1	Sita Buzăului	România
2	Brașov	România
3	Buzău	România
4	Focșani	România
5	Chișinău	România
6	Rozdilna/ Razdelnaia	URSS
7	Birzula	URSS
8	Jerneakova	URSS
9	Golta	URSS
10	Sarkova	URSS
11	Dolginjerwo?	URSS
12	Stratramlich?	URSS
13	Hartîția	URSS
14	Sărdana	URSS
15	Mariupol	URSS
16	Drakuner	URSS
17	Simirpik	URSS
18	Taganrog	URSS
19	Sinewka	URSS
20	Rostov	URSS
21	Nomovenka	URSS
22	Shachty	URSS
23	Vladimirovskaya	URSS
24	Kumovka	URSS
25	Sambo	URSS
26	Golbo	URSS
27	Petroski	URSS
28	Gromki	URSS
29	Kiskaya	URSS
30	Zaharov	URSS
31	Rudaco	URSS
32	Sfarț	URSS
33	Romni	URSS
34	Ștkoakin?	URSS
35	Nikolaevka	URSS
36	Nova Ekaterinovka	URSS
37	Volnovca	URSS

³⁷ Olaru 1943, 197.

³⁸ Olaru 1943, 198.

³⁹ Localitatea-terminus a traseului urmat de Nicolae Olaru (ruta de cale ferată similară/identică aceleia urmate este cea superioară, prin Iași-Kirovograd-Dnipro-Donetsk): satul Zakharov (satul Gromki fiind dispărut în timpul luptelor din 1943) se află în Raionul Kletsky, aparținând Regiunii Volgograd (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_rural_localities_in_Volgograd_Oblast#Kletsky_District; https://en.wikipedia.org/wiki/Zakharov,_Kletsky_District,_Volgograd_Oblast; <https://mapcarta.com/13276618/Driving>; <https://www.google.com/maps/dir/%C3%8Entorsura+Buz%C4%83ului,+525300/Zakharov,+Volgograd+Oblast,+Rusia/>, accesate la 12 noiembrie 2022). Pentru cimitirul eroilor români de la Gromki cf. între altele Ocoleanu, Bojor 2021 (<https://www.revistamemoria.ro/fostul-cimitir-al-eroilor-din-1942-de-la-cotul-donului-din-catunul-gromki/>, accesat la 12 noiembrie 2022).

⁴⁰ Localitățile sunt inserate în tabel în ordinea mențiunii lor în text și a plasării pe traseu. Cu această ocazie nu ne-am propus și identificarea exactă a localităților respective, cu eventuala lor plasare pe hartă; acestea rămân pentru o abordare ulterioară.

38	Karlovo	URSS
39	Nipru (pod)	URSS
40	Golta	URSS
41	Birzula	URSS
42	Rozdilna/ Razdelnaia	URSS
43	Tighina	România
44	Iași	România
45	Brașov	România
46	Sita Buzăului	România

Tabel 1 Lista localităților menționate în jurnalul lui Nicolae Olaru / *List of places mentioned in Nicolae Olaru's diary.*

Pentru modul în care și-a făcut datoria de ostaș pe front, Nicolae Olaru a fost decorat cu medaliile *Bărbăție și Credință cl. a III-a No. 135 din anul 1942, Bărbăție și Credință cl. a II-a No. 5 din anul 1943 și Serviciu Credincios* (Fig. 7-8).⁴¹

Revenit la vatră

Sergentul sanitar Nicolae Olaru a fost demobilizat pe motive medicale și trimis în țară; a ajuns acasă la Sita Buzăului la data de 5 februarie 1943 (fig. 6).

Afectat emoțional de cele trăite pe front, atașat de meseria de a ajuta omul la suferință, el a urmat cursurile de infirmier la Brașov, dobândind calificarea oficială în acest domeniu. A rămas fidel acestei meserii, pe care a practicat-o în zona Întorsurii Buzăului până la pensionare.

Pregătirea profesională, experiența, seriozitatea și dăruirea cu care și-a practicat meseria i-au atras respectul în rândul localnicilor, fiind cunoscut în zonă cu supranumele de „Doctorașul”.

Nicolae Olaru a decedat la vârsta de 68 ani, fiind înmormântat în cimitirul din Sita Buzăului.

⁴¹ Medaliile, în stare de conservare relativ bună se află în păstrarea urmașilor (nepoata autorului jurnalului, Alina Herteg).

Jurnalul de pe Frontul de Răsărit. Consemnările zilnice⁴²

Coperta 1: Serg. Sanitar Olaru Nicolae Războiul U.R.S.S. 1942 – 9 VIII / 1943 – 5 II [Fig. 10/1]

9 august 1942 [Fig. 11]

Îmbarcat în gara Brașov la ora 6 stau, suspin și aștept ora plecării în străini cu Dumnezeu mai departe. Am plecat din scumpul nostru oraș cu inima plângând, mă uit cum îl las în urmă, doar Bunul Dumnezeu cred că ne va ajuta să ne întoarcem din nou în el sănătoși.

10 august 1942 [Fig. 12]

Am plecat, sunt pe tren cu Infirmeria în stația Buzău, cu Dumnezeu înainte, la locul destinat.

Masa de 12 o luăm în gara Focșani, dar de inimă rea nici nu am luat nimic.

11 august 1942 [Fig. 12]

Am ajuns în Chișinău la ora 12 și am stat până la ora 5, pe urmă am plecat spre neagra străinătate.

12 august 1942 [Fig. 12]

Am părăsit Țara, luăm cafeaua în comuna Razdilna în Ucraina, cu Dumnezeu înainte.

Am ajuns în gara Birzula, unde am stat 6 ore pentru aprovizionare, cu Dumnezeu înainte.

Masa de seară în comuna și gara Jernecova.

13 august 1942 [Fig. 12]

Pe urmă mergând trenul m-am culcat și m-am trezit în gara Golta pe malul Bugului, ultima stație pe Transnistria, pe urmă dăm în Rusia, cu Dumnezeu înainte.

14 august 1942 [Fig. 12]

Am mers toată noaptea, oprind în gara Sarkova, departe de Bug. Azi am ajuns

⁴² Transcrierea textului a fost făcută de autorul articolului, prin adaptare la ortografia contemporană și modificări nesemnificative, menite să ușureze cititorului înțelegerea textului. Pentru accesul la sursa originală a textului, articolul conține și imaginile scanate ale Jurnalului redactat de mână de protagonistul lui, Nicolae Olaru.

după atâta zguduitură în gara Dolginjerwo și am luat înghețată, acum merg cu Dumnezeu înainte. Am ajuns la St tramlick spre seară și am luat masa.

15 august 1942 [Fig. 12]

Azi am o săptămână de când sunt în tren și mergem mereu, dar la locul destinat tot nu am ajuns, de abia suntem aproape la 30 km de Nipru. Ieri m-am întâlnit cu Gheorghe, pe care de 2 ani nu l-am văzut și Dumnezeu știe când o să-l mai văd.

16 august 1942 [Fig. 12]

Am ajuns pe malul Niprului, după o săptămână de zguduială, în gara Hartâția așteptăm trecerea marelui fluviu Nipru, acum luăm masa, cu Dumnezeu înainte.

17 august 1942 [Fig. 12-13]

Aseară la ora 20 am debarcat, am urcat în căruță și am trecut Niprul. Stăm dincolo de Nipru, lângă apă, acum este ora 10, sunt pe mal, privesc la o barcă cu motor ce taie valurile mari ale Niprului. Iar un submarin este lângă mal, unde sunt eu, podul feroviar este bombardat la 100 m de mine. O parte din soldați fac baie în Nipru, spun că are circa 70 de metri adâncime. Un alt vapor mic vine dinspre apus, merge către pod, eu nu mai stau căci merg la căruțe să nu plece la îmbarcare, cu Dumnezeu înainte, la locul destinat. Tot azi m-am întors iar la apa Niprului, unde era o plută mare formată din butoaie goale, am făcut baie și am spălat toate cămășile, iar companerii au aruncat grenade în apă și au prins pește, somn. Acum stau pe mal și privesc la albumul cu fotografii din vremurile trecute, merg la căruță să nu plece la îmbarcare, cu Dumnezeu înainte. Tot azi la ora 22 m-am îmbarcat în gara Zaporojie, pe malul Niprului, un oraș mare, ca Bucureștiul, pe malul Niprului.

18 august 1942 [Fig. 13]

La ora 6 în această gară în tren pe platformă aproape am degerat, acum răsare soarele, și începe a încălzi, cu Dumnezeu înainte, am mers toată ziua și toată noaptea.

19 august 1942 [Fig. 13]

Suntem aproape de debarcare la circa 22 km de Mariupol, tot azi la ora 10 am ajuns la locul destinat în gara Sărdana, la 12 km de Mariupol, avem 10 zile numai în tren, acum am debarcat. Se spune că avem 500 de km pe jos până în Caucaz, unde intrăm în acțiune, cu Dumnezeu înainte. Tot azi ora 13 am început primul marș spre Mariupol și am făcut 5 km, cu Dumnezeu înainte.

20 august 1942 [Fig. 13]

M-am sculat, am stricat cortul, ieri am făcut primul marș de 30 km, acum suntem pe un deal, se vede satul Dracuner, caii sunt înfometați, mergem cu Dumnezeu înainte. Am plecat în marș tot pe jos, nu mi-a păsat, ne-am oprit într-o grădină cu prune și porumb în comuna Simirpik, acum este seară, ne culcăm în cort.

21 august 1942 [Fig. 13]

Deșteptarea la ora 2, plecarea la ora 4, cu Dumnezeu înainte. Am mărșăluit până la ora 12, am ajuns într-o grădină, am aliniat căruțele și ne odihnim. A venit seara, trebuie să bată grupele sanguine pe semnele de identitate, ne-am culcat în căruță, m-am sculat, am luat cafeaua, suntem în repaus, am început cu deparazitarea, privind la două vapoare pe Marea Azov.

22 august 1942 [Fig. 13]

Repaus în același loc în chiloți.

23 august 1942 [Fig. 13]

Deșteptarea la ora 2, plecarea la ora 2 1/2 în marș spre Marea Azov, sunt pe drum, la o haltă, avem făcuți 30 km, am făcut o haltă, un groaznic praf, sunt ca un malac. Este Sfânta Duminică, fetele și copiii ruși pleacă la horă, mă uit cu jind când știu cum eram și cum sunt, destul de trist, avem 80 de km până la Taganrog, pe urmă la Rostov, dar este cale lungă și tot pe jos, maxim 500 km de aici. Azi este a 3-a Duminică de când am plecat de la Brașov. Am plecat din haltă, dar este praf mare de te orbește, cu Dumnezeu înainte.

24 august 1942 [Fig. 14]

În marș toată ziua, carteruim [cartiruim] în companie, sunt cam bolnav, am venit tot pe lângă Marea Azov la 40 km, cu Dumnezeu înainte.

25 august 1942 [Fig. 14]

Este ora 1, mă scoală că am un bolnav, am plecat cu el cu mașina ambulanței până la Taganrog, oraș frumos, spital românesc. La ora 4 am fost înapoi, am luat masa și am plecat, facem azi 40 km. Acum sunt în haltă, după 10 km. Este ora 12, am ajuns în orașul Taganrog, port la Marea Azov, unde sunt și cele mai frumoase fete din lume. Este oraș frumos, privesc la bordul mării, dar mare praf, apă [de băut] lipsă, suntem cu toții foarte murdari, nici nu ne cunoaștem unul cu altul, cu Dumnezeu înainte. Tot azi 25 august am ajuns la portul Mării Azov, ne aflăm la vest de port, lângă mare. Am făcut cort, am plecat la mare la baie, am mers înăuntru, circa 300 m adâncime, apa este foarte caldă, dar bate vântul. Valurile-s mari, e greu de înotat, avantaj că este apa caldă, am și spălat tot în mare, m-am întors la căruță, este ora 18. M-am culcat, a fost cam frig, m-am sculat am început cu vaccinul azi.

26 august 1942 [Fig. 14]

Zi caldă, frumos, am stat în repaus, sunt cam bolnav, este ora 15. Toți vin de la baie de la mare, eu nu mă duc, că sunt cam bolnav. Mă duc la Batalionul 2 să-mi pună ventuze, sunt foarte bolnav. M-am întors, m-am dus la ora 20 la o horă, am dansat cu rusoaice și nemți marinari, am uitat pentru un moment de toate, m-am culcat.

27 august 1942 [Fig. 14-15]

Ora 2 deșteptarea, la ora 4 avem plecarea, suntem în capul satului, lipsă mare de țigări. Am plecat la drum, sunt 3 drumuri alătura, coloane după coloane germane, un praf neînchipuit, toți soldații nu se mai cunosc unul pe altul. Cu ochii vezi înainte continuu numai mașini distruse de groaznicul atac care s-a dat la ruperea frontului

de iarnă. Am făcut 28 de km pe această mizerie de praf și vânt, ne-am oprit lângă apa Doneț și Marea Azov, într-un cap de sat ars și stricat am făcut cort și răsuflu ca după mari [eforturi] sosirea a fost la ora 13, acum ora 16 suntem lângă satul Sinewka, pește foarte mult, 5 kg sărat, la ora 6 mâncăm.

28 august 1942 [Fig. 15]

Plecarea este la ora 4 din satul Sinewka, tot praf mare, coloane peste coloane, tot cu începere de azi am intrat în Hrana germană. Dar tot ne vine greu, cu cât greu am părăsit satul, județul și scumpa noastră Țară. De ea ne depărtăm zi de zi, pas de pas, dar înapoi numai Bunul Dumnezeu știe când ne-om mai întoarce. Să ne mai vedem iară liberi cum am mai fost. Trăim cu speranța în Dumnezeu că ne va întoarce, dar pe toți nu cred, pe aici nu vezi decât sărăcie nebună, populația aproape moare de foame. Nu știu ce o să mai fie, dar Bunul Dumnezeu este bun și mare peste toți. Cu mult chin de praf, cu multă mizerie am făcut azi 20 km. Am trecut peste fortificațiile de iarnă ale rușilor, 4 rânduri de rețele fortificate minate plus șanțuri anticar. Dar în 20 iunie tot au fost respinși și mânați de nici de urmă nu le mai dăm, au rămas câmpurile pustii și satele jefuite. Azi am ajuns într-o comună foarte frumoasă, dar tot azi la ora 20 plecăm în marș spre orașul Rostov. Mai avem o noapte de praf, dar cu Dumnezeu înainte.

29 august 1942 [Fig. 15]

Toată noaptea am mărșăluit, tot cu praf și coaste mari, dar cu ajutorul lui Dumnezeu dimineața la ora 4 am intrat în orașul Rostov, oraș mare, frumos, clădiri frumoase, aproape ca Bucureștiul. Acum am trecut orașul, stăm lângă drum, așteptăm ceaiul, ne-am retras la o mahala, lumea săracă, foarte săracă. Soldații prădează și din cât mai este, mare păcat, oamenii sunt lipsiți de toate. Aici facem pauză 2 zile, ne odihnim după atâtea zile de zbucium.

30 august 1942 [Fig. 16]

M-am sculat, suntem tot în orașul Rostov, am luat ceaiul, ne pregătim de baie, am dat și cămășile la spălat la o rusoaică. Azi am trei săptămâni de când mă aflam la Brașov, în tren, a venit mama la gară, unde eram în tren. Cu mult greu m-am despărțit de părinți. Azi m-am odihnit bine toată ziua, am stat, m-am gândit la cele petrecute. Acum a venit ora culcării, mă culc cu gândul la familie cât de mult țin la mine și eu la dâșii.

31 august 1942 [Fig. 16]

Deșteptarea la ora 1, plecarea la ora 3 din orașul Rostov. S-a schimbat direcția, nu mai mergem spre Caucaz, am luat-o spre Stalingrad, hotar Volga, sunt în haltă, pe drum, trupa stă în repaus, eu pe malul șanțului privesc la toate fotografiile, la toate urmele vieții mele care au trecut ca un vis. Acum toate au trecut, suntem în clipele de pe urmă, toată speranța este Dumnezeu, pe el îl rugăm toți ca să ne reîntoarcă pe toți, cu Dumnezeu înainte la datorie. Am ajuns la ora 14 în comuna Nomovenka, oraș frumos, cea mai frumoasă biserică, [la fel] ca în România. Oraș întins pe un deal, blocuri multe cu 6 etaje și aerodromul cu fabrica de avioane.

1 septembrie 1942 [Fig. 16-17]

Deșteptarea la ora 1, plecarea la ora 3, coborâm o pantă mare pe sub o poartă uriașă, sunt pe drum, este ora 7, în haltă la un institut politehnic uriaș. Am ajuns, dar este o căldură groaznică, majoritatea nu mai pot, au căzut foarte mulți, suntem tot la vest de orașul Shakhty, oraș mare și frumos, dar este bombardat complet și stricat, lumea săracă pe toate drumurile. Numai mașini, autobuze și tancuri fără-mate și distruse. Acum suntem în repaus, aproape vine ploaia după așa o căldură. Mă duc să fac cortul, acum m-am dat la pansat. Vine o femeie bătrână, rusoaică, la mine și pe rusește cere un chibrit și o bucată de pâine. Pâine nu am avut să-i dau i-am dat un chibrit, drept mulțumi-

re mi-a sărutat mâna de două ori și și-a făcut cruce, înălțând fața către ceruri și grăind: „Dai Boje, Dai Boje”. Acest exemplu arată că sunt complet săraci, am mai căutat-o să-i mai dau ceva, dar a fugit ca nu cumva să-i ia cineva chibritul. Eu îmi doresc și rog pe Dumnezeu în fiecare zi să încheie pace. Că atâtea milioane de familii: săraci, distruși, case arse, morți de foame și de frig, să se refacă și Dumnezeu să le îndeplinească toate gândurile și lor și nouă la toți. Eu mereu mă gândesc la ceasul și la ziua plecării din 5 august în ultima zi în care mă aflam acasă. În acea zi la ora 6 au venit prietenii mei s-au strâns cu un acordeon și mi-au cântat ca să uit de toate, iar la ora 22 am plecat cu toții la o fată tot pentru a uita dar când era ora plecării, prietenii mei cu lacrimi în ochi m-au sărutat și m-am despărțit de dâșii. Apoi am luat-o spre casă spre părinții mei, am intrat în casă pe urmă sosește clipa în care să mă despart pe un timp oarecare, m-au sărutat m-au îmbrățișat ca pe singurul copil al lor. Nu aveau ce face, Țara mă chema, dar toată nădejdea mi-a fost în Tatăl Nostru Cel Ceresc care este Bunul nostru Dumnezeu. Acum stau calm și fumez o țigară germană ca după un marș de 30 km.

2 septembrie 1942 [Fig. 17]

Deșteptarea la ora 24, plecarea la ora 1, pe o ploaie groaznică, un noroi, un vânt cum nu s-a mai pomenit. Tot pe jos sunt, ud ca un șoarece, am făcut 21 de km, acum sunt la bucătărie după cafea. În comuna Vladimirovskaya am cantonat în școala comunei, peste noapte au venit nemții peste noi, a trecut noaptea, am plecat, suntem în repaus azi.

3 septembrie 1942 [Fig. 17]

Este ora 7, m-am spălat, repaus, tot în aceeași comună la ora 13 luăm masa. După masă începem cu etuva la deparazitare. Cantonăm în aceeași școală din comuna Vladimirovskaya, acum m-am culcat, este ora 23, cu Dumnezeu înainte.

4 septembrie 1942 [Fig. 18]

Deșteptarea la ora 3, plecarea în a 3-a etapă la ora 4, drumul este foarte bun, nu mai plouă, mergem bine, facem 25 de km. Acum sunt în haltă, la 10 km de unde am plecat, sunt obosit, dar calm, fumez o țigară la plecare. Cu ajutorul lui Dumnezeu am ajuns într-o comună, nu știu cum se cheamă. Am ajuns cu bine, nici nu e praf, este cald și frumos, m-am culcat.

5 septembrie 1942 [Fig. 18]

Deșteptarea la ora 2, plecarea ora 3, este frumos, nu este praf, dar tot pe jos 35 de km, am ajuns în orașul Kumovka, un aerodrom german, erau foarte multe tancuri grele germane și coloane de italieni motorizate. Dincolo de Kumovka era apa Don, apă mare, am mai mers într-o comună mare aproape de Don, am tras lângă o casă pustie, dar ne-am aranjat bine până dimineață, pe urmă mai departe. Acum stau într-o cameră cu 3 ferestre, dar fără geamuri, trage curentul, am terminat de pansat, a venit seara. Dar cu mare nerăbdare aștept și eu o carte poștală de la scumpii mei părinți să văd ce mai fac, căci în toată clipa mă gândesc la ultimele clipe ale despărțirii de iubiții mei părinți la care am ținut mai mult ca la orice. Dar cred că Dumnezeu îmi ajută să-i mai văd odată. Eu de acum mă rog la Dumnezeu chiar dacă o să fie soarta să fiu erou, dar acest jurnal de război să-l apuce ai mei iubiți părinți să-mi vadă drumurile mele principale, să-mi vadă zilele de mizerie ale mele, a doua campanie, cu Dumnezeu înainte.

6 septembrie 1942 [Fig. 18]

Deșteptarea la ora 3, plecarea la 4 1/2, timp frumos ca niciodată, dar cam obosiți, fiindcă am [mers] 4 zile tot pe jos, iar acum sunt în haltă cam după 10 km. Duminică este ora 9 1/2, când mă gândesc că în Țara noastră în toate bisericile preoții slăvesc și înalță cuvinte lui Dumnezeu. Totuși mai avem o speranță că o să mai ajungem și noi așa. Azi am făcut 30 km,

am trecut prin 3 comune, am ajuns în comuna Sambo, am făcut un cort mare.

7 septembrie 1942 [Fig. 18]

M-am sculat, foarte bine am dormit, am spălat rufe, suntem în repaus toată ziua, tot în comuna Sambo. Am pus un aparat de filtrat apa în funcțiune, a venit seara, am dormit foarte bine.

8 septembrie 1942 [Fig. 18]

Deșteptarea la ora 2, plecarea la ora 3, azi facem un drum de 40 km. Foarte greu, cald, praf mare, cu mare greu am ajuns într-un sat, nu știu cum îi zice, dar sărăcie mare. Acum mă culc, este ora 23, dimineață la ora 3 este deșteptarea.

9 septembrie 1942 [Fig. 18-19]

Plecarea este la ora 4, la marș din satul Golbo, suntem în prima haltă, mă gândesc azi că avem o lună de când suntem îmbarcați în gara Brașov, este o lună, dar parcă este un an, dar toți zicem cu Dumnezeu înainte. A treia haltă după 30 de km, m-am oprit lângă o apă curată de tot și am intrat în ea cu totul, m-am spălat, că nici nu m-ai fi cunoscut de praf. Acum pleacă coloana, este ora 11, ne silim să ajungem într-un sat. Am plecat și am ajuns într-o grădină unde erau 4 cămile mari. Prima dată când am văzut și eu cămile cu două cocoșe, am ajuns și m-am culcat.

10 septembrie 1942 [Fig. 19]

Deșteptarea la ora 3, plecarea la ora 4, azi 21 de km, etapă scurtă, dar m-au bătut bocancii. Acum am ajuns, este ora 11, în comuna Petroscki, la o femeie foarte bună. M-am culcat cu Dumnezeu înainte.

11 septembrie 1942 [Fig. 19]

Deșteptarea la ora 1, plecarea la ora 2, este cam frig, suntem la a doua haltă, trece o divizie blindată, care se retrage de la linia întâia. Este un praf mare, abia ne cunoaștem unul pe altul, mă ustură ochii de praf, înaintăm mereu, se aude tunul, cu Dumnezeu înainte. Am ajuns la o comună, am făcut cort și am început cu etuva până seara, am venit și mă culc.

12 septembrie 1942 [Fig. 19]

M-am sculat, tot în această comună suntem, stăm în repaus toată ziua, este cald și frumos. Am scris un plic la scumpii mei părinți. Tot azi este ziua în care Dumnezeu m-a învrednicit de m-am împărtășit. Fiind aproape în fața morții, dar Dumnezeu nu cred că lasă pe nici unul la pierire.

13 septembrie 1942 [Fig. 19]

Deșteptarea la ora 2, plecarea ora 3, la un marș de 32 de km. Este praf mare, am trecut un orașel și mii de prizonieri ruși, coloane întregi de ruși, prinși la Stalin-grad, flămânzi și ruptoși. Tancuri din cele mai mari, stricate și arse, tunuri de calibru foarte mare și cu țeava ruptă, capturate de glorioasele armate germane și române. Acum la ora 11 am ajuns lângă Doneț într-o pădure de tufe. Am făcut baie în el, acum stau și mă gândesc că sunt Dumini-că 5 săptămâni de la plecarea din Brașov.

14 septembrie 1942 [Fig. 20]

Deșteptarea la ora 3, plecarea la ora 4, azi facem 30 de km. Praf mare, la ora 10 toată coloana a greșit drumul, ne-am întors înapoi, am ajuns într-un tufiș lângă o apă. M-am dezbrăcat și am plecat la pește, am prins destul și mare, acum vine ploaia.

15 septembrie 1942 [Fig. 20]

Un frig mare, vânt și ploaie, stau în cort, nu-mi vine să ies că este frig, nervos. Și este pauză, stăm toată ziua, nu pot să scriu, mâinile sunt înghețate.

16 septembrie 1942 [Fig. 20]

Deșteptarea la ora 3, plecarea la ora 4, un marș de 45 de km, foarte lung și frig, vânt puternic și rece. Masa de 12 în câmp, am ajuns într-un sat plin de nemți. Suntem la 15 km de linia I, se aud tunul și mitraliera. Diseară plecăm mai aproape, unde instalăm infirmeria, dar este foarte frig.

17 septembrie 1942 [Fig. 20]

Tot în această comună sunt, în repaus, Batalionul 1 la ora 20 ocupă poziția 2. Stăm și noi gata de plecare să ne aranjăm la datoria față de Țară și Cruce, fiind Războiul Sfânt, ne-am culcat.

18 septembrie 1942 [Fig. 20]

La ora 2 a venit ordinul de retragere, care-i cauza nu știm, ne-am retras 16 km, ne-am băgat pe o văgăună, dar tot la 15 km de front. Regimentul 7 a luat mulți prizonieri, este cald și frumos. Tot azi la ora 11 iubitul meu șef m-a părăsit, m-a lăsat singur ca pe un copil orfan cu lacrimi în ochi. L-am privit până nu l-am mai zărit, căci de 4 ani numai bine mi-a făcut, ca și un tată. Dar Dumnezeu să-i ajute pe unde se duce la un așa suflet bun.

19 septembrie 1942 [Fig. 20-21]

Suntem tot în această viroagă, la ora 8 primii 2 prizonieri ruși, regimentul a intrat în acțiune, mă aștept să vină răniți. Azi am scris 10 cărți poștale, răspuns deloc. Seara am plecat în satul Cromki, unde este postul de culegere român și german. Nu reușesc să îngroape morții, în special nemți, până acum sunt în Divizie 35 [români] și nemți 130, este un cimitir mare aici în comuna Cromki.

20 septembrie 1942 [Fig. 21]

Toată noaptea am primit răniți și i-am îmbunat ca să treacă noaptea, și plouă, vin uzi și nemâncați. La ora 1 unul dintre ei a murit, creștinește am aprins o lumânare timp de un minut. Mai mult nu se putea, căci pe urmă a început un groaznic bombardament, de se zguduia pământul. Acum am terminat de evacuat, jale mare peste toți, dar Dumnezeu este mare, este ora 7, așteptăm să vină morții ceilalți și doi ofițeri de la Compania a 7-a, până seara am avut 3 și o nație necunoscută, dar inamic. A venit seara, stau în casa de așteptare a răniților, vai de capul lor săracii.

21 septembrie 1942 [Fig. 21]

M-am sculat, cu 10 răniți lângă mine, a fost mare scandal, Domnul General spune că nu s-a evacuat, dar eu am fost la datorie. Din cauza asta mi-a luat numele în scris.

22 septembrie 1942 [Fig. 21]

Toată noaptea au venit răniți, din Regimentul 89 numai 3 și din 13 prizonieri se auzeau încontinuu plânsete și vaiete, am

avut și 5 ofițeri din Pioneri și trupă câteva plutoane. La ora 20 alarmă peste tot frontul, caii înhămați, rușii i-au respins pe ai noștri la 4 km.

23 septembrie 1942 [Fig. 21]

Toată noaptea n-am dormit, am pansat răniți mulți, mulți de tot, fiecare regiment a avut cam 100-120 de răniți grav și rău, dar i-au respins pe ruși la loc. La ora 13 am plecat în linia întâia, am văzut cum stau toate, am mai găsit și un rănit în iarbă, cu capul la vale și împușcat prin burtă, l-am adus cu alți 4 și am aranjat cu ceaiul de noapte.

24 septembrie 1942 [Fig. 22]

Dimineața am avut după această noapte numai 14, i-am trimis la ora 4, am primit o carte poștală de la comuna mea, am văzut că toate sunt bune. Acum plec după ceai, este ora 7, dar întâi mă spăl, căci sunt ca un măcelar pe mâini de sânge, vai de ei săracii, Dumnezeu să le ajute și lor și mie. Boiculescu mort în 23.

25 septembrie 1942 [Fig. 22]

Toată noaptea nu am dormit, încontinuu a curs cu răniți tot grav, fără mâini, fără picioare, Dumnezeu știe cât sunt de ciopârțiți. Tot ajutorul ce-l putem da [sunt] un ceai cald și pansament. Petcu din satul meu [a fost] prins ca prizonier. Unul câte unul pleacă dintre noi morți, astă noapte am îngropat 5, iar acum au adus 5 morți, iar acolo mai sunt 20 de la regimentul meu. Dumnezeu să ne ajute la toți, numai vaiete, țipete și bubuituri de tunuri și mitraliere, gândul la Dumnezeu.

26 septembrie 1942 [Fig. 22]

De la ora 17 până la ora 24 am fost de serviciu, am primit 20 de răniți. Le-am făcut fișe, au venit și doi ruși răniți de 10 zile și nemâncați de 10 zile. Unul avea o mână ruptă și o fesă luată definitiv, forfoiau viermii și curgeau de pe el, din mila mea l-am pansat și l-am imobilizat, dar tot au rămas viermi prin rană. Era imposibil, căci venea ca mototolul jos, dar din tot sufletul am făcut ce s-a putut, i-am dat și mâncare și o țigară. La ora 24 am dat drumul la 20 cu el

cu tot și m-a schimbat sergentul Stănilă. A avut și el 20 de răniți și veneau unul câte unul mereu. La ora 8 dimineața am dat drumul la 5 mașini cu 70 de răniți. Azi este timp frumos, am auzit că l-au rănit și pe Vancea, dar nu l-am văzut. Acum sunt tot de serviciu, până acum am expediat 40 de răniți, este ora 24 fără 20 minute, timp frumos și lună plină, cu Dumnezeu înaintea.

27 septembrie 1942 [Fig. 23]

Sfânta Duminică, când toată lumea în Țară este liberă și merge în fața Sfântului Altar, noi stăm sub bubuit de tun și iad de foc de toate felurile. Morții și răniții vin din clipă în clipă. În fiecare oră aud că ofițerul cutare a căzut la datorie, dar unul câte unul dintre cei mai dragi se bagă în pustiul pământ în profunzimea Rusiei. Trupele române nu pot străbate la malurile Donului, tot în acest sat Cromki. Suntem tot în această casă pustie, plimbându-mă și încurajând răniții, zi și noapte. Iar cu identificarea morților, plângi de mila scumpului tineret al țării, cât sunt de mutilați și ciopârțiți, toți ne așteptăm la fel. Dar tot sperăm că Bunul Dumnezeu să ne învrednicească să mai ajungem să mai vedem scumpa noastră Țară. Deci este Duminică și altă mângâiere nu am decât acest carnet [căruia îi] dau toate durerile cu scopul că va ajunge în mâna iubitei mele familii, acum este ora 23.

28 septembrie 1942 [Fig. 23-24]

Azi noapte nu am avut decât 5 răniți, afară timpul este frumos. Cu mult greu arunc ochii spre cimitirul de lângă casa în care stăm în satul Gromki, sunt 600 de morți în el, cu nemți cu tot. Ieri s-au îngropat în el 50 de soldați, și în fiecare zi se mărește. Eu le doresc să fie iertați de Bunul Dumnezeu, iar la copiii și familiile lor să nu se risipească, toată puterea este doar în Dumnezeu. În fiecare seară fac de serviciu la primirea răniților.

29 septembrie 1942 [Fig. 24]

M-am sculat dimineața, că tot în pustiu și tot în mizerie suntem. Afară este cald și

frumos, am păduchi foarte mulți pe mine, nici nu mă pot spăla. Răniții vin mereu, iar morții la fel. Acum a început un vânt care te dă jos, numai Bunul Dumnezeu mai știe ce va mai fi. Este ora 24, am doi răniți, îi bandajez și merg să mă culc și eu.

30 septembrie 1942 [Fig. 24]

M-am sculat, afară bate un crivăț de nu poți să stai. Am avut 4 răniți la care le-am dat drumul. Dar și când mă uit la bieții civili mi se umple inima de supărare, când îi vezi desculți, cu capetele goale, nespălați și morți [lihniți] de foame. Când treci pe lângă ei se uită cu o figură blajină și cer ceva de mâncare. Plânge inima când îi vezi mergând cu spatele înapoi ducându-i vântul, curg zdrențele de pe dâșii. Acum i-au evacuat, i-au dus în alt sat, te uiți că arde tot câmpul de proiectile. A luat câmpul foc, iar acum înaintează, din cauza vântului, un fum puternic, care dă impresia că este mai greu ca un iad.

1 octombrie 1942 [Fig. 24]

A doua lună de toamnă, o să fie foarte greu, frig, vânt și zăpadă. Astă-noapte până la ora 24 am avut 5 răniți, dar nu foarte greu. Azi-noapte, Batalionul 1 s-a retras, a fost depășit de Regimentul 22, poate nu o să ne mai vină răniți așa de mulți. Cu toții așteptăm ziua libertății, ziua cea sfântă în care să nu mai vedem atâta amar și chin.

2 octombrie 1942 [Fig. 25]

De serviciu a fost ușor astă noapte, acum vine când și când câte un rănit ușor. Sunt cu gândul doar acasă și la viitorul meu. Dumnezeu să ne ajute la toți, sunt foarte trist, dar sper ca Dumnezeu să ne întoarcă în Țară.

3 octombrie 1942 [Fig. 25]

M-am sculat, am scris o scrisoare acasă, în care-l rog pe Dumnezeu să fie părinții sănătoși și eu să fiu la fel.

4 octombrie 1942 [Fig. 25]

Tot cu gândul la Dumnezeu m-am sculat gândindu-mă cât sunt de înstrăinat, dar cu ajutorul lui Dumnezeu ne vom întoarce

la ce avem mai drag. Se vorbește că o să ne mutăm cu infirmeria. Acum mă culc, că sunt obosit tare, azi am avut 8 răniți.

5 octombrie 1942 [Fig. 25]

Am început să împachetăm, ne mutăm în locul unui grajd de colhoz, care a ars, iar lângă el am făcut un cort. Acum merg să mă odihnesc, au trecut 3 avioane rusești pe deasupra. În cort am trei bolnavi. Cu Dumnezeu înainte.

6 octombrie 1942 [Fig. 25]

După prima noapte în aceste ruine și în această cenușă am ieșit din cort. Afară este un vânt mare și un ger, aproape am degerat. Acum iese soarele, mă mai încălesc puțin. După masă merg la pansat.

7 octombrie 1942 [Fig. 25-26]

Se face ziuă, afară este frig mare, de acasă tot nu primesc nici o veste. Afară este vânt mare și praf, au venit acum 20 de răniți și toți sunt de la Regimentul 89. S-a dat un atac pentru a lua satul din Cotul Donului. Se aude că mergem în Țară, dar Dumnezeu știe dacă este adevărat. Eu nu stau pe baza asta, mi-am făcut rost de o haină groasă, mănuși, ciorapi și pantaloni groși. De acasă nu mi-am luat nimic, nu știam ce soartă o să am. Pe seară a venit o furtună, pe la ora 18, am intrat în cort, picăturile de apă cad pe cort, iar vântul mișcă cortul, făcând un zgomot mare. Pe toată această furtună a început și bubuitul tunului, care are un răsunet puternic. Încep să sosească primii răniți, care sunt ca varul de lipsa sângelui. Ciopârțiți de la toate armele bolșevice, fără mâini, fără picioare, adevărat s-au jertfit pentru Țara asta. Toată noaptea am pansat un număr de 50 de răniți. Picăturile reci de ploaie care cădeau pe fața lor blajină le mai spăla murdăria de pe dâșii. Așa am stat până la ziuă, iar în zori am dat drumul la 3 auto-sanitare. Atacul s-a terminat, dar una dintre companii declară că nu mai are 24 de ostași pe front.

8 octombrie 1942 [Fig. 26]

Vânt și frig, dar tot ce ducem lipsă este tutunul. Stau lângă un foc, în gura cortului,

dar așa de tare-mi fâlfâie zdrențele pe mine. Afară e frig, bate vântul și plouă mărunț. Stau și ascult cum trimite câte un proiectil către păgânul care trebuie să ne atace.

9 octombrie 1942 [Fig. 26-27]

Astăzi ca întotdeauna vin răniți cu diferite părți din corpul lor ciopârțite, pe mulți îi trimitem la spital. Divizia s-a împușcat foarte tare în scurt timp. Acum stau cu gândul la Țara noastră, unde vedeai numai verde în tot locul. Dar aici văd numai uscat și ars peste tot, verdele tot a dispărut. La fel au dispărut și curajul și veselia, dar și populația. Totul este trist și amărât, până și Armata Română a ajuns de fierbe fiecare bob de grâu, iar în gamelă își face mămăligă din tăratele cailor. Am văzut soldați care au vândut un sfert de pâine pe 5 mărci. Câmpul de luptă este plin de soldați zgribulind de frig și rupând spicele de grâu pentru a mânca. Dar Dumnezeu este mare și nu ne lasă.

10 octombrie 1942 [Fig. 27]

De aseară și până la ora 4 de dimineață aviația rusă ne-a bombardat cu rachete cu parașută care luminează ca ziua și lasă bombe incendiare. Acum este foarte frig, am ieșit afară din cort, deasupra mea au trecut 3 rachete care luminau puternic. Bombele cad din clipă în clipă, schije trec prin toate părțile. Ne așteptăm moartea, scăpare cu nici un preț nu mai este. Se pare că rușii cu orice preț vor să ne dea foc. Așa a fost toată noaptea de chin, dar am strâns din dinți și cu ajutorul lui Dumnezeu am scăpat.

11 octombrie 1942 [Fig. 27]

Tot frig și vânt, ziua trece cu greu, pe la ora 12 au mai încercat câteva avioane engleze să ne atace în câteva rânduri. Dar am scăpat și de data asta, acum ne-am mutat din nou în sat, în casa în care se strângeau morții. Așa era în fiecare zi, în această cameră 30-40 de morți, acum ne-a venit rândul nostru să stăm. Dar toată noaptea avioanele engleze și ruse dau rachete și bombe, nu-i de scăpare. Dar

Dumnezeu este mare și ne ajută pe toți să ne vedem tot ce avem mai drag. Acum ne-am instalat într-o cameră bună, nu ne mai bate vântul, nu ne mai plouă. Am făcut un pat comun și așteptăm răniții, dar când ne gândim la noapte parcă vine moartea. Doar Dumnezeu știe când putem scăpa din acest pericol din linia I, numai cu gândul la moarte și la casa noastră părintească.

12 octombrie 1942 [Fig. 28]

Regimentul este tot în luptă, tot chinuit și necăjit. Este frig, tunul bubuie, aviația ne ciocăne mereu, nu-i de scăpare. Nu știu când ne mai vedem casa.

13 octombrie 1942 [Fig. 28]

M-am trezit, că visam că sunt luat prizonier, eram zăpăcit și cu gândul la Dumnezeu, că nu mă va lăsa la dușman. Am văzut că sunt tot între români și m-am liniștit.

14 octombrie 1942 [Fig. 28]

Tot în această cameră mortuară, am aranjat-o și stăm gata aproape de a cădea prizonieri în toată clipa. Răniții vin mereu, dar gândul este mereu la Bunul Dumnezeu. În fața noastră este un cimitir unde zac 600 de eroi, Dumnezeu este bun și o să-i ierte pe toți.

15 octombrie 1942 [Fig. 28]

Regimentul este scos în refacere, s-a început baia de campanie. Toți oamenii murdari și prăpădiți, fără nici o scăpare și nici o speranță. Până acum avem 196 de morți din regimentul nostru, 450 de răniți și vreo 46 de prizonieri care sunt dispăruți. Dumnezeu să-i ajute pe cei răniți să se vindece cât mai repede fără infirmitate. Pe martirii eroi Dumnezeu să-i ierte, atât pe ai noștri cât și pe toți eroii români căzuți la datorie pentru apărarea Neamului și pentru apărarea Sfintei Cruci a lui Hristos. Și noi ne așteptăm din zi în zi cu groază la ce e mai rău. Dar trebuie să fim tari și să nu ne disperăm, că nu suntem singuri, ci este o întreagă lume care este în această patimă.

16 octombrie 1942 [Fig. 29]

Ca întotdeauna, mizeria din linia I este de necrezut de nimeni. Toți spun că doar o dată mor și nu de două ori, dar până la moarte altele câte și necrezute de nimeni: mâncare foarte rea, mâncăm doar terci și nici ăla nu-i de ajuns. Vântul bate mereu, pământul este uscat chiar și o groapă la un mort se face greu. Bani nu sunt, de cumpărat nu poți să cumperi, eu am avut o singură marcă, dar ca să nu zică cineva că sunt de la morți, eu am aprins o țigară cu ea. M-am spălat cu mare greu, este criză de apă, nu am mai făcut baie de la Marea Azov, m-am băgat la etuvă și am scăpat de păduchi. Săracii soldați, pâinea pe care o primesc este foarte puțină, toată ziua rabdă. Coc spice de orz și de grâu și mănâncă, altceva tot nu se găsește. Bani sunt puțini, fac schimb la schimb, dai țigări și-ți dau pâine, toți soldații sunt disperați, toți s-au descurajat, au presimțirea că nu mai văd Țara lor iubită și bogată.

17 octombrie 1942 [Fig. 29]

Iarși m-am sculat supărat, am visat că eram acasă civil și m-am trezit cu părere de rău că sunt tot în fața morții, unde viața unui om este un nimic. Crivățul rece bate foarte tare, un vânt sec uscat, sămânță de buruieni, o mână de te orbește. Răniții vin mereu, sunt cu casa lângă cimitirul cu eroi români și germani, sunt 600 care s-au înfrățit prin jertfa lor de sânge. Vântul se strecoară vâjâind printre toate crucile, făcând impresia că este mult mai bine dedesubt decât deasupra. Acum sunt în casă, cu gândul la Dumnezeu să ne reîntoarcă cu bine la tot ce avem mai drag. Dar ziua libertății nu a sosit, aici în acest sat vezi numai mașini cu Crucea Roșie care duc și aduc răniți.

18 octombrie 1942 [Fig. 29]

Azi fiind Sfânta Duminică, cu mult și chiar mult dor de Țară și comună mă gândesc când Duminica eram în haine bune la distracție, [iar] acum stau în acest pustiu. Aici nu se știe de Duminică, nici de Tatăl

Ceresc, timpul este trist și amărât, aici se duce floarea țării, unde nu e nici bucurie, nici mângâiere. Acum este ora 12, iar la noi acasă se face slujba în fața Sfântului Altar, iar preotul citește Sfânta Evanghelie.

19 octombrie 1942 [Fig. 29-30]

Am stat aseară mult de vorbă, toată noaptea și toată ziua a bătut un vânt de 20 m pe secundă, cu ploaie și câte un fulg de zăpadă. Am avut doar un rănit, am scris 4 cărți poștale acasă. Vezi când și când câte un tun pe care abia îl duc șase care, stricat de cât s-a tras cu el. Acum plouă și citesc o scrisoare de la nenea Ioan. Pe la ora 20 am primit un bolnav înghețat, ne-am muncit cu el să-l readucem, dar din cauza frigului avea membrele anchilozate, mușchii atrofiați și sângele nu mai circula. A murit, dar a avut parte de o lumânare la cap, este al doilea erou care moare cu o lumânare la cap. M-am culcat împreună cu alți 8 bolnavi.

20 octombrie 1942 [Fig. 30]

M-am sculat tot supărat, este vânt puternic și este frig. Azi e prima dată de când sunt pe front când am mâncat mămăligă cu cârnați de porc, a fost o splendoare pentru mine. Până acum numai de conserve m-am intoxicat. Acum este ora 13, tot vânt puternic.

21 octombrie 1942 [Fig. 30]

Necazul ca-n toate zilele pe front în linia I este greu. Azi este ziua în care vărul Vasile a intrat în foc în linia întâi. Este greu că jugul iernii a căzut pe noi. Acum am 8 bolnavi care sunt răciți, stări de gripă, vai de ei și de noi. Este ora 22, cu Dumnezeu înainte.

22 octombrie 1942 [Fig. 30]

Cu anunțul că vine Domnul General m-am sculat, fiind atent să fie curat în infirmeria de campanie. Dar Domnul General nu a venit azi, sunt supărat și cam bolnav, m-am culcat cu gândul la tot ce avem mai drag și gândul de a mă apropia de casă.

23 octombrie 1942 [Fig. 31]

La ora 4 m-am sculat, că iar vine Generalul, a sosit și ne-a spus că vor veni

echipament de iarnă și opinci și ne va da săpun. Toată ziua am deparazitat la păduchi. Acum sunt bolnav, mă culc cu gândul la tata și la mama, adică la casa părintească. Dumnezeu este bun și mare și ne va ajuta la toți.

24 octombrie 1942 [Fig. 31]

Aseară m-am culcat foarte bolnav, am avut temperatură 38,5, am transpirat de vreo 4 ori până la ora 3, când deodată a început a se zgudui tot pământul de un atac puternic. Suntem gata de a ne retrage cu totul, la ora 7 s-a terminat atacul. Răniții vin mereu și tot gravi, morți nici nu știu câți. Mort a fost și sublocotenentul Aldea, un om frumos și tânăr. Alte căruțe cu morți le trage la cimitir, vai de lume. Prin iadul de fum și foc mulți au fugit, iar restul au rămas. Știu o grupă de la Divizia a VI-a care a fost luată prizonieră. Mă duc să mai pansez pe cei care sosesc, este ora 13.

25 octombrie 1942 [Fig. 31-32]

Aseară a fost alarmă pe întregul front, am împachetat căruța, gata să plec, dar rușii ne-au respins și au ocupat satul Cliscaia. Trist de tot, toți sunt alarmați și gata de a-și lua direcția. A venit noaptea, nimeni nu a dormit, sunt gata să se retragă. Tunul bubuie puternic, acum se face ziuă, căruța este gata, toată ziua Aviația Română i-a ciomăgit ca niciodată. Un tun de artilerie grea s-a retras lângă noi la 100 de m, bate mereu, de bubuit s-au zguduit geamurile. Tot azi o divizie motorizată a sosit în Gromki pentru a întări frontul și a-i respinge peste Don. Acum este ora 5, preotul face slujbă la groapă. La acest atac pe aici au trecut 190 de răniți. Groaznicul atac s-a terminat, dar ai noștri vor cu orice preț să-i dea peste Don pentru hotărul de iarnă.

26 octombrie 1942 [Fig. 32]

Astă noapte am fost tot bolnav, Divizia 15 a intrat pe poziția Regimentului 89, am avut 30 de răniți astă-noapte, răniți foarte rău, erau foarte mulți. O baterie este in-

stalată chiar aici lângă noi bubuie de nu mai auzi nimic. Stăm în bubuit și în bombardament, nu mai este de scăpare. Foarte greu am trimis 4 cărți poștale, răspuns nu am primit, dar nu mă supăr, îmi alin dorul uitându-mă la fotografii cu gândul că o să mai ajung prin locurile prin care am crescut. Acum mă uit la tinerii care zac reci, care intră în pământ aici, atât de departe de Țara noastră mult iubită. Nimeni nu crede aceste dureri.

27 octombrie 1942 [Fig. 32]

Toată noaptea foarte mulți răniți și morți, pe ruși i-a respins 4 km. Tot văzduhul este plin de Aviația Română, bubuitul este neîntrerupt. Și românii și rușii bat neîntrerupt, este cel mai grozav atac de până acum. Cinci mașini nu reușesc să care răniții, numai fum și zgomot, tot cerul este un iad, nu crede nimeni, parcă este Putere Dumnezeiască, nu cred că scapă nimeni, tot văzduhul numai fum și schije, ține așa de la ora 1, cu Dumnezeu înainte.

28 octombrie 1942 [Fig. 32-33]

M-am sculat astă-noapte, l-a rănit și pe Vasile Olaru, am primit 4 cărți poștale. La ora 6,30 au venit 27 de avioane engleze care ne-au bombardat timp de o oră, vâjind schije și gloanțele pe la capul meu, dar am scăpat. La 50 de metri lângă infirmerie sunt adunați 50 de morți și o grămadă de răniți, peste tot locul sunt mațe și creieri din dragii ostași și de la caii care au fost prinși de la raza schijelor. La ora 12 din nou alte 27 de avioane, un al doilea iad de foc, cutremur și zguduială deasupra acestui sat de 20 de case, Gromki, toate geamurile s-au spart, fuge toată lumea la groapa lui și nu mișcă, antiaeriana trage mereu. A trecut și acest atac, reparăm geamurile și-mi bag la cuptor hainele, căci păduchii au ajuns și în bocanci. La ora 14, alte 17 avioane, al treilea iad, tot atât de puternic, nu-i de scăpare, s-au îngrozit toți. Dar gândul este doar la Dumnezeu. Acum este ora 22, așteptăm din nou iadul, unde să intrăm? Doamne ajută.

29 octombrie 1942 [Fig. 33]

Cu frică de aviația rusă am stat toată noaptea, acum este ora 12 și merg la cimitir, aici cară morții în continuu, sunt cam 50 pe malul gropilor fără capete, fără mâini, fără picioare. Dar părinții lor și copiii lor nu știu că-s morți, cum și unde sunt.

30 octombrie 1942 [Fig. 33]

Toată noaptea au tot trecut avioane rusești și au tot încercat să ne supere. La ora 2 m-am trezit și din niște făină hărită am frământat-o și am pus-o la dospit, iar în zori am băgat-o la cuptor. Dar au trecut câteva avioane deasupra mea iar eu cu mâinile pline de aluat am intrat în groapă. Atacul a trecut după două ore, iar eu am scos pâinea din cuptor în total am făcut nouă pâini. Aici pâinea este foarte scumpă a ajuns în valoare de 900 de lei o pâine, calculat în bani românești, căci este mică, are 400 g. Acum este ora 12, merg să văd, căci morga este iar plină, circa 50 de ostași români, tineri eroi pentru Țară, Neam și Cruce.

31 octombrie 1942 [Fig. 34]

Toată noaptea avioanele rusești care vor să ne amestece cu pământul. La ora 3 deodată m-am trezit într-un bombardament de se mișca patul cu mine. Din ciocul avioanelor ieșea foc ce mitralia asupra noastră, trăgeau cu mitraliere de calibru 20. A trecut și acest atac de dimineață, a venit în inspecție șeful meu și Generalul. După inspecție am început a etuva, văzând mii și mii de păduchi pe cămașa fiecărui soldat. Este ora 13, am mâncat ceva și plec la datorie, la baie, cu deparazitarea ostașilor.

1 noiembrie 1942 [Fig. 34]

Începutul lunii în Sfânta Duminică, timpul este frumos, dar pământul se zguduie de toate armele ce bat începând de aseară și până acum, la ora 8. În locul de la morgă este făcută o colibă părăginită unde zac cei morți. În fiecare dimineață când mă trezesc văd căruțele pline de cadavre, parcă aduc saci la moară. Eu înainte

de a face orice mă duc și mă uit la dâșii. Pe la cimitir văd dragul tineret al țării cât sunt de ciopârțiți și de aruncați unul peste altul. Iar alți ostași care nu mai pot de frig vin noaptea îi dezbracă și îi descaltă, doar nu le va mai fi frig. Iar răniții vin mereu mereu.

2 noiembrie 1942 [Fig. 34-35]

Cu gândul la casa părintească m-am sculat, visând că sunt acasă, civil și la petrecere, dar am deschis ochii în zguduital și-n cutremurul pământului. Din cauza bombardamentului am uitat de gândul de casă și mi-am concentrat toată conștiința asupra vieții mele, căci nimeni nu mai e sigur de scăpare. Acum m-am luat de treabă cu gândul la Dumnezeu, afară bat tunul și mitralierele. Dar toată speranța este la Bunul Dumnezeu cel puternic, care din mila lui ne va salva pe toți. Timpul este frumos, în jur la morgă sunt ca întotdeauna 4 soldați care îngroapă în continuu în pustiul pământ al Rusiei dragul tineret al țării. Iar mamele lor nu știu în ce hal de victorie au ajuns prin jertfa lor de sânge. Tot azi am mers la câmpul de luptă, la Batalionul 1 și 2, care s-au aranjat pentru iarnă, au făcut grajduri în pământ.

3 noiembrie 1942 [Fig. 35]

M-am sculat, am aranjat toate, am început cu baia, dar la ora 12 a venit ordinul de a părăsi satul Gromki. Am împachetat tot și am plecat cu o căruță, ne-am mutat la Zakharov, un sat frumos și mare. Am descărcat tot ce aveam în două case, stăm bine și fără grijă, dar aviația rusă tot a venit. Este prima noapte de când sunt pe front când m-am culcat dezbrăcat. M-am trezit și am plecat din nou la Gromchi și merg la toate companiile cu un ordin pentru evacuarea răniților. Am flămânzit mergând prin toate văile, m-a prins și aviația rusă. Acum aștept mașina să merg la Zaharov la Infirmerie, până acolo e cale lungă, cam 15 km. Pentru că am pierdut Klișca, regimentul este pedepsit ca 4 luni să nu meargă în concediu, dar să dea

Dumnezeu ca să fim cu pedeapsa, dar să terminăm cu războiul. Tot azi a sosit un batalion de asalt compus din legionari și hoți din toate închisorile, iar deseară intră pe poziție.

4 noiembrie 1942 [Fig. 35]

Am instalat infirmeria, dar am plecat la Gromchi, am pansat ce a fost, dar m-am întors la Zaharov, am mai pansat și m-am culcat.

5 noiembrie 1942 [Fig. 35-36]

M-am sculat, am aranjat și cu o mașină care a adus răniți am plecat iar la Gromchi, distanța asta de 15 km o fac zilnic cu mașina Salvării. Astăzi vreau să facă trupa baie, Batalionul 1 a ieșit de pe poziție. Azi am vizitat cimitirul care a înghițit atâția soldați români, pe care copiii lor îi așteaptă. Acum aștept mașina să merg din nou la Zaharov, dar sunt foarte mâhnit. Tot timpul amărât mi-l petrec, cu greu o parte din dureri mi le dau acestui carnet, iar cu o parte aprind luleaua, din care iese din când în când câte un fum și-mi concentrez gândul la viitorul vieții mele tinere. Acum am uitat totul și toată veselia vieții mele am dat-o la o parte și sunt cu moartea în fața ochilor, pe care o privesc în fiecare clipă cum m-ar putea face pământ rusesc. Dar Bunul Dumnezeu nu mă va lăsa și mă va da iar la părinții mei dragi din România.

6 noiembrie 1942 [Fig. 36]

Nu m-am mai dus la Zaharov, am rămas tot în Gromchi, am mai făcut o cameră pentru răniți. Sunt singur, aștept răniții, astăzi este anunțat un mare atac, tunul bubuie. Stau flămând și plin de păduchi în această cameră, mâncarea mea este la Zaharov, dar nu mă pot duce, nu este benzină, rabd mult. Dar poate că Dumnezeu va întoarce și spre mine mila Lui. Păduchii curg pe mine, barba este mare, asta este mizeria războiului, totul trebuie să îndurăm și cu speranța în Dumnezeu că o să scăpăm de aici. Dorul mi-l alin dând durerile mele acestui carnet, dar nu știu dacă nu va mai rămâne și el pe aici. De trei zile

sunt posomorât, cimitirul se mărește pe ce ce trece, iar biserica română din fața lui se clădește ca drept răsplată aici, în linia întâi, unde viața nu e nimic.

7 noiembrie 1942 [Fig. 37]

M-am sculat tot în această cameră, un vânt puternic, m-am culcat din nou, iar dimineața era o zăpadă care acoperise tot noroiul. Eu aștept cu nerăbdare să-mi aducă hrana mea, dar nu vine, că nu are cum. Răniți vin mereu din gropile de luptă, bieții băieți. Vânt rece și zăpadă, este foarte greu aici.

8 noiembrie 1942 [Fig. 37]

Toată noaptea am tremurat, a fost un ger de minus 30 de grade, fără foc, într-o cameră mare rea și aproape fără geam, împreună cu 4 bolnavi, strigăm de frig. Dimineață pământul este alb, a mai nins, au mai venit la stație 20 de răniți și un prieten care este împușcat în gură, alții sunt împușcați în ochi, alții cu picioarele rupte, mulți au hainele înghețate din cauza ploii. Acum trec avioanele, iar schijele vâjâie deasupra capului, în fiecare clipă trebuie să te gândești că moartea este în fața ochilor. Morții sunt înghesuiți, se sapă puțin pământul, este înghețat, iar apoi aruncă pământul pe fața lor. Mulți răniți vin cu mâinile și picioarele umflate din cauza frigului, unii au sângele înghețat. Acum a început să bată tunul, pământul se zdruncină din cauza groaznicului atac.

9 noiembrie 1942 [Fig. 37-38]

Azi e tot ger mare, nu-mi vine să mă mai scol, dar huruitul aviației m-a forțat să intru la adăpost. Mă duc la stația de mașini sanitare, unde toți răniții se strâng, acum erau cam 30 de răniți. Dacă tot nu mai merg la Zaharov stau și îi pansez pe toți. Dumnezeu a luat pe un rănit, unul are o gaură în abdomen, altul are un picior lipsă, ăștia sunt mai grav, restul sunt mai bine. De două zile, 50 de avioane românești i-au bombardat pe ruși, poate au să se predea. Azi-noapte a sosit Regimentul 25 Infanterie, poate ne schimbă

din această mizerie. Acum mă duc la stația de trăsuri, avem până acum 20 de răniți, pe care nu mai putem să-i trimitem din cauza frigului. Este ora 22, acum cu bucurie aștept să vină ziua.

10 noiembrie 1942 [Fig. 38]

La ora 8 am plecat la Zaharov, dar era un atac puternic și m-am întors la Gromchi. Un avion rusesc doborât de ai noștri s-a făcut praf lângă mine. Am venit la casă, stau cu răniții, a venit seara. Am primit ordin de la Dl. Colonel să-mi fac altă infirmerie, pe acest frig cumplit. Dimineața curăț camera veche pentru ei, m-a luat un dor nebun de Țară, dar aproape mă descurajez când văd oamenii degerați cum vin de pe poziții.

11 noiembrie 1942 [Fig. 38]

Frig mare, m-am aranjat după ordin, am făcut infirmeria, am 5 bolnavi, lemne nu am, degeră răniții, aviația română bombardează mereu, trec câte 50 o dată.

12 noiembrie 1942 [Fig. 38]

Aviația bombardează mereu, răniții vin mereu, lemne nu-s, am scris acasă, mânuși am două perechi, rusești, foarte bune, astea sunt sănătoase pe acest timp.

13 noiembrie 1942 [Fig. 38-39]

Frig mare, ger puternic, geamurile toate cad din cauza bombardamentului, lemne nu am, mi-am pus vestonul în geam. Am aici șase răniți, care se vaită că sângele a înghețat la rană, s-au pisat pe ei, iar de frig a înghețat urina. Azi-noapte au trecut pe la stația de trăsuri patru răniți, aveau picioarele rupte și erau degerați, singur a trebuit să am grijă de dâșii. Tunul bubuie puternic, aviația ca ciorchinele, tot cârduri inamice și amice. Păduchii umblă pe noi, am o rană pe piept, nu am mai făcut o baie ca lumea de o lună. Prizonierii și răniții trec mereu, când îi văd mă descurajez, aștept să fiu luat prizonier sau să mor în orice moment.

15 noiembrie 1942 [Fig. 39]

Sfânta Duminică, un ger mare, tunul bubuie, răniții vin mereu, cimitirul s-a mărit mereu, lemne nu am. Dar gândul

este la Dumnezeu, pieptul nu-l mai simt din cauza păduchilor, azi o să scriu o scrisoare la farmacie să-mi prepare ceva împotriva păduchilor. Barba este mare, părul este mare, vreau să văd până unde duce această mizerie.

16 noiembrie 1942 [Fig. 40]

Aseară stăteam în camera asta singur fără lemne, de la brichetă îmi omoram păduchii. Pielea este neagră de la jeg și de la păduchi, s-au făcut răni cum m-am tot scărpinat. Apă de spălat nu am, dar și cea pentru băut vine când și când, săpunul lipsește. Din când în când vine câte un bolnav și dacă i-aș da voie s-ar băga în soba care arde cu paie și gunoi. Cămășile s-au făcut ca mușamaua din cauza păduchilor. Foametea este mare, doar un pic de pâine am mâncat azi, bieții ostași pentru asta își dau viața. Se apropie râia și tifosul exantematic de puținele vieți ce au mai rămas, majoritatea au căzut ca eroi pe câmpul de luptă, lăsând ce-i mai drag în mâini străine. Cei bolnavi și răniți sunt ca niște sfinți, slabi, albi, murdari, disperați, iar păduchii sunt până la ultimul. Dar speranța este doar la Bunul Dumnezeu.

17 noiembrie 1942 [Fig. 40]

Frig mereu, după ora 12 a început să plouă, dar cum cade apa, cum îngheață, este tot o gheață. Păduchii se înmulțesc, răniții vin.

18 noiembrie 1942 [Fig. 40]

Tot fără foc stăm în ghețăriia asta, dar acum plec la Zaharov. Au trecut acum 60 de avioane care au bombardat.

19 noiembrie 1942 [Fig. 41]

La ora 6 deodată pământul începe a se zgudui și la fel ca-n iad zgomot și cutremur, am sărit din culcuș, au început atacul cu toate forțele lor. Toți din Gromchi au fugit, răniții au rămas în mâini străine. Am fugit și eu la Zaharov, am împachetat tot și am părăsit comuna, tancurile ruse trăgeau în noi. Soarele este la apus, ne-am retras lângă prima comună de lângă Zaharov, tancurile se aud mereu, peste noapte ninge de te în-

groapă. Din toate puterile ne retragem să nu ne prindă cu infirmeria, am rămas pe o viroagă, nu o mai pot duce, este ora 24 și ninge de te îngroapă în zăpadă. De frică să nu cădem la ruși am început să împingem cu spatele la căruțe.

20 noiembrie 1942 [Fig. 41-42]

Când se face ziuă văd coloana rusă că ne înconjură și începe să ne mitralieze cu tancuri și cu tunul. Așa mitraliază de simți căldura gloanțelor la ureche, nu mai avem speranță, suntem pe câmpuri străine, în zăpadă de te îngroapă, suntem flămânzi și obosiți, suntem ai lor. Rușii ne-au lăsat 20 de km. Am plecat, dar dăm de un sat plin cu ruși, care ne-au așteptat cu grenade. Am fugit, suntem dezorientați, urcăm o muchie, ne lăsăm în jos, urmărim busola, dar din zăpadă și din bălării nu ne mai vedem. Deodată aud: „Hăis, boală!”, am ajuns ultima noastră coloană, era ora 24, era foarte frig. Dar mă bucur că sunt români, acum mă silesc să ajung pe cineva din Regimentul 89 Infanterie.

21 noiembrie 1942 [Fig. 42]

Ajungem într-o comună unde sunt sute de răniți, mulți sunt cu picioarele anchilozate. Acum stau într-o casă, m-am schimbat la picioare, bocancii sunt plini de gheață. Pe toate șoselele înaintează care, căruțe și tancuri. Caii sunt speriați, multe căruțe sunt răsturnate.

22 noiembrie 1942 [Fig. 42]

Nu stau zi și nopți, picioarele mi s-au umflat de atâta drum, am făcut până acum în 2 zile și 2 nopți peste 200 de km. Coloana am pierdut-o, sunt singur printre partizani, ocolim satul să nu ne oprească cineva. Mâncare nu avem de 3 zile, sunt pe drum, silesc mereu zi și nopți. Am fost oprit de trei ori, dar ca să nu trag în ei m-am strecurat și am fugit să-mi prind unitatea.

23 noiembrie 1942 [Fig. 42]

După ce am scăpat să nu mă bage la ariergardă, tot nu sunt sigur de scăpare. Când te gândești că sunt respinse 7 Divizii: a 2-a, a 5-a, a 6-a, a 7-a, a 13-a, a 14-a,

a 15-a, din toți aceștia sunt 10% scăpați, iar ceilalți sunt prizonieri, este foarte greu. Săraca noastră armată este înfrântă, unde vezi numai soldați răniți, pe care îi acoperă zăpada, iar cei morți sunt înghețați. Cele mai mari scumpeturi ale țării zac pe pământ străin. Acum este seară, sunt la circa 60 km de unitate, vreau să mă bag la o casă să mă odihnesc. Dar soarta nu mă lasă, când la 15 km se aud tancurile, plec, cu Dumnezeu înainte, suntem de 4 nopți pe drum, dar nu ne oprim, că ne e frică.

24 noiembrie 1942 [Fig. 42]

Pe la ora 24 o mașină se oprește și mă ia, am ajuns la unitate și mă culc. Acum sunt în unitate, capăt hrană și sunt cu gândul la părinți.

25 noiembrie 1942 [Fig. 43]

De azi în 30 de zile este Crăciunul, stau liniștit, de atâta marș sunt foarte bolnav, de abia mai pot scrie. Spital nu mai există, cine nu mai poate rămâne pe loc, dar speranța este doar în Dumnezeu.

26 noiembrie 1942 [Fig. 43]

După toate cele pățite și după toate marșurile și după atâta frig îndurat, acum am temperatură 40 de grade. Doar Dumnezeu știe ce o să se mai întâmple, suntem în acest sat la 60 km de Kamensk.

27 noiembrie 1942 [Fig. 43]

Azi la ora 12 am plecat din acest sat unde am cantonat patru zile, așa de bine a fost, chiar dacă am fost bolnav. Dar proprietara casei și pe picioare m-a spălat, dar acum la plecare a început un vânt direct în față, zăpada ne intră direct în gură. Noaptea am ajuns la o casă săracă, unde erau trei civili bolnavi. La ora 4 am plecat.

28 noiembrie 1942 [Fig. 43]

Ger mare, noi cu drag călcăm, căci ne apropiem de Țara noastră. Am cantonat la 8 km de Doneț, într-o casă bună, la ora 5 plecăm, cu Dumnezeu înainte.

29 noiembrie 1942 [Fig. 43]

Ger mare, cu vânt, am făcut 50 km de marș, tot cu greu am înaintat. Seara am tras la o casă, unde am făcut pâine, dar

suntem obosiți foarte rău. Ne gândim iar cu greu la ora plecării, dar ne bucurăm fiecare că ne apropiem de Țara noastră dragă. Dar, cum înaintăm, vedem câmpul pustiu, satele triste și foarte sărace, dar ne gândim cu tristețe la mulți români care au rămas pe câmpul de luptă la ruși.

30 noiembrie 1942 [Fig. 43]

M-am sculat, suntem în repaus, nu-i ordin de plecare, ne gândim la Bunul Dumnezeu.

1 decembrie 1942 [Fig. 44]

Începe prima lună de iarnă, dar noi am degerat deja de mult, frig, ger, viscol, toate te ustură până la piele. Ieri am mărșăluit 20 de km pe acest frig și fără comandă, ne-a întors înapoi de unde am plecat. Mizeria este mare, ne dă o pâine la 3 zile, sunt complet trist și amărât, cu lacrimile în ochi, nu sunt sigur dacă o să-mi mai văd casa, vai de lume.

2 decembrie 1942 [Fig. 44]

Tot frig și ger puternic, stăm într-o casă gata de a pleca, seară am primit trei pliuri, cât eram de amărât, cu lacrimi în ochi, m-au mângâiat un pic. Dar tot sunt supărat, căci jugul greu al iernii s-a coborât pe noi și prin aceste pustiuri trăim cele mai grele timpuri ale cursului vieții tinere ale mele. De scăpare nu mai e speranță nici un pic, o să murim toți. Doar câte un soldat mai reușește să scape din mâinile rușilor. Am fost înfrânți ca niciodată în istoria română, dar singura speranță este la Bunul Dumnezeu, care în aceste clipe grele de tot ne va ajuta să scăpăm și de aici. Cu ajutorul lui Dumnezeu să putem ajunge la dragele noastre case, unde ne așteaptă părinții înduioșați. Dar nimeni nu poate imagina, aceste clipe triste nimeni din Neamul meu nu le-a trecut. Tata și mama nu bine le-ar fi venit când ar fi auzit că sunt prizonier. Ca drept mulțumire de scăpare am promis ca jertfă 5 kg de lumânări care să fie și la cei 20 000 de morți și 27 000 de prizonieri români care zac în lagăre, Dumnezeu să-i ajute.

3 decembrie 1942 [Fig. 45]

Toată ziua am mărșăluit, am ajuns într-un sat de 10 case, am găsit o casă săracă, sunt săraci și amărâți ca și mine, dar eu sunt mulțumit că stau la căldură.

4 decembrie 1942 [Fig. 45]

M-am sculat cu un vis, că iar sunt prizonier, tot plângând m-am trezit. Au venit azi câțiva soldați care au fost încercuiți, toate regimentele au fost încercuite timp de 10 zile. Pe timp de iarnă noaptea este lungă, atâtea mii de soldați și ofițeri care au stat pe câmpul de luptă flămânzi și degerați, de foame au mâncat carne de cal. Mulți au fost prinși și băgați în lagăre, iar cei răniți au fost acoperiți de zăpadă. Și eu era să fiu la fel, dar toată speranța este la Bunul Dumnezeu care m-a salvat.

5 decembrie 1942 [Fig. 45]

Sunt tare supărat, este frig și vânt tare, dar cu gândul sunt numai la viitor. Stăm tot în acest sat mic, dar suntem zbuciumați de înfrângerea trecută.

6 decembrie 1942 [Fig. 45-46]

Azi este ziua mea onomastică, este ziua când de Sfântul Nicolae, Duminică, când preotul afară în frig a făcut o mică slujbă, eu stau supărat, trist și amărât printre civili, care nu-și lasă credința lor, făcând mii de cruci, uitându-se la preotul nostru, care slujește în acest viscol. Acum mă gândesc la camarazii noștri care au rămas pe câmpul de bătălie, sunt circa 50 000 de frați români, vai de pielea lor și de a noastră. Din când în când mă uit la fotografii și mă cuprinde mare dor. În seara asta pe la ora 5 a venit ordin ca toată trupa să fie gata, că vin mașinile, din toate diviziile se face un regiment și să luptăm mai departe la Stalingrad. Sunt foarte amărât, mai mult de așa nu se poate, deci toată nădejdea este în Bunul Dumnezeu.

7 decembrie 1942 [Fig. 46]

N-am dormit cu gândul la cei dragi, pe noi ne trimit înapoi pe front, cu ochii în lacrimi mă uit pe drum și aștept. Trebuie să vină mașinile care să ne ducă, am scăpat

ca prin minune, acum ne întoarcem din nou pe front. Nu se știe soarta noastră dar este tristă.

8 decembrie 1942 [Fig. 46]

Ieri am tot așteptat, nu au mai venit mașinile, dar azi la ora 11 au sosit. Eu stau cu tot bagajul gata de a pleca, iarna este grea, viscolul este urât, [sunt] cu gândul la casa noastră părintească și la părinții mei dragi. Acum sunt într-o mizerie cum nu-și poate nimeni imagina, dar încerc să o suport. Sper că Bunul Dumnezeu nu ne va lăsa la pierire, acum aștept plecarea.

9 decembrie 1942 [Fig. 46]

M-am urcat în mașină și în două ore am ajuns în comuna Rudaco, o comună mare, dar mizerie foarte mare. Am intrat într-o casă de cizmar, dar este mare sărăcie, m-am culcat pe jos, dimineața am plecat la instrucție.

10 decembrie 1942 [Fig. 46-47]

Echipat am ieșit la instrucție, am nimerit un colonel foarte rău. Este o mizerie foarte mare din cât am întâlnit și am trecut.

11 decembrie 1942 [Fig. 47]

Cu un adânc oftat mă apuc a mai scrie un rând. Mizerie mare, păduchii curg pe mine, lacrimi multe vărs pe acest pământ străin. Toți sunt dezorientați și demoralizați, speriați, dar nu a sosit încă timpul să ne întoarcem acasă. Mă gândesc la cei 52 000 de prizonieri care au rămas într-o singură zi, și în total 92 000 de tineri ai Țării Românești. Toată noaptea ne-au bombardat rușii, deci nu am scăpat de clipele grele, de clipele morții.

12 decembrie 1942 [Fig. 47]

Am visat că eram prins de ruși și scos ca să fiu împușcat pe loc, eram trist că nu am mai putut să ajung la bunii mei părinți. M-am trezit bucuros că mai sunt încă în tânăra mea viață, dar nu știu încă până când. Dar din ce eram plin de viață, acum eram slab, anemic plin de păduchi și cu părul și barba ca un corturar. Dar inima mea este mulțumită, că sunt și așa, dar tot nu sunt liniștit, doar Bunul Dum-

nezeu ne mai poate salva din toate mizeriile de aici.

13 decembrie 1942 [Fig. 48]

Sfânta Duminică, zi frumoasă, parcă Dumnezeu vrea să-și întoarcă mila către noi cei păcătoși. Stau în pragul casei cu rusoaica care-mi povestește pe rusește de slujba care s-a făcut. Ei sunt niște oameni foarte buni, dar sunt săraci lipiți pământului. Doar Bunul Dumnezeu ne-a învrednicit de am ajuns până aici, prin toate primejdiile mari și grele prin care am trecut.

14 decembrie 1942 [Fig. 48]

Tot supărat și amărât, aștept ziua și ora plecării în Țara mea. Am rămas singur la regiment, domnul plutonier a plecat, iar eu sunt bolnav, dar trebuie să mențin serviciul, căci medic nu mai este, am multe în grijă. Dar mă rog la Dumnezeu să ajungem la casele noastre.

15 decembrie 1942 [Fig. 48]

Trist, supărat și amărât că am rămas singur la serviciu, trebuie să mențin infirmeria în ordine să nu se observe că nu este medic. Dar cu gândul tot la cei dragi și la casa părintească.

16 decembrie 1942 [Fig. 48]

De dimineață m-a sculat și m-a chemat cu situația bolnavilor, am 47 de bolnavi, [cărora] singur trebuie să le port rostul. Dar și de îngrijirea lor la spital e la fel, căci medic la Regiment nu mai este, iar eu am 3 pavilioane cu bolnavi.

17 decembrie 1942 [Fig. 49]

Sunt supărat, timpurile sunt grele, în loc să mergem în Țară, ne bagă iar pe front, cu Regimentul 11. Regimentul 89 mai are o companie, 100 de oameni luptători, așa că este foarte greu. Plânge inima în mine de jalea ce este și de păduchii mari care umblă pe mine.

18 decembrie 1942 [Fig. 49]

Supărat și amărât mă duc la Divizie pentru a primi medicamente, am primit și pentru păduchi niște prafuri foarte bune cu care m-am dat pe toată pielea. Acum m-am mutat cu infirmeria în altă casă,

ordinele superiorilor se bat zilnic. Soarta noastră nu se cunoaște dar este tristă. Dar eu îmi fac datoria cu conștiință la Bunul Dumnezeu, care ne va scăpa de toate relele.

19 decembrie 1942 [Fig. 49]

Iar m-am sculat, merg să dau raportul bolnavilor la Spitalul Infirmeriei, ca întotdeauna am ieșit bine. Am pus trei cazane de apă pentru deparazitare, am primit doi oameni să mă ajute. Am luat pachetele cu Rusla pentru păduchi. Este prima zi când fac baie, am fost cu trupa la Divizie, unde s-a instalat o baie. Sunt trei luni de când nu am mai făcut o baie și sunt foarte murdar. La trup acum sunt curat, dar sufletește sunt foarte supărat, mâine este Sfânta Duminică și trebuie să ne rugăm pentru toate necazurile petrecute.

20 decembrie 1942 [Fig. 50]

Regimentul este iar gata să plece, unde nu se știe, mizeria este mare din toate punctele de vedere.

21 decembrie 1942 [Fig. 50]

Azi am plecat pe un drum de neimaginat, am făcut 60 de km, doar pe gheață, cel mai greu marș al vieții mele. Nici 100 de metri nu mai puteam merge, doar cu ajutorul lui Dumnezeu am ajuns cu bine într-un sat mare. Aici este câmpul de luptă al nostru, dar este și Divizia a VI-a, am stat 2 ore și am plecat.

22 decembrie 1942 [Fig. 50]

Am mai mers 15 km și am ajuns într-un sat. Aici am dormit câte 20 de soldați într-o cameră mică, iar la ora 4 am plecat.

23 decembrie 1942 [Fig. 50]

Am făcut un marș lung de 50 de km. Tot marșuri lungi și grele, foarte rău de soarta noastră. Dar Dumnezeu este deasupra și va avea grijă de noi.

24 decembrie 1942 [Fig. 50]

Toată ziua am mărșăluit, frig mare, viscol, am făcut 42 de km. Acum stau într-o casă.

25 decembrie 1942 [Fig. 50-51]

Sunt în satul Sfarț, sat frumos, dar este foarte frig, zăpadă mare. Azi e ziua de Crăciun, am primit mâncare, dar am gân-

dul doar la Dumnezeu să-mi ajute. La mulți ani cu fericire, la ora 12 la o școală am luat cu toții masa, unul a cântat cu acordeonul. La ora 16 avem adunare pentru organizare, mai avem 150 de km și pe urmă cred că Dumnezeu ne ajută să ne vedem casele noastre.

26 decembrie 1942 [Fig. 51]

Un vânt, un viscol și un ger cum nu am mai pomenit, am mărșăluit 20 de km. Am intrat într-o casă de unde ne-a dat afară Regimentul 7, apoi am găsit altă casă, unde am dormit. La ora 2 am plecat din nou în marș.

27 decembrie 1942 [Fig. 51]

Un frig cum nu s-a mai pomenit, de 40 de grade minus, cu un viscol teribil, am făcut 52 de km. Așa eram de obosit de era să cad jos, mâinile erau amorțite, a fost una dintre cele mai triste și negre zile ale mele. Dar Dumnezeu nu m-a lăsat, că am reușit să ajung la destinație, dar doi soldați săracii au murit mergând pe drum.

28 decembrie 1942 [Fig. 51]

Iar am plecat la drum, tot la ora 2 noaptea, suntem mereu în marș, ne-am cam săturat.

29 decembrie 1942 [Fig. 51]

Am făcut și azi un marș de 30 de km, tot frig și viscol, sunt cam bolnav, mă dor picioarele, abia mai pot să merg. Am ajuns la Romni, un sat frumos, am instalat infirmeria, am un pat mare cum nu am avut în tot războiul.

30 decembrie 1942 [Fig. 51]

Acum începe vizita medicală, eu sunt singurul care fac vizita și clasez pentru concediu.

31 decembrie 1942 [Fig. 51]

Stau tot bine în această cameră, cu infirmeria eu singur contez ca medic de regiment, am multe de făcut. Dar îmi dau interesul ca să iasă totul bine.

1 ianuarie 1943 [Fig. 52]

Anul Nou, Sfântul Vasile. O zi frumoasă și cu veselie pentru toată lumea și cu toți ne urăm la mulți ani cu fericire și libertate. Sunt într-o casă mare, sunt într-o cameră cu

cancelaria infirmeriei, sunt șef, o duc bine, mie-mi zic Doctorul, dar așteptăm ziua plecării. În seara de Anul Nou într-o cameră am amenajat un patefon cu toate cântecele de război și marșuri rusești, am uitat de situația unde mă aflu. Ieri am fost la Ștcoakiu, un sat unde toată trupa a venit la injecție, am făcut singur în două ore cam 300 de oameni. Acum m-am sculat tot cu bucurie și sănătate, cu gândul la Bunul Dumnezeu.

2 ianuarie 1943 [Fig. 52]

Am călcat în al doilea an cu bucurie și noroc, timpurile sunt grele, speranță de casă nu-i. Eu sunt medicul regimentului, sunt la datorie mereu. Aseară am uitat de necazurile războiului, ne-a cântat cu patefonul rusesc și cu un acordeon și am jucat, după toate chinurile și suferințele îndurate. Ne gândim mereu la Bunul Dumnezeu care ne va scăpa.

3 ianuarie 1943 [Fig. 52]

Azi este Duminică, stau în infirmerie, concentrându-mi mintea asupra situației din prezent, ce vom face noi de acum înainte. Este foarte greu, dar îl rugăm pe Bunul Dumnezeu să ne învrednicească să ajungem timpul să mai vedem Țara noastră.

4 ianuarie 1943 [Fig. 53]

Tot vânt puternic cu viscol, toți amărâți și triști.

5 ianuarie 1943 [Fig. 53]

Mare viscol, cu zăpadă, cred că ne prăpădește Dumnezeu. Tot azi am trimis acasă un pachet cu toate ale mele gânduri triste. Dar Bunul Dumnezeu cred că ne va ajuta.

6 ianuarie 1943 [Fig. 53]

Astăzi a venit ordin de plecare, dar unde nu știu, suntem supărați, triști și amărâți, dar cu Dumnezeu înainte.

7 ianuarie 1943 [Fig. 53]

Tot mășăluim, este frig, am făcut 40 de km, am stat foarte rău, dar Dumnezeu ne va ajuta mai departe să ajungem la casele noastre.

8 ianuarie 1943 [Fig. 53]

Azi am mășăluit 30 de km, este frig, am ajuns în satul Nicolaivka, sat frumos, aici

stăm bine. Azi este Crăciunul la ruși, sunt 10 fete care dansează rusește frumos. Azi vărul Vasile pleacă acasă, dar eu nu știu dacă plec. Acum este ora 7 și cântă patefonul, fetele rusoaice dansează un dans frumos, am uitat pentru moment de toate supărările. Cel cu acordeonul cântă de se prăpădește. Dar eu mă gândesc la ziua de mâine, la marș și la câte o să se mai întâmple cu noi.

9 ianuarie 1943 [Fig. 53-54]

Am făcut 30 de km, este frig, am ajuns la Nova Ecaterinovka, sat mare și frumos, unde stau bine. Dar timpurile sunt foarte grele, nu știu ce o să mai fie, nu cred că o să mai ajungem acasă, dar toată speranța este la Bunul Dumnezeu.

10 ianuarie 1943 [Fig. 54]

Sfânta Duminică, am ajuns într-o regiune unde sunt biserici, lumea merge la biserică, dar săracii de noi suntem cu gândul la Bunul Dumnezeu ca să putem trece peste toate greutățile ce ne pun sorții noștri. Până acum ne-a ajutat, din 2 700 de ostași, cât a avut regimentul nostru, au rămas doar 200 și sunt și eu sănătos, altă dorință nu am, numai asta. Acum gândul meu este concentrat numai la casa părintească, de care m-am despărțit.

11 ianuarie 1943 [Fig. 54]

Azi am făcut 25 de km, temperatura este minus 30 de grade, am ajuns în satul Stiyla, sat frumos, dar sărac.

12 ianuarie 1943 [Fig. 54]

Un frig de 35 de grade, un vânt puternic, cu viscol mare, cred că ne prăpădește Bunul Dumnezeu, am făcut 40 km. Am ajuns în satul Volnovca.

13 ianuarie 1943 [Fig. 54]

M-am trezit foarte bolnav, am 40 grade, este un mare vânt și frig. Și pe jos și în căruță am făcut 40 km, cu temperatură de 40 grade.

14 ianuarie 1943 [Fig. 54]

La fel de bolnav, sunt aproape mort, dar Bunul Dumnezeu nu mă lasă și azi am făcut 30 de km, frig, sunt minus 30 de grade, iar

eu am tot temperatură 40 de grade. Merg tot cu Dumnezeu înainte.

15 ianuarie 1943 [Fig. 54-55]

Am stat într-o casă în Karlovca, bolnav grav, m-au ascultat 4 doctori, spun că am congestie pulmonară, am stat toată ziua la căldură, acum m-a pus într-o mașină, am rămas în pană. Niște ofițeri m-au ajutat și m-a luat altă mașină din câmp. Am ajuns la spitalul instalat într-o școală.

16 ianuarie 1943 [Fig. 55]

Afară sunt 35 de grade minus, eu am părăsit Regimentul, sunt la Spitalul 22.

17 ianuarie 1943 [Fig. 55]

Sfânta Duminică, mă aflu la spitalul 22, cu multe lacrimi curgând, sunt tot pe aceste meleaguri străine. Acum zac pe niște paie afară. De 6 zile nu a stat vântul puternic, nu-i de scăpare. Eu stau cu fața în sus, cu gândul la viitor, dar timpul e greu, [sunt] trist, mai rău ca al nimănui. De aceea nu știu ce se va petrece. Nu știu dacă voi pleca în Țară sau la centrul de instrucție, dar cu gândul doar la Dumnezeu.

18 ianuarie 1943 [Fig. 55]

Puternic vânt mare, în cameră este frig, suntem flămânzi, dar mai departe văd că nu se pleacă.

19 ianuarie 1943 [Fig. 55-56]

Sfânta Zi de Bobotează, afară ninge și este frig, iar noi stăm în spital, mai mulți bolnavi, toți cu speranța că Dumnezeu o să ne învrednicească să ajungem cu bine la casele noastre. În Sfânta Zi de Bobotează stau și zac între aceste ziduri, mă dor toate oasele, atât de durere și de zăcut, cât și de dorul de casă. Ochii îmi lacrimă tot timpul când mă gândesc la jugul de care am scăpat și câte am suferit, dar și la cei care au rămas robi la ruși. Așa am fost și eu, dar Tatăl Ceresc, care m-a scăpat și la care mă gândesc, cred că mă va scăpa și de aici mai departe. Acum stau pe acest pat și mă uit cum ies păduchii și cum merg și pe ceasul care stă agățat de ranița germană. Mâncare este puțină, o dată în 24 ore, aș vrea să mor oricând și

în orice clipă, dar de-aș mai vedea o dată Țara mea și casa mea.

20 ianuarie 1943 [Fig. 56]

Trist și amărât, văzând că nu mai este rost de a-mi vedea casa mea, azi este ziua de Sfântul Ion, tuturor celor pe care îi cheamă Ion le doresc sănătate și la mai mulți ani cu fericire, dar fiecare la casele lor, nu tremurând și zăcând ca mine. Acum este ora 12.

21 ianuarie 1943 [Fig. 56]

Tot supărat, amărât și bolnav, păduchii ca furnicile sunt pe mine, locul în care stăm miroase foarte urât, este o mizerie mare. Mai bucuros muream, să nu mai văd atâta mizerie câtă este aici, dar trebuie să suferim toată mizeriile ce ne sunt date.

22 ianuarie 1943 [Fig. 56]

Mă simt mai bine, dar nu știu care este soarta mea, este o mizerie mare. Păduchii fug pe noi chiar și pe față, mâncare este puțină și proastă. M-am săturat de a trăi în mizeria mare de acum, dar Bunul Dumnezeu cred că mă va lăsa ca să-mi văd iar casa mea dragă.

23 ianuarie 1943 [Fig. 56-57]

Azi sunt evacuat la Stalino, cred că Bunul Dumnezeu vrea ca să mergem în Țară. Stau calm și aștept mașinile care să mă ducă distanță de 85 de km, cu Dumnezeu înainte. Este ora 16 și mașinile nu au venit, cred că nu mai vin, până mâine mai stau o noapte de chin și în păduchi.

24 ianuarie 1943 [Fig. 57]

Sunt tot în acest spital, cu mare nerăbdare așteptăm ora plecării, dar nu avem benzină și numai dimineață o să vină. Azi este Sfânta Duminică și totodată 24 ianuarie, eu stau lungit pe paie, în păduchi, mizeria este prea mare, dar Bunul Dumnezeu nu ne lasă.

25 anuarie 1943 [Fig. 57]

La ora 15 au venit mașinile și ne-au luat, am ajuns la ora 21 în orașul Stalino, oraș mare. Am ajuns să strigăm la ușile clădirilor cu 10 etaje și nu ne dădeau voie să intrăm, aveam 130 de bolnavi. Ne-au primit într-

un coridor de 100 de metri, fără geamuri, fără sobe, un frig de 40 de grade minus.

26 ianuarie 1943 [Fig. 57]

Tot în frig mare și în ger stau și tremur și în fiecare clipă aș vrea să mor.

27 ianuarie 1943 [Fig. 57]

Tot în ger stau în acest coridor, la ora 23 am plecat la baie. O baie cum nu am mai făcut niciodată, cu deparazitare, se anunță că dimineată o să plecăm. Cu Dumnezeu înainte. M-am trezit, un frig mare și un ger, la ora 10 m-a pus într-o mașină cu ajutorul lui Dumnezeu m-a dus la gara Stalino. Suntem 800 de bolnavi, ne-a suit în vagoane de boi, stăm pe paie. Pentru această oră a îmbarcării pe care Bunul Dumnezeu ne-a ajutat de am mai apucat-o. Este foarte frig în vagoanele de boi dar să mulțumim lui Dumnezeu că este și așa.

28 ianuarie 1943 [Fig. 57-58]

M-am sculat, mergând trenul, este foarte frig dar sunt mulțumit că este și așa. Mâncarea este bună, dar puțină, suntem în vagon 40 de bolnavi, vin surorile spitalului și ne încurajează. Noi ne rugăm la Dumnezeu să ne ajute să ajungem acasă.

29 ianuarie 1943 [Fig. 58]

Toată noaptea am mers, la ziuă la ora 8 am trecut uriașul pod peste Nipru, are două etaje. Este un lucru foarte mare că am scăpat cu viață de pericolul rus.

30 ianuarie 1943 [Fig. 58]

Toată noaptea am mers, mai avem 60 de km până la Bug, am ajuns la gara Golta, stăm în paie și frig.

31 ianuarie 1943 [Fig. 58]

Toată noaptea am mers am trecut de gara Golta, am intrat pe pământ românesc, în Transnistria, se și vede, traiul este mai ușor.

1 februarie 1943 [Fig. 58-59]

Toată noaptea am mers, ceaiul îl luăm în gara Birzula, aici am mai lăsat bolnavi

la spital. Zăpada este mare, am mers și mergem mereu, răbdarea parcă ne face impresia că nu mergem destul. Dar Bunul Dumnezeu ne ajută să mergem acasă.

2 februarie 1943 [Fig. 59]

Aseară la ora 23 am debarcat la Razdelnaia, la spitalul de campanie, și am declarat că nu mai sunt bolnavi și ne-am culcat la Crucea Roșie a gării. Acum m-am trezit, eu sunt șeful a 60 de bolnavi, cu care Bunul Dumnezeu ne ajută să facem formele de ieșire, și cred că diseară o să plecăm cu Dumnezeu mai departe.

3 februarie 1943 [Fig. 59]

Am plecat la ora 3 din gara Razdelnaia, am trecut cu ajutorul lui Dumnezeu pe pământ românesc, după atâta chin și amar. Acum sunt la Tighina, cu toți oamenii ne-a dat jos, ne-a dus în cetate pentru deparazitare. Dar și aici este o mizerie cum nu se poate, dar de nerăbdare nu putem să mai așteptăm.

4 februarie 1943 [Fig. 59]

Cu hrană rece din Tighina am scăpat la ora 21, am luat trenul, o aglomerație cum nu s-a mai pomenit, mulți au rămas și jos. Eu am stat înghesuit, dar am ajuns cu bine la Iași. La ora 8 am tren din Iași.

5 februarie 1943 [Fig. 59-60]

Am venit foarte bine până la Brașov, unde Bunul Dumnezeu ne-a ajutat de am ajuns acasă, după toate chinurile și necazurile am ajuns la părinții mei.

3 iunie 1943 [Fig. 60]

Ziua Eroilor, când preotul face Slujba Martirilor, cei 500 000 care s-au jertfit pe câmpul de luptă pentru apărarea Sfintei Cruci a lui Hristos.

[...]

Coperta 4: Adresa Carnet: Nicolae N. Olaru Com. Sita Buzăului Jud. Brașov Strada Ciumernic Nr. 444 **[Fig. 10/2]**

Bibliografie / Bibliography

- Churchill W. 2015.** *The Second World War: The Gathering Storm*, Vol. I. London: Orion Publishing.
- Constantiniu F. 2002.** *O istorie sinceră a poporului român*. București: Editura Univers Enciclopedic.
- Duțu Al. (coord.) 2000.** *Golgota Estului. Iulie 1942-august 1944*. București. Editura Fundației Culturale Române.
- Duțu Al. 2008.** Capitolul IV. Armata Română în Al Doilea Război Mondial. In: D.C. Giurescu, Fl. Șperlea (coord.), *Istoria Românilor*, Vol. IX. *România în anii 1940-1947*, Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie. București: Editura Enciclopedică: 219-377.
- Duțu Al. 2019.** *Războiul (1941-1945). O altă abordare*. București. Editura Univers Enciclopedic.
- Duțu Al. 2022.** *Al Doilea Război Mondial. O altfel de cronologie. 1 septembrie 1939-2 septembrie 1945*. București: Editura Enciclopedică.
- Duțu Al., Dobre Fl., Loghin L. 1999.** *Armata Română în Al Doilea Război Mondial. Dicționar enciclopedic*. București: Editura Enciclopedică.
- Duțu Al., Olteanu C. 2011.** *Războiul de 2194 zile. 1 septembrie 1939-2 septembrie 1945*. București. Editura Tritonic.
- Duțu Al., Retegan M. 1999.** *Război și societate. România 1941-1945. De la Prut în Crimeea (22 iunie-8 noiembrie 1941)*. București: Editura RAO;
- Giurescu D.C. (coord.) 2003.** *Istoria României în date*. București: Editura Enciclopedică.
- Giurescu D.C. 1999.** *România în Al Doilea Război Mondial (1939-1945)*. București: Editura ALL.
- Giurescu D.C., Șperlea Fl. (coord.) 2008.** *Istoria Românilor*, Vol. IX. *România în anii 1940-1947*, Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie. București: Editura Enciclopedică.
- Ocoleanu I.M., Bojor M.-D. 2021.** Fostul cimitir al Eroilor din 1942 de la Cotelul Donului, din cătunul Gromki. *Memoria. Revista gândirii ares-tate* 117 (4): 90-108.
- Olaru N. 1942-1943.** *Jurnal de pe Frontul de Răsărit* 9.VIII.1942 - 5.II.1943, ms.
- Ozunu M.V., Otu P. 1999.** *Înfrânți și uitați. Românii în bătălia de la Stalingrad*. București: Editura „Ion Cristoiu”.
- Pop C. 2017.** Serviciul sanitar al Armatei Române în perioada 1914-1945. *Caiete de Antropologie Istorică*. Număr special: România în Marele Război. Perspective istorice și antropologice XV, 30 (1): 54-84.
- Șuța I. 1991.** *România la cumpăna istoriei August '44*. București: Editura Științifică.
- https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_rural_localities_in_Volgograd_Oblast#Kletsky_District.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Zakharov,_Kletsky_District,_Volgograd_Oblast.
- <https://mapcarta.com/13276618/Driving>.
- <https://www.google.com/maps/dir/%C3%8E%ntorsura+Buz%C4%83ului,+525300/Zakharov,+Volgograd+Oblast,+Rusia/>.
- <https://www.revistamemoria.ro/fostul-cimitir-al-eroilor-din-1942-de-la-cotelul-donului-din-catunul-gromki/>.

Fig. 1 Soldatul Nicolae Olaru împreună cu recruții Regimentului 89 Infanterie, Braşov, 10 mai 1939 (foto faţă şi verso).

Fig. 1 Private Nicolae Olaru with recruits of the 89th Infantry Regiment, Braşov, 10 May 1939 (photo front and back).

Fig. 2 Soldatul Nicolae Olaru împreună cu doi camarazi, soldatul Neculai Mincu şi caporalul Niţă, Braşov (?), Studio Foto „Mimoza”, 8 iunie 1939 (foto faţă şi verso).

Fig. 2 Private Nicolae Olaru with two comrades, Private Neculai Mincu and Medical Corporal Niţă, Braşov (?), 8 June 1939 (photo front and back).

Fig. 3 Caporalul sanitar Nicolae Olaru la Infirmeria Regimentului 89 Infanterie, 12 decembrie 1940 (față și verso).

Fig. 3 Lance Corporal Nicolae Olaru at the Infirmary of the 89th Infantry Regiment, 12 December 1940 (front and back).

Fig. 4 Caporalul sanitar Nicolae Olaru la Infirmeria Regimentului 89 Infanterie, 15 martie 1942 (cu detaliu) (foto față și verso).

Fig. 4 Lance Corporal Nicolae Olaru at the Infirmary of the 89th Infantry Regiment, 15 March 1942 (with detail) (photo front and back).

1

Comandă 279
Gărua Mică
1942
Frumoasă Amintire
măm în concediu
cu părinți pe
data de 15-VI-1942
Serg. Sanitar
Olaru N.

2

Fig. 5 Sergentul sanitar Nicolae Olaru în concediu, acasă cu părinții la Sita Buzăului, 15 iunie 1942 (foto față și verso).

Fig. 5 Medical Sergeant Nicolae Olaru on leave, at home with her parents in Sita Buzăului, 15 June 1942 (photo front and back).

Fig. 6 Sergentul sanitar Nicolae Olaru după întoarcerea acasă, Sita Buzăului, 1944 (cu detaliu) (foto față, verso alb nereprodus).

Fig. 6 Medical Sergeant Nicolae Olaru after returning home, Sita Buzăului, 1944 (with detail).

Fig. 7 Medalia „Bărbăție și Credință” primită de sergentul sanitar Nicolae Olaru (avers și revers).

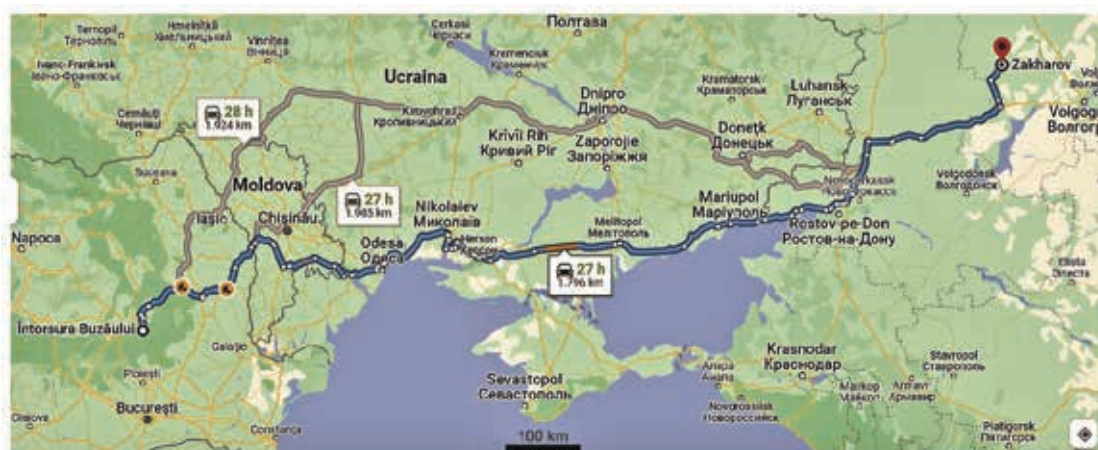
Fig. 7 The 'Bărbăție și Credință' medal received by medical sergeant Nicolae Olaru (obverse and reverse).

Fig. 8 Medalia „Serviciu Credincios” primită de sergentul sanitar Nicolae Olaru (avers și revers).

Fig. 8 'Faithful Service' medal awarded to Medical Sergeant Nicolae Olaru (obverse and reverse).

Fig. 9 Traseul relativ urmat de sergentul sanitar Nicolae Olaru spre și pe Frontul de Est, de la Sita Buzăului la Zaharov și retur (9 august 1942 – 5 februarie 1943) (prelucrare după <https://www.google.com/maps/dir/%C3%8Entorsura+Buz%C4%83ului,+525300/Zaharov,+Volgograd+Oblast,+Rusia/>).

Fig. 9 Relative route followed by medical sergeant Nicolae Olaru to and on the Eastern Front, from Sita Buzăului to Zaharov and back (9 August 1942 – 5 February 1943) (adapted after <https://www.google.com/maps/dir/%C3%8Entorsura+Buz%C4%83ului,+525300/Zaharov,+Volgograd+Oblast,+Rusia/>).

Fig. 10 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – coperta 1 și coperta 4.

Fig. 10 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – cover 1 and cover 4.

Fig. 11 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 0 (coperta interioară / coperta 2), 1-3.
Fig. 11 *The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 0 (inside cover / cover 2), 1-3.*

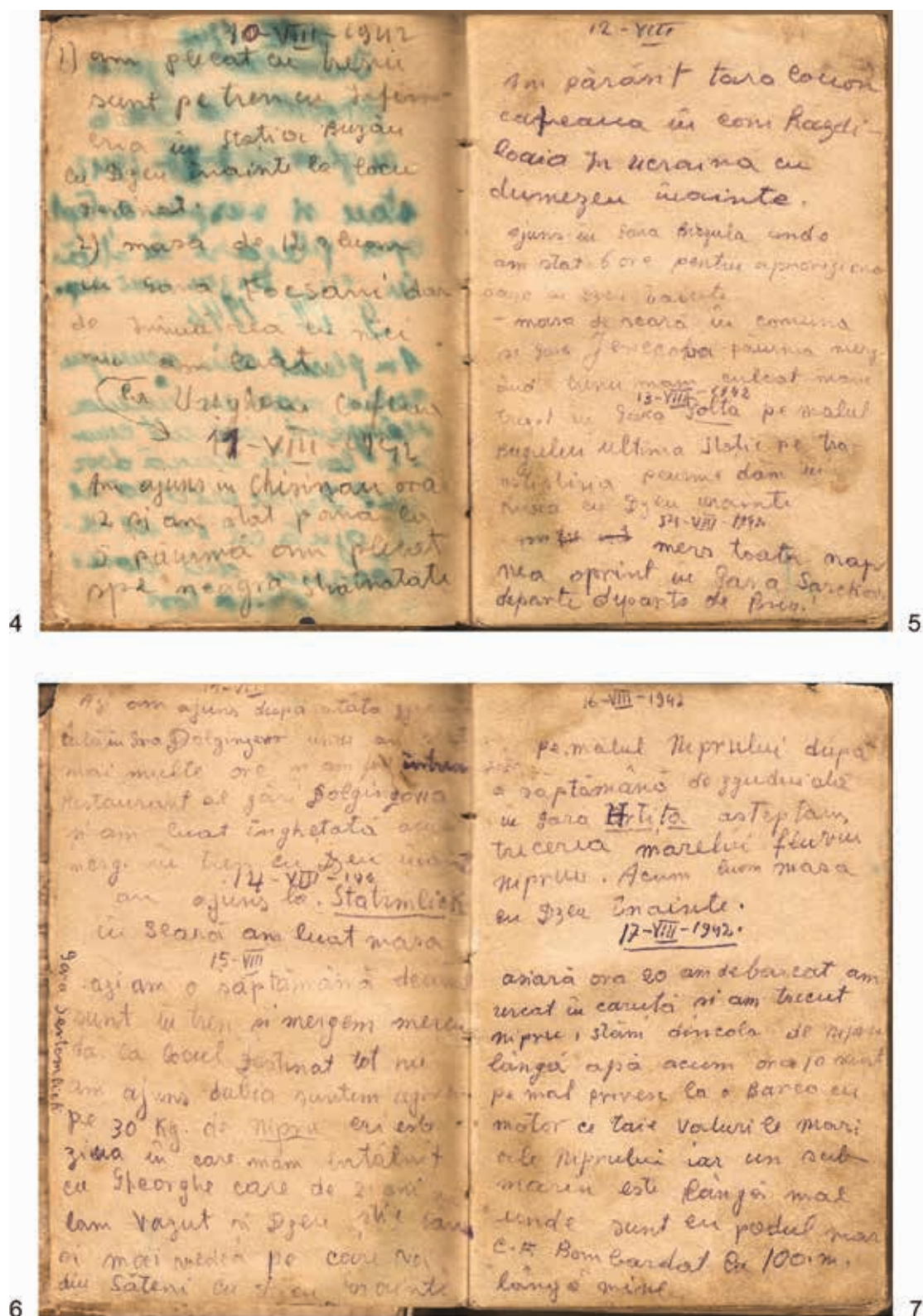
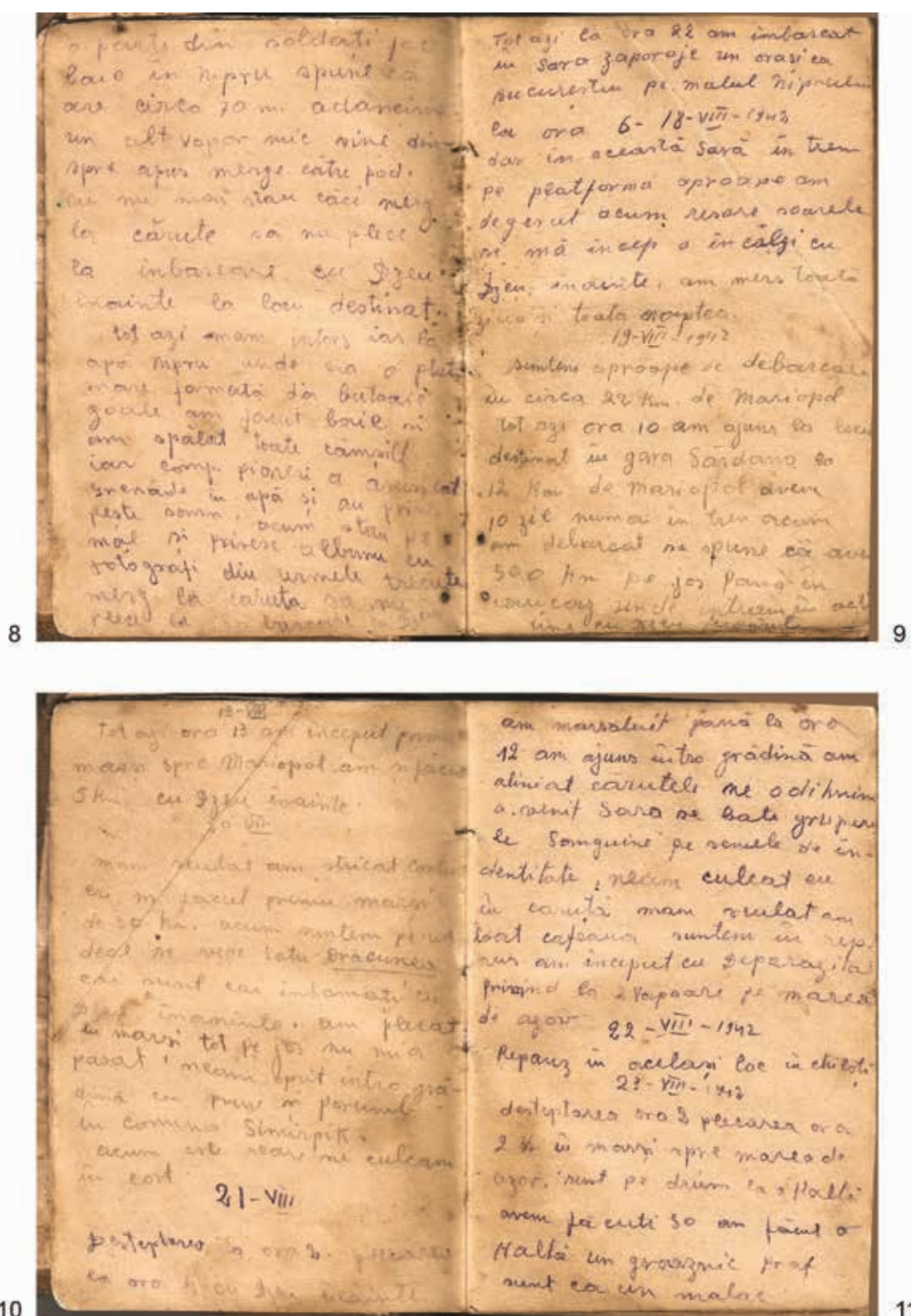

Fig. 12 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 4-7.

Fig. 12 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 4-7.

Fig. 13 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 8-11.

Fig. 13 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 8-11.

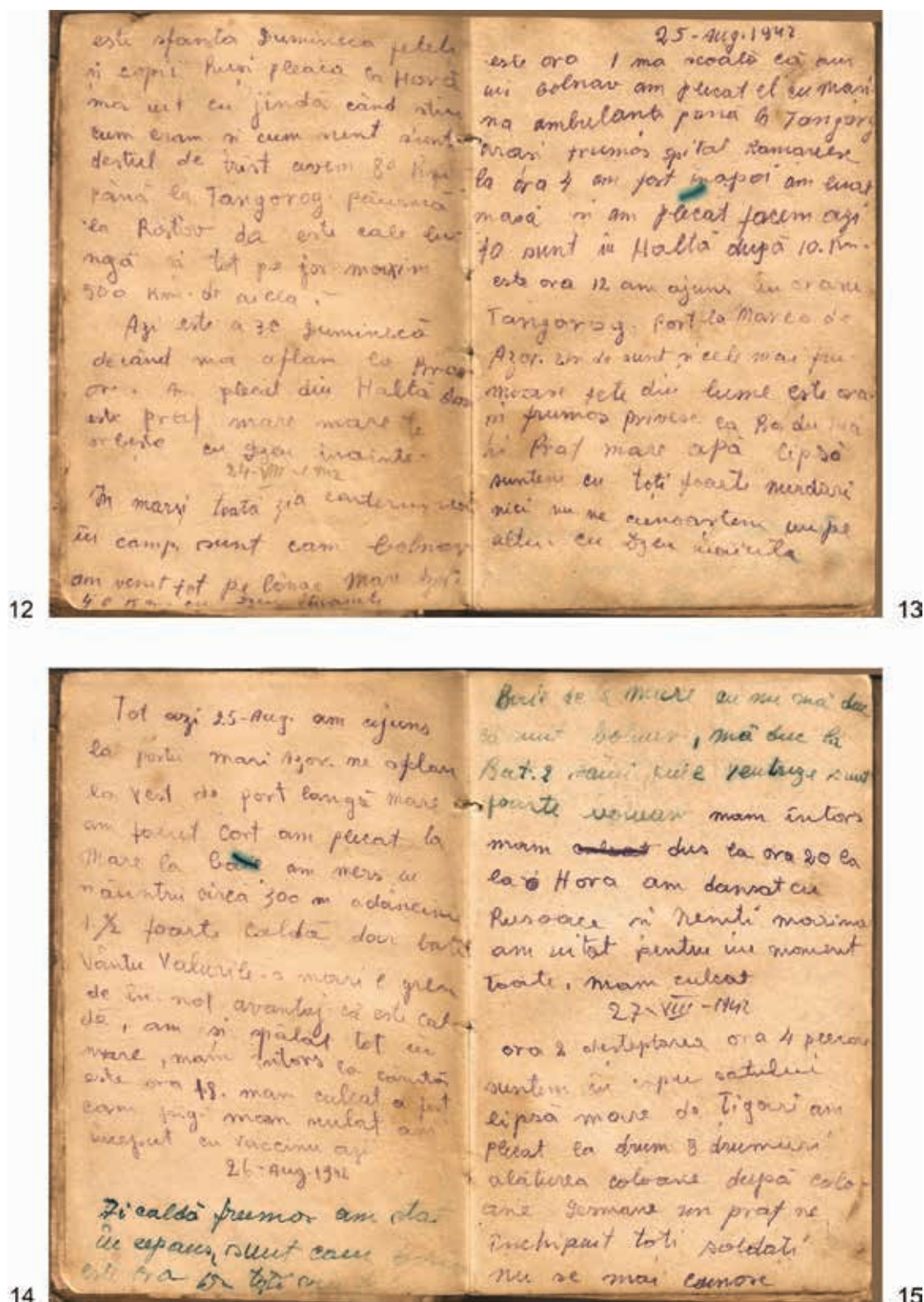

Fig. 14 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 12-15.

Fig. 14 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 12-15.

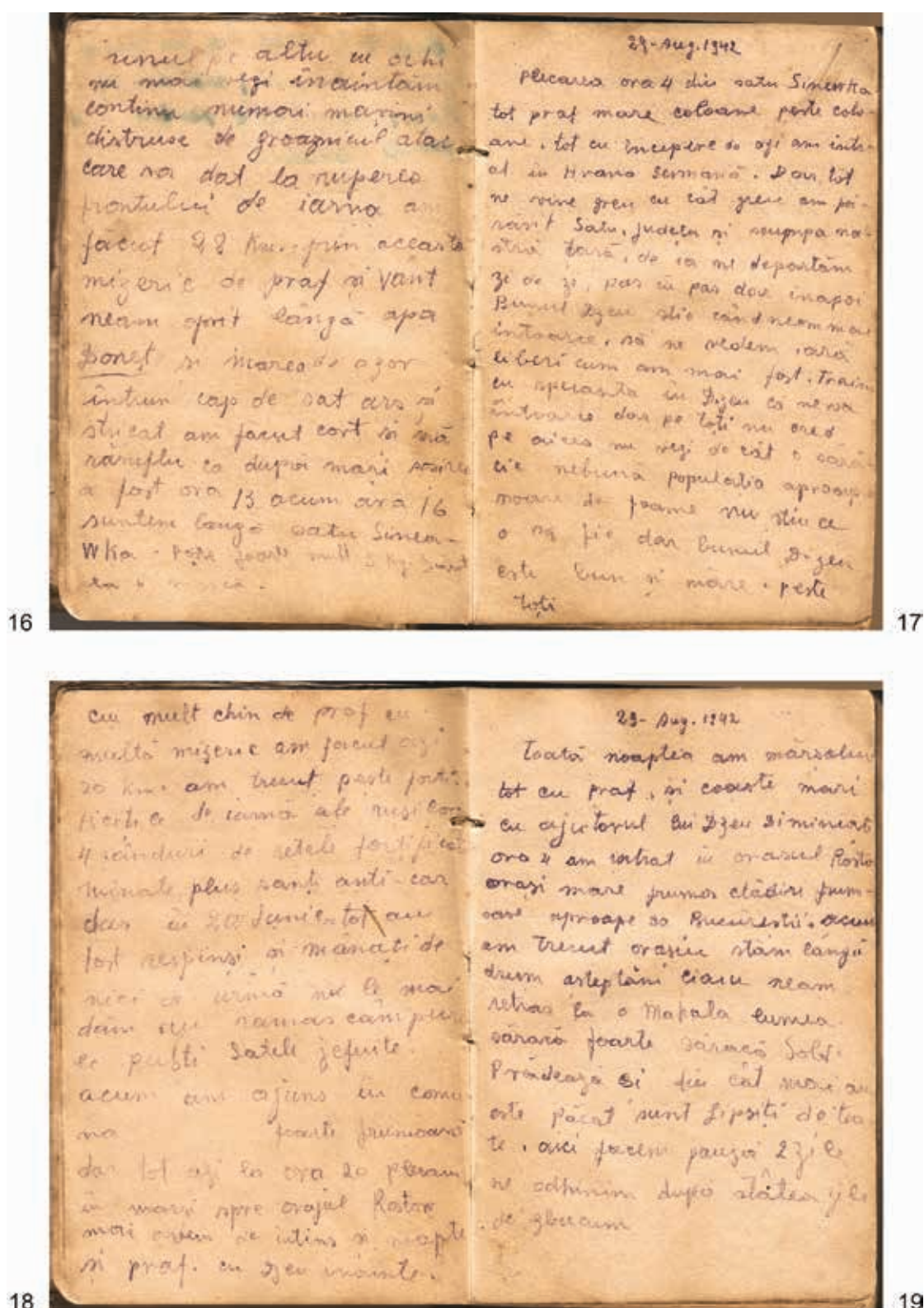

Fig. 15 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 16-19.

Fig. 15 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 16-19.

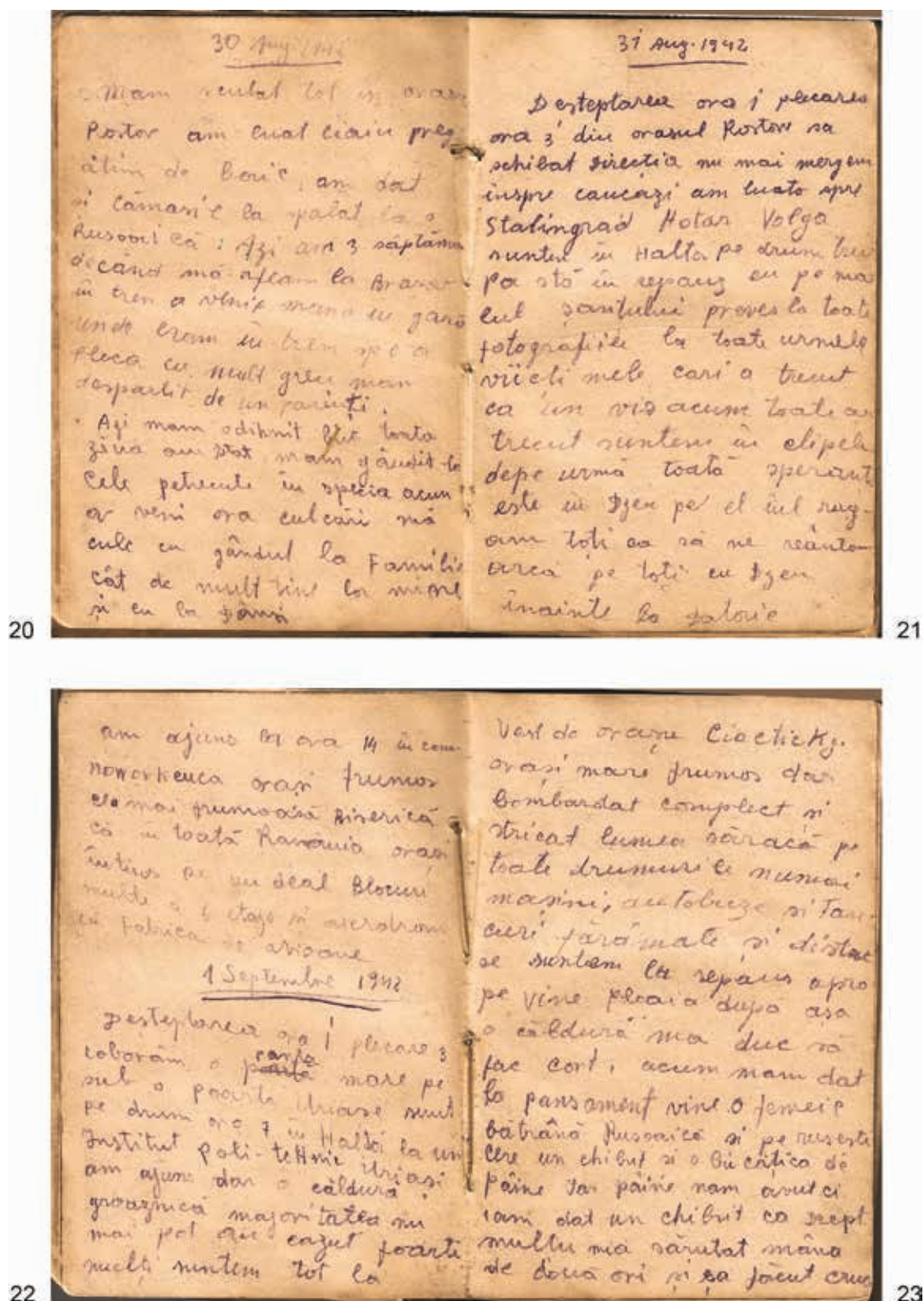

Fig. 16 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 20-23.

Fig. 16 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 20-23.

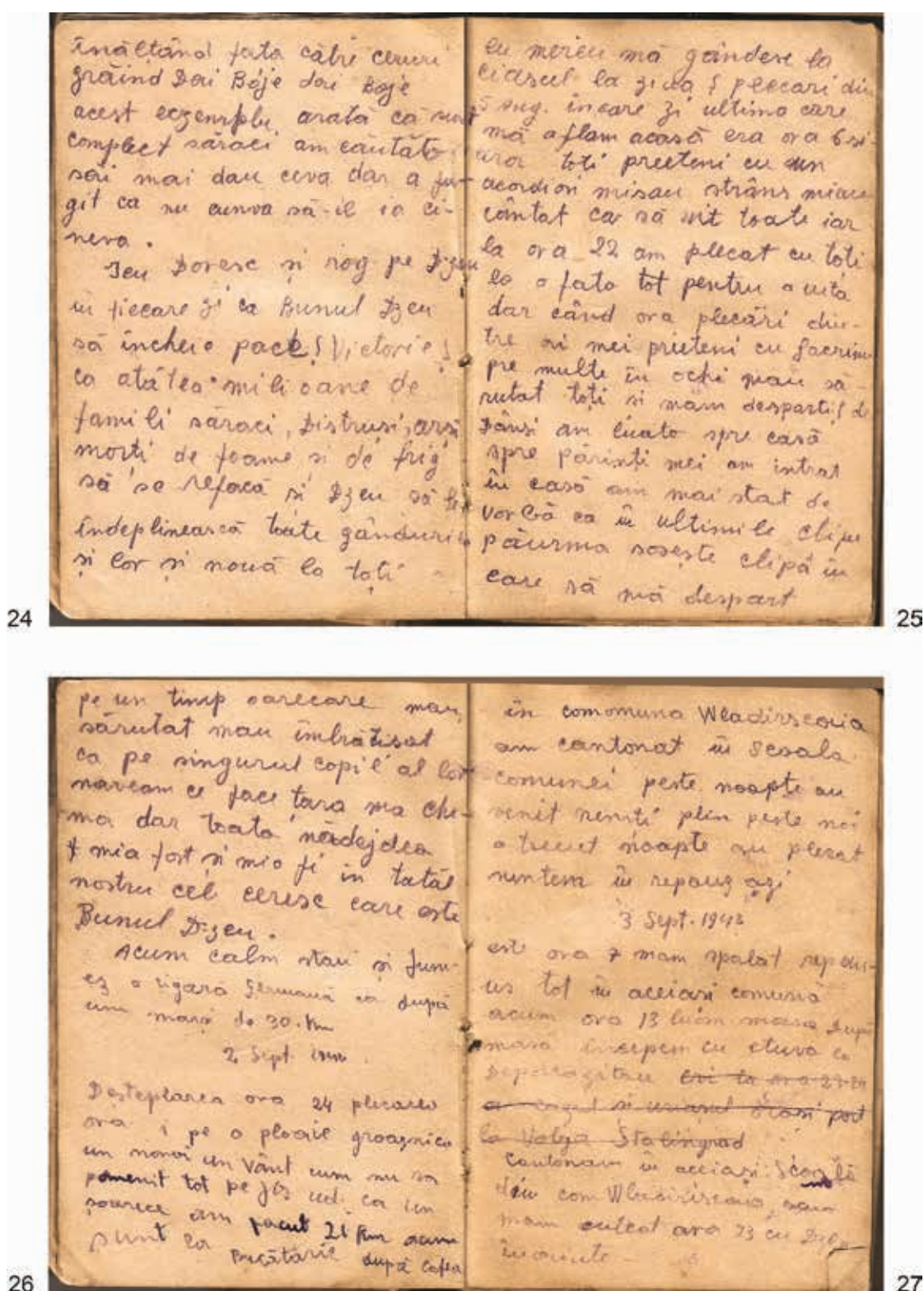
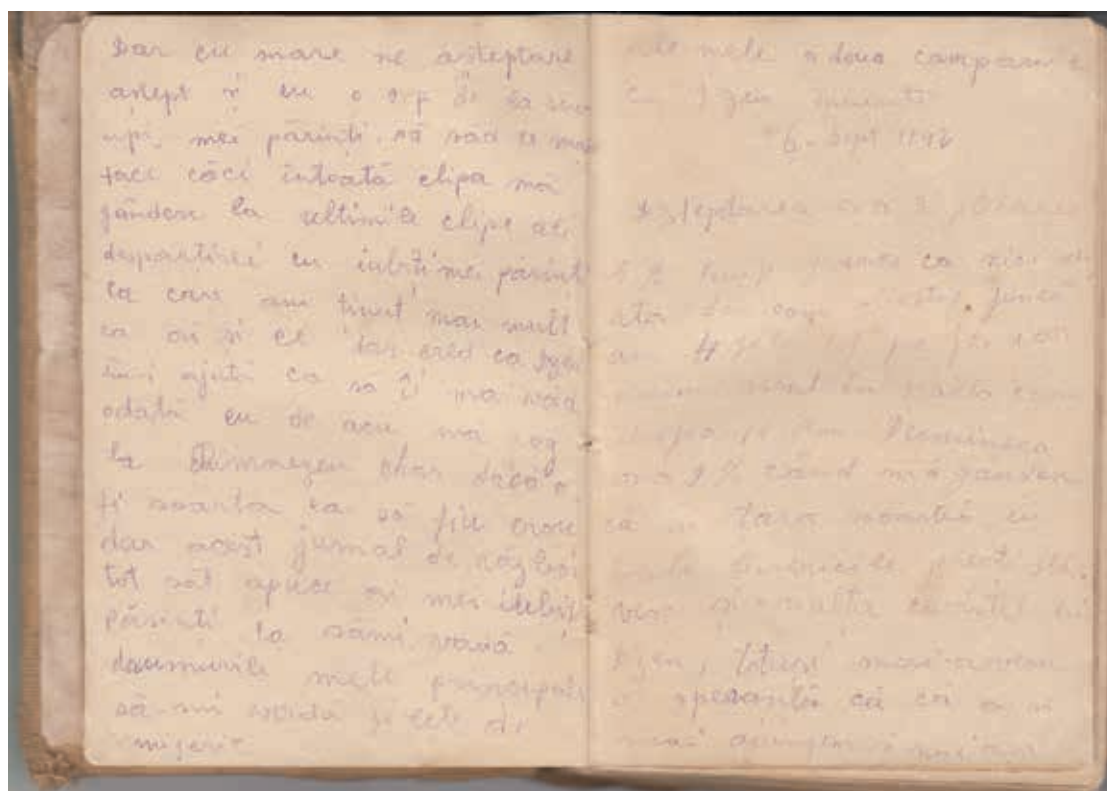

Fig. 17 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 24-27.

Fig. 17 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 24-27.

Fig. 17a Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 27-a-b.

Fig. 17a The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 27a-b.

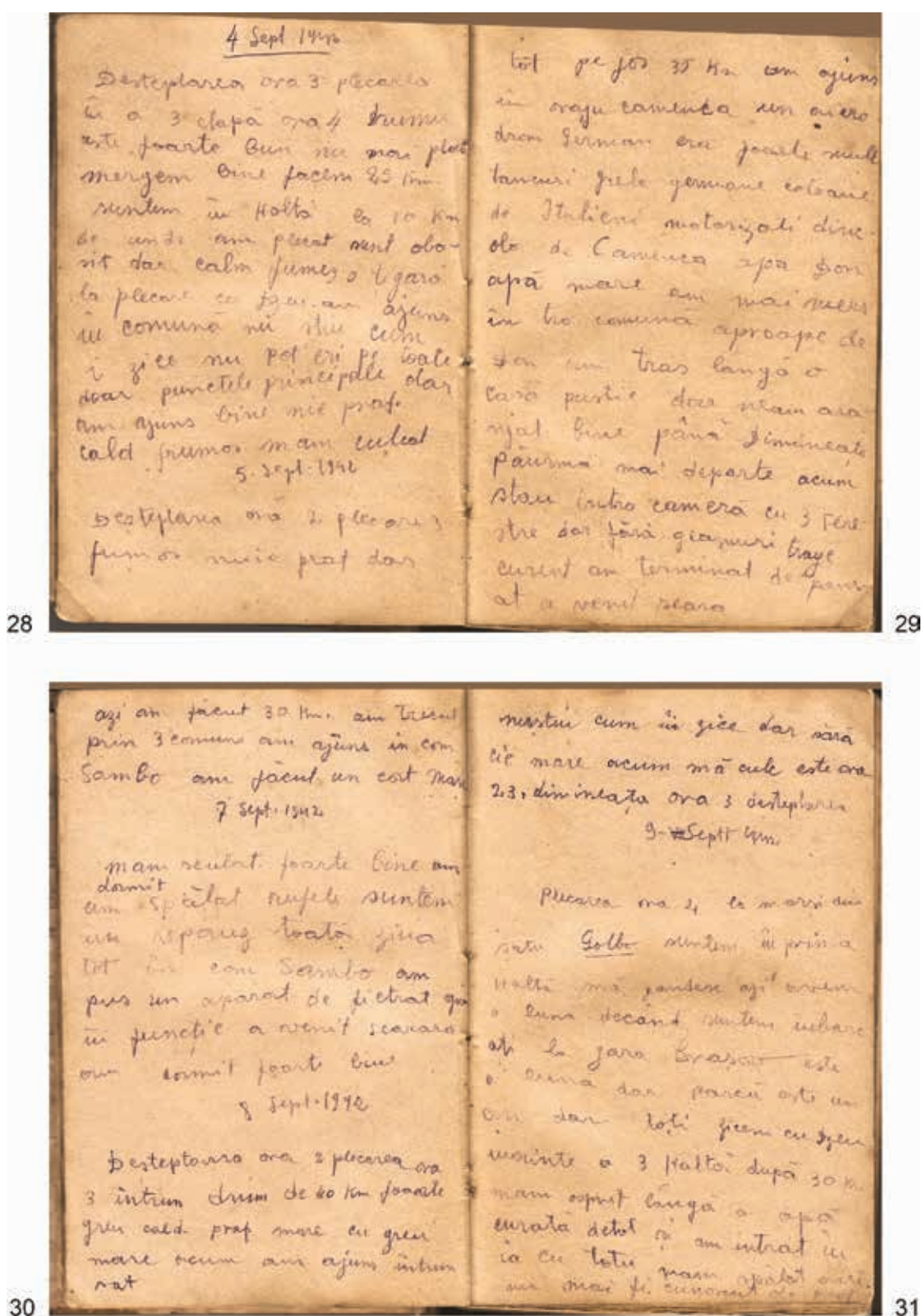

Fig. 18 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 28-31.

Fig. 18 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 28-31.

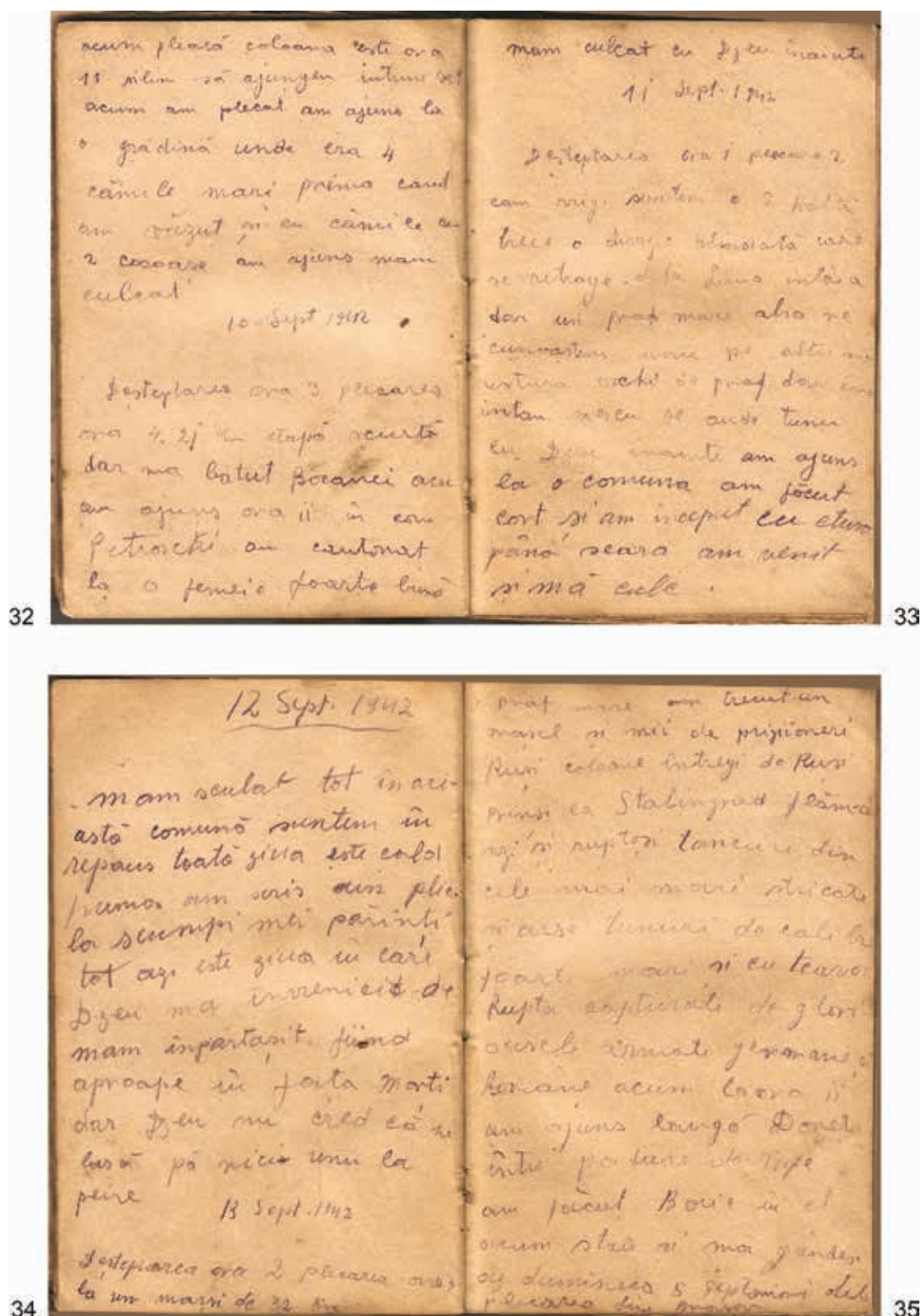

Fig. 19 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 32-35.

Fig. 19 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 32-35.

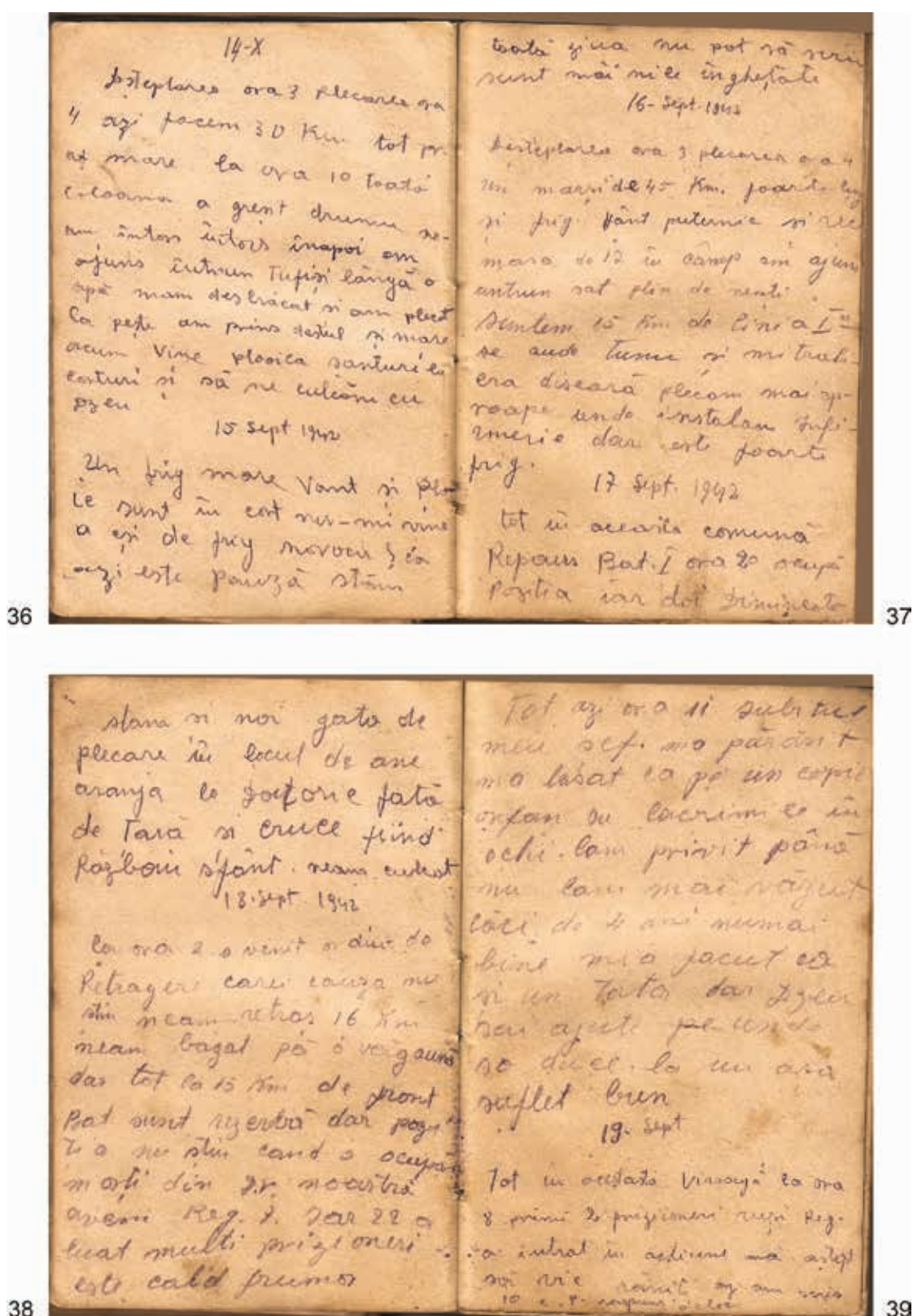
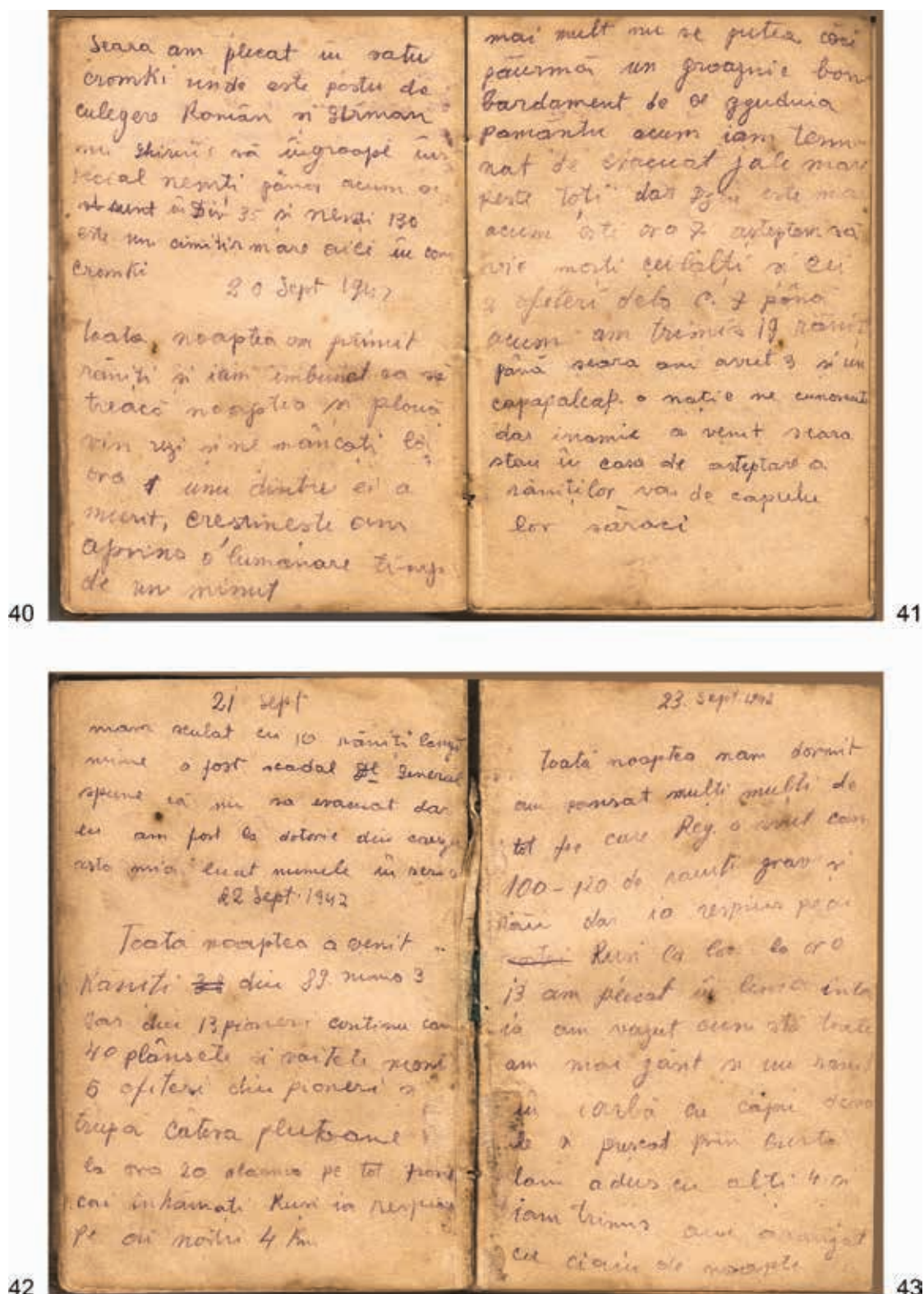

Fig. 20 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 36-39.

Fig. 20 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 36-39.

Fig. 21 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 40-43.
Fig. 21 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 40-43.

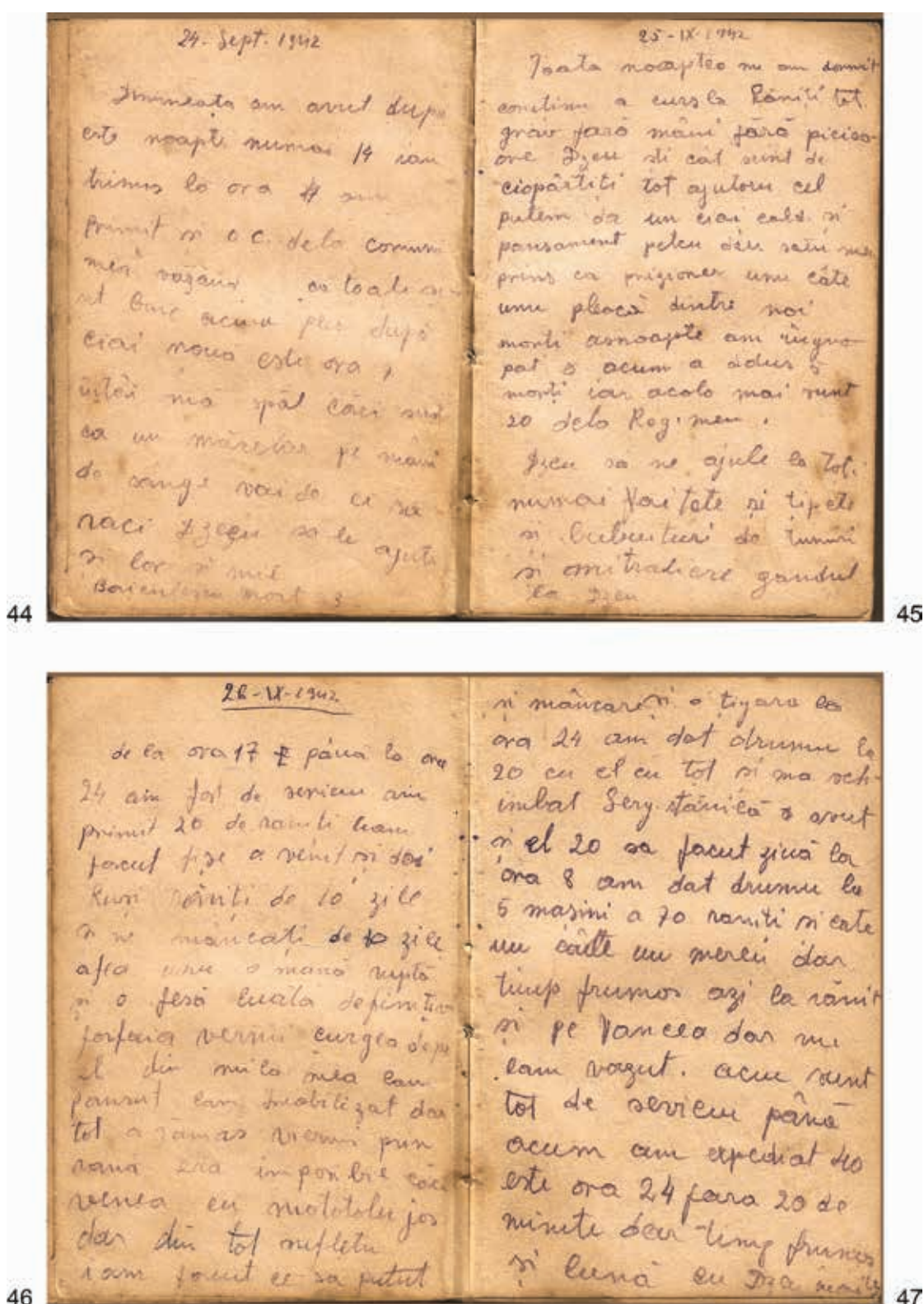

Fig. 22 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 44-47.

Fig. 22 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 44-47.

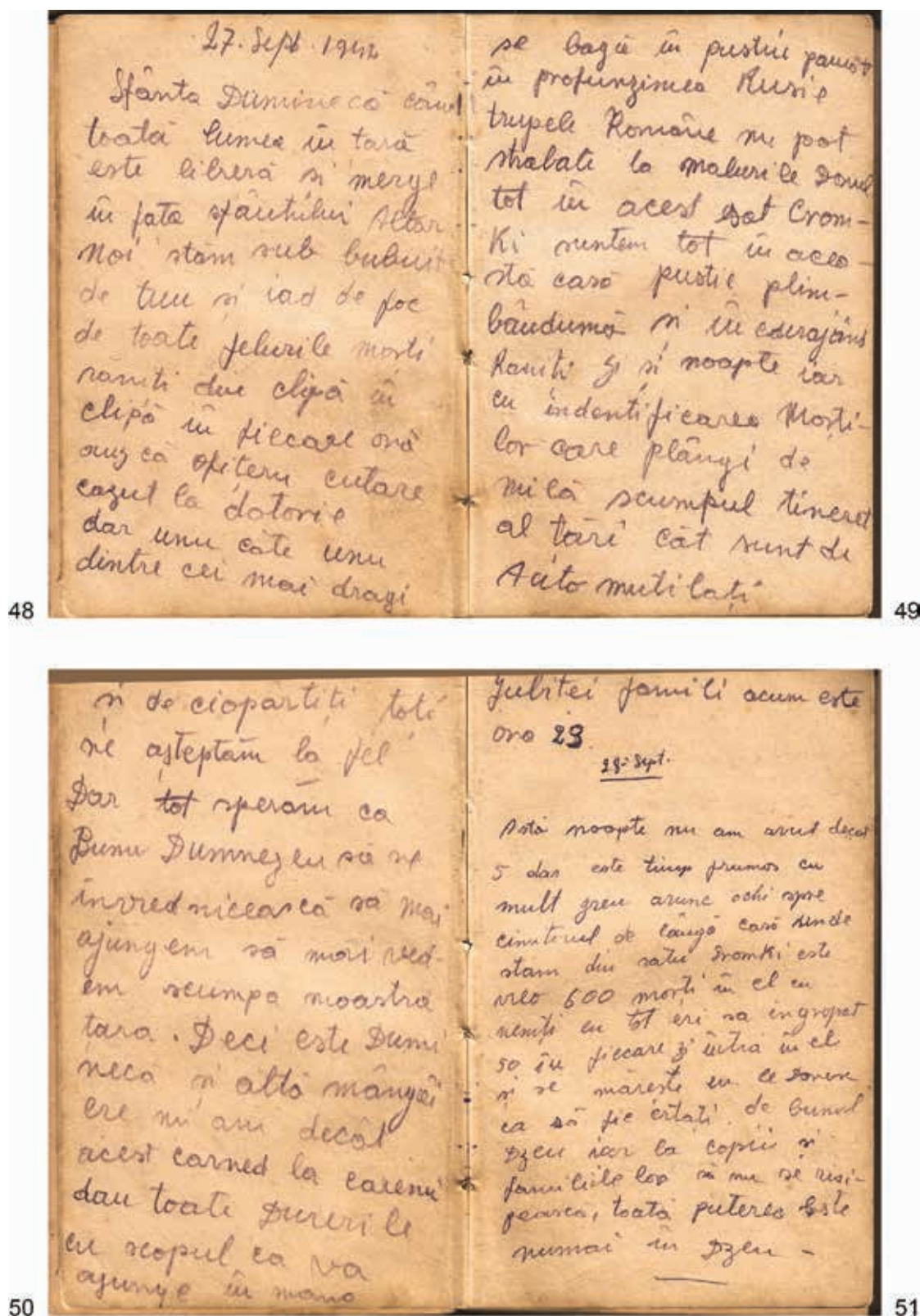
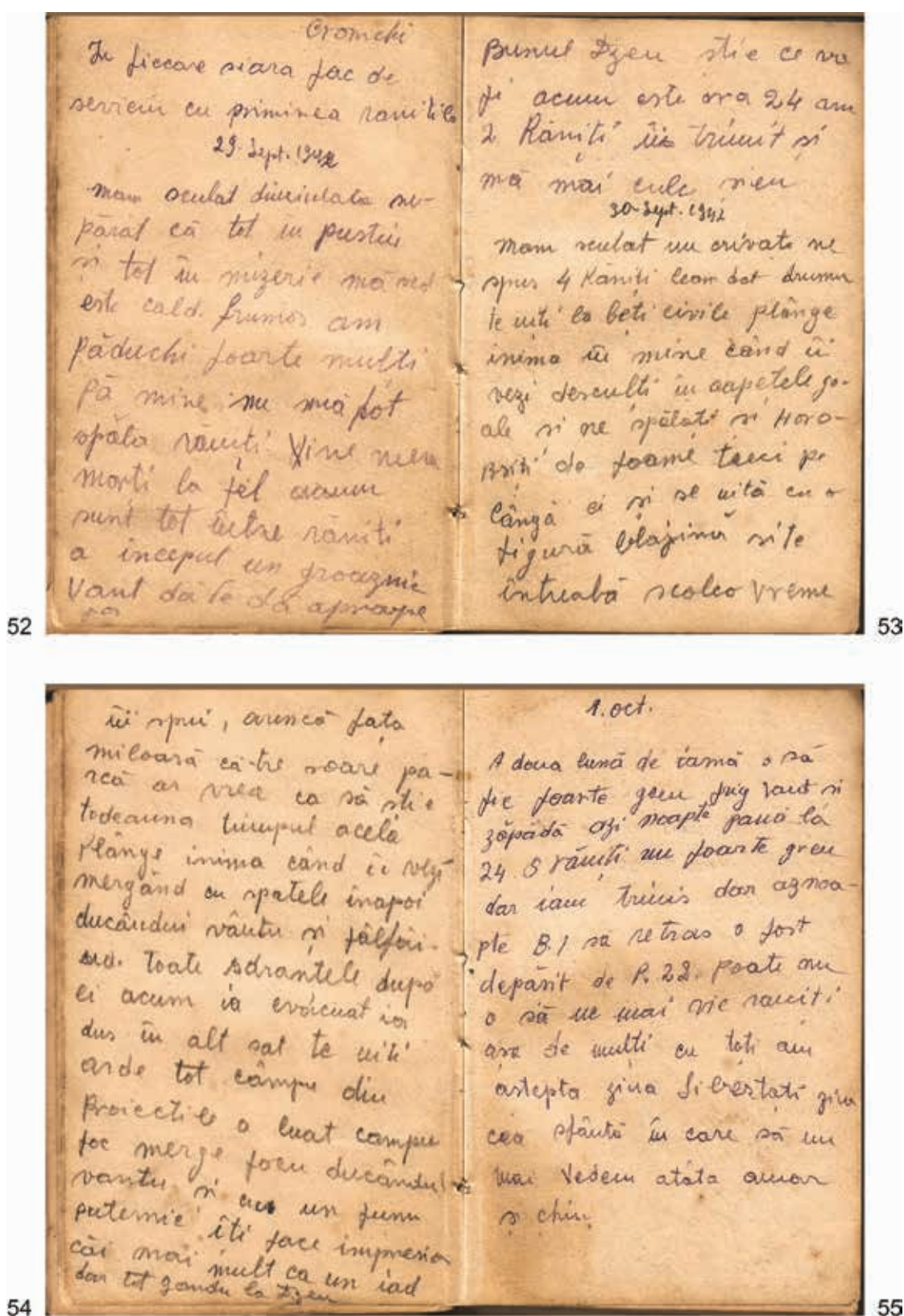

Fig. 23 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 48-51.

Fig. 23 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 48-51.

Fig. 24 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 52-55.

Fig. 24 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 52-55.

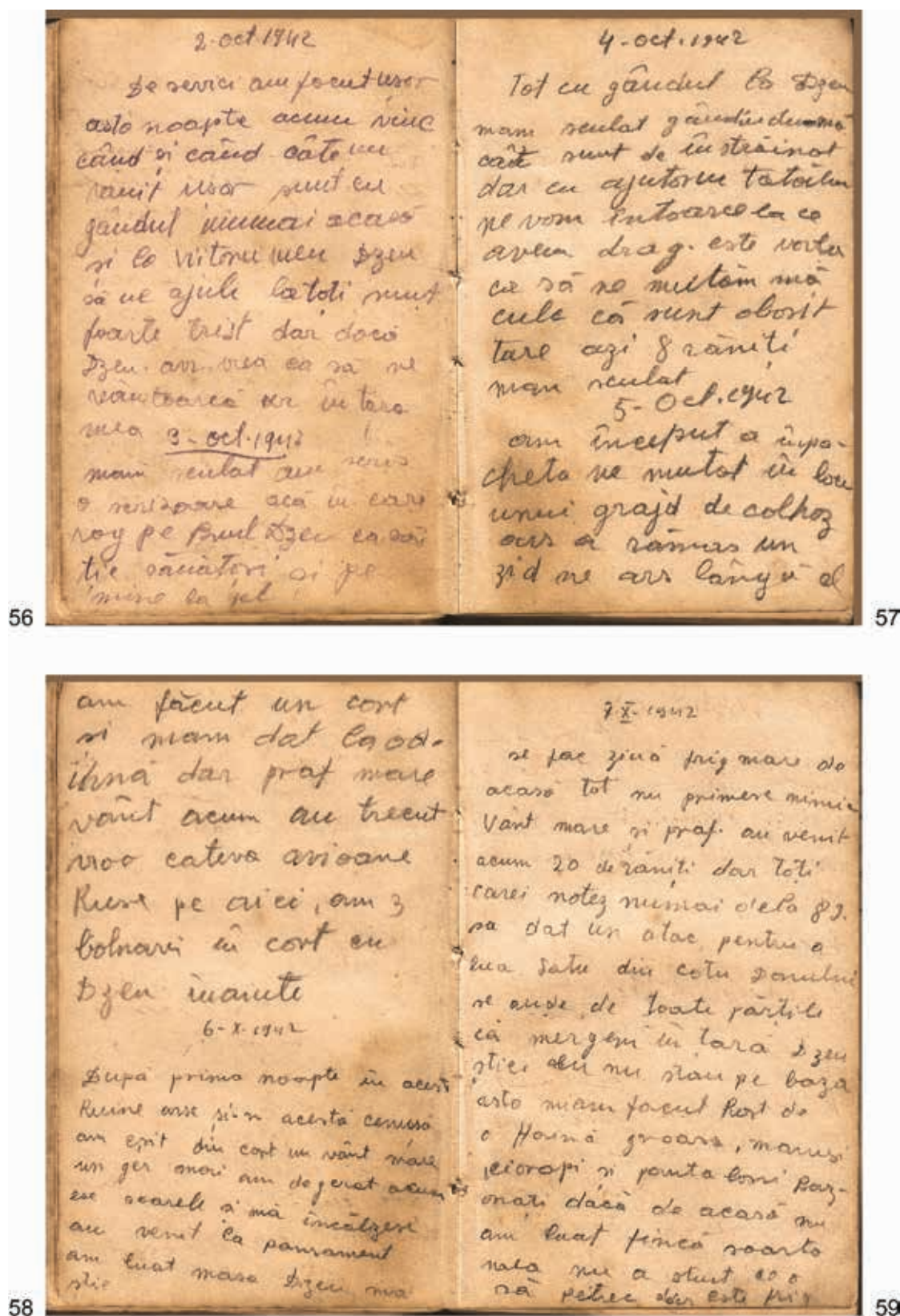

Fig. 25 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 56-59.

Fig. 25 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 56-59.

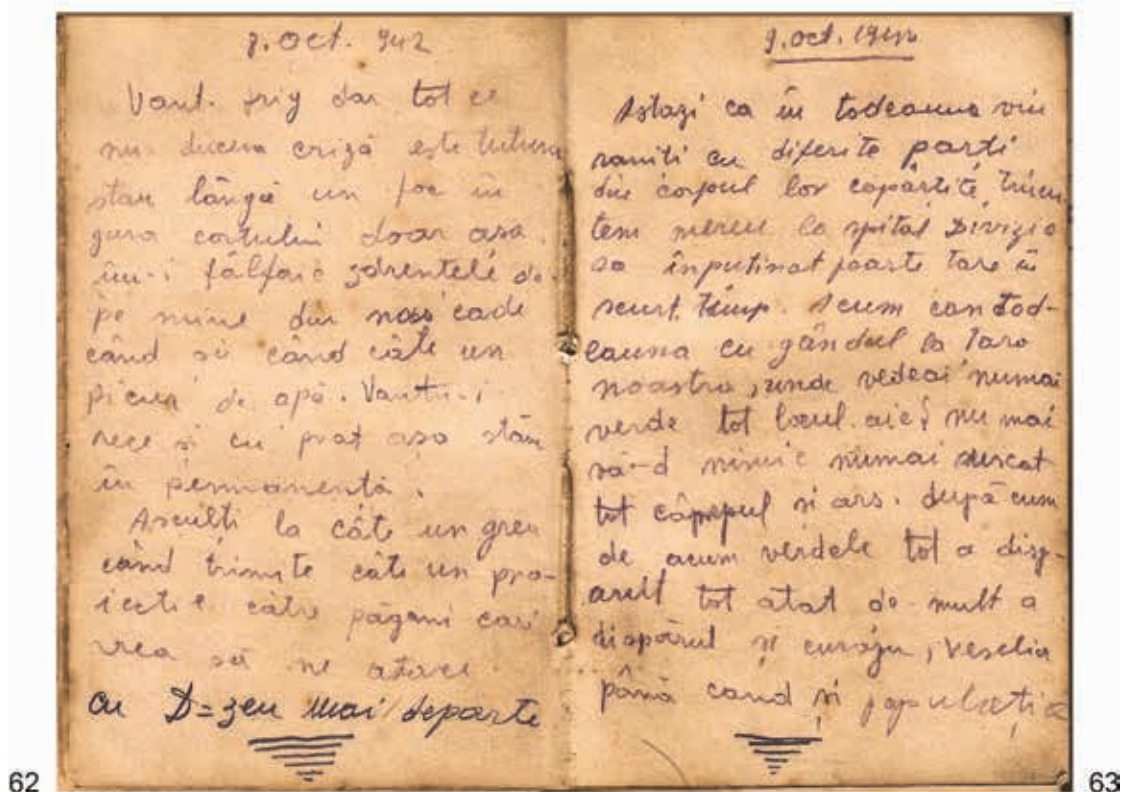
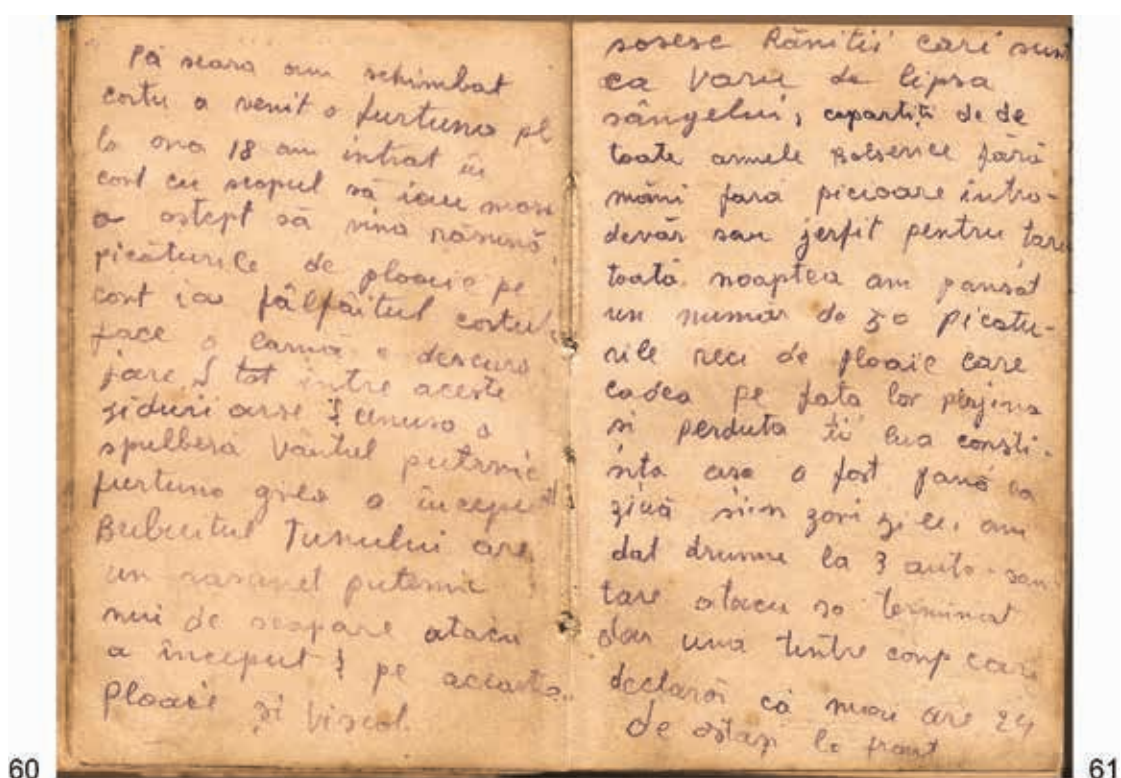
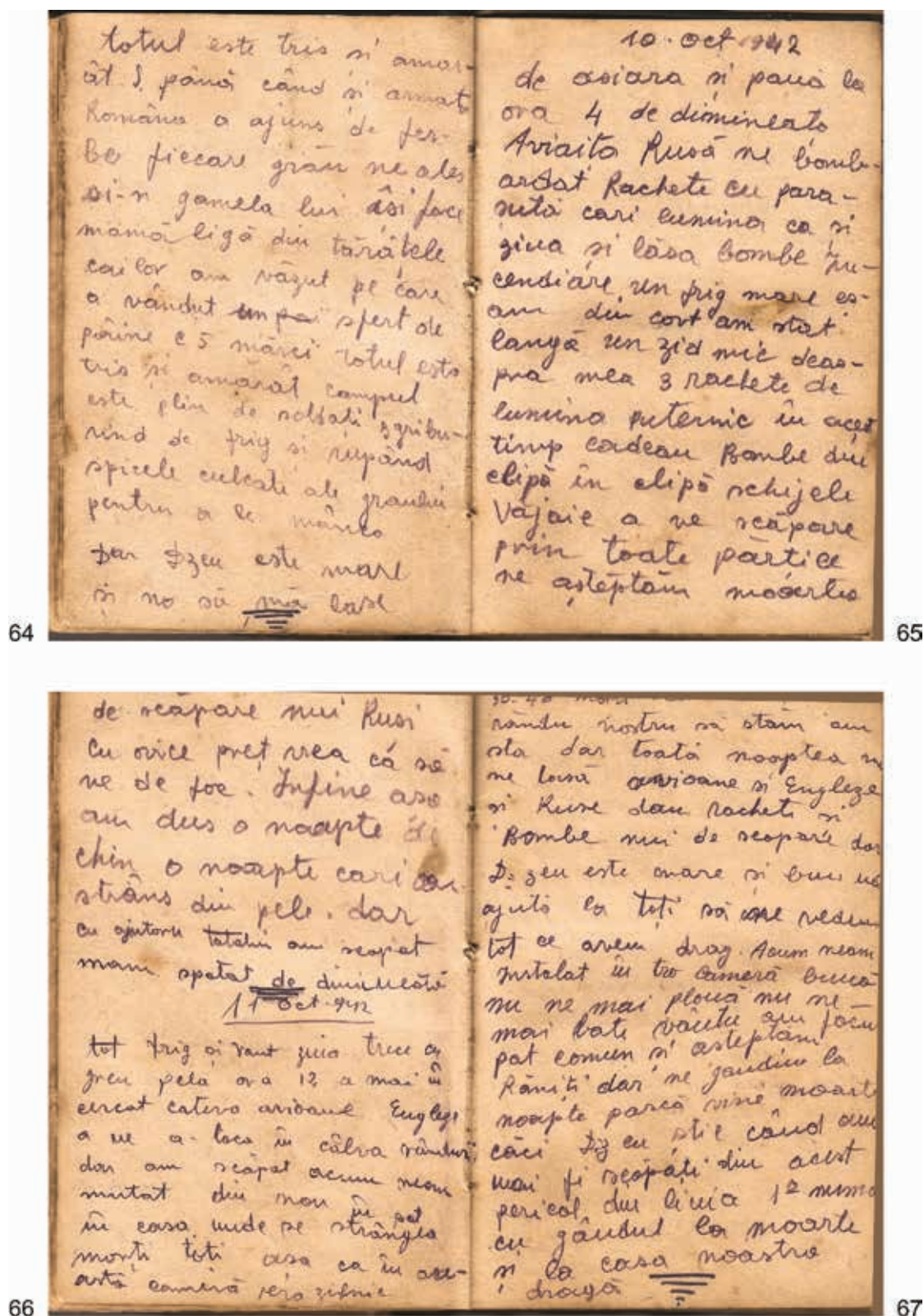

Fig. 26 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 60-63.

Fig. 26 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 60-63.

Fig. 27 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 64-67.
Fig. 27 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 64-67.

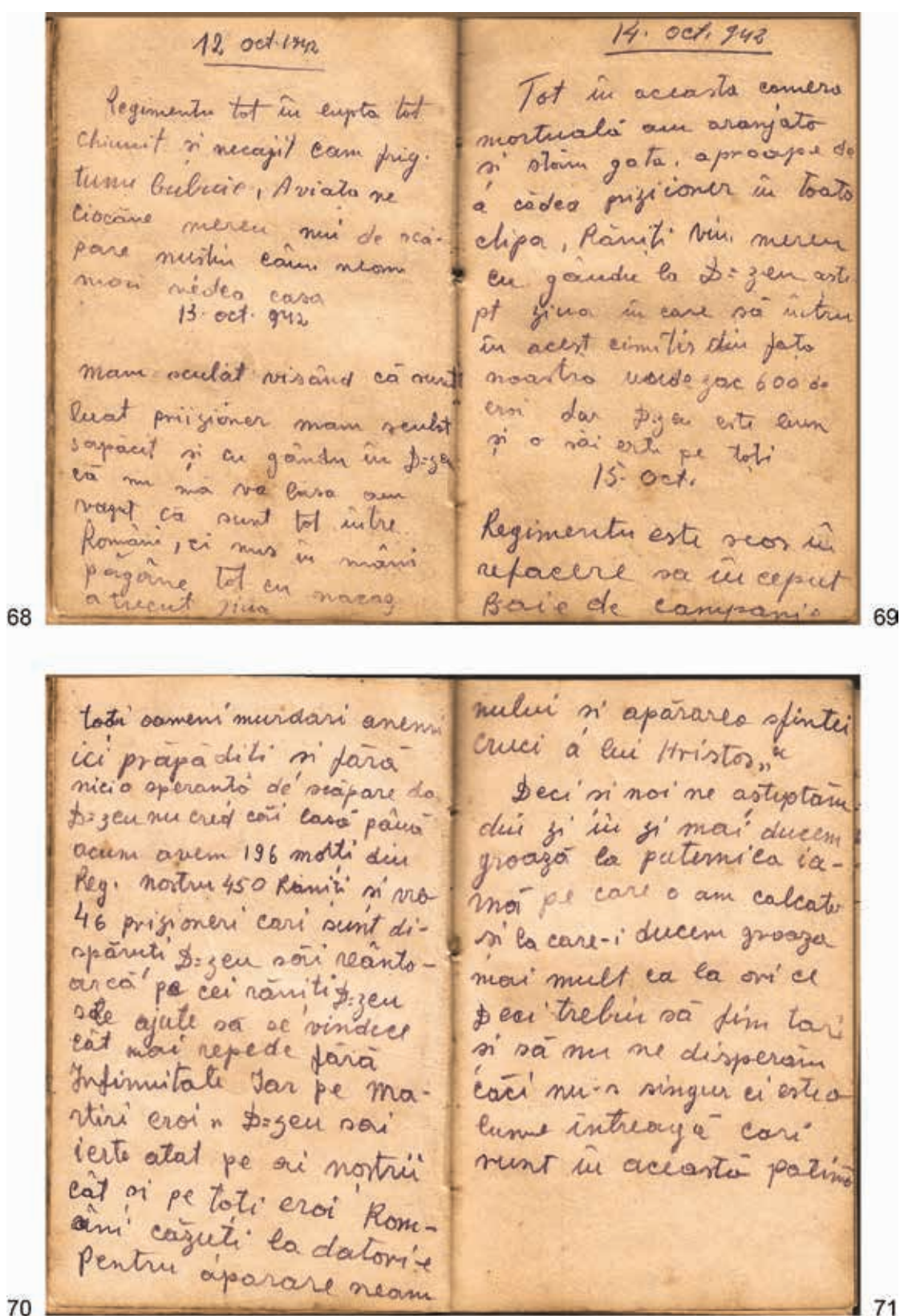

Fig. 28 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 68-71.

Fig. 28 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 68-71.

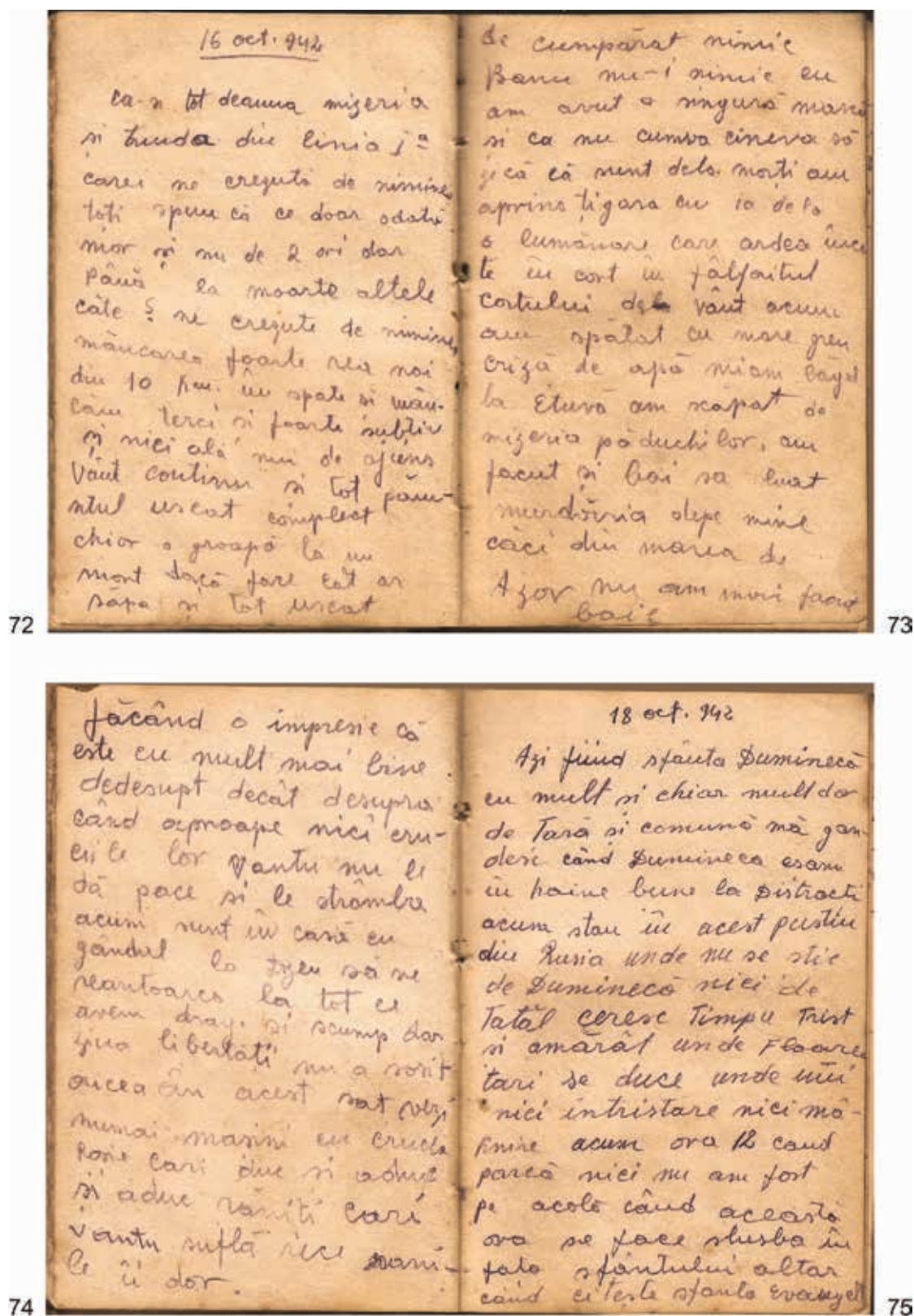

Fig. 29 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 72-75.

Fig. 29 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 72-75.

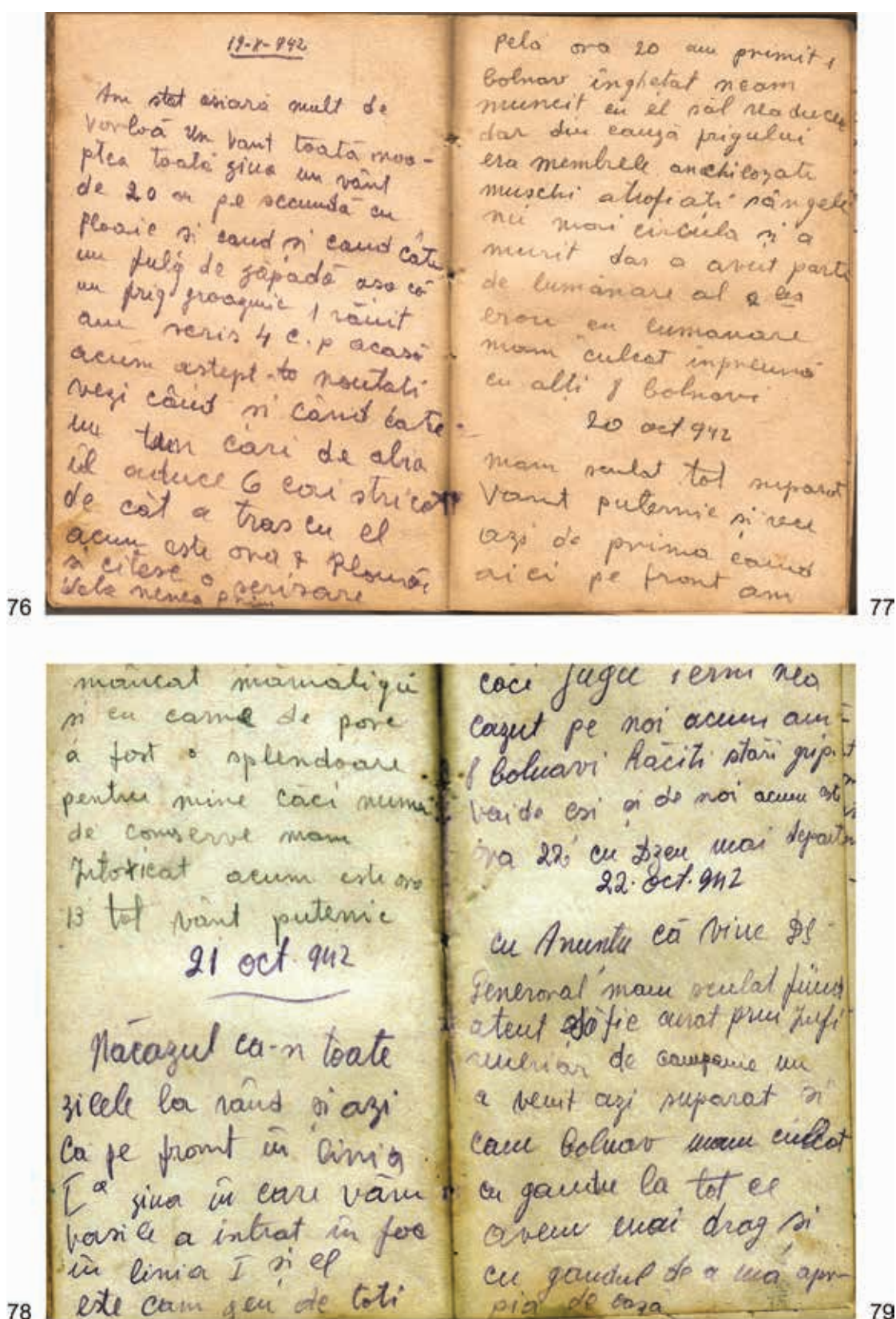
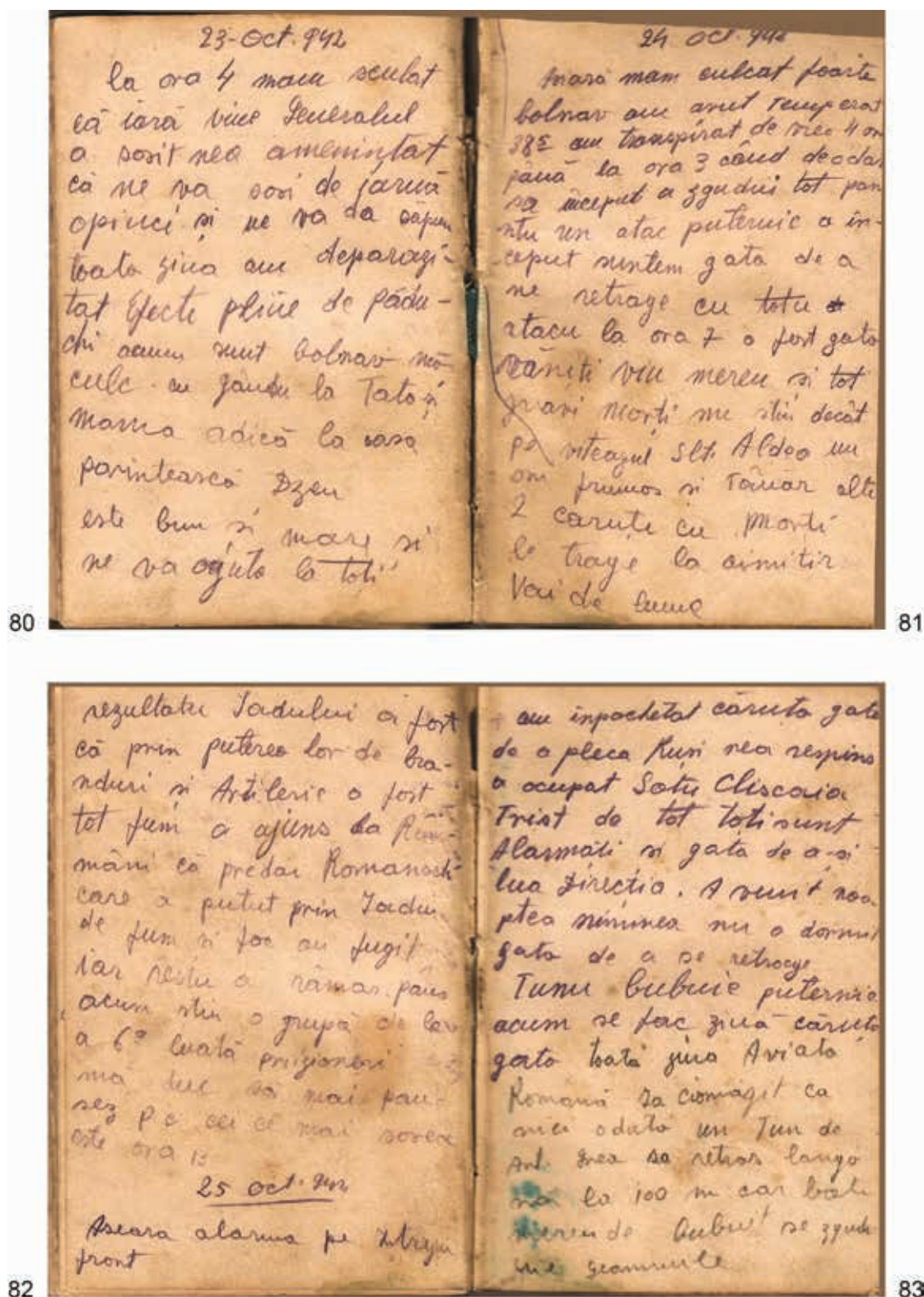

Fig. 30 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 76-79.

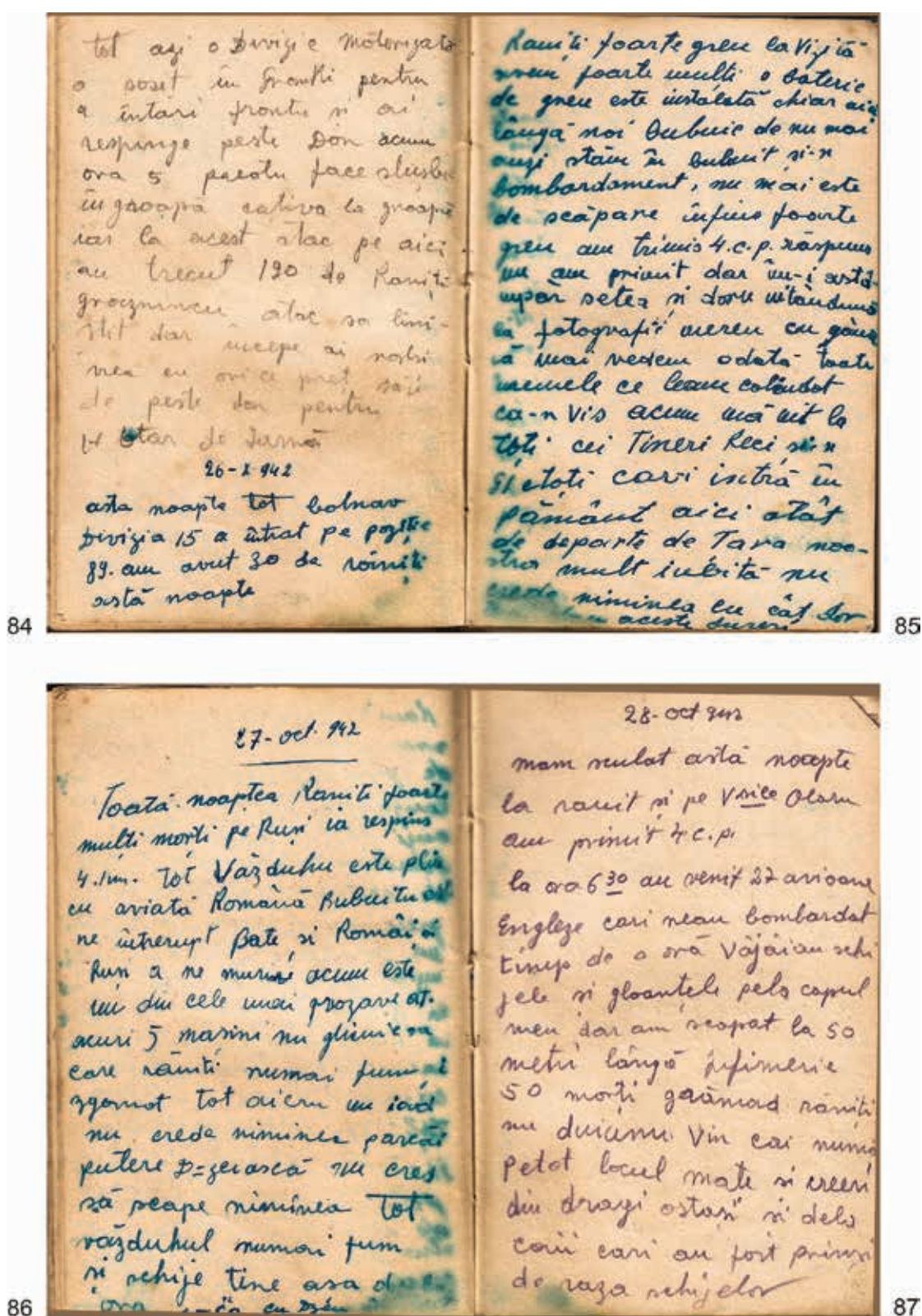
Fig. 30 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 76-79.

Fig. 31 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 80-83.
Fig. 31 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 80-83.

Fig. 32 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 84-87.
Fig. 32 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 84-87.

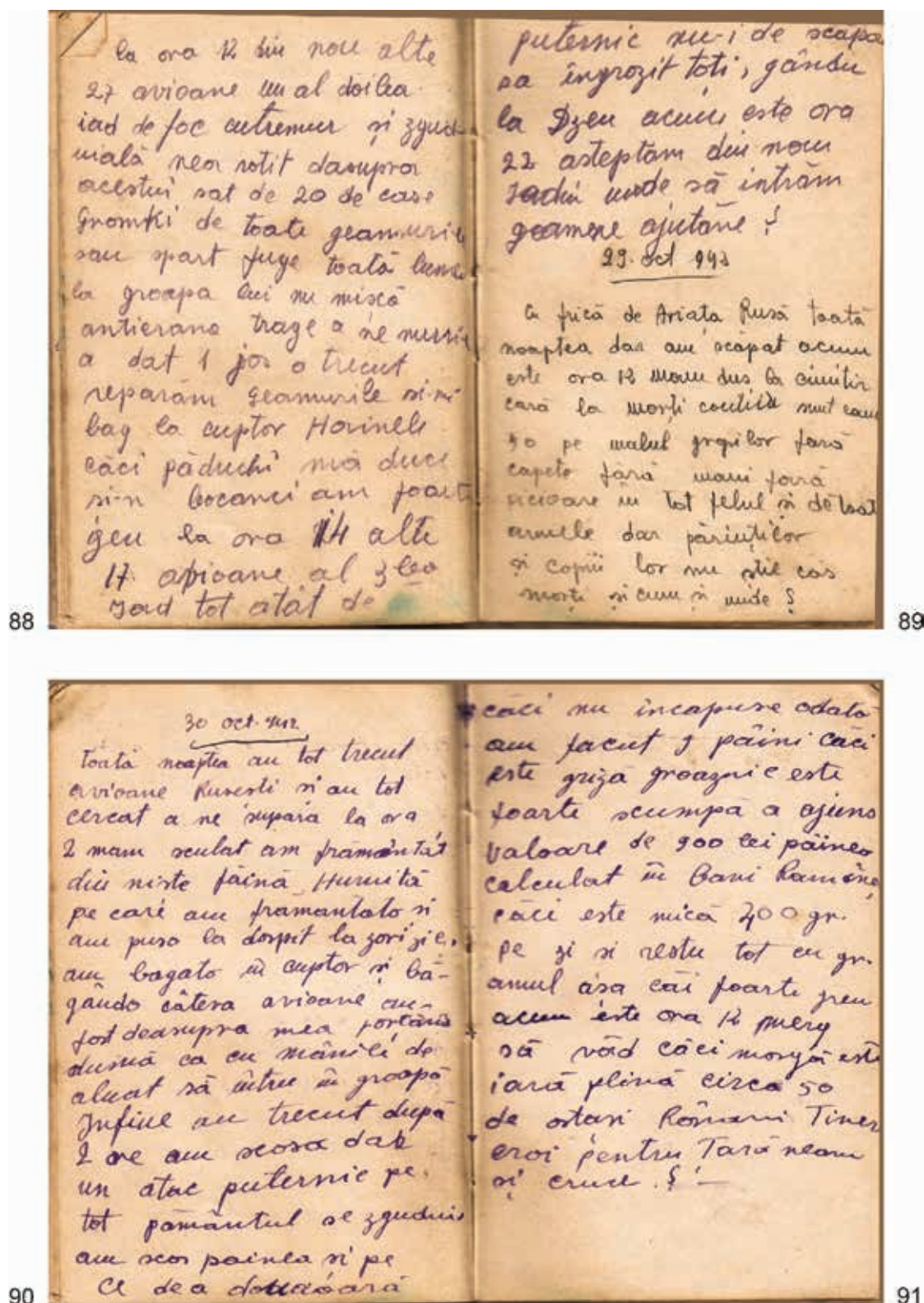
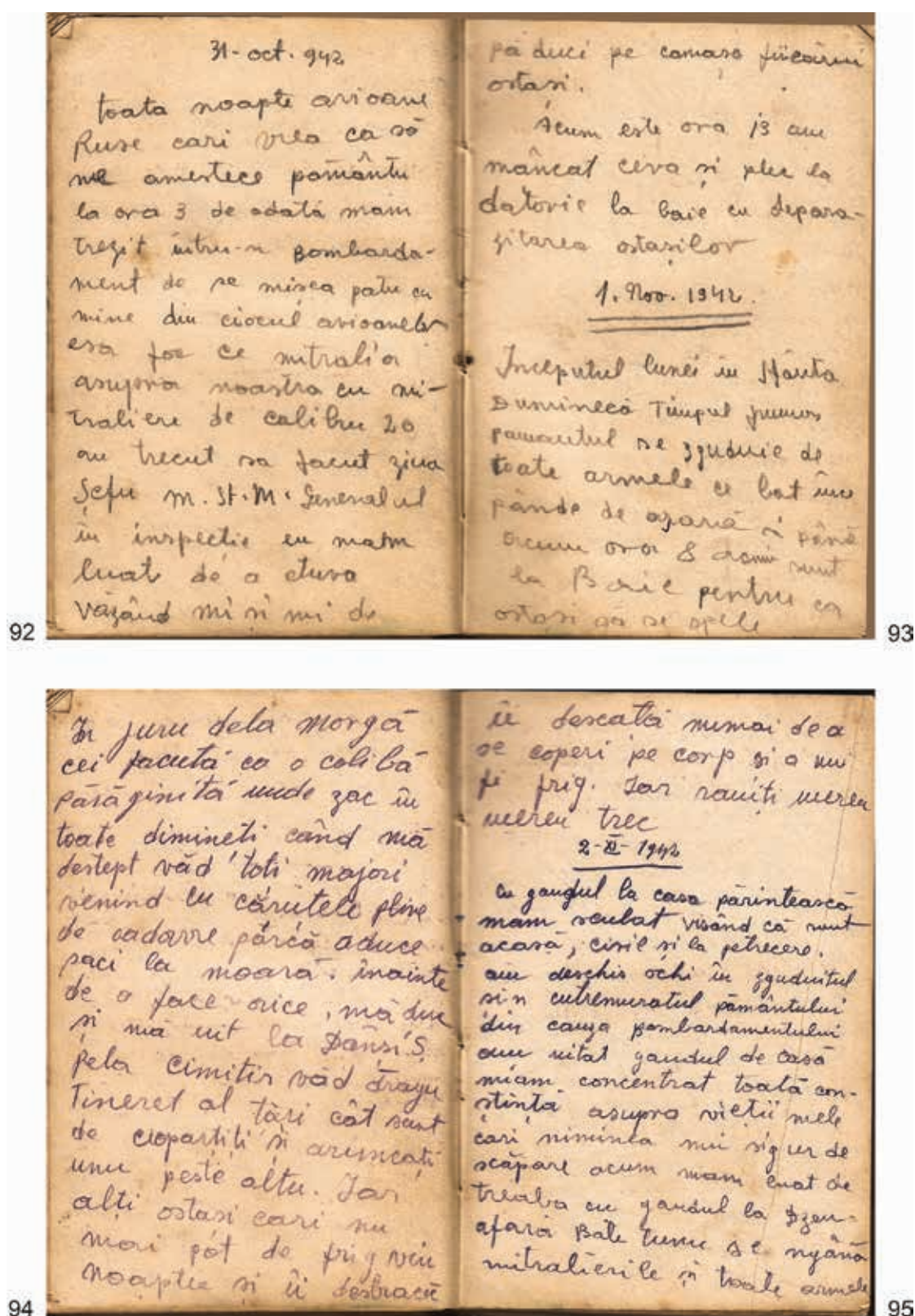

Fig. 33 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 88-91.

Fig. 33 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 88-91.

Fig. 34 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 92-95.

Fig. 34 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 92-95.

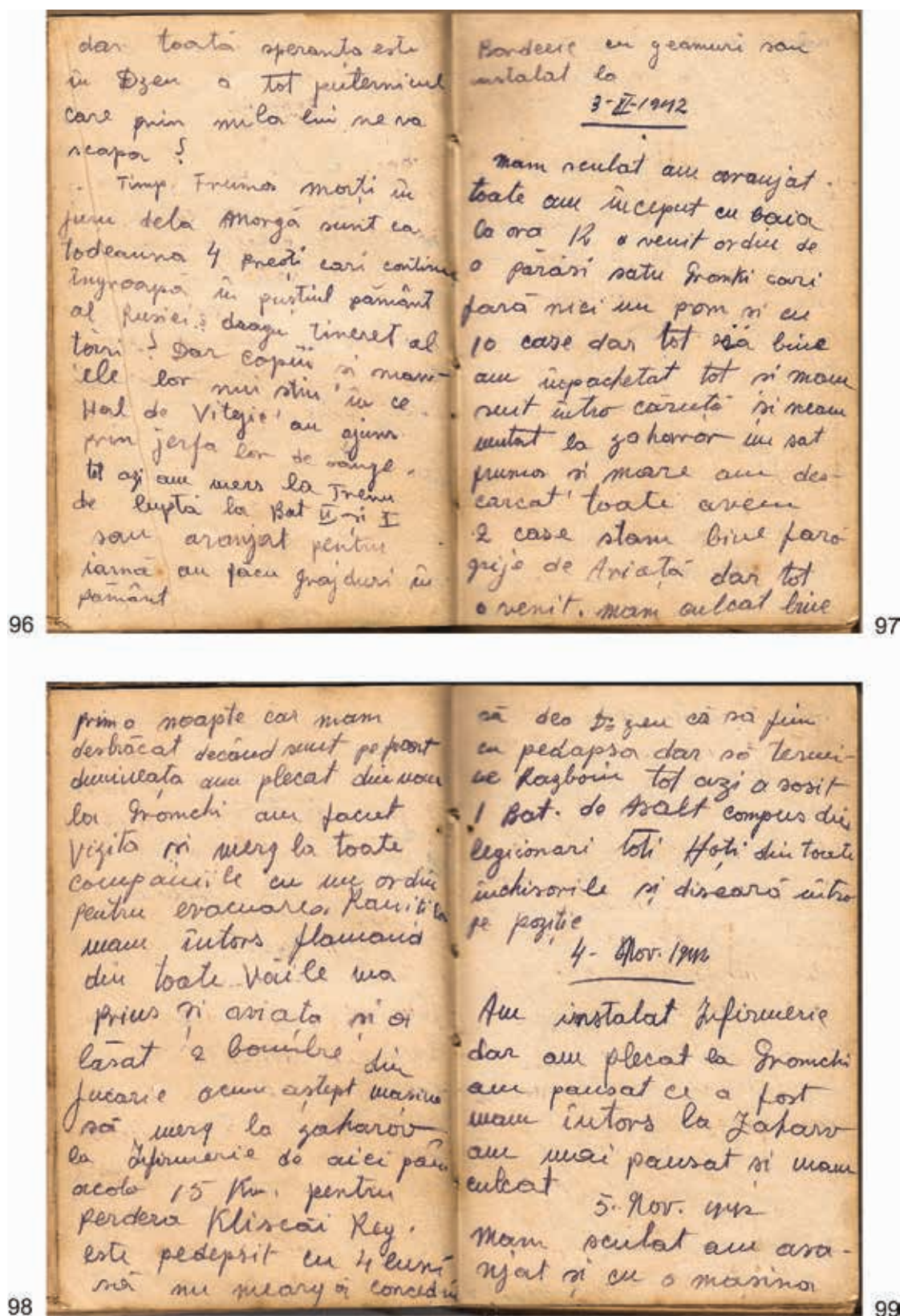
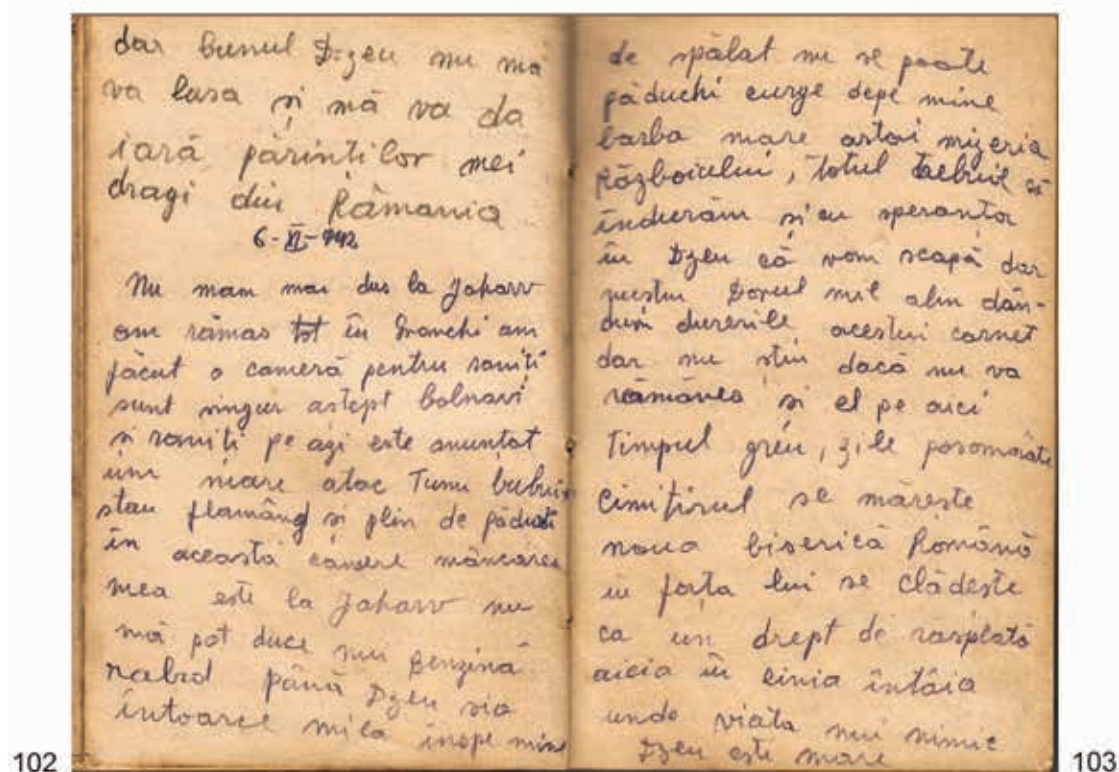
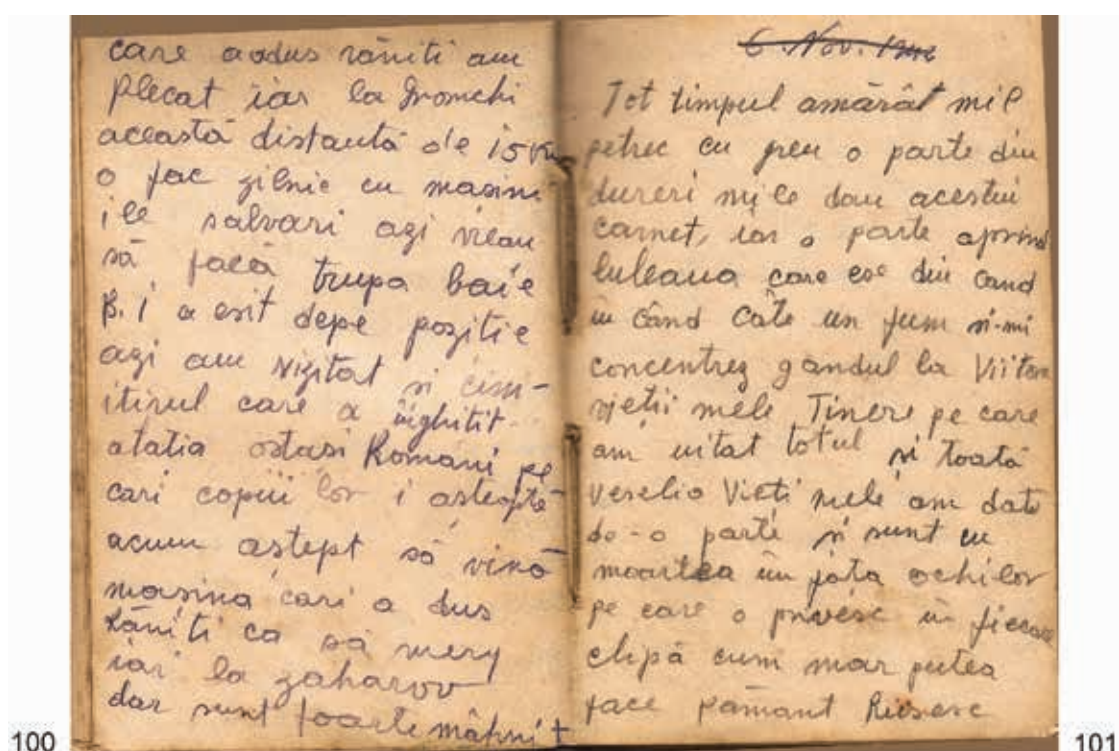

Fig. 35 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 96-99.

Fig. 35 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 96-99.

Fig. 36 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 100-103.

Fig. 36 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 100-103.

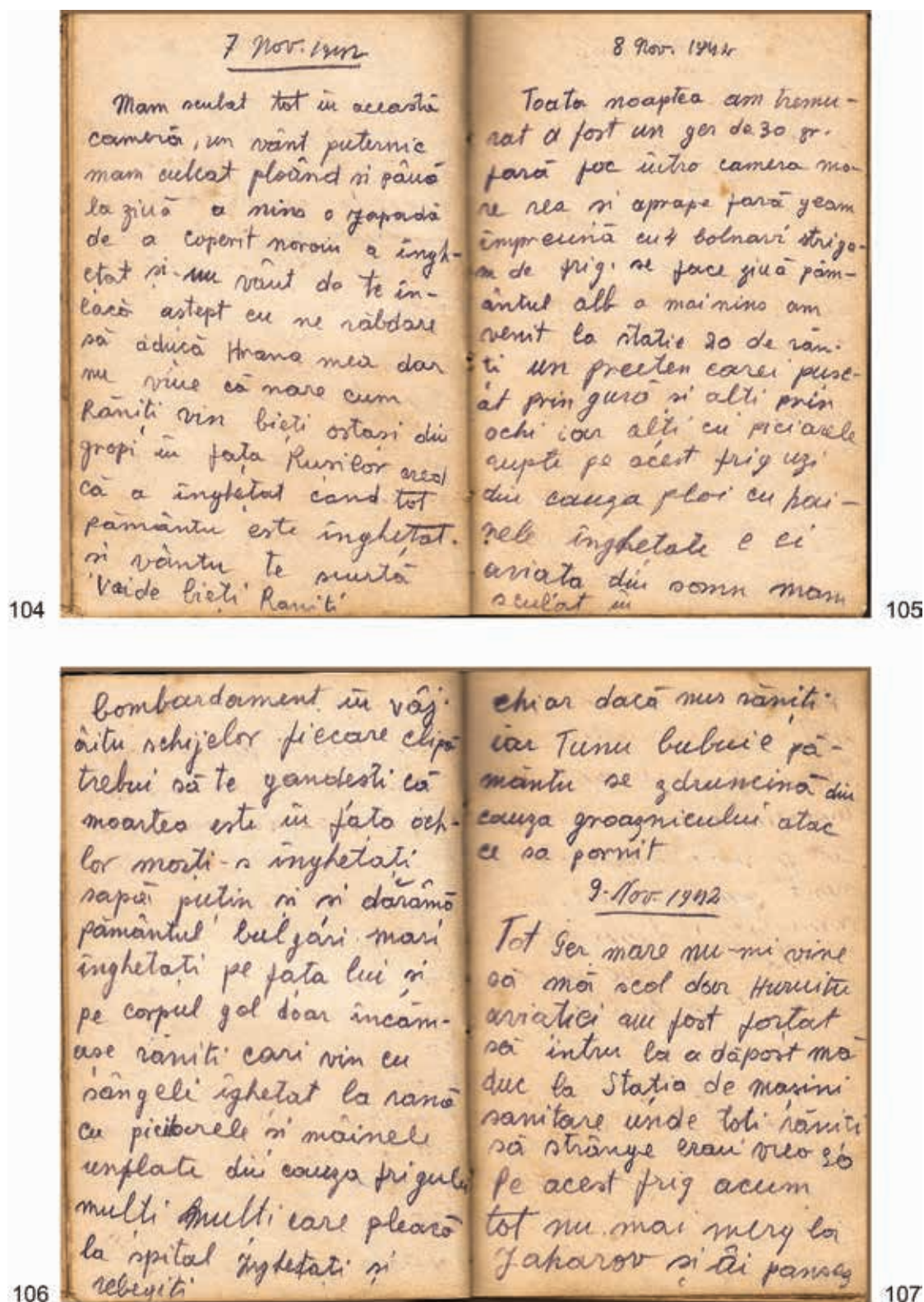
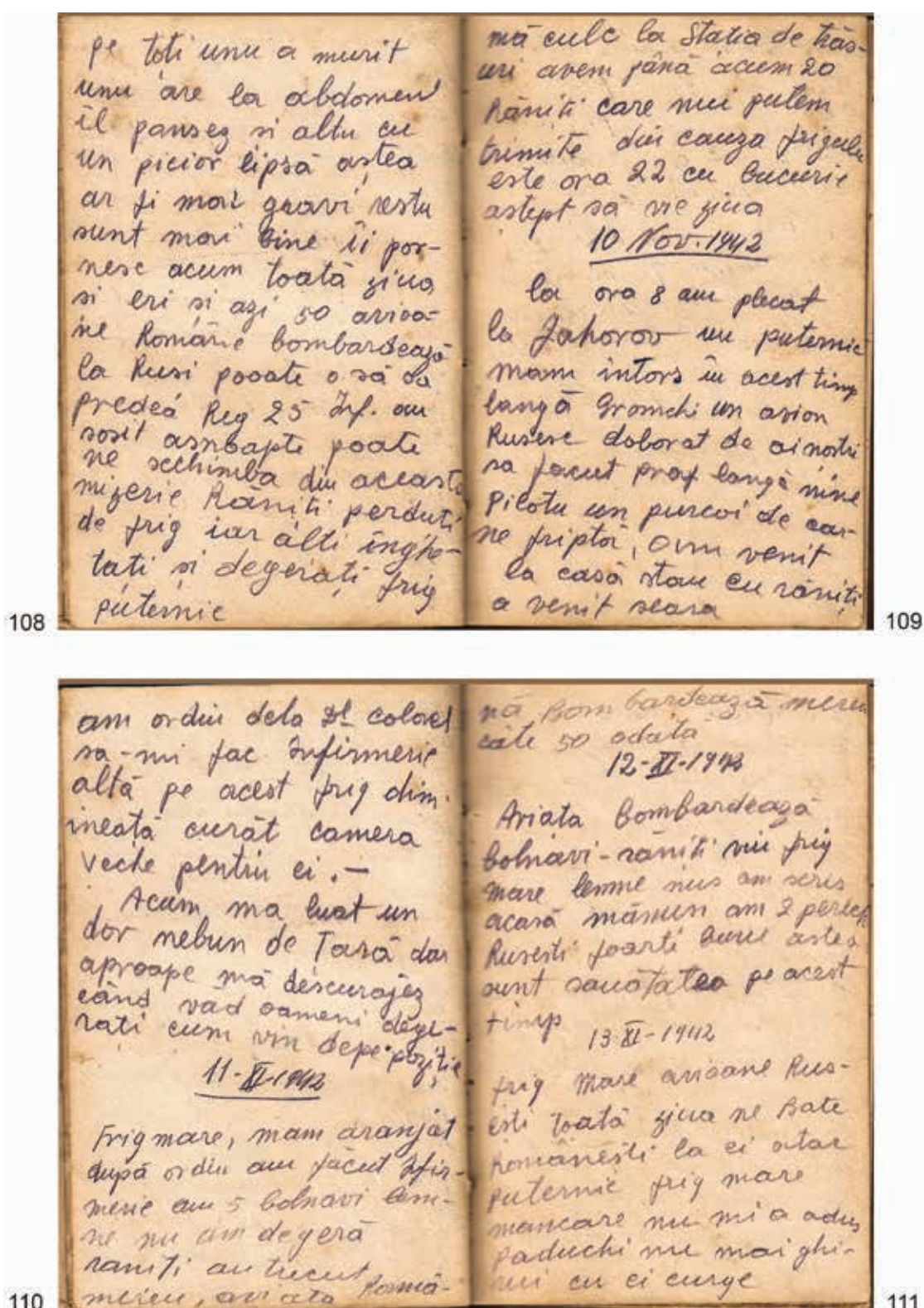

Fig. 37 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 104-107.

Fig. 37 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 104-107.

Fig. 38 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 108-111.

Fig. 38 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 108-111.

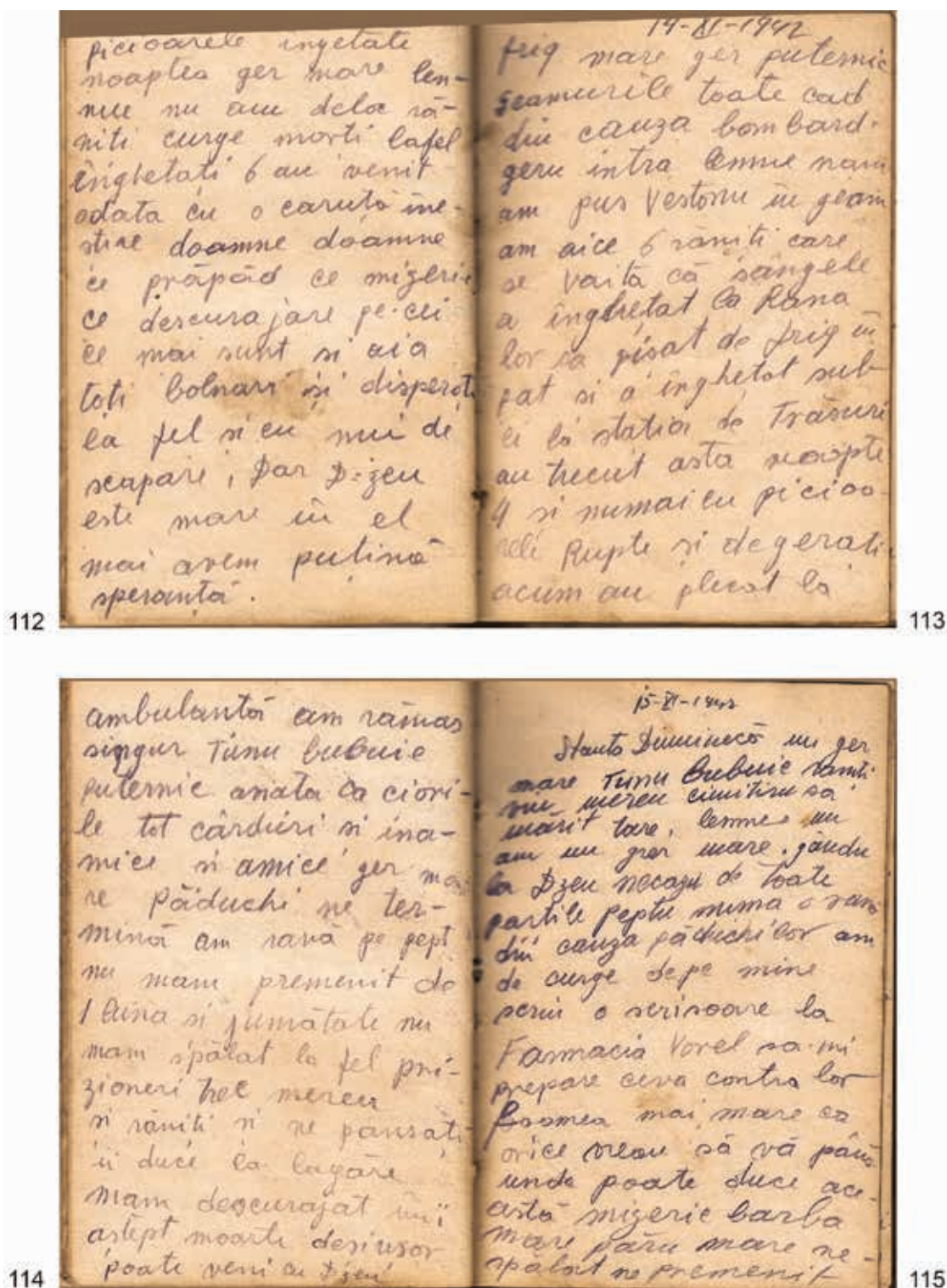

Fig. 39 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 112-115.

Fig. 39 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 112-115.

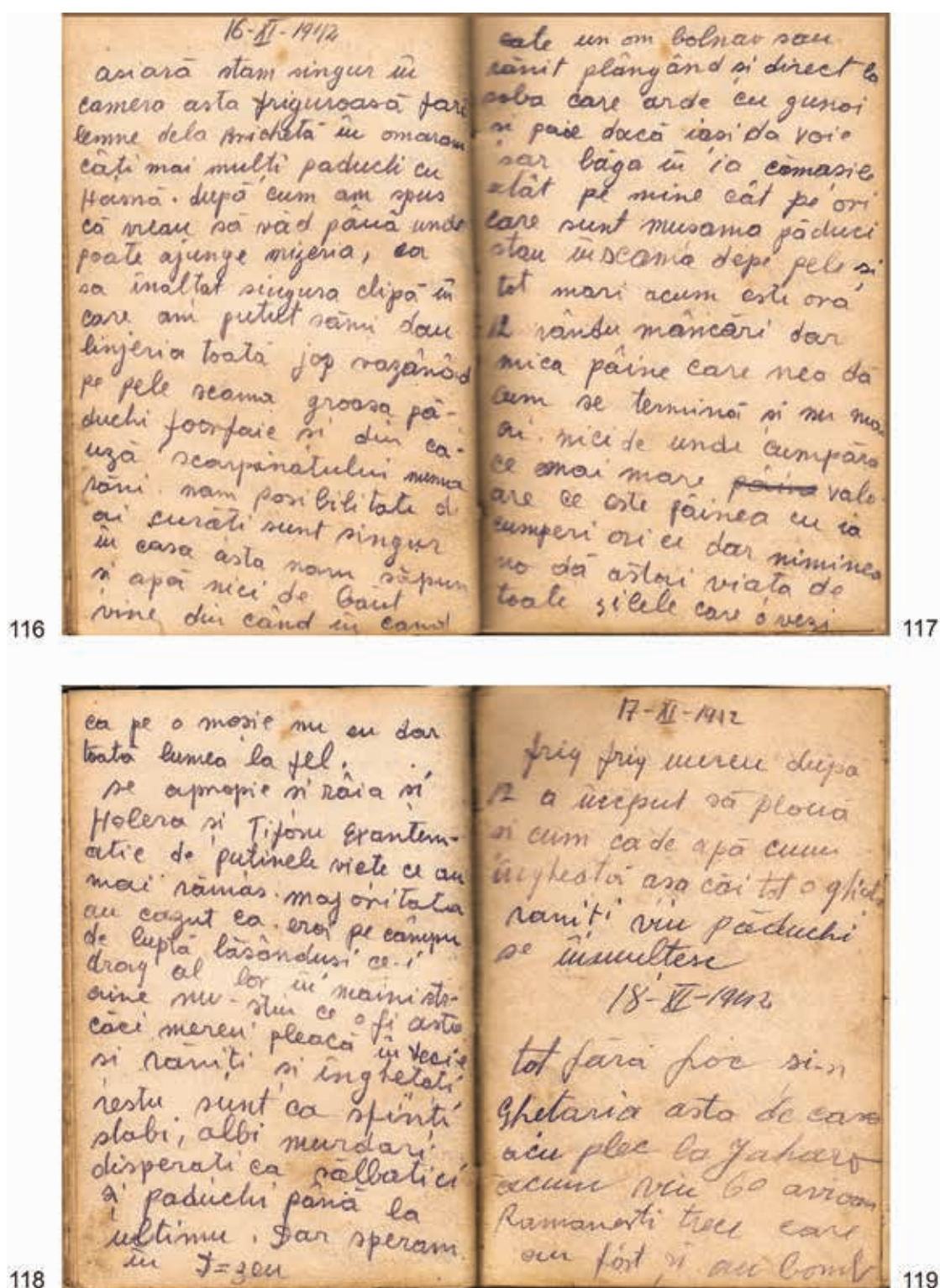
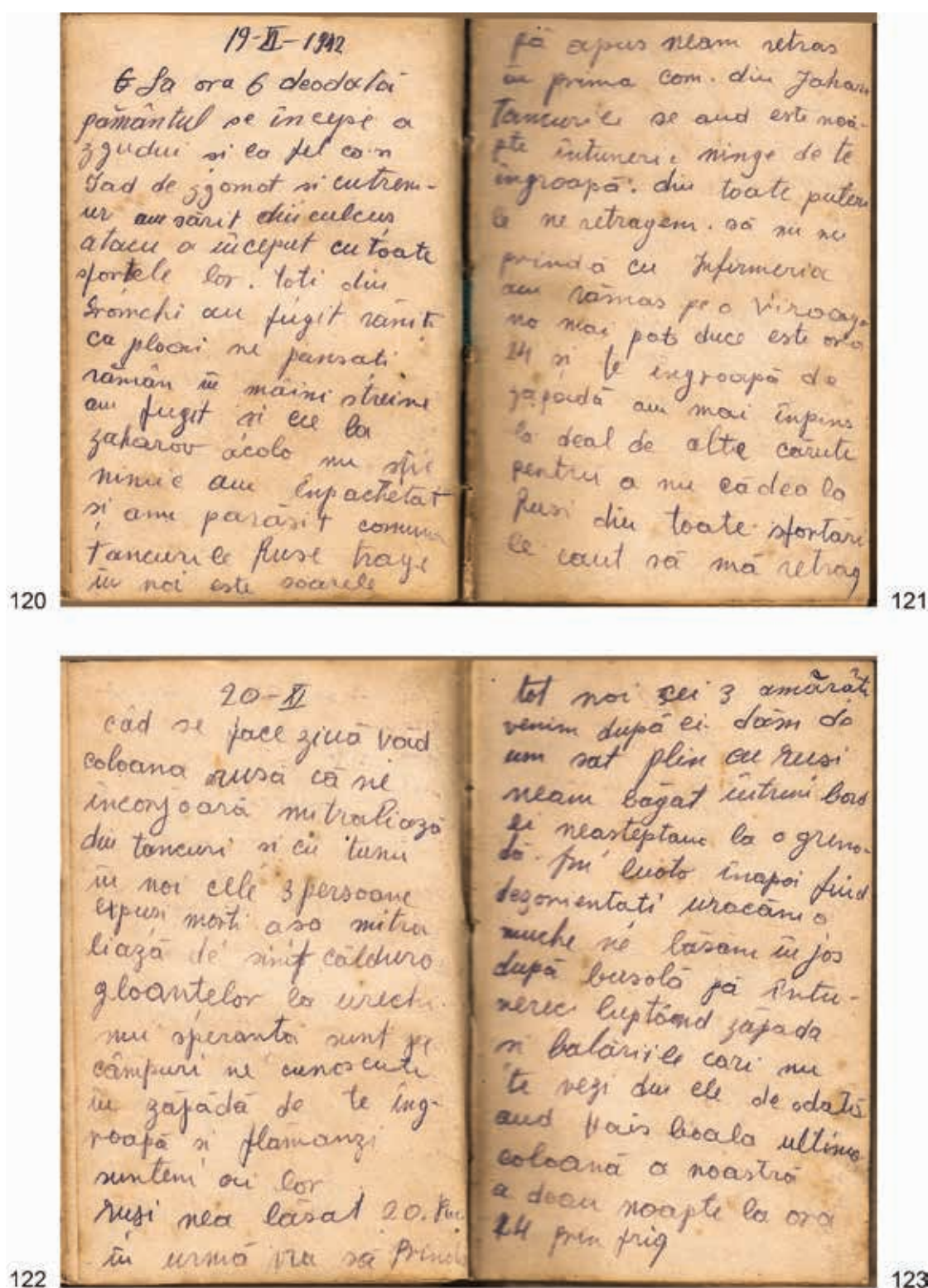

Fig. 40 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 116-119.

Fig. 40 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 116-119.

Fig. 41 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 120-123.

Fig. 41 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 120-123.

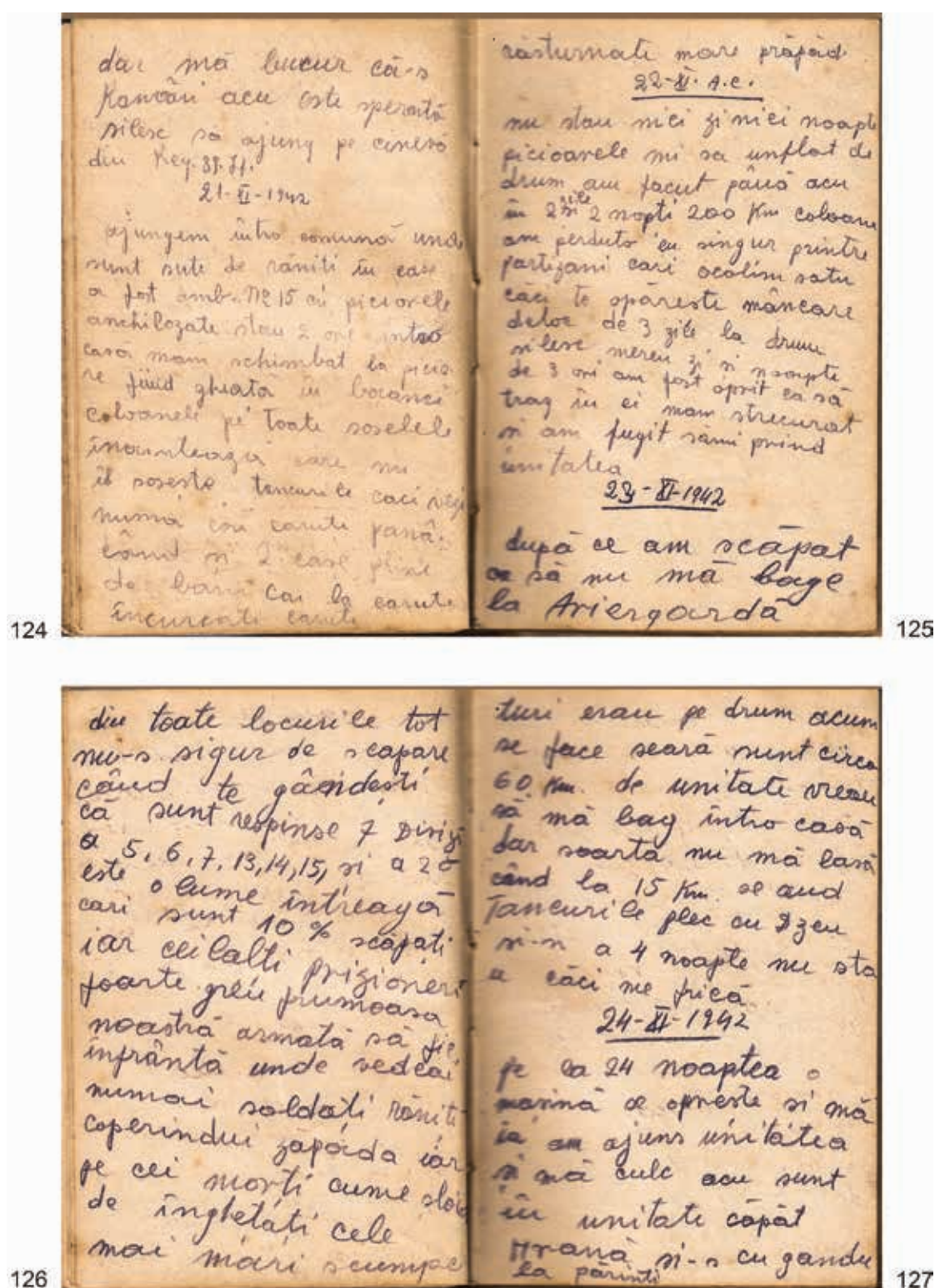

Fig. 42 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 124-127.

Fig. 42 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 124-127.

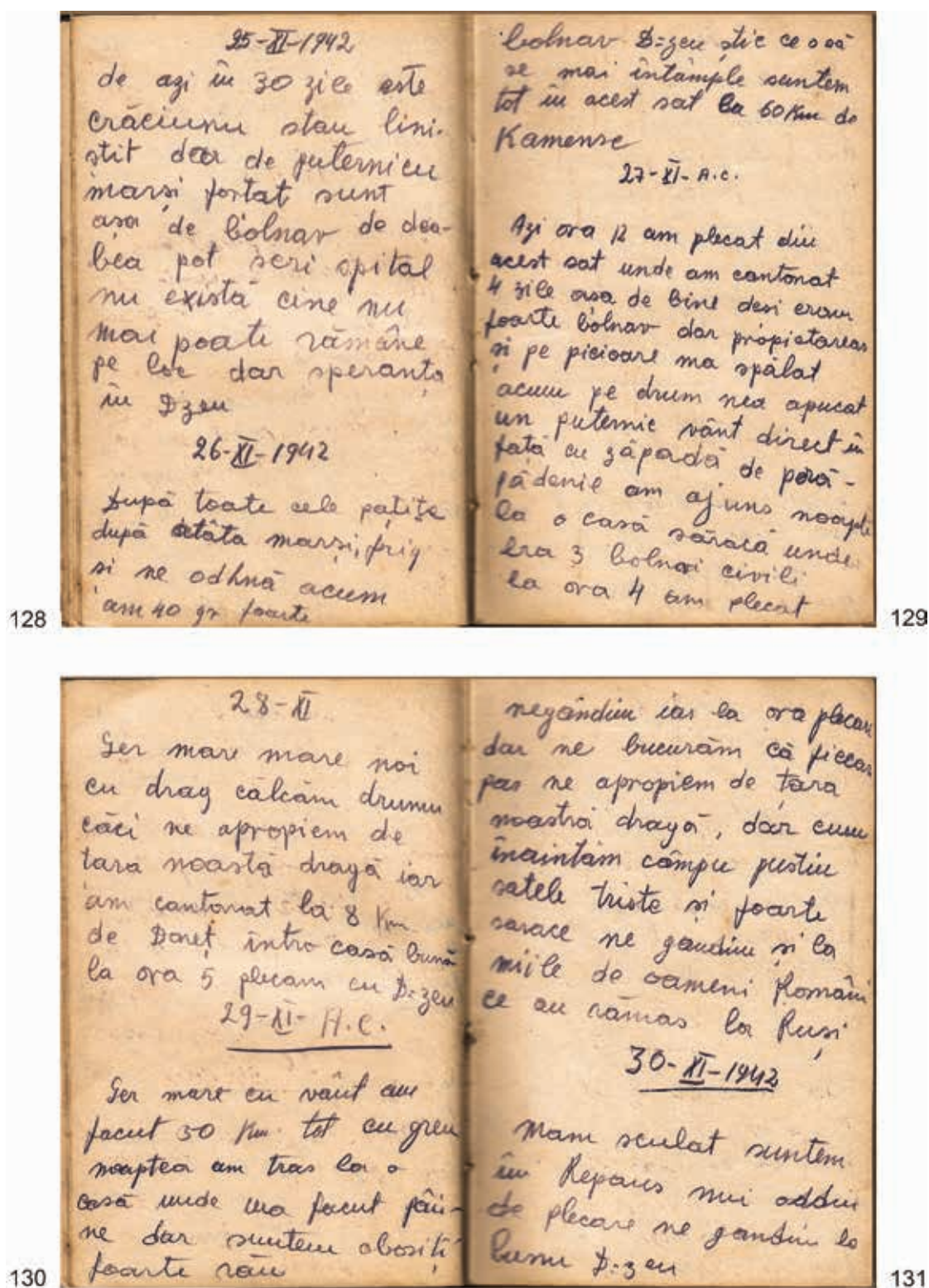
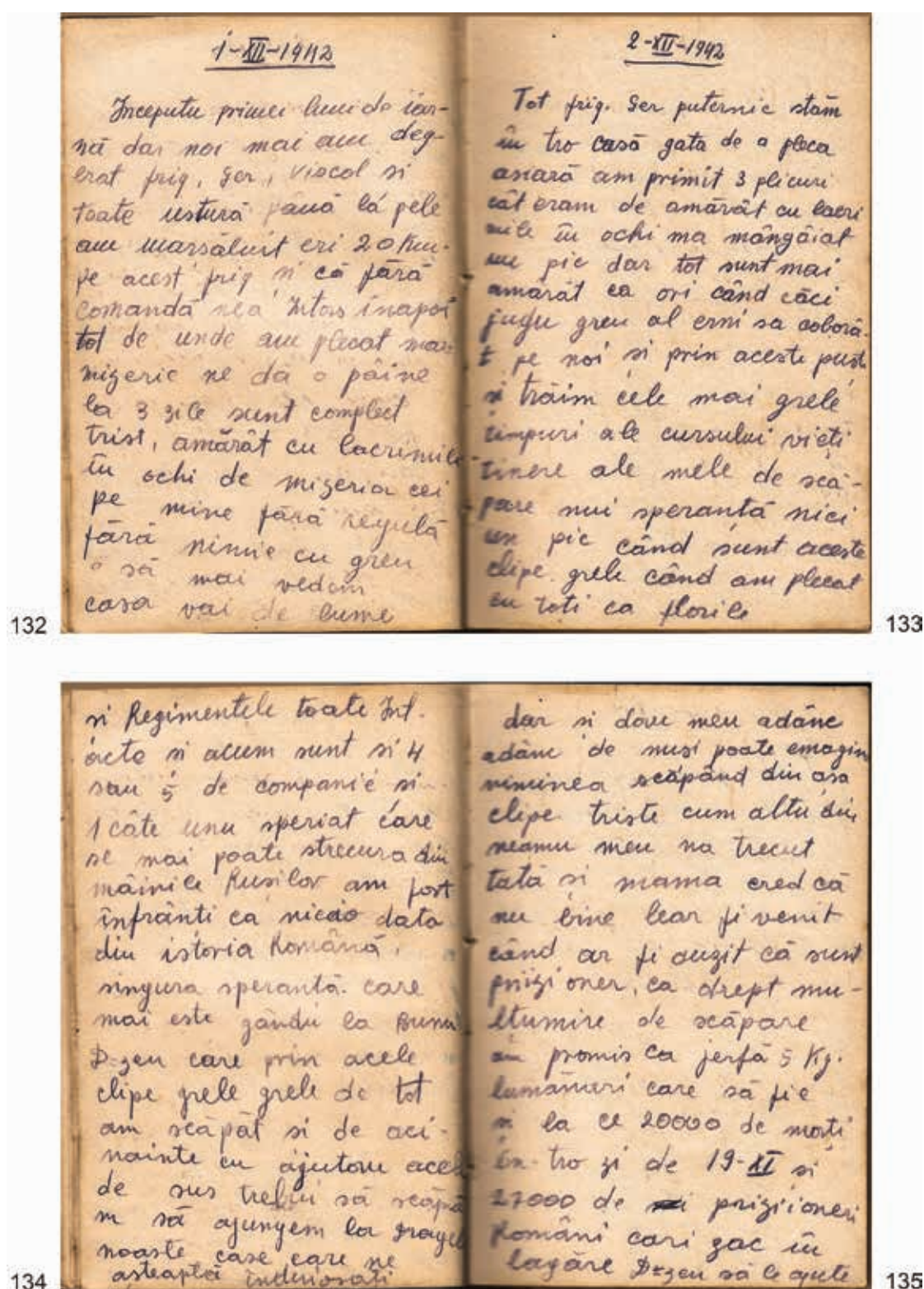

Fig. 43 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 128-131.

Fig. 43 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 128-131.

Fig. 44 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 132-135.

Fig. 44 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 132-135.

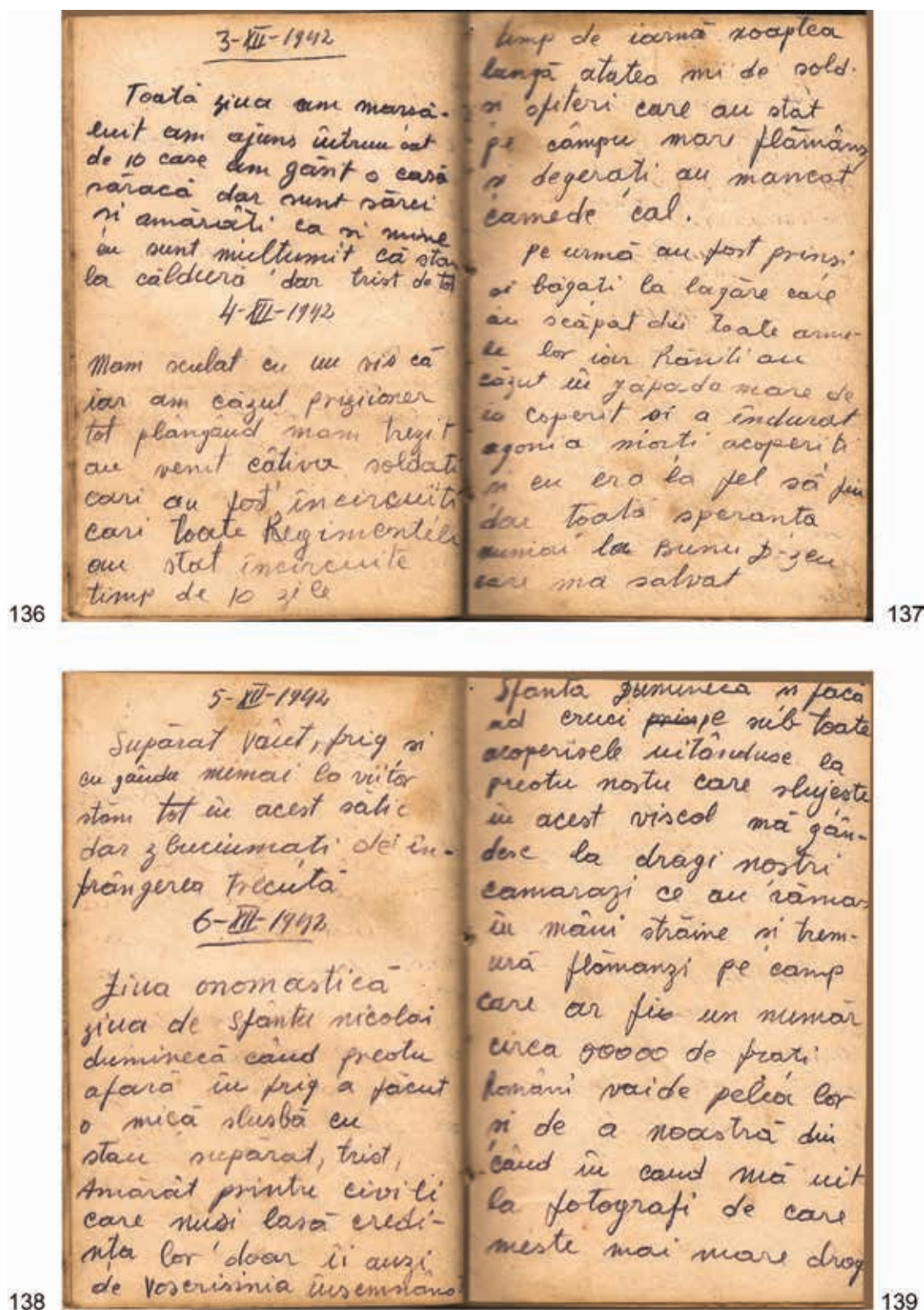

Fig. 45 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 136-139.

Fig. 45 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 136-139.

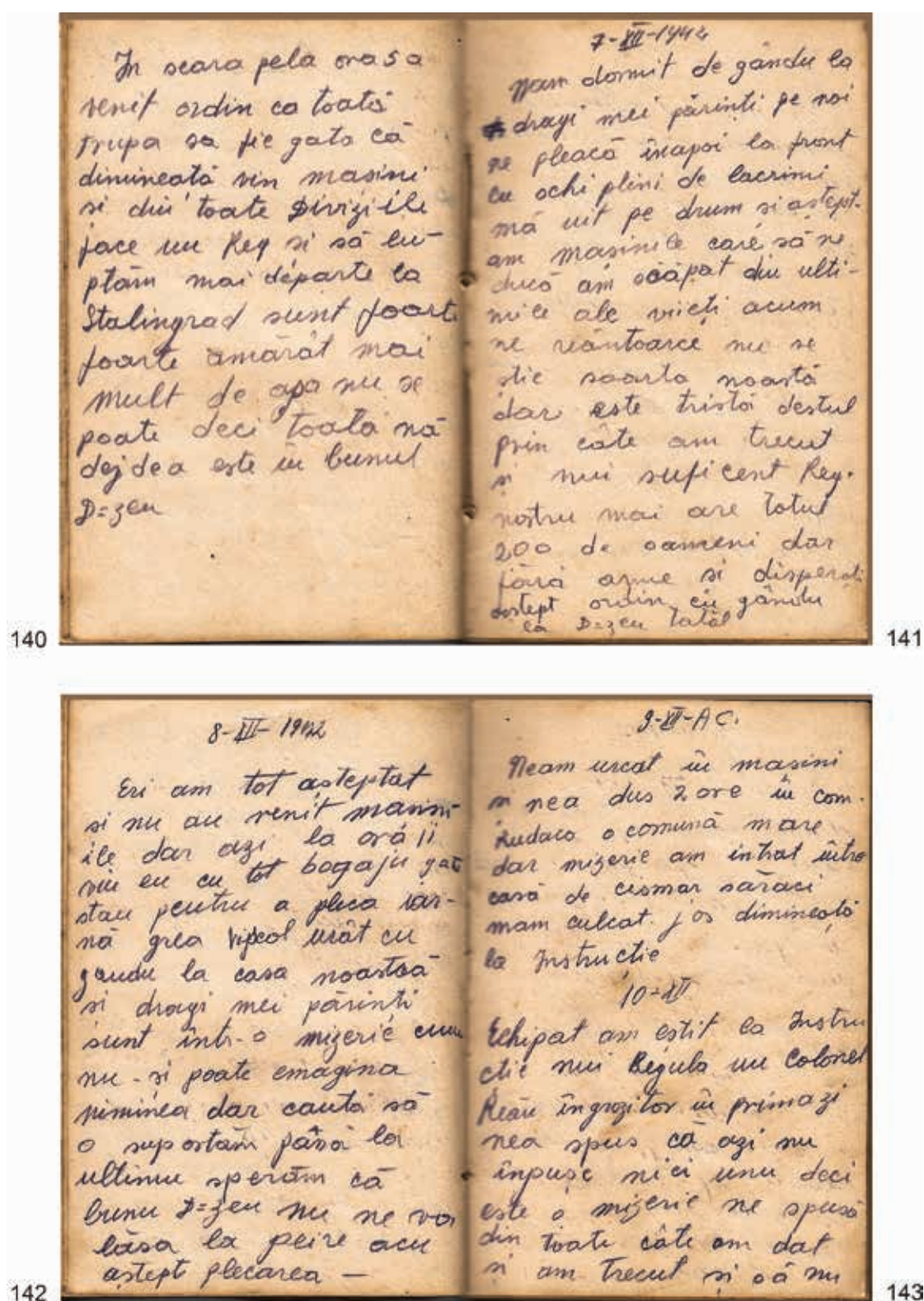

Fig. 46 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 140-143.

Fig. 46 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 140-143.

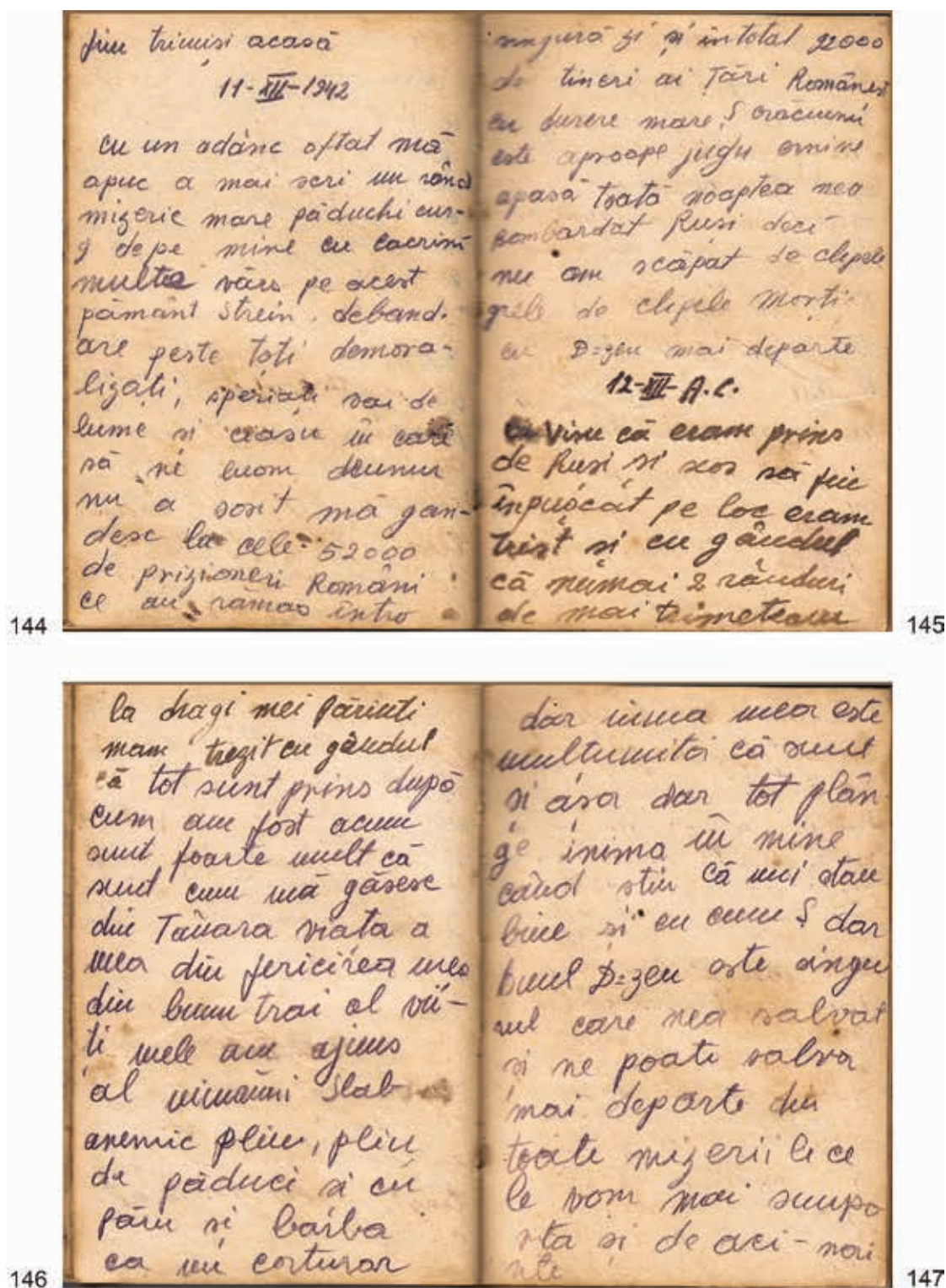

Fig. 47 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 144-147.

Fig. 47 The Eastern Front diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 144-147.

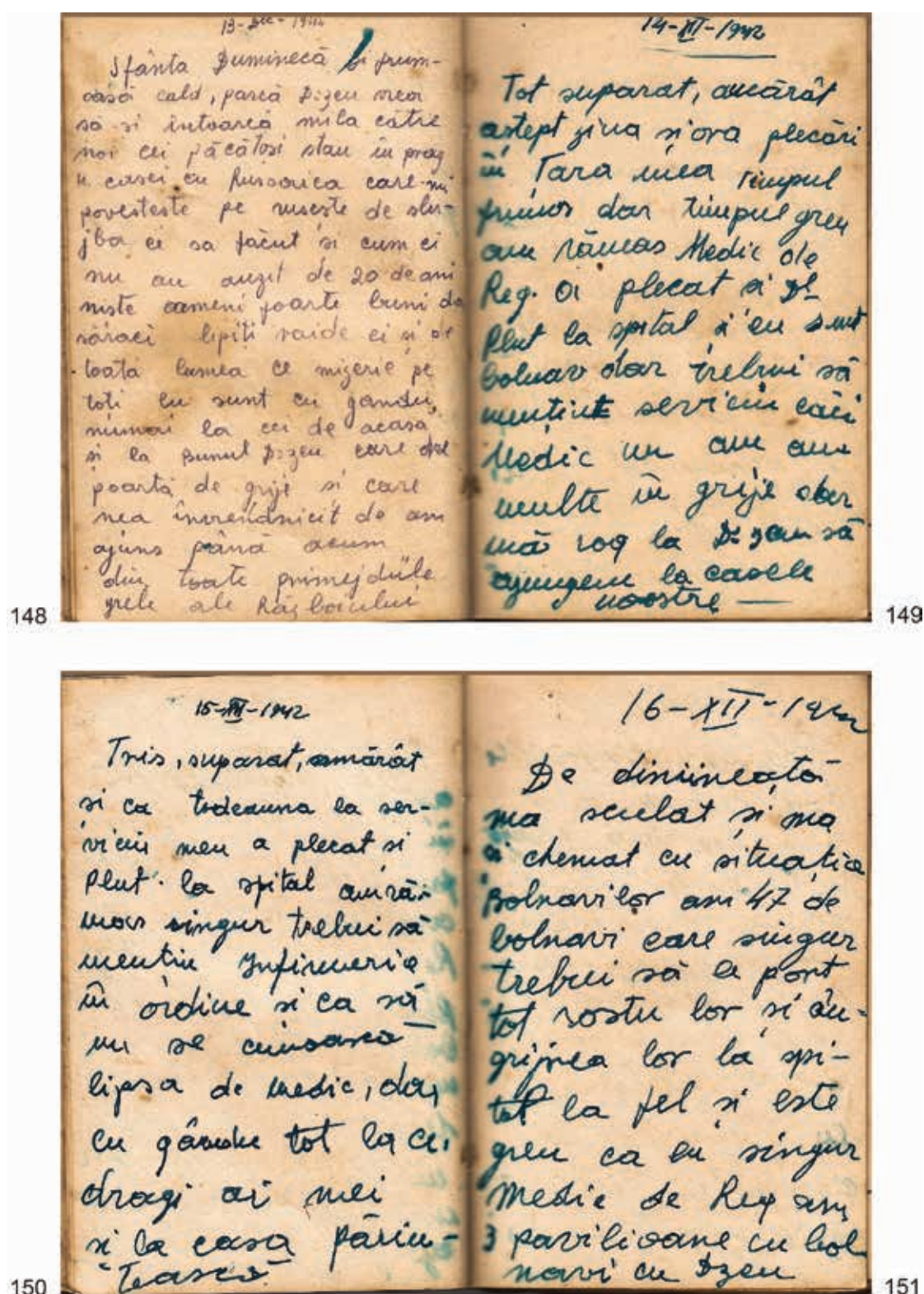
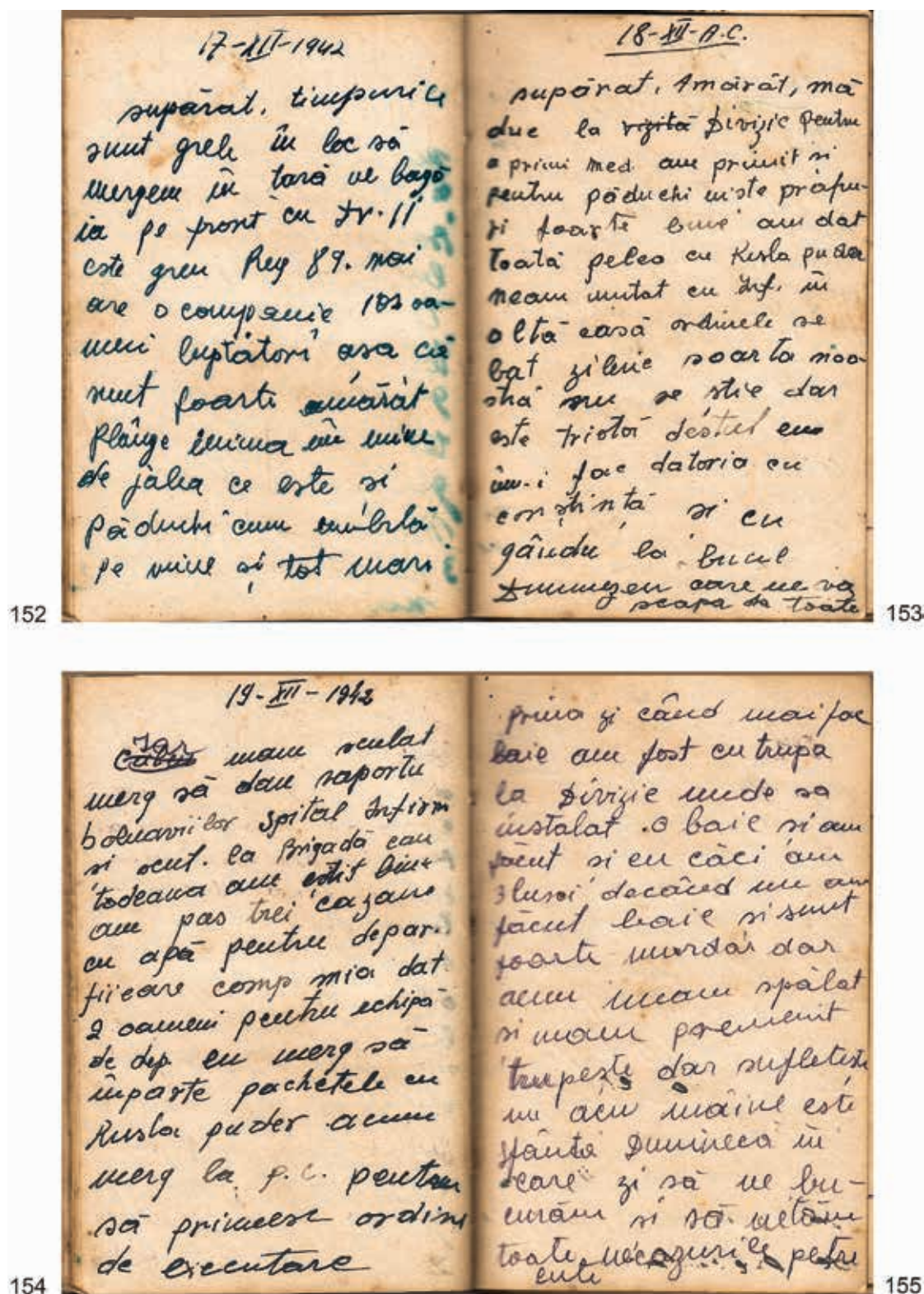

Fig. 48 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 148-151.

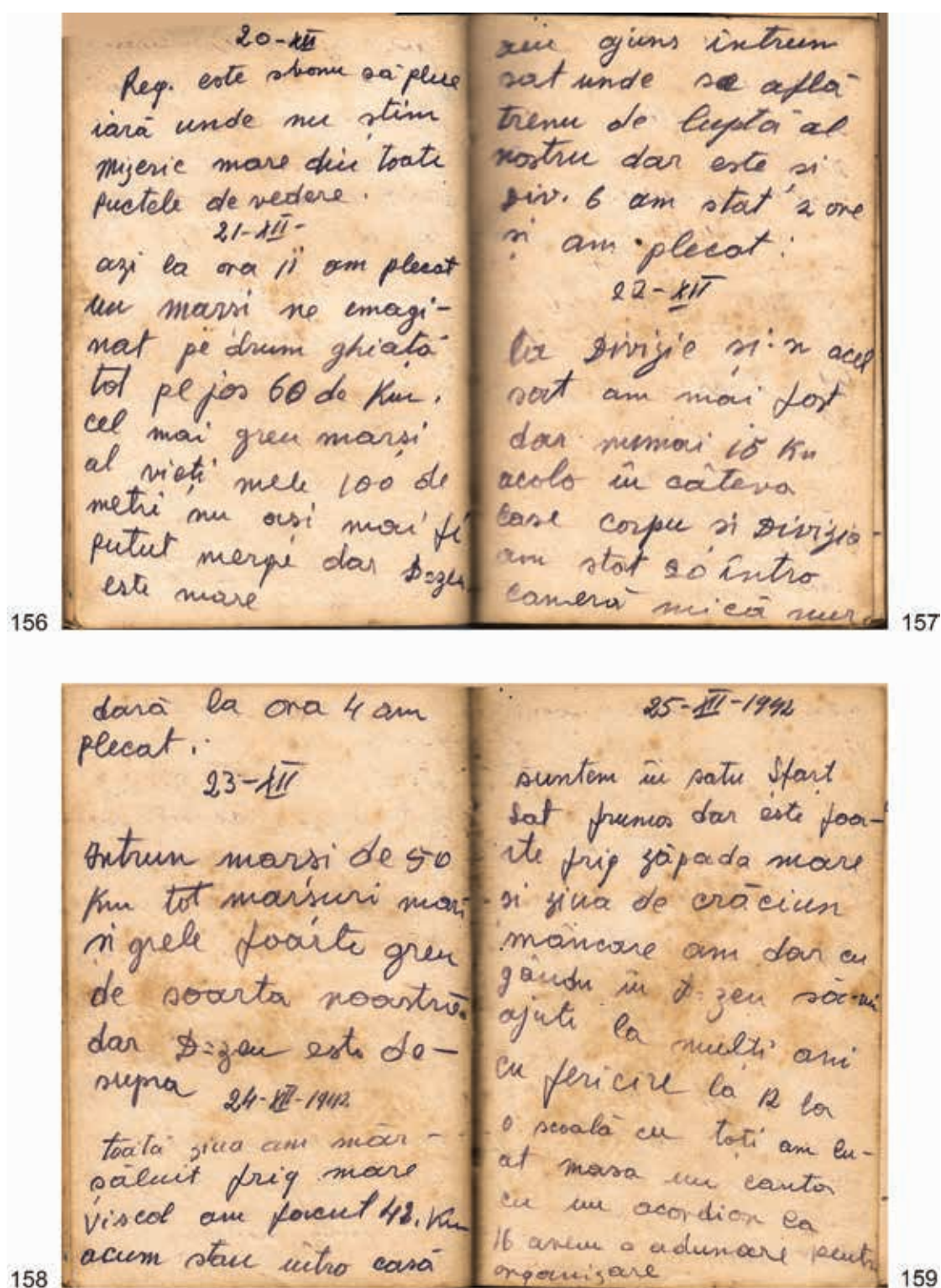
Fig. 48 The Eastern Front diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 148-151.

Fig. 49 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 152-155.
Fig. 49 *The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 152-155.*

Fig. 50 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 156-159.

Fig. 50 The Eastern Front diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 156-159.

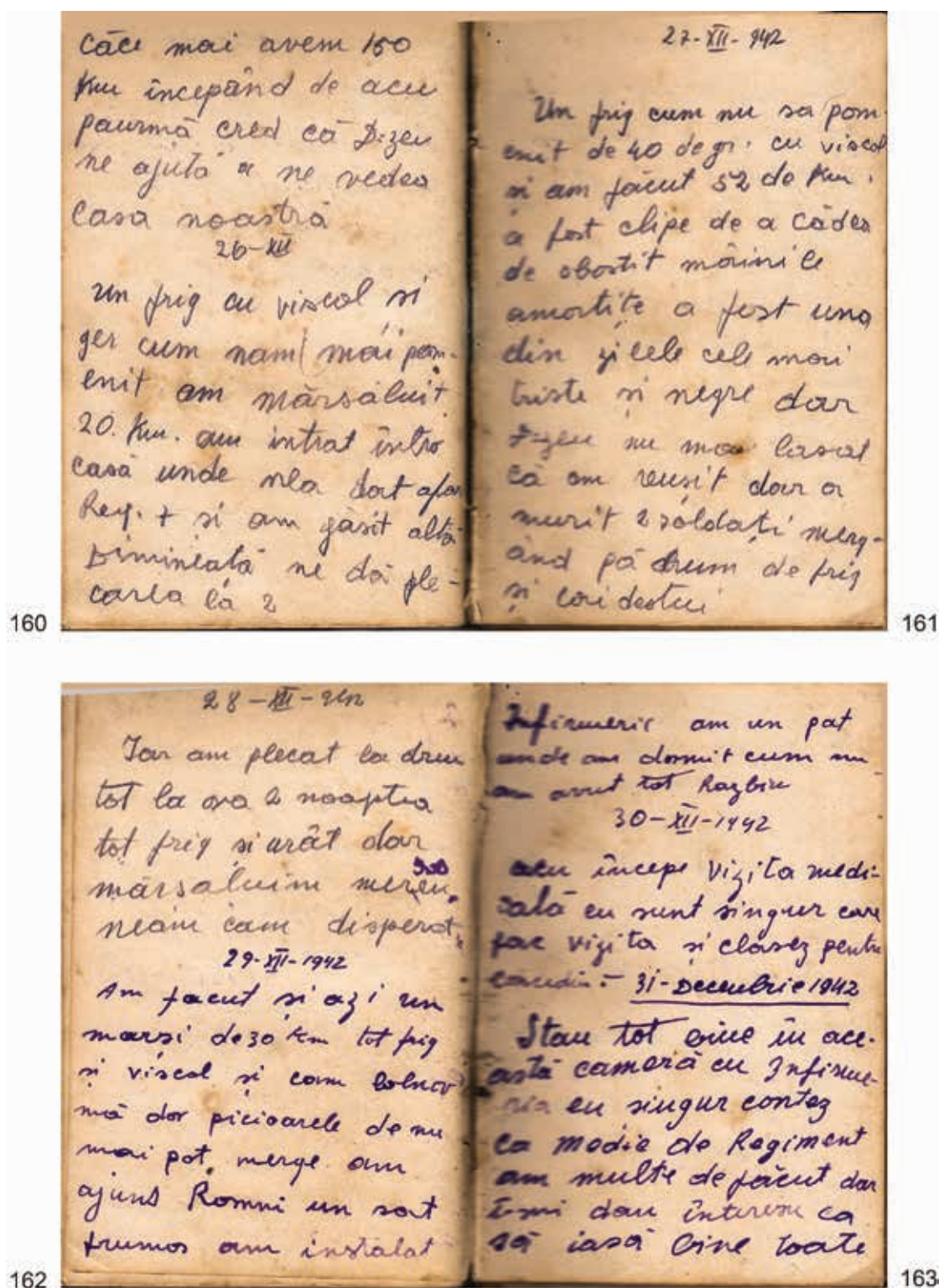

Fig. 51 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 160-163.

Fig. 51 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 160-163.

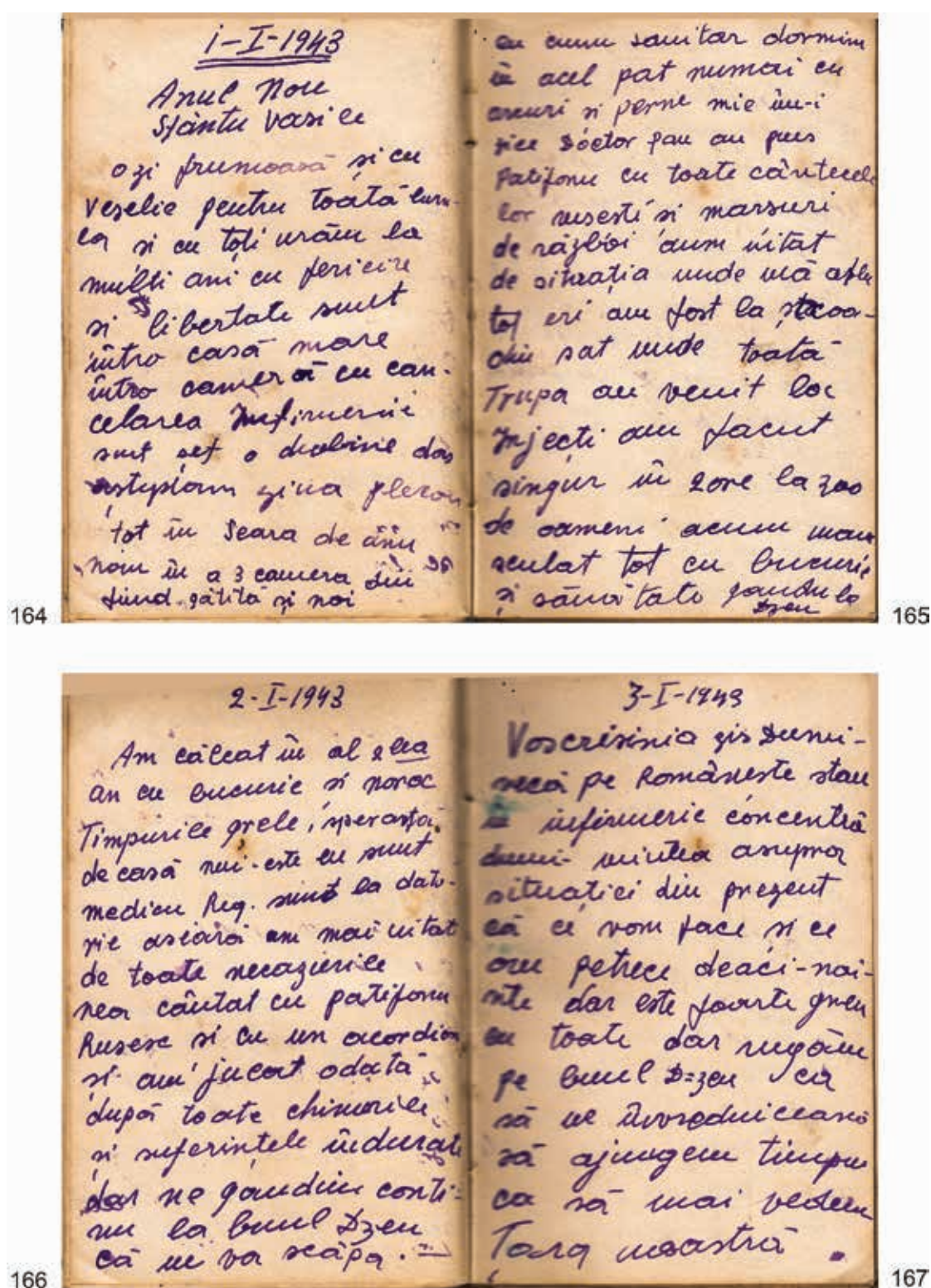

Fig. 52 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 164-167.

Fig. 52 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 164-167.

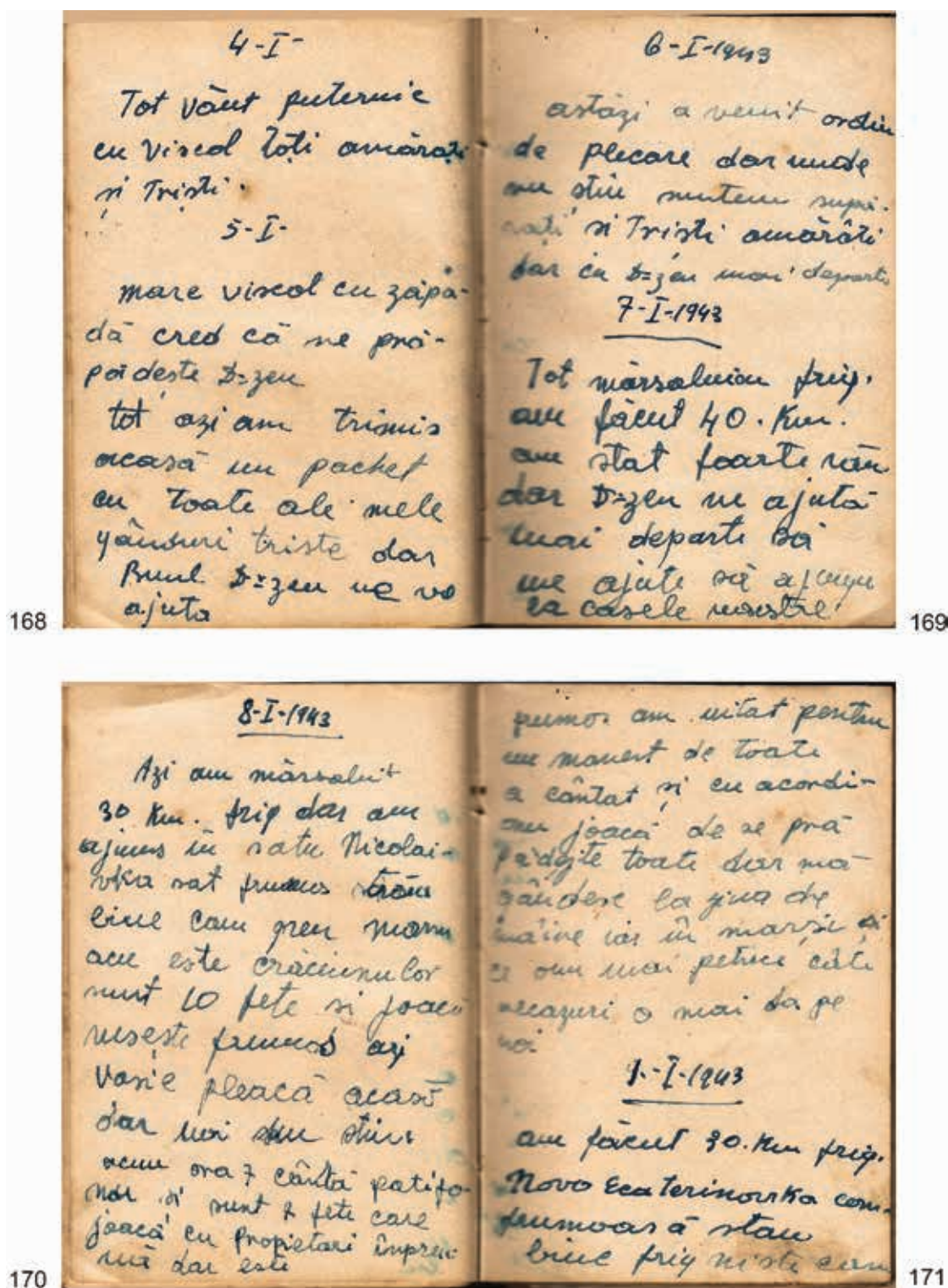

Fig. 53 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 168-171.

Fig. 53 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 168-171.

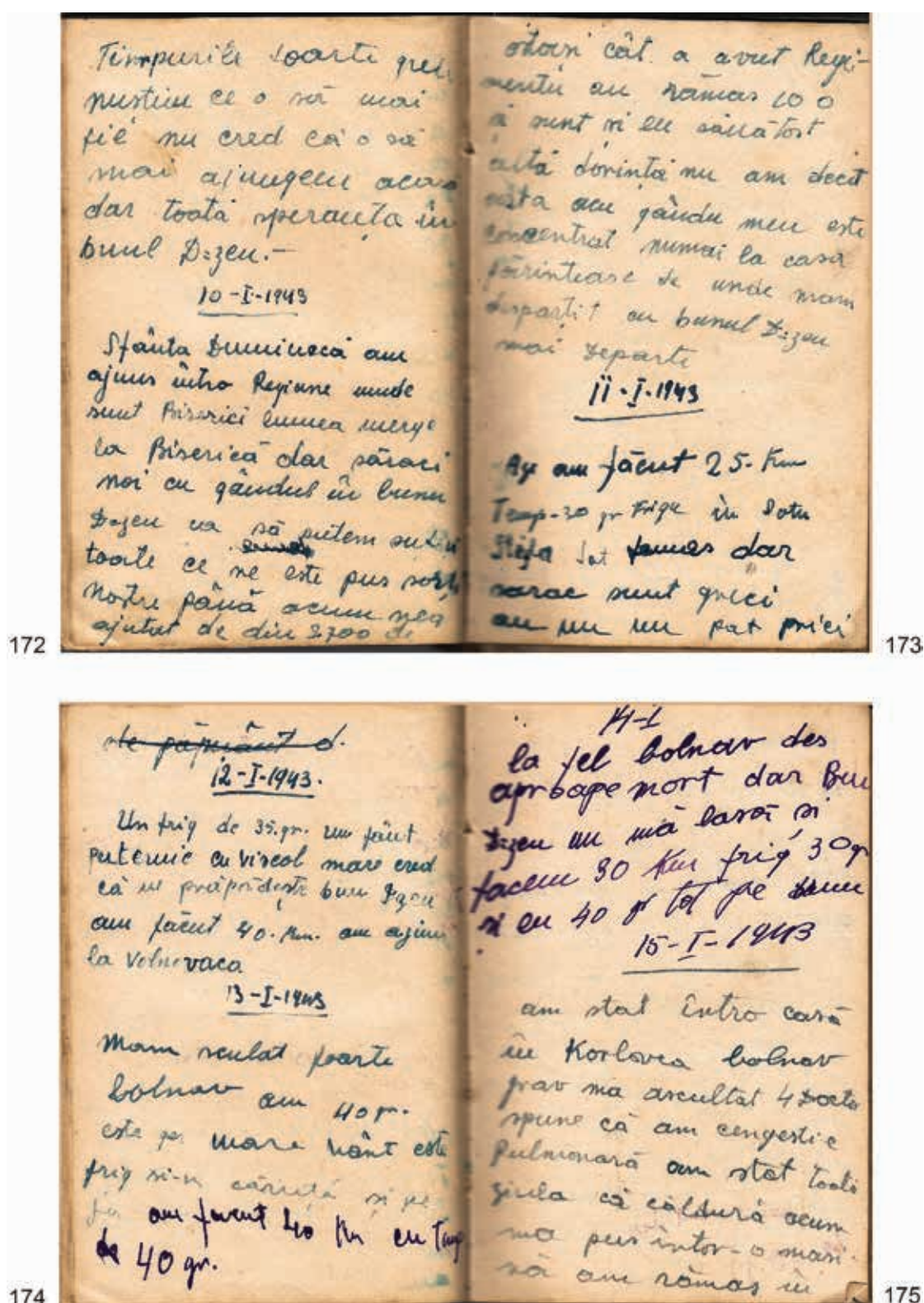
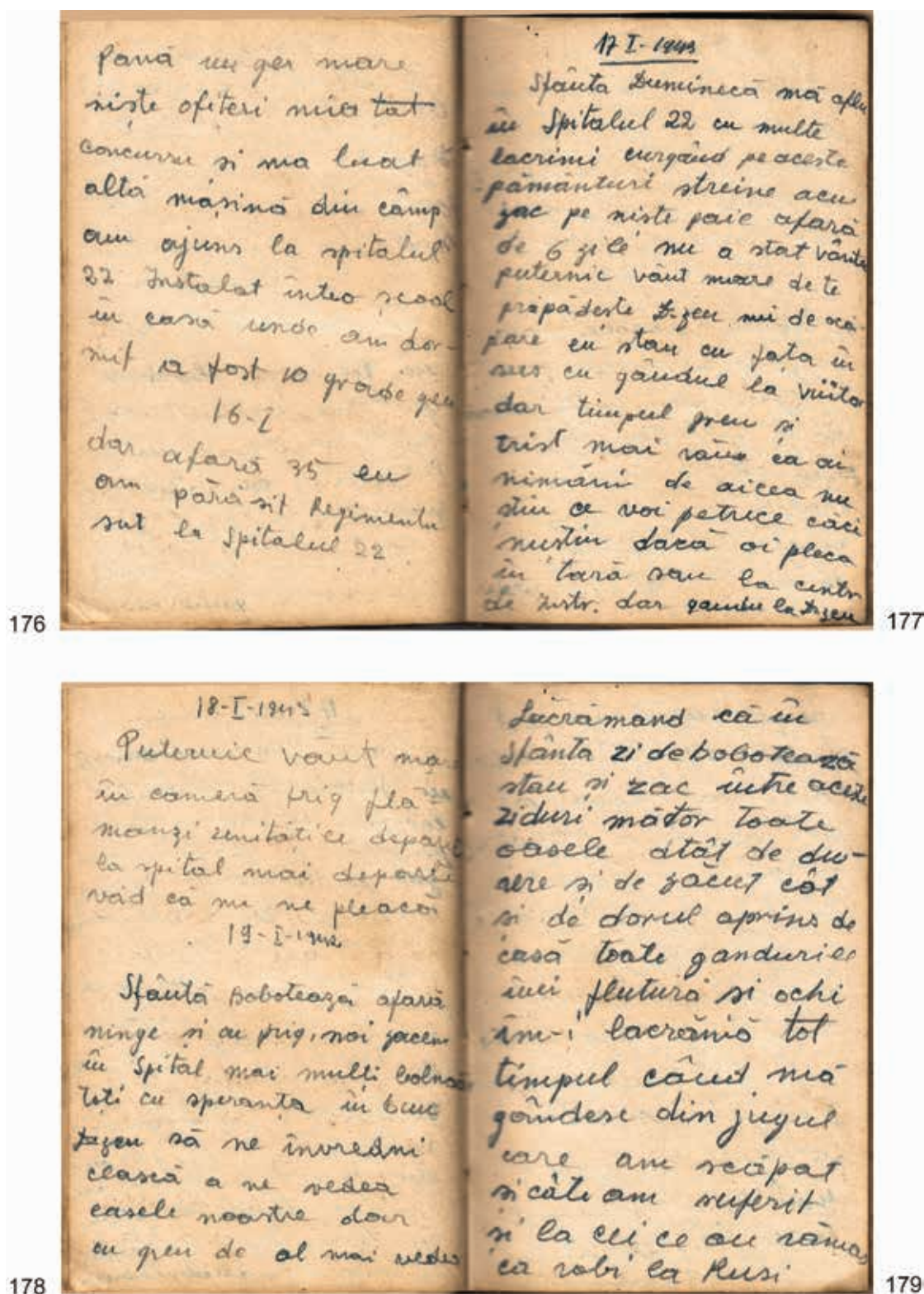

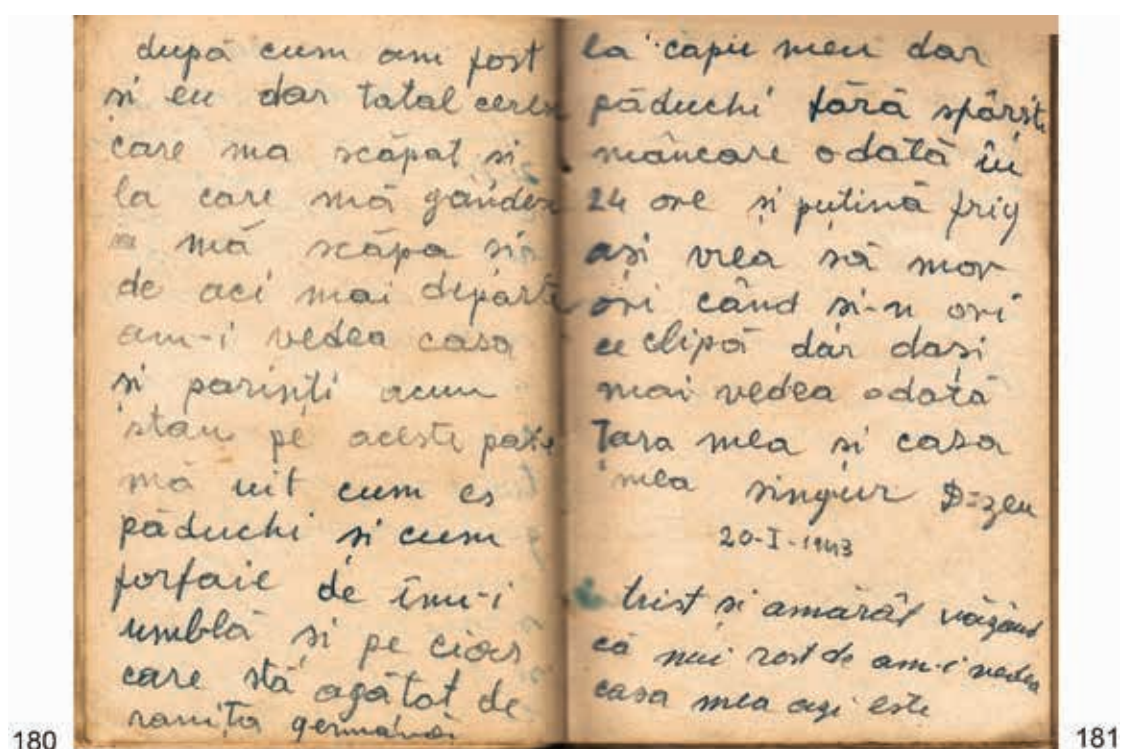
Fig. 54 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 172-175.

Fig. 54 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 172-175.

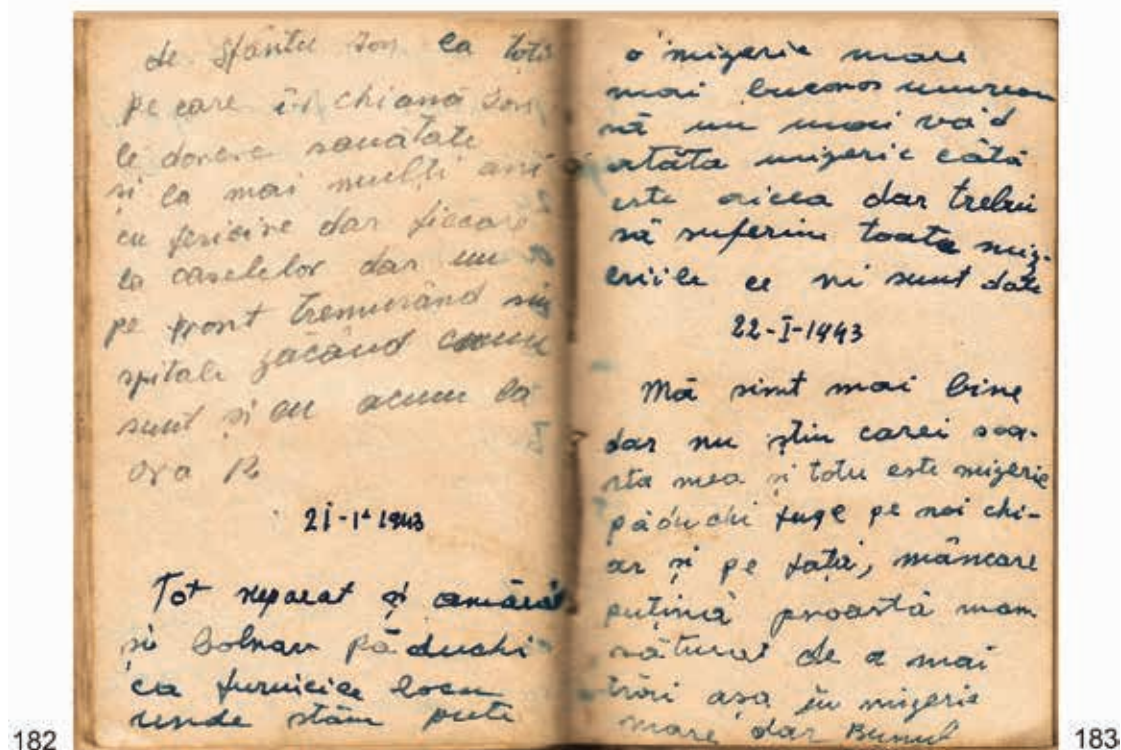

Fig. 55 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 176-179.
Fig. 55 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 176-179.

180

181

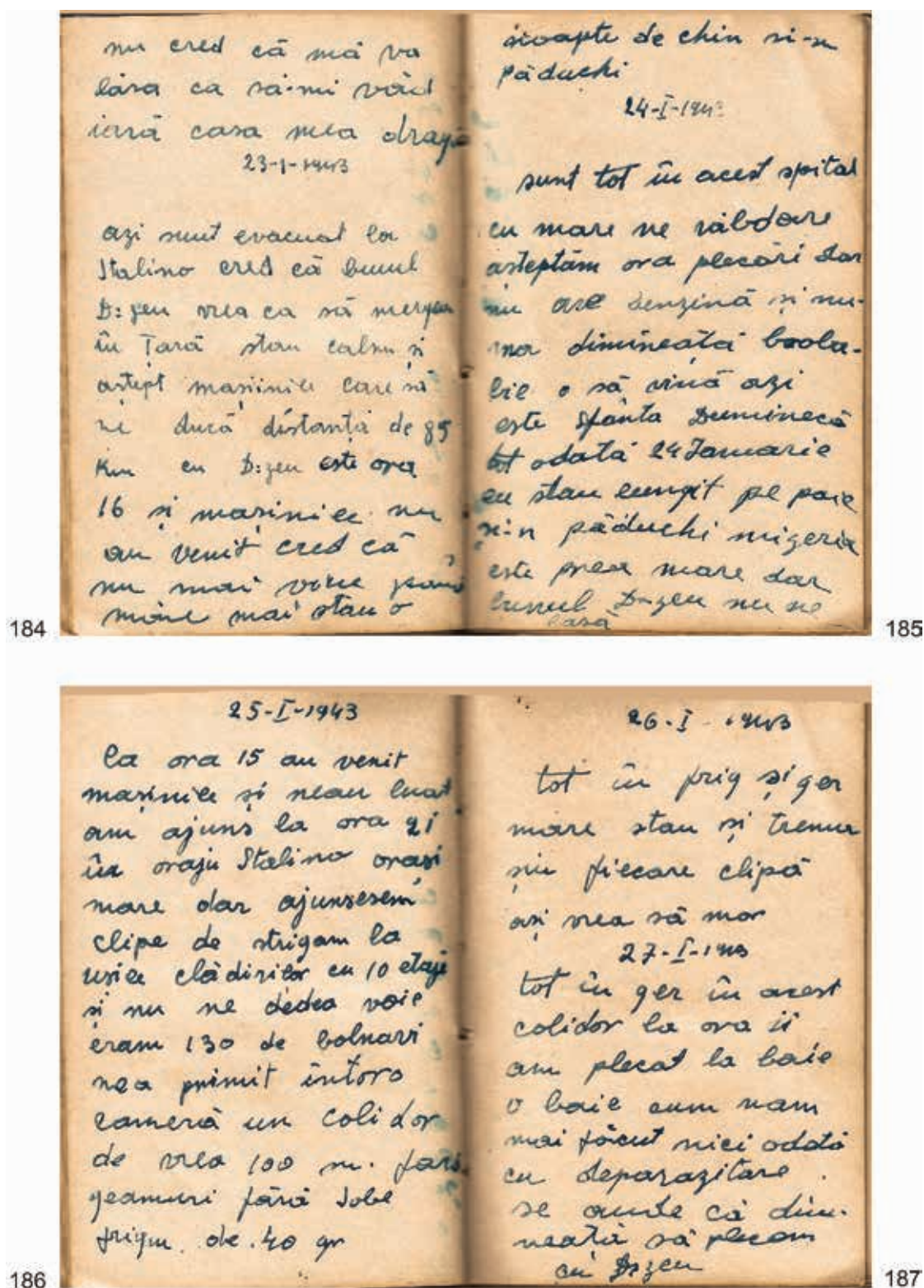
182

183

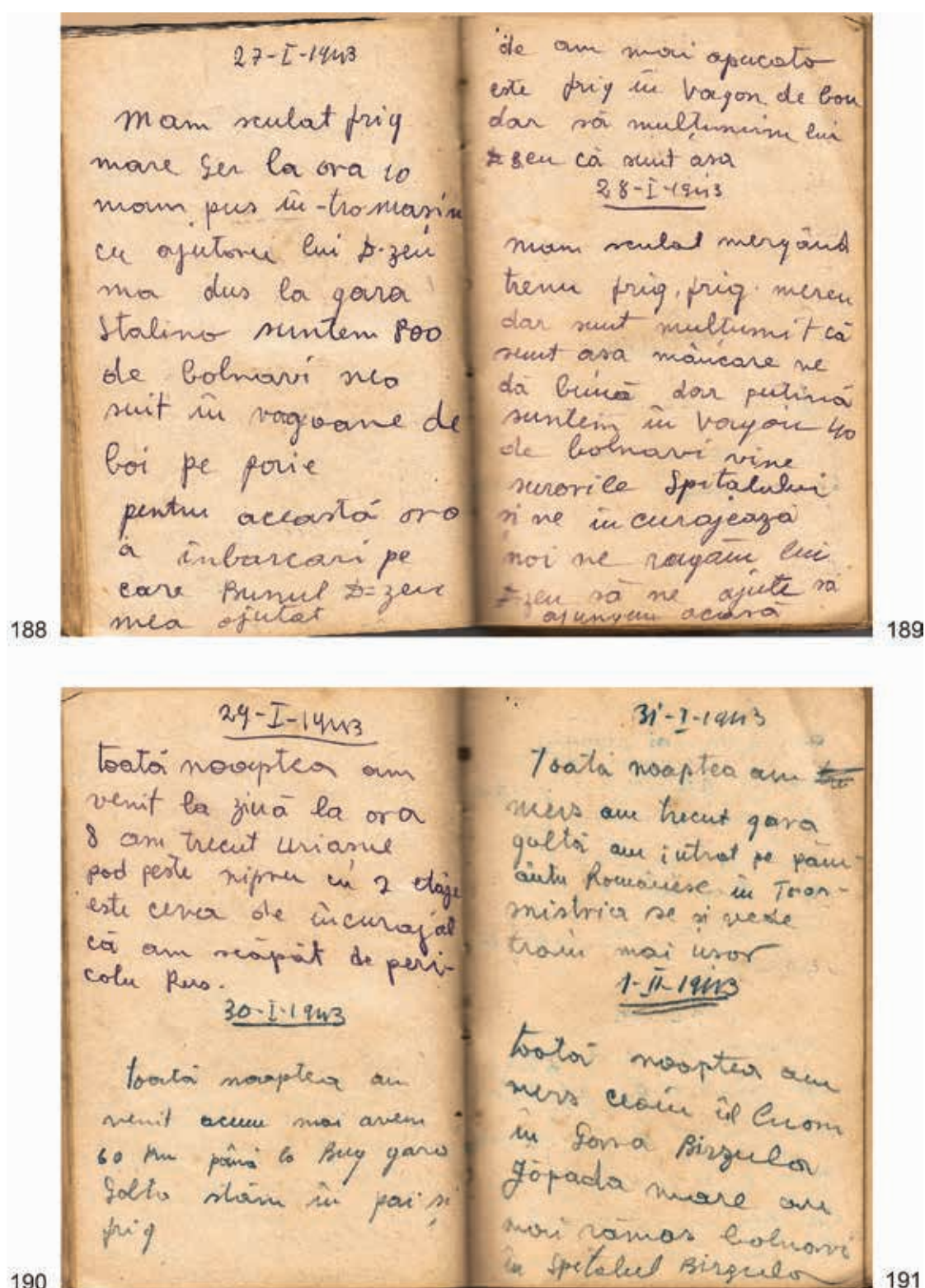
Fig. 56 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 180-183.

Fig. 56 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 180-183.

Fig. 57 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 184-187.
Fig. 57 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 184-187.

Fig. 58 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 188-191.

Fig. 58 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 188-191.

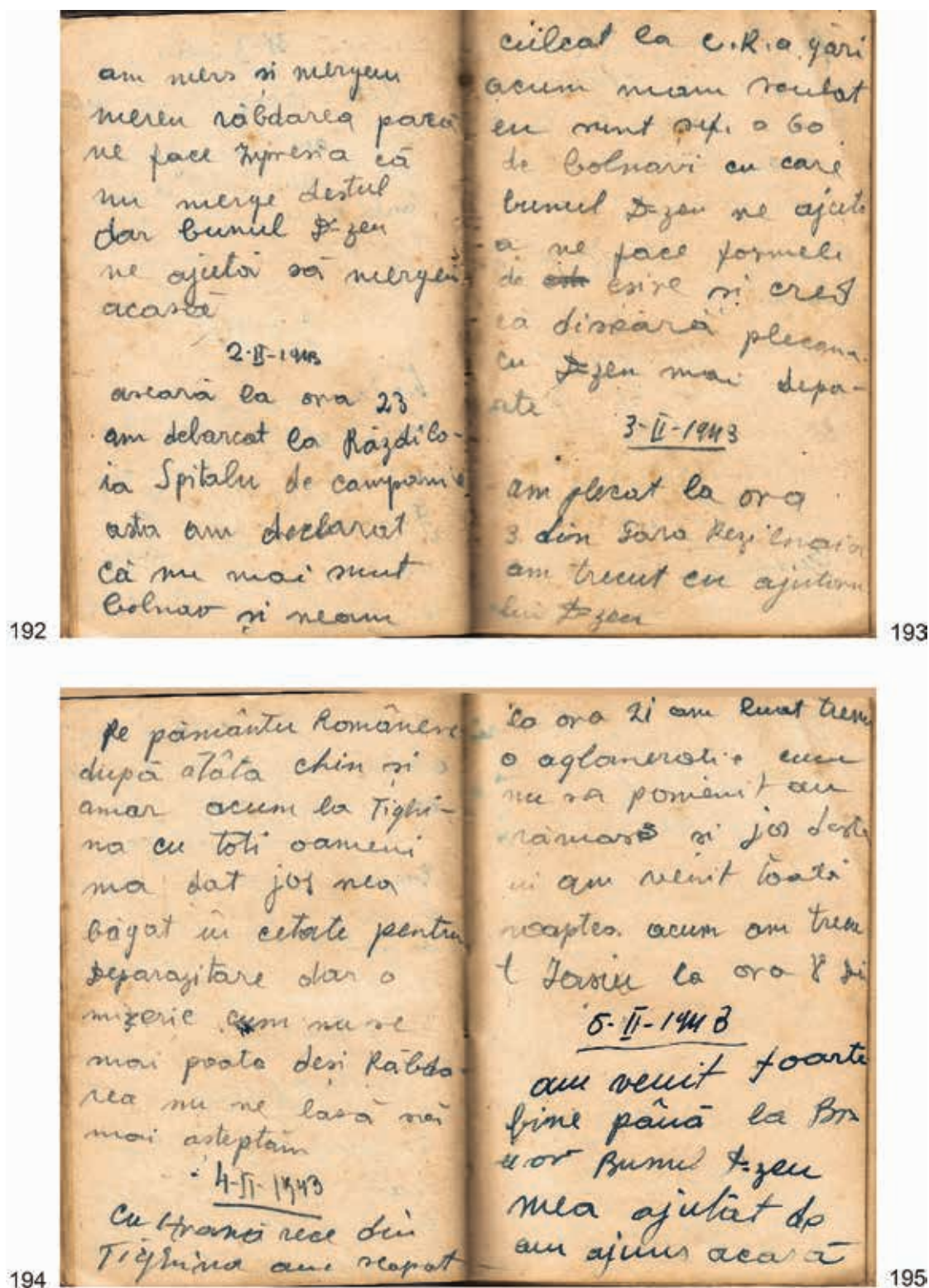
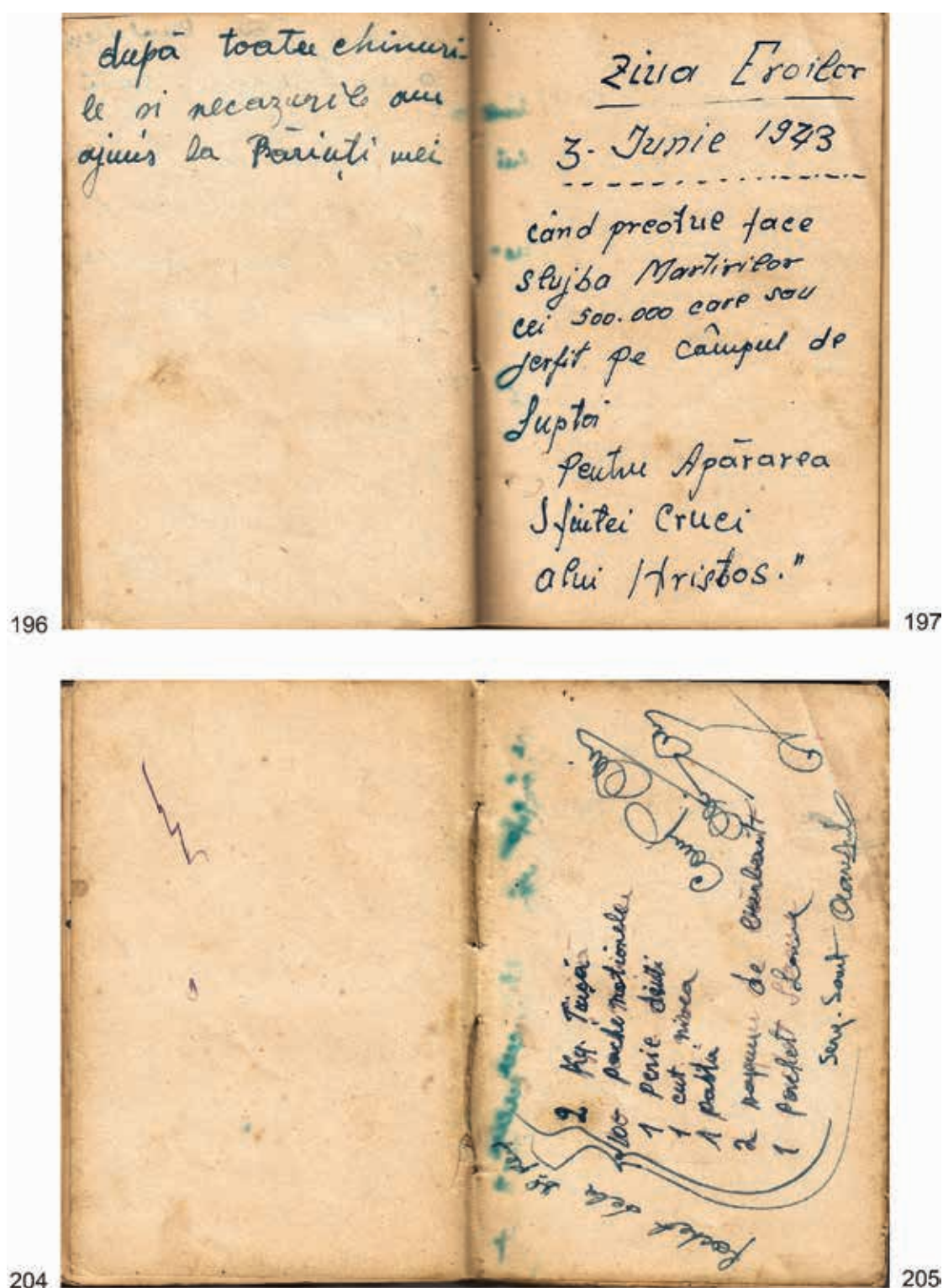

Fig. 59 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 192-195.

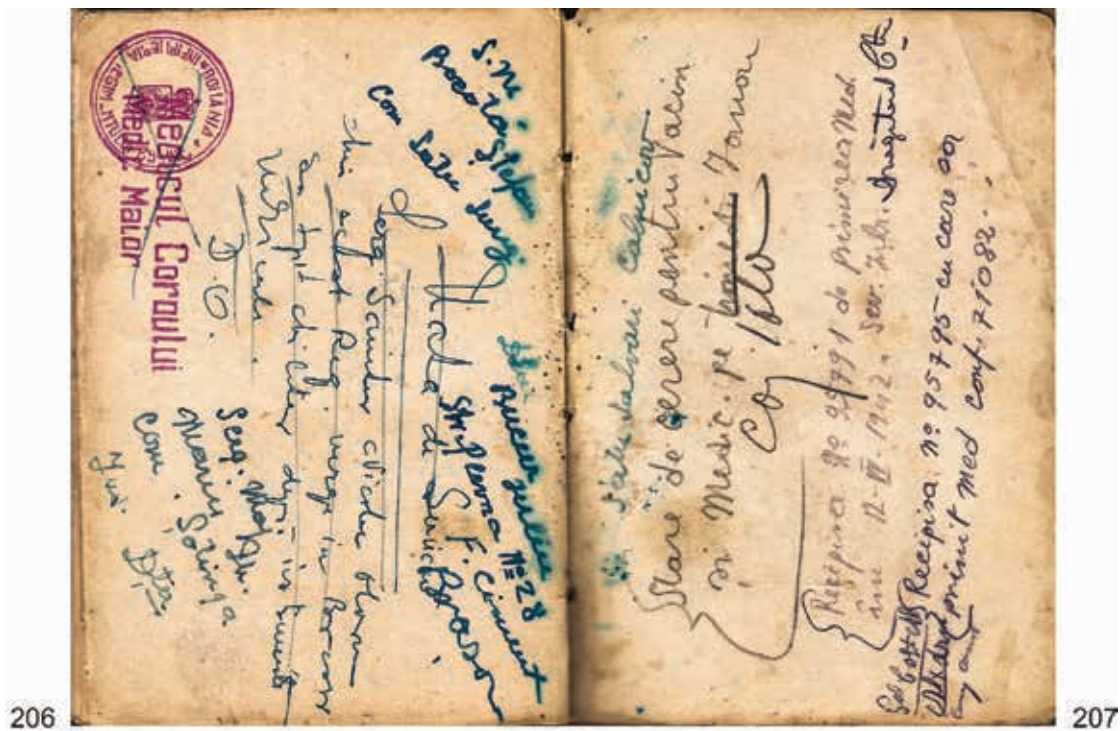
Fig. 59 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 192-195.

Fig. 60 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 196-197, 204-205.

Fig. 60 The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 196-197, 204-205.

Fig. 61 Jurnalul de pe Frontul de Est al sergentului sanitar Nicolae Olaru – p. 206-208, 00.

Fig. 61 *The Eastern Front Diary of Medical Sergeant Nicolae Olaru – pp. 206-208, 00.*

**Arhimandritul Gherasim Iscu – mărturisitor și mucenic
creștin ortodox în închisorile regimului comunist.
Evocare la 110 ani de la naștere (1912-2022)**

***Archimandrite Gherasim Iscu – Orthodox Christian
confessor and martyr in the prisons of the communist regime.
Evocation on the 110th Birth Anniversary (1912-2022)***

Corneliu BELDIMAN¹

Cuvinte cheie: Biserica Ortodoxă Română, canonizare, Gherasim Iscu, martir, Mănăstirea Tismana, rezistența armată anticomunistă

Keywords: Romanian Orthodox Church, canonization, Gherasim Iscu, Christian Martyr in Communist prison, Tismana Monastery, Anti-Communist Resistance Movement

ABSTRACT

Grigore Iscu was born on 21st of January 1912 in Poduri village, Bacău County. In 1924, he was chosen for the Orthodox faith as novice at Bogdana Monastery (Bacău County). During 1925-1942 he attended theological courses at high school and university. He was accepted as a monk at Tismana Monastery in 1932. He was ordained as hierodeacon and hieromonk. He became an abbot at Arnota Monastery (1937-1939) and was a librarian and an accountant at Cernica Monastery (1939-1941). During 1943-1945 he was a missionary priest of the Romanian Orthodox Church in Transnistria Region, protosyngellos and exarch of the monasteries from Oltenia Eparchy and an abbot of Tismana Monastery (1945-1948). He was a priest with an exceptional academic background and a very good administrator, with moral integrity and Christian awareness, he was much appreciated by the believers. He supported the National Anti-Communist Resistance Movement from Oltenia which was led by Ioan Carlaonț and Radu Ciuceanu. They intended to organise a logistic point of the Movement at Tismana Monastery, being in contact with several members of Craiova Resistance group. Gherasim Iscu was arrested by Securitate members at 26th of September 1948 and he started his martyrdom. He was subject of repeated hard violence during inquiry, then he was tried by Craiova Military Court and sentenced to ten years of hard prison for his activity within National Anti-Communist Resistance Movement from Oltenia (14th of June 1949). He was kept in detention at Craiova, Aiud prisons and The Danube-Black Sea Canal (Poarta Albă/White Gate) work camp where he was subjected an re-education regime based on extreme violence and torture. In these inhuman conditions he became very ill, being transferred to Târgu-Ocna prison hospital. He resisted to extermination regime and to investigations which also implied tortures, preaching the Christian-Orthodox faith and encouraging his suffering brothers. In 1951, on Christmas Night, after he confessed and offered the Holy Communion to a prisoner who had previously been his persecutor at Poarta Albă work camp, the protosyngellos Gherasim Iscu has gone to Heaven. In 2021, he was proposed to be sanctified by The Romanian Orthodox Church..

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, cbeldiman58@yahoo.com.

Lucrarea de față este dedicată evocării figurii martirale a arhimandritului Gherasim Iscu la împlinirea a 110 ani de la naștere.² Cu acest prilej este readusă în prim plan și relatarea lui Radu Ciuceanu, director fondator al Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului (1993)³ și academician, ultimul martor (actualmente, august 2022) în viață care l-a cunoscut în libertate și în detenție și a colaborat cu părintele Iscu în cadrul Mișcării Naționale de Rezistență din Oltenia – MNRO (octombrie 1947 – septembrie 1948).

Originea. Anii de învățătură

Grigore Iscu s-a născut la 21 ianuarie 1912 în com. Poduri, jud. Bacău într-o familie de oameni simpli (Grigore și Elena Iscu). Mama sa era foarte credincioasă și a jucat un rol determinant în alegerea drumului în viață al fiului său. Astfel, micul Grigore este sortit căii credinței ortodoxe, intrând la vârsta de 12 ani ca frate începător la Mănăstirea Bogdana, jud. Bacău (1924) (fig. 1-2). Urmează cursurile Seminarului Monahal de la Mănăstirea Neamț (1925-1928), apoi pe cele ale Liceului „Principele Ferdinand” din Bacău și ale Seminarului Monahal de la Mănăstirea Cernica (absolvite în 1935). Se înscrie

la Institutul Teologic de rang universitar (Facultatea de Teologie) din București (absolvit în 1942, datorită numeroaselor greutăți financiare personale).⁴

Activitatea eclesiastic-monahală. Locuri și posturi

S-a închinoviat (tuns în monahism) la Mănăstirea Tismana sub numele monahal Gherasim (1932) (fig. 3). A fost apoi hiro-tonisit ca ierodiacon și ieromonah. S-a dovedit repede a fi un monah cu o pregătire de excepție, o integritate morală și o conștiință creștină perfectă, foarte atașat și iubit de credincioși. Priceput administrator, peste tot unde a avut funcții administrative sau de conducere mănăstirești s-a implicat total în refacerea lăcașelor de cult și asigurarea bunei lor funcționări.

Remarcat pentru calitățile sale deosebite de organizator, pentru rigoarea sa inflexibilă, ca și pentru pregătirea intelectuală-dogmatică și atașamentul profund față de valorile ortodoxismului și de comunitățile de credincioși pe care le-a păstorit, este numit stareț al Mănăstirii Arnota (care fusese recent distrusă de un incendiu), cu toate că era foarte tânăr – 25 de ani (1937). A lucrat intens la refacerea mănăstirii până la 1 februarie 1939, când a demisionat, în urma unor neînțelegeri cu reprezentanții regionali ai conducerii Bisericii Ortodoxe Române. Îl regăsim apoi ca bibliotecar-contabil la Seminarul Mănăstirii Cernica (1939-1941). A refuzat implicarea în activitatea Mișcării Legionare. Seminarul, considerat „focar de legionarism” a fost desființat din ordinul Conducătorului Statului, mareșalul Ion Antonescu, în toamna anului 1941.⁵

² Lucrarea a fost înscrisă în programul comunicărilor conferinței PERT XXI, Pitești, 8-10 octombrie 2021; o comunicare într-o versiune abreviată având titlul: „Martiriul ca destin. Evocare a arhimandritului Gherasim Iscu” a fost prezentată la Conferința Națională „Totalitarismul și memoria lui istorică”, organizată (online) de Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Academia Română, la 11 noiembrie 2021. Autorul nu și-a propus abordarea extensivă a literaturii (foarte bogate) tipărite și a celei digitale din mediul online referitoare la acest subiect, ci doar schițarea evocării cu informațiile esențiale. Pentru alte surse vezi și <http://inst-idst.ro/ro/idst/mecanisme-represive/partea-i-literele-a-l/i/iscu-gherasim/>, accesat la 15 iunie 2022. Datele care provin din documentele de arhivă sunt preluate, cu sursele specifice respective, menționate ca atare, din articolul lui Adrian Nicolae Petcu (Petcu 2003). A se vedea și Petcu 2017. Aducem mulțumiri dr. Adrian Nicolae Petcu pentru permisiunea de a folosi în redactarea evocării de față datele publicate de domnia sa.

³ <https://totalitarism.ro/>.

⁴ Pentru detalii privind biografia lui Grigore Iscu (junior) vezi Preda 1994.

⁵ ACNSAS, Fond Penal, dosar 4, vol. IV, f. 87-87v; *apud* Petcu 2003. Această din urmă mențiune este valabilă pentru citarea tuturor documentelor de mai jos provenind din surse arhivistice (Arhiva Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității, ACNSAS și Arhivele Naționale ale României - Arhivele Naționale Istorice Centrale, ANIC).

Remarcat de Mitropolitul Olteniei, Nifon Criveanu, părintele Iscu este trimis în Misiunea Ortodoxă din Transnistria (aprilie 1942) pentru reînvierea credinței pravoslavnice în acest spațiu pustiit, material și spiritual, ca atâtea altele, de regimul bolșevic. *Părintele Iscu a caracterizat această perioadă ca „una din cele mai frumoase imagini din viața mea”.* Este numit preot la parohia comunală Păsătel II (biserica a fost sfințită de el în decembrie 1942), la Mănăstirea Păsătel și subprotoprotopiereu în orașul Balta, apoi protoiereu al județului Balta și exarh al mănăstirilor din Transnistria. A desfășurat și o bogată și apreciată activitate didactică de profil.⁶ Iată cum relatează părintele Iscu trăirea acelor vremuri: „Credincioșii de acolo mi-au scris la Tismana după plecarea mea. Am fost un slujitor fără tobe și surle, căutând ca toată dragostea mea să răspundă cinstit și sincer la nețărmurita iubire ce mi-o arătau acei oameni la care credința și omenia nu erau cuvinte de ocazie, ci calități ce izvorau din ființa lor. Am mers până acolo cu atașamentul meu față de ei încât nu cruțam nici nopțile pentru ca să le dau o mână de ajutor, ajungând și preferând să nu am o poziție deloc opozabilă administrației românești, care tolera și încuraja multe greșeli, decât să nu mai vadă oamenii în mine pe preotul lor”⁷.

În activitatea sa apar însă greutăți artificiale, de comunicare, dar și de natură material-financiară, generate de unii membri ai conducerii Misiunii Ortodoxe, probabil deranjați de reperele imuabile care guvernau activitatea misionară a părintelui Iscu: intransigența, dăruirea și atașamentul profund față de credincioși, toate considerate excesive. În aceste condiții adresează o scrisoare șefului Misiunii Ortodoxe în Transnistria, mitropolitul Visarion Puiu, în care își expune situația și solicită transferarea la o mănăstire din

alt județ al Transnistriei sau întoarcerea la Mănăstirea Tismana, dar aici numai cu acordul mitropolitului Nifon al Olteniei.⁸

Această din urmă opțiune se materializează și astfel îl regăsim pe părintele Iscu, din mai 1943, la Tismana, la 1 septembrie 1943 fiind numit aici stareț (cu demnitatea de protosinghel), funcție în care rămâne până la arestarea sa din 1948. Anterior, în iunie 1943, fusese numit exarh al mănăstirilor din Eparhia Olteniei, funcție ocupată până în aprilie 1945, când a demisionat. La Tismana, mănăstirea de suflet a părintelui Iscu, se afla lagărul preoților legionari, înființat de Ion Antonescu. Aici a izbucnit un incendiu în martie 1943, fiind necesare lucrări de refacere, pe care părintele Iscu le duce la bun sfârșit, cu sprijinul financiar al Băncii Naționale. Aceasta a finanțat și alte lucrări, destinate amenajărilor legate de depozitarea tezaurului în peștera din preajma mănăstirii și de încartiruirea în incintă a militarilor care asigurau paza (iunie 1944 – februarie 1947).⁹

Mișcarea Națională de Rezistență din Oltenia

Sprijinitor activ al Mișcării Naționale de Rezistență din Oltenia, condusă de generalul Ioan Carlaonț și Radu Ciuceanu, arhimandritul Gherasim Iscu a organizat un punct de sprijin al Mișcării la Mănăstirea Tismana și a avut legături cu mai mulți membri ai grupării din Craiova.¹⁰ În octombrie–noiembrie 1947, Radu Ciuceanu și Vlad Drăgoescu l-au contactat pe starețul Gherasim Iscu, fără a formula solicitări. Rolul arhimandritului de la Tismana s-a concretizat după întâlnirea cu Nelu Pârvulescu (iunie 1948), atunci când a acceptat să ofere găzduire și hrană tu-

⁸ ANIC, Fond Visarion Puiu, dosar 12/1942-1943, f. 28-29.

⁹ Pentru datele privind Muzeul Tezaurului Băncii Naționale vezi <https://www.bnr.ro/Muzeul-Tezaurului-BNR-de-la-Manastirea-Tismana-14612-Mobile.aspx>, accesat la 15 iunie 2022.

¹⁰ A se vedea volumul recent: Ciuceanu 2021a.

⁶ „Transnistria Creștină”, an I, 1942, nr. 3-4, p. 88.

⁷ ACNSAS, Fond Penal, dosar 4, vol. IV, f. 87v-88.

turor celor care se prezentau la mănăstire cu parola „R 325”.¹¹ Punctul de sprijin de la Tismana trebuia să asigure și instalarea unui post de radio emisie-recepție prin care să se facă legătura cu anglo-americanii, însă acest obiectiv, important, a fost, în cele din urmă, abandonat. Au urmat mai multe întâlniri cu diferiți membri ai conducerii MNRO și declararea intenției de montare a postului de radio (care nu fusese încă procurat). Părintele Iscu declara: „Eu eram deja cunoscut în localitate ca om care nu m-am încadrat în nici un partid politic actual. A doua: mulți vedeau în faptul că fusesem în Rusia misionar, un indiciu că nu aș avea păreri favorabile actualei forme de guvernare. A treia: la alegerile din 1946, președintele comisiei de votare care se uitase la voturi, văzuse că eu am votat cu «Ochiul»”.¹²

De-a lungul timpului, inclusiv în timpul detenției (etapa inițială), părintele Gherasim Iscu nu a pierdut legătura cu Radu Ciuceanu, cel care îl cooptase în echipa MNRO, în octombrie 1947; acesta din urmă a devenit, în 1993, directorul fondator al Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului și autor al unor prestigioase volume de memorii (6) în care evocă și figura martirală și de mare învățător a protosinghelului Gherasim Iscu (a se vedea mai jos).

În urma descoperirii legăturilor starețului Iscu cu membrii MNRO, Siguranța a percheziționat Mănăstirea Tismana și Schitul Cioclovina (septembrie 1948), fără a descoperi dovezi incriminante.¹³ Legăturile au continuat, în iulie 1948 părintele Iscu întâlnindu-se la Craiova cu lt.-col. Constantin Stavrul, col. Petre Grigorescu și Radu Ciuceanu, discutând detaliile organizatorice ale colaborării (din nou instalarea postului de radio, asigurarea hranei,

adăpostului, a altor elemente logistice pentru membrii grupului etc.). Colaborarea a încetat în septembrie 1948, când s-a hotărât renunțarea la plan.¹⁴

În dimineața zilei de 26 septembrie 1948 starețul Gherasim Iscu este arestat, iar la 21 mai 1949 este trimis în judecată sub învinuirea de „crimă de uneltire contra ordinii sociale” prevăzută și pedepsită de art. 209, partea a III-a Cod Penal.¹⁵

Ieromonahul Vichentie Mănescu, locțiitorul părintelui Gherasim Iscu, a fost numit stareț de către mitropolitul Olteniei, Firmilian Marin. Pentru ca mănăstirea să nu fie închisă, în septembrie 1949, acesta a trimis călugării la alte mănăstiri, transformând Tismana în mănăstire de maici, în frunte cu maica Frumentia Lupu de la Mănăstirea Hurezi.¹⁶

Prin sentința nr. 928/14 iunie 1949, Tribunalul Militar Craiova a condamnat pe membrii lotului „Carlaonț Iancu și alții” la ani grei de închisoare; părintele Gherasim Iscu a primit 10 ani temniță grea, 3 ani degradare civică, fiind obligat să achite 6 000 lei cheltuieli de judecată, pentru că „a făcut parte din organizația subversivă, recrutat fiind de Nelu Pârvulescu, luând parte la ședințele conspirative. Și-a luat angajamentul față de organizație că va oferi adăpost și alimente tuturor membrilor din organizație și care erau urmăriți de Securitate, primind în acest scop indicativul «R 325». A dat tot concursul pentru instalarea unui post de radio-recepție în Munții Tismaniei, post care nu a mai fost instalat”.¹⁷

¹¹ ACNSAS, Fond Penal, dosar 4, vol. IV, f. 22.

¹² ACNSAS, Fond Penal, dosar 4, vol. IV, f. 20v, 29, 164.

¹³ ACNSAS, Fond Penal, dosar 4, vol. I, f. 156; vol. IV, f. 26.

¹⁴ ACNSAS, Fond Penal, dosar 4, vol. IV, f. 21v-22, 33v.

¹⁵ ACNSAS, Fond Penal, dosar 4, vol. VII, f. 4, 40; vol. VIII, f. 29; vol. X, f. 217.

¹⁶ Ciuceanu, Păiușan 2021, 356, 556-557.

¹⁷ ACNSAS, Fond Penal, dosar 4, vol. VII, f. 47, 53; sentința a fost publicată integral recent și în Ciuceanu 2021a, 507-547 (condamnarea pronunțată pentru arhimandritul Gherasim Iscu, 543).

Urmează detenția la Penitenciarul Craiova¹⁸ (fig. 4), unde părintele Iscu a dat dovadă de un curaj deosebit în fața tentativelor anchetatorilor de a-l determina să „mărturisească” fapte care ar fi atras persecuții, învinuiri și suferințe pentru diverse persoane. Părintele Constantin Hodoroagă declară: „Atitudinea starețului a uimit pe toți. A suportat toate chinurile fără să recunoască pe cei implicați, în frunte cu generalul Carlaonț. În urma îndelungatei anchete făcute de organele de Securitate, căpitanul Oancă – ce a obosit bătându-l – i-a spus: «Ești nebun, toți au recunoscut și tot 15 ani vei fi condamnat»”.¹⁹

Radu Ciuceanu îl evocă astfel pe arhimandritul Gherasim Iscu: „Fără îndoială că pentru cei care nu-l cunoscuseră mai înainte pe egumen, prezența sa putea fi considerată un accident, iar el o veritabilă victimă. Firav, cu ochii săi senini și de un albastru marin, cu pletele negre, părintele părea o ființă eterată, departe de orice afirmare a unei rezistențe organizate, și cu atât mai puțin armată. Eu însă îl cunoscusem bine pe acest duhovnic, cu trup de ceață parcă. Dincolo de aparențe, Gherasim Iscu era un luptător, și încă unul veritabil. Sub rasa-i modestă se ascundea modelul de călugăr combatant, cel care, atunci când părăsea altarul, trecea cu ușurință în tranșee. Fusesem de două ori la Tismana, debutul fiind în luna octombrie 1947, când ne primise în mănăstire, pe mine și pe Paul Vlădescu, noaptea târziu, ospătându-ne nu numai cu de-ale gurii, dar și încurajându-ne și, totodată, asigurându-ne că drumul nostru este cel drept, cinstit și că Biserica Ortodoxă are de ales între a pieri în rușine și a alege calea împotrivrării față de Antichrist. Îmi era greu

acuma să refac imaginea starețului Iscu, pe care orice Cruciadă împotriva cotropirii Locurilor Sfinte și l-ar fi apropiat”.²⁰

„Părintele stareț avea un fizic precar, dar sufletul și duhul îi dădeau adevărata dimensiune a înfățișării. Mă întrebam de multe ori cât de greu trebuie să-i fie unui om trăit în libertatea munților, unde numai toaca și dangătul clopotelor dau măsura timpului, unde oamenii vin să-ți ceară tămăduire sufletească, să fie obligat acum să se adune în credință și faptă pe câțiva metri pătrați, departe de ceea ce, cândva, fusese chemarea lui în fața lui Dumnezeu. Îl priveam într-un colț unde își așternuse, pe jos, îmbrăcămintea modestă trimisă de frații săi de mănăstire. Cred că era o realitate care urma să se îplinească peste câteva zeci de ore. Pe Gherasim Iscu nu-l mai interesa nici cum va fi încadrat juridic și nici câți ani de detenție grea va căpăta. De mult își hărăzise liniștea interioară oferită mărturisitorilor lui Hristos. Poate în sinea lui se va fi întrebant: «De ce, Doamne, eu, și nu altul, să-ți purtăm cununa de spini și să sângereăm sub ea?» Poate a considerat întrebarea o blasfemie, însă, cu siguranță, își va fi adus aminte că și Mântuitorul avusese ghimpele îndoiieli în noaptea arestării. Imposibil să nu-și fi pus problema martirajului: dacă este consimțit sau nu, dacă este primit dintru început și suportat ca o favoare a celui care îndură sau, dimpotrivă, dacă suferința nu este cumva poarta deschisă a întrebărilor, unele chiar adresate Divinității. Cum urma să primească condamnarea slujitorului lui Dumnezeu, Gherasim, purtătorul de ochi de culoarea cerului, și starețul unei mănăstiri de peste șase veacuri din Țara Românească? Ultimul se înfrățește, de minune, cu penultimul. Și unul și altul puteau spune în fața Tronului Divin: «Slobozește, Doamne, sufletul nostru, că ne-am făcut datoria și mare este mila săvârșirii faptelor Tale în inimile noastre!»”²¹

¹⁸ Detalii despre pătimirile carcerale ale arhimandritului Gherasim Iscu sunt redată în mărturiile grupate pe pagina web <https://www.fericiticeiprizoniti.net/gherasim-iscu>, semnate de George Enache, Adrian Nicolae Petcu, Richard Wurmbbrand, Ioan Ianolide, Costică Țoțea, Victor Stoica, Ilie Mocanu, Ioan Iscu.

¹⁹ Scorțea 1996, 2.

²⁰ Ciuceanu 2021b, 134-135.

²¹ Ciuceanu 2021b, 232-233.

Ca un înger în trup

La Aiud părintele Gherasim Iscu și-a încurajat frații de suferință, ridicându-le moralul prin propovăduirea credinței creștine. Părintele Hodoroagă arată: „A fost arestat în ținută monahală pe care cei de la Craiova i-au lăsat-o. Sosit la Aiud, i-au luat-o și a rămas numai în cămașă. Noi, cei din grupul „Argeșului” am dat un sfert de pâine și i-am luat o geacă de la un deținut. Pentru mine și cei ce l-au cunoscut, Părintele Gherasim a fost un martir. Prin celulele prin care a trecut, era cel care păstra moralul ridicat și convingerea de depășire, vorbind foarte frumos despre jertfă”.²²

Urmează episodul tragic de la Canalul Dunăre-Marea Neagră, lagărul de la Poarta Albă, părintele Iscu fiind internat în așa-zisa „brigadă a hoților”, unde se afla lotul celor care fuseseră arestați și condamnați pentru credință. Aici s-a îmbolnăvit de TBC și a fost maltratat grav de deținutul de drept comun Vasilescu, fiind mutat la închisoarea-sanatoriu de la Târgu-Ocna, în camera 4, unde s-a întâlnit, între alții, cu torționarul de la Poarta Albă, cu Ioan Ianolide²³ și cu pastorul Richard Wurmbrand. Acesta din urmă ne descrie ultimele clipe ale monahului ortodox, care fiind el însuși muribund, a făcut eforturi supraomenești pentru a spovedi și împărtăși pe acela care îl torturase, aflat acum, la rândul său, pe patul de moarte: „În zori, abatele Iscu a chemat lângă el doi deținuți și le-a cerut să-l ridice în picioare. «Sunteți prea bolnav ca să vă mișcați», au spus ei. Toți cei din cameră s-au pus în mișcare. «Ce se întâmplă? Ce vrea să facă?» întrebau. «S-o facem noi!» «Nu puteți face asta»,

a zis el. «Dați-mă jos din pat!» L-au sprijinit ridicându-l. «Duceți-mă la patul lui Vasilescu!», le-a cerut. Starețul s-a așezat lângă tânărul care-l torturase și i-a pus cu blândețe o mână pe braț. «Liniștește-te», i-a spus pe un ton consolator. «Ești tânăr. Nu ti-ai dat seama ce faci». Cu o zdreanță a șters sudoarea de pe fruntea tânărului. «Te iert din toată inima și la fel cu mine și ceilalți creștini. Iar dacă noi iertăm, cu siguranță că Hristos, care-i mai bun decât noi, va ierta și El. Se va găsi și pentru tine un loc în Cer». A primit spovedania lui Vasilescu și i-a dat sfânta împărtășanie, după care a fost ajutat să ajungă la patul său. În timpul nopții, atât starețul cât și Vasilescu au murit. Cred că s-au dus în Rai ținându-se de mână”.²⁴ Era Crăciunul 1951. Părintele Gherasim Iscu, „cu lumânarea în mână, ascultând rugăciunile pe care le ceruse”, a urcat la Ceruri.²⁵

Trupul arhimandritului Gherasim Iscu și-a găsit odihna într-un mormânt neștiut, comun sau nu, din cimitirul penitenciarului-spital de la Târgu-Ocna și așteaptă să fie descoperit.

În vremurile noastre

Ziua de 18 februarie a rămas în Sinaxarul Carceral al luptătorilor anticomuniști ca zi de pomenire a celui numit „Sfântul Închisorilor”, Valeriu Gafencu, dar și a celor 80 de mărturisitori plecați spre veșnicie de la penitenciarul-spital din Târgu Ocna, în deceniul al cincilea al secolului trecut. La Biserica „Sfinții Împărați Constantin și Elena” din preajma cimitirului se desfășoară anual manifestări în memoria mărturisitorilor, începând cu slujba de pomenire.

²² Scorțea 1996, 2.

²³ Ianolide 2012, 326; <https://www.fericiticeiprigoniti.net/gherasim-iscu/492-arhimandritul-gherasim-iscu-a-murit-ca-un-inger-in-trup>, accesat la 15 iunie 2022. Vezi și <http://www.marturisitorii.ro/2014/12/28/la-moartea-sa-de-craciun-in-temnita-de-la-targu-ocna-martirul-gherasim-iscu-l-a-rugat-pe-sfantul-inchisorilor-valeriu-gafencu-sa-se-roage-pentru-el/>, accesat la 15 iunie 2022.

²⁴ Wurmbrand 1994, 103-104; Wurmbrand 2007, 112-117. <https://www.fericiticeiprigoniti.net/gherasim-iscu/843-povestea-unui-staret-ortodox-spusa-de-un-pastor-luteran>, accesat la 15 iunie 2022.

²⁵ Voicescu 1994, 187 (ediția digitală: https://www.memorialsighet.ro/wp-content/uploads/2016/03/anale_sighet_1_secured.pdf, p. 133-138, citatul la p. 135; accesat la 15 iunie 2022).

La 21 iulie 1991 în cimitir a fost ridicată o troiță în memoria mărturisitorilor. Lista lor de pe cruce include, la loc de frunte, și numele arhimandritului Gherasim Iscu. La 18 februarie 2021 a avut loc resfințirea troiței, iar prin eforturile părintelui paroh Andrei Turcu și strădania enoriașilor, ea a fost placată cu granit în partea inferioară, iar soclul a fost refăcut din piatră cioplită.²⁶

Începând cu anul 2011, cu intermitențe, Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului (și Memoria Exilului Românesc), apoi Asociația Foștilor Deținuți Politici și Victime ale Dictaturii din România împreună cu Centrul pentru Investigarea Crimelor Comunismului, Fundația „Doina Cornea” și Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca (colectiv condus de arheologul Gheorghe Petrov și istoricul Marius Oprea), în colaborare cu Secția Parchetelor Militare din cadrul Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție au inițiat proiectul de cercetare arheologică în aria cimitirului penitenciarului-spital de la Târgu-Ocna pentru recuperarea rămășițelor deținuților politici. Aria investigațiilor s-a extins recent și în perimetrul fostei grădini de zarzavat a închisorii. Până astăzi, pe parcursul a șase campanii de săpături s-au identificat și recuperat rămășițele pământești a 23 de deținuți. Îngroparea figurilor marcante din rândurile deținuților politici a impus un tratament „special” din partea autorităților închisorii, menit să evite aducerea la lumină și recuperarea accidentală sau voită a rămășițelor: amenajarea unui drum peste morminte. Este, se pare, după unele date recente, cazul mormântului lui Valeriu Gafencu, „Sfântul Închisorilor”. Poate că locul de veci al părintelui Gherasim Iscu se află undeva prin apropiere...²⁷

Biserica nouă a Mănăstirii Afteia, satul Mărgineni-Strungari, comuna Săliște, județul Alba poartă în fresca sa, realizată

în 2002, figura emblematică a arhimandritului Gherasim Iscu, ultimul stareț al Tismanei²⁸ (fig. 5).

După hotărârea de propunere pentru canonizare a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 25 februarie 2021, chipul acestui mărturisitor este fixat deja într-o icoană de tip bizantin, realizată de maicile de la Mănăstirea Diaconești, jud. Bacău, în așteptarea canonizării²⁹ (fig. 6).

Potrivit declarației făcute de Preasfințitul Părinte Varlaam Ploieșteanul, Episcop Vicar Patriarhal, în ședința din 25 februarie 2021 a Sfântului Sinod s-a decis pregătirea procesului de canonizare a 12 preoți și călugări pentru anul 2025, când Biserica Ortodoxă Română împlinește 140 de ani de autocefalie și 100 de ani de la obținerea statutului de Patriarhie. Prea Sfințitul Părinte Varlaam a enumerat trei dintre numele propuse pentru procesul de canonizare, proces care, după o evaluare în Sfântul Sinod, se poate încheia cu aprobarea sau respingerea dosarului: Părintele Profesor Dumitru Stăniloae, care a suferit în închisori; Părintele Arhimandrit Cleopa Ilie, care a fost urmărit ani de zile de Securitate și a trăit mulți ani într-o reclusiune asemenea părinților din primele secole ale monahismului; Arhimandritul Gherasim Iscu, Starețul Mănăstirii Tismana, un apropiat al celor care au luptat în mod efectiv împotriva acestui regim care a dorit să distrugă credința din inima românilor.³⁰

Peste decenii, viața sa exemplară întru credința creștin-ortodoxă, faptele sale creștinești și înaltul spirit de jertfă pentru aproapele aflat în suferință aduc de-a pururi protosinghelului Gherasim Iscu chipul luminos al muceniei carcerale în închisorile comuniste, binemeritând cu asupra de măsură așteptata canonizare.

²⁶ DIM 2021.

²⁷ Cenușă 2021; Oprea 2019; Oprea 2022.

²⁸ Dănălache 2012.

²⁹ Wurmbrand 2013.

³⁰ Totorcea 2022.

Bibliografie / Bibliography

ACNSAS I-X. Fond Penal, dosar 4, vol. I, IV, VII, VIII, X.

ANIC 12. Fond Visarion Puiu, dosar 12/1942-1943.

Cenușă M. 2021. *Arheologii Gheorghe Petrov și Marius Oprea pleacă în căutarea lui Valeriu Gafencu, Sfântul Închisorilor. Noi investigații în cimitirul de la Târgu Ocna. Comunicatul AFDPR, „Podul”, 1 octombrie 2021.* <https://www.podul.ro/articol/15557/arheologii-gheorghe-petrov-i-marius-oprea-pleac-in-cutarea-lui-valeriu-gafencu-sfantul-inchisorilor-noi-investigatii-in-cimitirul-de-la-targu-ocna-comunicatul-afdpr>, accesat la 15 iunie 2022.

Ciuceanu R. 2021a. *Mișcarea Națională de Rezistență din Oltenia. Documente (1947-1963), Colecția „Documente”.* București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului.

Ciuceanu R. 2021b. *Pecetea diavolului*, ediția a doua revăzută și adăugită, Colecția „Memorii”. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului.

Ciuceanu R., Păiușan C. 2021. *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist 1945-1958*, ediția a doua revăzută și adăugită, Colecția „Documente”. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului.

Dănălache T. 2012. *Mănăstirea Afteia-Cioara.* <https://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/mitropolia-clujului-albei-crisanei-maramuresului/manastirea-afteia-cioara-68075.html>, accesat la 15 iunie 2022.

DIM 2021 (Pr., doar inițiale). *Pomenirea mărturisitorilor din temnița de la Târgu Ocna*, Fundația Profesor George Manu. <https://fgmanu.ro/2021/03/30/pomenirea-marturisitorilor-din-temnita-de-la-targu-ocna/>, accesat la 15 iunie 2022.

Ianolide I. 2012. *Întoarcerea la Hristos. Document pentru o lume nouă.* București: Editura Bonifaciu. <https://www.fericiticeiprigoniti.net/gherasim-iscu/492-arhimandritul-gherasim-iscu-a-murit-ca-un-inger-in-trup>, accesat la 15 iunie 2022.

Oprea M. 2019. *Sfinții de pe strada Crizantemelor / Arheologia crimelor comunismului la Târgu Ocna, „Gândul”, 5 noiembrie 2019.* <https://www.gandul.ro/stiri/reportaj-realizat-de-istoricul-marius-oprea-sfintii-de-pe-strada-crizantemelor-arheologia-crimelor-comunismului-la-tirgu-ocna-foto-18408751>, accesat la 15 iunie 2022.

Oprea M. 2022. *Mormântul de sub drum. Există o șansă ca la Târgu-Ocna să fi descoperit osemintele lui Valeriu Gafencu, supranumit „Sfântul Închisorilor”.* „Mediafax”, 18 mai 2022. <https://www.mediafax.ro/editorialistii/prezentul-fara-perdea-marius-oprea-mormintul-de-sub-drum-exista-o-sansa-ca-la-tirgu-ocna-sa-fi-descoperit-osemintele-lui-valeriu-gafencu-supranumit-sfantul-inchisorilor-20838753>, accesat la 15 iunie 2022.

Petcu A.N. 2003. *Părintele Gherasim Iscu pe frontul anticomunist*, <https://www.fericiticeiprigoniti.net/gherasim-iscu/1154-parintele-gherasim-iscu-pe-frontul-anticomunist>, accesat la 15 iunie 2022.

Petcu A.N. 2017. *Dicționarul clericilor și mirenilor ortodocși români mărturisitori în detenția comunistă (1945-1964).* București: Editura Institutul Biblic-IBMBOR.

Preda S. 1994. *Sfinții de lângă noi - Arhimandrit Gherasim Iscu, un mucenic al închisorilor comuniste.* <http://arhiva.formula-as.ro/2011/994/spiritualitate-39/sfintii-de-langa-noi-arhimandrit-gherasim-iscu-14428>, accesat la 15 iunie 2022.

Scorțea B. 1996. *Pătimirile Bisericii în închisorile comuniste. Părintele Constantin Hodoroagă, un slujitor al adevărului.* „Vestitorul Ortodoxiei”, VIII, 153, 1-15 aprilie.

Totorcea Ș. 2021. *Canonizări 2025: PS Varlaam oferă trei nume.* <https://basilica.ro/canonizari-2025-ps-varlaam-ofera-trei-nume/>, accesat la 15 iunie 2022.

„Transnistria Creștină”, I, 1942, 3-4. <https://www.scribd.com/document/384309258/Transnistria-Crestina-anul-I-nr-3-4-iulie-decembrie-1942>, accesat la 15 iunie 2022.

Voicescu C. (Pr.) 1994. Viața religioasă în închisoarea Târgu-Ocna (1950-1954). În: R. Rusan (ed.), *Memoria ca formă de justiție, Comunicări prezentate la simpozionul de la Sighetu Marmației, 10-12 iunie 1994*, Colecția Analele Sighet 1. București: Academia Civică: 133-138 (ediția digitală: https://www.memorialsighet.ro/wp-content/uploads/2016/03/anale_sighet_1_secured.pdf, 133-138), accesat la 15 iunie 2022.

Wurmbrand R. 1994. *Cu Dumnezeu în subterană*, traducere de Marilena Alexandrescu-Munteanu și Maria Chilian. București: Editura „Casa Școalelor”.

Wurmbrand R. 2007. *Cu Dumnezeu în subterană*, traducere de Marilena Alexandrescu-Munteanu și Maria Chilian, ediția a doua. București: Editura Stephanus.

Wurmbrand R. 2013. *Crăciunul, noaptea în care Părintele Gherasim Iscu l-a repus pe Hristos în inima torționarului său*. <https://www.fericiticeiprigoniti.net/gherasim-iscu/153-craciunul-noaptea-in-care-parintele-gherasim-iscu-l-a-repus-pe-hristos-in-inima-tortionarului-sau>, accesat la 15 iunie 2022.

<http://arhiva.formula-as.ro/2011/994/spiritualitate-39/sfintii-de-langa-noi-arhimandrit-gherasim-iscu-14428>, accesat la 15 iunie 2022.

<http://inst-idst.ro/ro/idst/mecanisme-repressive/partea-i-literale-a-l/i/iscu-gherasim/>, accesat la 15 iunie 2022.

<https://totalitarism.ro/>, accesat la 15 iunie 2022

<https://www.bnr.ro/Muzeul-Tezaurului-BNR-de-la-Manastirea-Tismana-14612-Mobile.aspx>, accesat la 15 iunie 2022

<https://www.fericiticeiprigoniti.net/gherasim-iscu/843-povestea-unui-staret-ortodox-spusa-de-un-pastor-luteran>, accesat la 15 iunie 2022

<https://www.fericiticeiprigoniti.net/gherasim-iscu> (*articole semnate de* George Enache, Adrian Nicolae Petcu, Richard Wurmbrand, Ioan Ianolide, Costică Țoțea, Victor Stoica, Ilie Mocanu, Ioan Iscu), accesat la 15 iunie 2022

<http://www.marturisitorii.ro/2014/12/28/la-moartea-sa-de-craciun-in-temnita-de-la-targu-ocna-martirul-gherasim-iscu-l-a-rugat-pe-sfantul-inchisorilor-valeriu-gafencu-sa-se-roa-ge-pentru-el/>, accesat la 15 iunie 2022

Fig. 1 Grigore Iscu elev (probabil 1920-1925) – apud <http://arhiva.formula-as.ro/2011/994/spiritualitate-39/sfintii-de-langa-noi-arhimandrit-gherasim-iscu-14428>, accesat la 15 iunie 2022.

Fig. 1 Grigore Iscu student (probably 1920-1925) - after <http://arhiva.formula-as.ro/2011/994/spiritualitate-39/sfintii-de-langa-noi-arhimandrit-gherasim-iscu-14428>, accessed 15 June 2022.

Fig. 2 Grigore Iscu elev (probabil 1920-1925) (detaliu) – apud <http://arhiva.formula-as.ro/2011/994/spiritualitate-39/sfintii-de-langa-noi-arhimandrit-gherasim-iscu-14428>, accesat la 15 iunie 2022.

Fig. 2 Grigore Iscu student (probably 1920-1925) (detail) - after <http://arhiva.formula-as.ro/2011/994/spiritualitate-39/sfintii-de-langa-noi-arhimandrit-gherasim-iscu-14428>, accessed 15 June 2022.

Fig. 3 *Gherasim Iscu (probabil) după hirotonire (circa 1932) – apud <https://www.crestinortodox.ro/parinti/parintele-gherasim-iscu-126100.html>, accesat la 15 iunie 2022.*

Fig. 3 *Gherasim Iscu (probably) after ordination (around 1932) - after <https://www.crestinortodox.ro/parinti/parintele-gherasim-iscu-126100.html>, accessed 15 June 2022.*

Fig. 4 *Gherasim Iscu, fotografie din dosarul de penitenciar (1949) – apud <https://sfintiiinchisorilor.wordpress.com/about/parintele-gherasim-iscu/>, accesat la 15 iunie 2022.*

Fig. 4 *Gherasim Iscu, photo from prison file (1949) - after <https://sfintiiinchisorilor.wordpress.com/about/parintele-gherasim-iscu/>, accessed 15 June 2022.*

Fig. 5 Arhimandritul Gherasim Iscu, ultimul stareț al Tismanei, frescă de la Mănăstirea Afteia (biserica nouă), satul Mărgineni-Strungari, com. Săliștea, jud. Alba (2002) – apud <https://www.crestinortodox.ro/parinti/parintele-gherasim-iscu-126100.html>, accesat la 15 iunie 2022.

Fig. 5 Archimandrite Gherasim Iscu, the last abbot of Tismania, fresco at the Afteia Monastery (new church), village of Mărgineni-Strungari, commune of Săliștea, Alba County (2002) - after <https://www.crestinortodox.ro/parinti/parintele-gherasim-iscu-126100.html>, accessed 15 June 2022.

Fig. 6 Cuviosul Mărturisitor Gherasim Iscu, icoană pictată pe lemn la Mănăstirea Diaconești, jud. Bacău (2021) – apud <https://www.fericiticeiprigoniti.net/gherasim-iscu>, accesat la 15 iunie 2022.

Fig. 6 Christian martyr Gherasim Iscu, icon painted on wood at the Diaconești Monastery, Bacău County (2021) - after <https://www.fericiticeiprigoniti.net/gherasim-iscu>, accessed 15 June 2022.

Securitatea și cercetarea arheologică din județul Brașov, Covasna și Harghita în ultimul deceniu al regimului comunist

The Securitate and archaeological research in the Brașov, Covasna and Harghita Counties in the last decade of the communist regime

Marian COSAC¹

Cuvinte cheie: arheologie, Brașov (jud.), Covasna (jud.), Harghita (jud.), muzeu, regimul comunist în România, Securitate

Keywords: *archaeology, Brașov County, Communist regime in Romania, Covasna County, Harghita County, museum, Securitate*

ABSTRACT

The 80's of the last century were marked by the worsening of the economic crisis in which the communist regime in Romania was sliding. This reality also affected the activity of museums in establishing budgets and financing archaeological research. The economic constraint was added to the ideological one, of respecting the historical truth in the approach to the archaeological data and the organization of the exhibitions. The County Securitate Inspectorates, through Direcția I (Ist Directorate), had the task of verifying and supervising the activity of archaeologists. The present study brings into discussion the situation in Brașov, Harghita and Covasna Counties using archive documents in provenance from Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (National Council for the Study of Securitate Archives).

Anii '80 ai secolului trecut au fost marcați de acutizarea crizei economice în care aluneca regimul comunist din România. Această realitate a afectat și activitatea muzeelor în stabilirea bugetelor și în finanțarea cercetărilor arheologice. Constrângerea economică s-a adăugat celeia ideologică, de respectare a adevărului istoric în abordarea datelor arheologice și realizarea expozițiilor.

Supravegherea arheologilor, în mod particular a formatorilor de școală, a modului în care aceștia se încadrau în tipa-

rul ideologic al regimului, a fost abordată recent², dar cu observația că unii dintre ei erau în atenția Securității din cauza convingerilor politice exprimate anterior instalării regimului comunist în România, nu a neintegrării în linia oficială a interpretării datelor arheologice.

Activitatea de cercetare arheologică din muzeele de istorie era sub coordonarea și controlul Consiliului Culturii și Educației Socialiste, organism înființat în anul 1971, dar care din anul 1977 a primit atribuții suplimentare; „El a devenit organismul care «conduce, îndrumă și controlează în

¹ Universitatea „Valahia” din Târgoviște, Facultatea de Științe Umaniste, Departamentul de Istorie, cosac_marian@yahoo.com.

² Opreș 2004; Opreș 2006.

*mod unitar întreaga activitate cultural-educativă ce se desfășoară în Republica Socialistă România»*³ La acest control se adăuga supravegherea efectuată de ofițerii din cadrul Inspectoratelor Județene ale Securității (*„Activitățile de securitate în unitățile muzeale este în responsabilitatea ofițerilor din problema Artă-Cultură”*⁴), prin rețelele informative din muzeele de istorie, situație cunoscută în acest moment prin datele furnizate de documentele aflate în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond Documentar, din notele-raport întocmite privind situația *„informativ-operativă din domeniul Muzeu-Patrimoniu”*⁵

În anul 1982, *„în muzee și colecții de artă și istorie din subordinea acestora își desfășurau activitatea circa 1 600 persoane, dintre care 1 230 cu studii superioare”*⁶. Știm că în această perioadă au colaborat cu Securitatea în muzeele de istorie 271 de persoane⁷, ca surse, colaboratori și surse folosite cu aprobarea organului de partid, în mod predominant arheologi și muzeografi. Aceștia au furnizat informații în case conspirative ofițerilor din cadrul Inspectoratelor Județene ale Securității, fiind aceia care și verificau ca studiile colegilor să respecte *adevărul istoric*, interpretarea corectă a datelor arheologice și organizarea expozițiilor în linia ideologică oficială.⁸ La acești colaboratori ai Securității se adaugă *„150 de surse ale altor compartimente de muncă ori ale organelor de Miliție”*⁹

Muzeele de istorie, de exemplu acelea din jud. Brașov, Covasna și Harghita, unități administrativ-teritoriale cu o importantă minoritate maghiară, au intrat în vizorul Securității din cauza manifestărilor *„nați-*

*onalist-iredentiste”*¹⁰, dar și a desfășurării unor activități *„ostile sub masca unor preocupări specifice muzeelor”*¹¹. Una dintre direcțiile prioritare era obținerea de informații *„care documentează, poziții politice tendențioase ale unor cadre muzeale, stări de spirit necorespunzătoare, poziții negative în cercetarea istorică și arheologică, intenții de trecere frauduloasă a frontierei, reminiscența unor idei rösleriene în privința continuității istorice a poporului român”*¹²

Brașov

Pentru jud. Brașov din Arhiva CNSAS dispunem de o adresă a Inspectoratului Județean de Securitate Brașov, transmisă Direcției I din cadrul Departamentului Securității Statului, Ministerul de Interne, București, în data de 19.05.1982, *„privind stabilirea unor date din domeniul cercetării arheologice pe raza noastră de activitate”*¹³. În aceasta se atrage atenția asupra unor *„deficiențe cauzate de: întârzierea în deschiderea unor șantiere și insuficienta dotare tehnică a cercetătorilor care fac deplasarea în teren, ambele având la bază motive de ordin administrativ, financiar-contabil, cât și lipsa de solitudine a unor organe locale ale administrației de stat în asigurarea forței de muncă necesare bunei desfășurări a săpăturilor”*¹⁴. Documentul menționează că pe teritoriul județului efectuau cercetări arheologi de la alte instituții, precum Dumitru Protase, Ioan Glodariu și Ioan Gudea, cu precizarea că *„IOAN GLODARIU, de la Institutul de Istorie și Arheologie al Academiei R.S.R. – Filiala Cluj-Napoca, se află în atenția Serviciului I, I.J. Cluj, iar IOAN GUDEA, de la Institutul de Istorie și Arheologie al Academiei R.S.R., Filiala Cluj-Napoca, se află în atenția Direcției I, București”*¹⁵.

³ Ilie 2013, 107.

⁴ ACNSAS 3, 260.

⁵ ACNSAS 6, 399.

⁶ ACNSAS 3, 260.

⁷ ACNSAS 3, 260.

⁸ Cosac 2021, 192.

⁹ ACNSAS 3, 260.

¹⁰ ACNSAS 7, 24.

¹¹ ACNSAS 7, 25.

¹² ACNSAS 7, 188.

¹³ ACNSAS 6, 283.

¹⁴ ACNSAS 6, 283.

¹⁵ ACNSAS 6, 284.

Adresa menționată este însoțită de un document intitulat „*SITUAȚIA OPERATIVĂ privind Muzeul Județean Brașov - perioada ianuarie 1981 – mai 1982*”¹⁶, în care se menționează că rețeaua informativă din această instituție are nouă surse, repartizate astfel: „Muzeul Județean: Secțiile Istorie-Artă – 4 surse, Muzeul Bran – 4 surse, Muzeul Făgăraș – 1 sursă”¹⁷; „pe linia activității de cercetare arheologică sunt identificate nereguli privind păstrarea, conservarea și evidența materialului descoperit, precum și existența unor șantiere arheologice nepuse în lucru sau exploatare necorespunzător”.¹⁸

Rețeaua informativă nu a fost extinsă până în anul 1987, chiar dacă o adresă din 18.08.1988 menționa intenția de suplimentare a rețelei din cadrul Muzeului Județean Brașov cu un informator, dar și o „gazdă casă de întâlnire pentru rețeaua informativă din domeniul Artă-Cultură”.¹⁹

Situația din anul 1987 ne este cunoscută din adresa Inspectoratului Județean de Securitate Brașov către Direcția I - Departamentul Securității Statului, Ministerul de Interne, București, datată 1.12.1987, în care se precizează că rețeaua informativă „cuprinde 9 surse din care 4 în legătura ofițerului, 4 pe linia Serv. III și 1 pe linia Compartimentului 0110. Sursele sunt dispuse uniform în toate secțiunile și unitățile muzeistice”.²⁰ În ceea ce privește rezultatele cercetărilor arheologice, este menționată situația șantierului de la Racoș, unde „a fost descoperită o cetate dacică care [sic! – așa în document] conține un sanctuar considerat ca fiind al doilea ca mărime din Dacia și singurul reconstituit. Deși s-au făcut mai multe demersuri la C.J.C.E.S. și la Comitetul Județean de Partid pentru alocarea de fonduri în vederea conservării și acoperirii acestei așezări, până în prezent acestea nu au fost aprobate”.²¹

Despre rezultatele cercetărilor arheologice de la Racoș aflăm și din nota informativă a sursei „Călin”, datată 22.03.1988.²² Acesta precizează că „săpăturilor întreprinse aici de-a lungul mai multor campanii sunt deosebit de importante pentru cunoașterea sistemului de fortificații din Dacia preromană, a istoriei Daciei în general, pentru demonstrarea continuității de locuire a ariei dacice... Colectivul de cercetare a propus conservarea acestui monument prin lucrări de consolidare și construirea unei copertine. A fost întocmit și un proiect de către un colectiv de specialiști clujeni, dar din păcate totul s-a oprit la această fază de proiect. El a fost înaintat Comitetului Județean de Cultură și Educație Socialistă (cu câteva memorii justificative), informându-se și Secția de Propagandă a Comitetului Județean al P.C.R. De asemenea, a fost informat Consiliul Culturii și Educației Socialiste. Lipsa de fonduri și greutatea accesului la monument au fost cele două argumente invocate de forul tutelar al muzeului, la «înmormântarea» proiectului. De fapt, cred că este vorba de o neînțelegere exactă a sumei necesare acestei lucrări. Dr. FL. COSTEA susține că proiectanții clujeni au estimat lucrarea la cca. 1 milion lei (poate chiar ceva mai puțin), dar calculele făcute la nivelul județului ar fi ajuns la suma de cca. 6-7 milioane lei. Oricum este păcat că acest proiect este lăsat să zacă, periclitând în acest fel existența unui monument cu caracter de unicat”.²³ Cpt. Dumitru Bolat nota, la finalul notei: „Deoarece este vorba de valorificarea necorespunzătoare a descoperirilor arheologice, propun ca o copie a notei să fie înaintată la Direcția I”.²⁴

Covasna

La situația din jud. Covasna pe „linia Artă-Cultură” face referire adresa Inspectoratului Județean de Securitate Covasna,

¹⁶ ACNSAS 6, 285.

¹⁷ ACNSAS 6, 285.

¹⁸ ACNSAS 6, 285.

¹⁹ ACNSAS 12, 49.

²⁰ ACNSAS 6, 286.

²¹ ACNSAS 6, 286.

²² ACNSAS 6, 291.

²³ ACNSAS 6, 291.

²⁴ ACNSAS 6, 291.

datată 19.03.1982 trimisă către Direcția I din cadrul Departamentului Securității Statului, Ministerul de Interne, București.²⁵ În județ funcționau „un muzeu județean în municipiul Sf. Gheorghe, o subsecție a acestuia în orașul Tg. Secuiesc și două expoziții permanente în comunele Bățani (Casa Memorială BENEDEK ELEK) și Cernat (expoziție de etnografie cu specific local), fiind încadrate cu 38 de persoane, din care 19 cu pregătire superioară de specialitate, iar restul cu studii medii. Din totalul personalului, 76% sunt membri ai P.C.R. Prin specificul lor material și zonal, aceste unități muzeistice fac parte din categoria «locurilor obligatorii de trecere», suscitând cu continuitate un viu interes, atât din partea autohtonilor, cât mai ales din cea a cetățenilor străini care ne vizitează județul, în special cei de naționalitate maghiară. Față de această situație s-au luat măsuri de încadrare corespunzătoare cu rețea a acestor locuri, în prezent supravegherea informativă realizându-se cu un număr de 9 surse, din care 4 în municipiul Sf. Gheorghe, iar 5 în teritoriu. Muzeul din Sf. Gheorghe - spre care s-a constatat în anii anteriori o mare afluență de public din categoria celor menționați mai sus, este închis din 1979 pentru extindere și renovare, fapt pentru care și informațiile obținute în ultimii 2 ani nu prezintă un interes operativ semnificativ”.²⁶

Cercetarea arheologică și valorificarea muzeală sunt elemente atent supravegheate, dar „în cadrul problematicii specifice cu care ne-am confruntat în acest sector de activitate, care în esență converg spre atitudini sau fapte necorespunzătoare de factură naționalist-șovină, o atenție aparte am acordat și supravegherii modului de valorificare științifică și muzeală a rezultatelor săpăturilor arheologice și cercetărilor istorice efectuate în zonă, fapt ce nu a facilitat apariția unor aspecte negative cu repercusiuni de ordin politic. Totuși s-au consta-

tat și unele neajunsuri în asigurarea pazei șantierelor arheologice și a exponatelor, fapt ce a facilitat sustragerea unor obiecte cu valoare muzeistică. Astfel, în vara anului 1980, inginerul IGNĂTESCU RADU din Galați, aflându-se la rude în Ariușd, a scos din așezarea neolitică din localitate câteva obiecte cu caracter arheologic pe care, împreună cu un muzeograf din Galați, le-a restaurat și păstrat la domiciliu, fără intenția de a le valorifica către terțe persoane. Obiectele au fost recuperate și predate Muzeului Județean Covasna”.²⁷

O notă-raport²⁸ a sursei „lancu”, datată 14.04.1983, ne oferă informații despre conținutul „neconform” al cărții *Așezări din epoca feudalismului timpuriu în sud-estul Transilvaniei*, autor Székely Zoltán, directorul Muzeului de Istorie din Sf. Gheorghe. Referatul favorabil publicării a fost întocmit de Eugenia Zaharia, dar „lancu” afirmă că lucrarea „desființează orice urmă de existență documentară a românilor până în secolul X”.²⁹ Ca urmare, se solicită „întocmirea unui nou referat de către BO-DEA CAROL, care să prezinte în mod realist cartea... Avem promisiuni ferme din partea legăturilor oficiale de la Editura Politică că [sic! – așa în document] această carte nu va fi publicată”.³⁰

La data de 30.11.1987, rețeaua informativă, activă în instituțiile muzeale din jud. Covasna, era „compusă din 2 surse cu aprobare la Muzeul Județean din Sf. Gheorghe, existând însă și în prezent unele locuri care nu sunt acoperite informativ. Pentru anul 1988, ne-am propus recrutarea a 3 surse și anume: câte una la Muzeul Județean din Sf. Gheorghe și la secția din Tg. Secuiesc și o persoană de sprijin la Oficiul local al Patrimoniului Cultural Național”.³¹ În cadrul colectivului Muzeului din Sf. Gheorghe erau „2 elemente lucrate în cadrul supra-

²⁵ ACNSAS 6, 370-371.

²⁶ ACNSAS 6, 370.

²⁷ ACNSAS 6, 370.

²⁸ ACNSAS 6, 372.

²⁹ ACNSAS 6, 372.

³⁰ ACNSAS 6, 372.

³¹ ACNSAS 6, 375.

vegherii informative, muzeografi la același muzeu, semnalați cu unele manifestări naționaliste și preocupări de minimalizare a continuității elementului românesc pe aceste teritorii. Cele 2 persoane se află sub control informativ calificat, sunt în proces de influențare pozitivă și după precizarea poziției lor prezente se vor face propuneri corespunzătoare”.³²

Harghita

Situația pe „linia cunoașterii și prevenirii în domeniul Muzee-Patrimoniu” din jud. Harghita, respectiv din cadrul Complexului Muzeal Județean, este subiectul unei note „cuprinzând activitățile dușmănoase la care s-au antrenat unele cadre din muzeele județului Harghita”³³, întocmită de Inspectoratul Județean de Securitate Harghita, în 21.03.1985, transmisă Serviciului V, Direcția I din cadrul Departamentului Securității Statului, Ministerul de Interne, București.³⁴ Atenția particulară acordată personalului din instituțiile muzeale ale acestui județ se explică prin implicarea unui număr de 13 muzeografi și conservatori, din 25 specialiști, în „manifestări naționalist-iredentiste”³⁵ și „activități ostile sub masca unor preocupări specifice muzeelor”.³⁶ Este vorba de „concepțiile naționalist-iredentiste de care sunt stăpâniți anumiți factori de răspundere din cadrul muzeelor din județ, influențele negative ce se exercită asupra acestora din partea elementelor dușmănoase interesate din exterior, care au dus la imprimarea în munca de cercetare arheologică a unor tendințe și practici dușmănoase. În mod vădit se manifestă lipsă de interes și preocupare ca anumite locuri, zone în care sunt indicii că s-ar descoperi anumite fapte materiale legate de continuitatea poporului

român să fie cercetate cu finalitate”.³⁷ Este dat exemplul directorului Complexului Muzeal Județean Harghita, Szöcs János, care a afirmat, cu referire la continuitatea populației românești în arealul județului, că „trebuie să analizăm cu grijă acest lucru, deoarece cercetătorii, arheologii și istoricii din București nu sunt cinstiți, că aceștia aduc dovezi arheologice din altă parte pentru a-și putea susține ipotezele continuității, că este mai bine să rămânem specializați în etnografie”³⁸; drept urmare, în nota respectivă se propune schimbarea sa din funcția de director³⁹, dar și „constituirea unei comisii de specialiști, care să inventarieze toate locurile din județ, unde sunt indicii favorabile pentru începerea unor cercetări arheologice în concordanță cu istoriografia prezentă a României”⁴⁰.

În data de 23.12.1987, rețeaua informativă din instituțiile muzeale de pe teritoriul jud. Harghita includea „7 persoane, din care 2 informatori, 2 colaboratori, 2 surse și o gazdă casă de întâlniri. Sursele sunt dispuse rațional pe locuri și medii. Până în prezent nu sunt acoperite din punct de vedere informativ muzeele din orașele Gheorgheni și Cristuru Secuiesc. Pentru anul 1988 se impune recrutarea a cel puțin 3 surse în domeniu, prioritar pentru acoperirea locurilor menționate... În acest sens se va urmări creșterea aportului rețelei informative, fiecare sursă urmând a fi reinstruită pe baza unor note de sarcini întocmite în concordanță cu posibilitățile lor reale. Privat la noile recrutări, se va urmări ca sursele ce vor fi introduse în rețeaua informativă să aibă reale posibilități în domeniu”.⁴¹ Se precizează că șase persoane din cadrul Complexului Muzeal Județean Harghita au „dosare de urmărire informativă”⁴², unele pentru manifestări naționaliste, iar

³² ACNSAS 6, 375.

³³ ACNSAS 7, 24.

³⁴ ACNSAS 7, 23.

³⁵ ACNSAS 7, 24.

³⁶ ACNSAS 7, 25.

³⁷ ACNSAS 7, 25.

³⁸ ACNSAS 7, 26.

³⁹ ACNSAS 7, 27.

⁴⁰ ACNSAS 7, 27.

⁴¹ ACNSAS 7, 8-9.

⁴² ACNSAS 7, 8.

în ceea ce privește „modul de efectuare a săpăturilor arheologice, valorificarea rezultatelor acestora și a cercetărilor istorice, raportăm că în cursul acestui an s-a întreprins o măsură combinativă de suspendare a dreptului de a efectua săpături arheologice unui muzeograf aflat în atenție, suspect de activități neavenite”.⁴³ Este vorba despre „obiectivul BENONE, muzeograf, suspect de transmiterea de date nedestinate publicității unor cercuri din străinătate; pe baza unor măsuri combinate luate prin organele competente, i s-a interzis să mai efectueze săpături arheologice. Cel în cauză este prioritar în atenția noastră în scopul prevenirii transmiterii de date în exterior”.⁴⁴

Măsura în care Securitatea a intervenit în cercetare arheologică din România anilor '80 ai secolului trecut este un subiect care începe, timid, să ne fie cunoscut. Este perioada în care, prin informațiile colectate de la surse, Securitatea acuza pe unii arheologi de „dosirea, sustragerea, nevalorificarea muzeală ori științifică a rezultatelor unor săpături arheologice sau cercetări istorice privind formarea și continuitatea poporului român în unele zone”.⁴⁵ Cazul Florin Medeleț, de la Muzeul Banatului din Timișoara este relevant pentru înțelegerea modului în care o dispută științifică a devenit motiv de declarare a acestui specialist inamic al statului și al tezei continuității.⁴⁶

Supravegherea permanentă și implicarea activă a Securității în activitatea breslei arheologilor din România este ilustrată, între altele, și de situația cercetărilor arheologice de la sfârșitul anilor '80 efectuate la biserica medievală din Caransebeș; în acest caz, Securitatea a îndepărtat din colectivul științific arheologii care nu susțineau ipoteza atribuirii ansamblului respectiv cultului ortodox și

a deschis acestora dosare de urmărire informativă.⁴⁷

Situațiile din muzeele de istorie abordate de noi în demersul de față nu fac, în acest sens, excepție. Arheologul Ioan Glodariu, menționat deja, avea, cu siguranță, un dosar de urmărire informativă consistent, iar cercetarea din complexul dacic de la Racoș, realizată sub coordonarea lui Florea Costea, a intrat în atenția Direcției I, „deoarece este vorba de valorificarea necorespunzătoare a descoperirilor arheologice”.⁴⁸ În jud. Covasna, în cadrul Muzeului din Sf. Gheorghe, doi muzeografi erau acuzați de „unele manifestări naționaliste și preocupări de minimalizare a continuității elementului românesc pe aceste teritorii”⁴⁹, iar în jud. Harghita, directorului Complexului Muzeal Județean, Szőcs János, i se aduceau aceleași acuze, fapt care atrăgea consecințe concretizate în destituirea sa și deschiderea unui dosar de urmărire informativă.

Documente⁵⁰

1. 1982 mai 19, Brașov. Adresă a Inspectoratului Județean Brașov către M.I., Departamentul Securității Statului, Direcția I, București privind stabilirea unor date din domeniul cercetării arheologice pe raza jud. Brașov – ACNSAS, Fond Documentar, Referitor la Muzeu, Corespondență județe, Dosar nr. 13367, Vol. 6, f. 283-284 (fig. 1-3).

2. 1988 martie 22, Brașov. Notă informativă a sursei „Călin” a Inspectoratului Județean de Securitate Brașov privind cercetările arheologice desfășurate pe teritoriul com. Racoș, jud. Brașov – ACNSAS, Fond Documentar, Referitor la Muzeu, Corespondență județe, Dosar nr. 13367, Vol. 6, f. 291 (fig. 4-5).

⁴⁷ Cosac 2022b.

⁴⁸ ACNSAS 6, 291.

⁴⁹ ACNSAS 6, 375.

⁵⁰ Cele cinci documente sunt redată în facsimil (fig. 1-17). Facsimilele sunt ordonate după problematice regională (pe județe) la care fac referire și cronologic.

⁴³ ACNSAS 7, 8.

⁴⁴ ACNSAS 7, 8.

⁴⁵ ACNSAS 3, 261.

⁴⁶ Cosac 2022a.

3. 1982 martie 19, Sf. Gheorghe. Adresa a Inspectoratului Județean Covasna către Departamentul Securității Statului, Direcția I, București privind situația muzeelor din jud. Covasna – ACNSAS, Fond Documentar, Referitor la Muze, Corespondență județe, Dosar nr. 13367, Vol. 6, f. 370-371 (fig. 6-8).

4. 1983 aprilie 14, București. Notă-raport a sursei „lancu” privind conținutul și publicarea unui volum privind arheologia sud-

estului Transilvaniei în evul mediu timpuriu – ACNSAS, Fond Documentar, Referitor la Muze, Corespondență județe, Dosar nr. 13367, Vol. 6, f. 372 (fig. 9).

5. 1985 martie 21, Miercurea-Ciuc. Notă a Inspectoratului Județean de Securitate Harghita privind activitățile dușmănoase ale unor cadre din muzele jud. Harghita – ACNSAS, Fond Documentar, Referitor la Artă-Cultură, Muze, Corespondență județe, Dosar nr. 13367, Vol. 7, f. 24-28 (fig. 10-17).

Bibliografie / Bibliography

ACNSAS 3. Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond Documentar, Referitor la Patrimoniu-Muze, Corespondență județe, Dosar nr. 13367, Vol. 3.

ACNSAS 6. Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond Documentar, Referitor la Muze, Corespondență județe, Dosar nr. 13367, Vol. 6.

ACNSAS 7. Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond Documentar, Referitor la Artă-Cultură, Muze, Corespondență județe, Dosar nr. 13367, Vol. 7.

ACNSAS 12. Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond Documentar, Referitor la Artă-Cultură, Muze, Dosar nr. 103962, Vol. 12.

Cosac M. 2021. O radiografie asupra prezenței Securității în muzele de istorie din România anilor '80 ai secolului trecut. *Musaios* 24: 173-193.

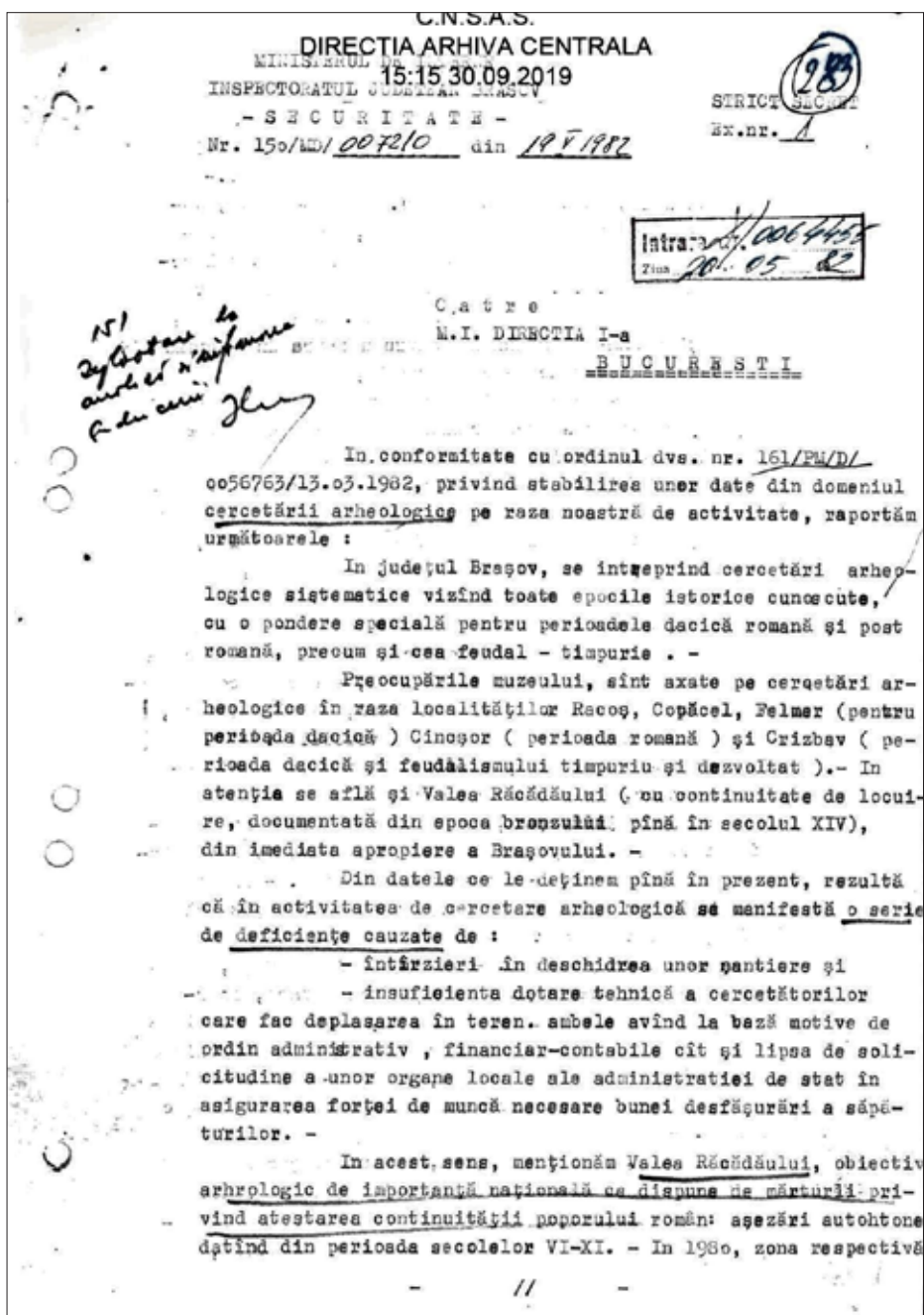
Cosac M. 2022a. *Despre arheologi și orientarea în cercetarea arheologică în cadrul Muzeului Banatului în anii '70-'80 ai secolului trecut în documentele fostei Securități. Târgoviște:* Valachia University Press.

Cosac M. 2022b. De la cercetarea arheologică la interpretarea istorică – Biserica medievală de la Caransebeș și respectarea „adevărului istoric” în documentele fostei Securități. În: S. Forțiu (ed.), D. Micle (coord.), *In memoriam Felix Milleker (1858-1942): Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, ArheoVest X II*, Istorie. Brăila-Timișoara: Editura Muzeului Brăilei „Carol I”: 537-561.

Ilie C.C. 2013. *Regimul comunist și muzele de istorie din România.* Constanța: f.e.

Opriș I. 2004. *Istории și Securitatea I.* București: Editura Enciclopedică.

Opriș I. 2006. *Istории și Securitatea II.* București: Editura Enciclopedică.

Fig. 1 1982 mai 19, Brașov. Adresă a Inspectoratului Județean Brașov către M.I., Departamentul Securității Statului, Direcția I, București privind stabilirea unor date din domeniul cercetării arheologice pe raza jud. Brașov (f. 283/r).

Fig. 1 1982 May 19, Brașov. Note from the Securitate County Inspectorate of Brașov to the Ministry of Interior, Department of State Security/ Securitate, 1st Directorate, Bucharest concerning the establishment of some data in the field of archaeological research in Brașov County (f. 283/r).

C.N.S.A.S.
DIRECTIA ARHIVA CENTRALA

STRICT SECRET
Ex.nr. 1
S.I./P.I.

15:15 30.09.2019

Nr.005505 din 11.03.1985.

N O T A

*****

- cuprinzând activitățile dughmănoase la care s-au antrenat unele cadre din muzeele județului Harghita.

Pe reze județului Harghita funcționează 4 muzee, în care și desfășoară activitatea 43 personal muncitor (25 specialiști muzeografi și conservatori și 18 personal auxiliar). Din rândul celor 25 de specialiști (muzeografi conservatori) sînt cunoscuți cu atitudine dughmănoase politiciii partidului și statului nostru 13, care în ultimii ani s-au antrenat la diferite activități ostile, după cum urmează:

1. Manifestări naționalist-iredentiste, încercări de constituire în enturaje ostile.

Din date verificate, rezultă că elementele în cauză, stăpînite fiind de idei și concepții naționalist-iredentiste maghiare și găsindu-se sub influența nocivă a unor persoane ostile din străinătate, au încercat constituirea, ori aderarea la unele enturaje în care se comentat tendențios modul de rezolvare a problemei naționale în țara noastră, drepturile și libertățile de care se bucură cetățenii de naționalitate maghiară din România, punînd în circulație idei și puncte de vedere dughmănoase, propagate de unii emisari de natură lui DOMOKOS PAL PETER, SZARAZ GYORGY, MARTIN GYORGY, GUNDA BELA, toți din R.F.Ungară și alții. Asemenea preocupări ostile, de dată mai recentă, au avut precedente în Odorheiu Secuiesc, unde în anii anteriori numiții ZAPECZANER JENO, FULOP LAJOS, VARGA ARPAD (toți foști muzeografi), împreună cu profesorul KATONA ADAM s-au antrenat la manifestări și comentarii dughmănoase de pe poziții naționaliste, precum și în Miercurea Ciuc, unde în anul 1981 s-a destrămut un asemenea enturaj în care muzeograful SZOCS JANOS, MIKLOS VARI VILHELM, DEMENY ISTVAN PAL, de asemenea, s-au pretat la activități naționaliste, incitaiți fiind de fostă metodistă de la Centrul de creație județean, KOSA-SZANTHO VIILMA (persoană ostilă și descompusă moral) și de KIRALY ISTVAN, element profund dughmănos, printre altele multiplicînd și scoțînd din țară în mod ilegal, către DOMOKOS PAL PETER, un material tendențios țării noastre.

Fig. 2 1982 mai 19, Brașov. Adresă a Inspectoratului Județean Brașov către M.I., Departamentul Securității Statului, Direcția I, București privind stabilirea unor date din domeniul cercetării arheologice pe raza jud. Brașov (f. 283/v).

Fig. 2 1982 May 19, Brașov. Note from the Securitate County Inspectorate of Brașov to the Ministry of Interior, Department of State Security/ Securitate, Ist Directorate, Bucharest concerning the establishment of some data in the field of archaeological research in Brașov County (f. 283/v).

C.N.S.A.S.
DIRECTIA ARHIVA CENTRALA

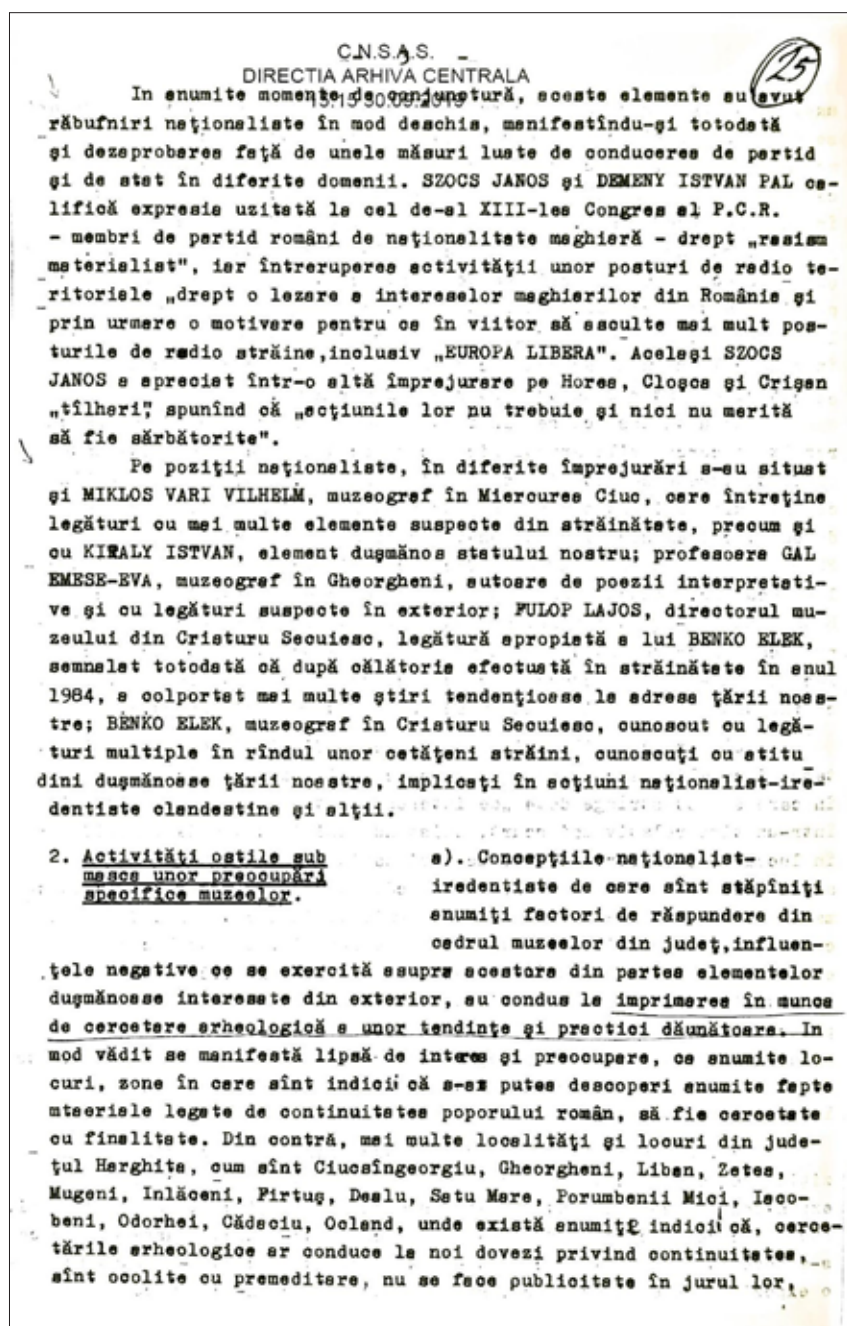
15.15.30.09.2019

In anul 1983, numita NAGI GYONGYVER, fotograf la Muzeul județean, a introdus în țară în mod ilegal o casetă cu un discurs incitator și denigrator la adresa României, ținut de DOMOKOS PAL PETER în fața unor tineri din Budapesta. Această casetă a fost audiată apoi în grup de cea în cauză, de MUCKENHAUPT ELISABETA (muzeograf), de BENEDEK EVA (conservator), de CZOMPO MARTA (arhitect) și de o altă persoană din sfera muzeului, prilej cu care s-au dat și la alte comentarii neavenite.

Tot în anul 1983, arhitecta CZOMPO MARTA, împreună cu GAZDA KLARA, muzeografă în Sf. Gheorghe și cu BIRTOK IOSIP din Miercurea Ciuc, s-au antrenat la o altă activitate ostilă, incluzând în mod ilegal într-un lot de excursioniști români și 4 cetățeni străini, a căror identitate a ascuns-o față de organele de stat și pe care i-au purtat în mai multe locuri și obiective economice din bazinul Cristurului Secuiesc. În toate aceste cazuri, cu sprijinul organelor de partid județene, s-au întreprins la timpul respectiv măsuri preventive adecvate (punerea în dezbatere colectivului, avertizări, amenzi contravenționale, schimbarea din funcții și locuri de muncă), măsuri care le-au estompăt activitatea ostilă pentru o perioadă de timp, dar din date recente, rezultă că parte din aceste elemente (rămase în activitate în cadrul muzeelor), din nou se dedau la activități dușmănoase statului nostru. Așa de exemplu, în luna decembrie 1984, SZOCS JANOS (directorul muzeului județean), prin modul în care a elocuit programul „Săptămîinii muzeale”, s-a dovedit rău intenționat, introducînd în girul de manifestări culturale și deschiderea unei expoziții de grafică cu lucrările pictorului MARTON PERENCZ. Susnumitul a dezinformat organul de partid județean, reprezentînd corect vîștea lui MARTON PERENCZ, care a fost un adept activ al hortyșmului, autor a mai multor lucrări de pictură cu conținut iredentist, lucruri despre care SZOCS JANOS, MUCKENHAUPT ELISABETA și JANOS PAL, fostul director al muzeului județean, rezultă că au cunoscut. Cu prilejul aceluiași eveniment, „Săptămîna muzeală”, a avut loc o masă rotundă pe marginea restaurării și conservării monumentelor din județul Harghita, moment la care au participat CZOMPO MARTA și BENKO ELEK (ultimul muzeograf din Cristuru Secuiesc), care s-au dovedit în exponențele lor, că sînt stăpîniți de concepții naționalist-iredentiste. BENKO ELEK făcînd incursiuni nesolicitate de moment, în istoria Ungariei, a regilor maghiari, iar CZOMPO MARTA, prezentînd sprosape în exclusivitate ca monumente doar biserici, educînd în același timp apostrofări statului nostru, care după ale sale opinii, nu este preocupat de păstrarea valorilor patrimoniului cultural național. Este semnificativ că ulterior, acest moment a fost calificat de SZOCS JANOS, BENKO ELEK, CZOMPO MARTA, MUCKENHAUPT ELISABETA, DEMENY ISTVAN PAL și de alții, "drept acțiune reușită".

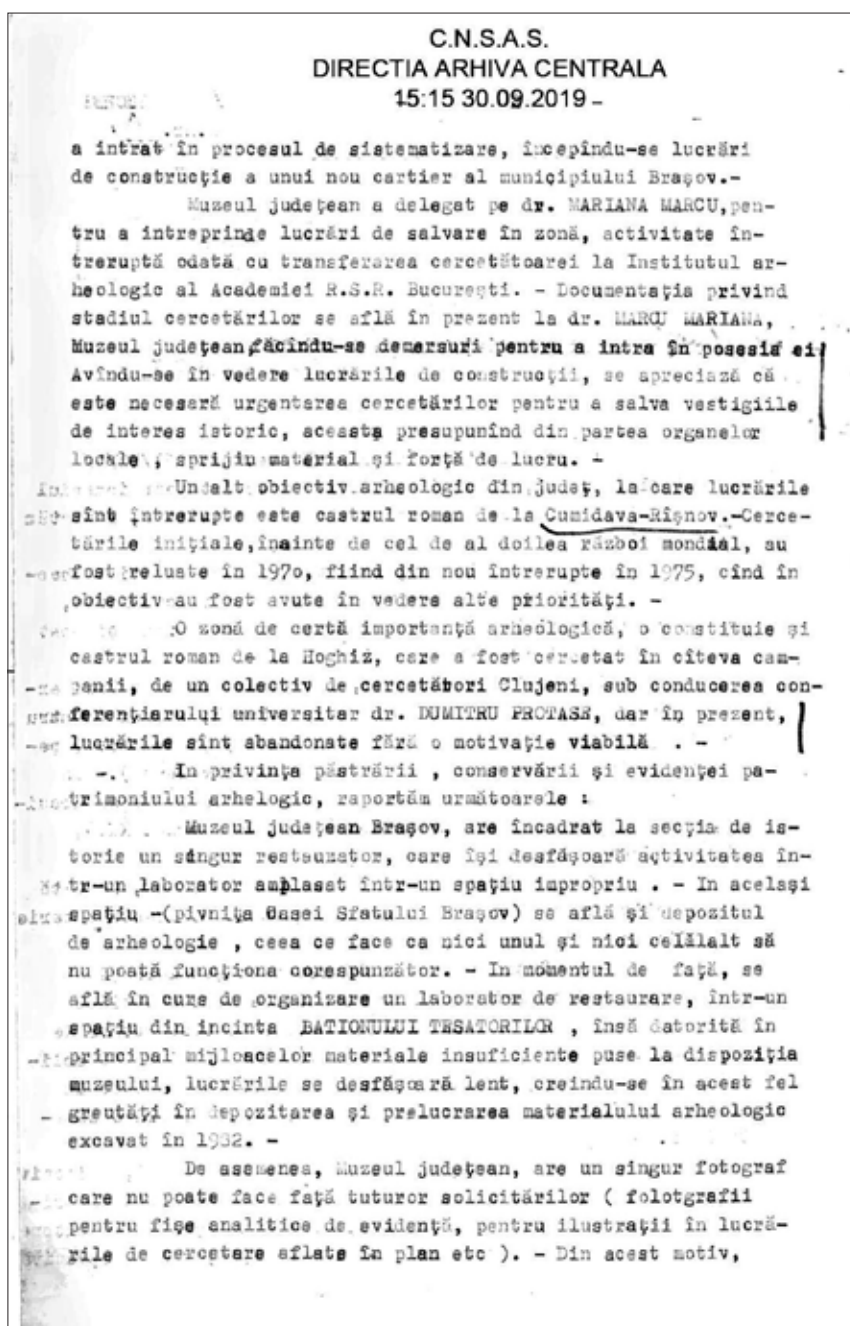
Fig. 3 1982 mai 19, Brașov. Adresă a Inspectoratului Județean Brașov către M.I., Departamentul Securității Statului, Direcția I, București privind stabilirea unor date din domeniul cercetării arheologice pe raza jud. Brașov (f. 284/r).

Fig. 3 1982 May 19, Brașov. Note from the Securitate County Inspectorate of Brașov to the Ministry of Interior, Department of State Security/ Securitate, Ist Directorate, Bucharest concerning the establishment of some data in the field of archaeological research in Brașov County (f. 284/r).

Fig. 4 1988 martie 22, Brașov. Notă informativă a sursei „Călin” a Inspectoratului Județean de Securitate Brașov privind cercetările arheologice desfășurate pe teritoriul com. Racoș, jud. Brașov (f. 291/r).

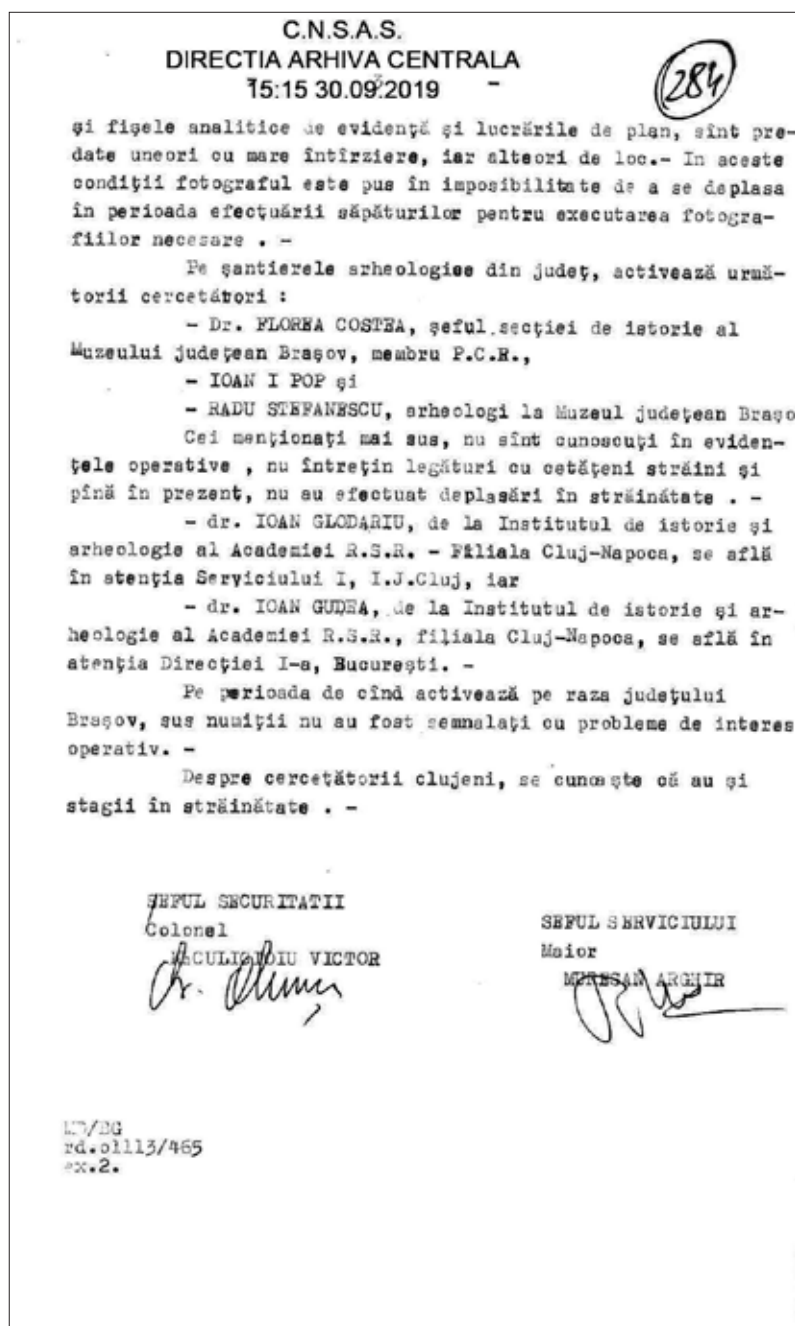
Fig. 4 1988 March 22, Brașov. Informative note of the “Călin” source of the Securitate County Inspectorate of Brașov on the archaeological researches carried out on the territory of Racoș commune, Brașov County (f. 291/r).

Fig. 5 1988 martie 22, Brașov. Notă informativă a sursei „Călin” a Inspectoratului Județean de Securitate Brașov privind cercetările arheologice desfășurate pe teritoriul com. Racoș, jud. Brașov (f. 291/v).

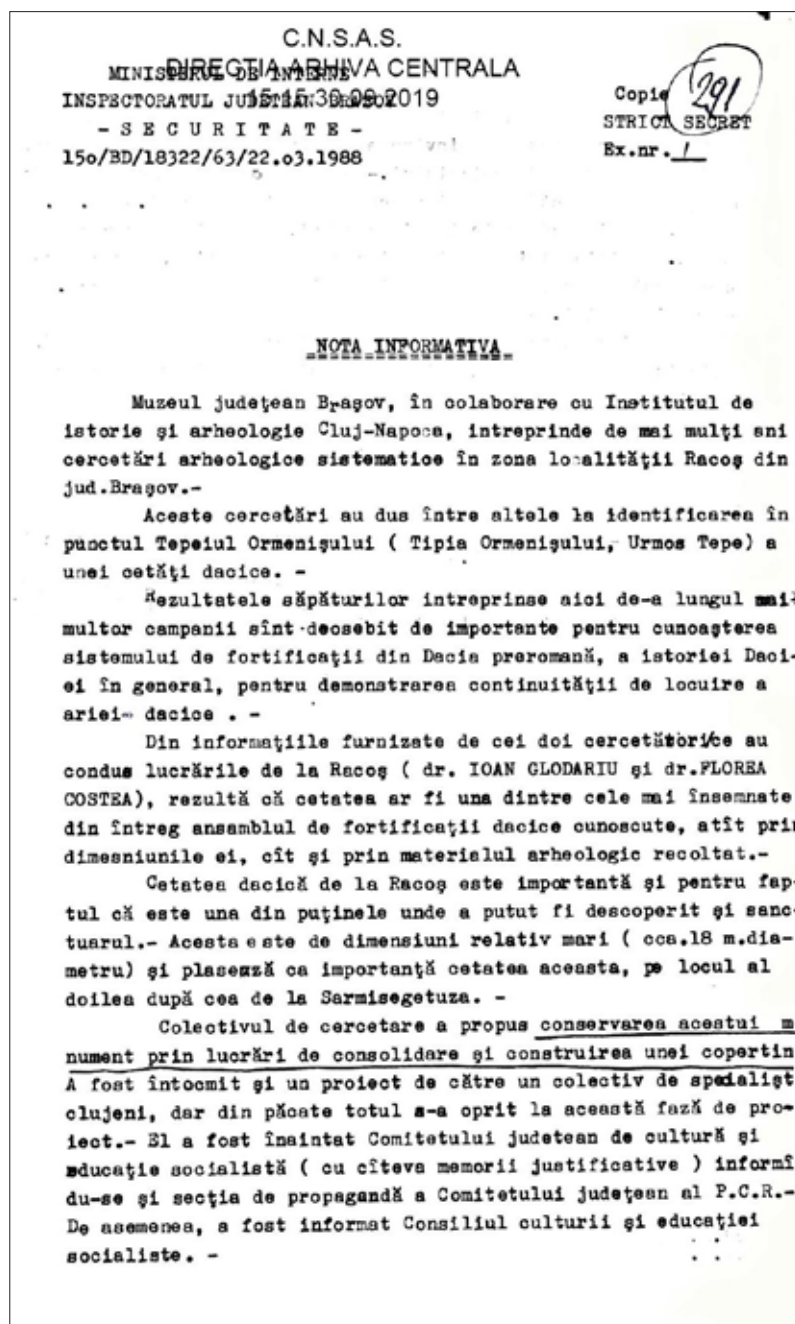
Fig. 5 1988 March 22, Brașov. Informative note of the “Călin” source of the Securitate County Inspectorate of Brașov on the archaeological researches carried out on the territory of Racoș commune, Brașov County (f. 291/v).

Fig. 6 1982 martie 19, Sf. Gheorghe. Adresă a Inspectoratului Județean Covasna către Departamentul Securității Statului, Direcția I, București privind situația muzeelor din jud. Covasna (f. 370/r).

Fig. 6 1982 March 19, Sf. Gheorghe. Note from the Securitate County Inspectorate of Covasna regarding the situation of the museums in the Covasna County (f. 370/r).

Fig. 7 1982 martie 19, Sf. Gheorghe. Adresă a Inspectoratului Județean Covasna către Departamentul Securității Statului, Direcția I, București privind situația muzeelor din jud. Covasna (f. 370/v).

Fig. 7 1982 March 19, Sf. Gheorghe. Note from the Securitate County Inspectorate of Covasna to the Ministry of Interior, Department of State Security/Securitate, Ist Directorate, Bucharest regarding the situation of the museums in the Covasna County (f. 370/v).

C.N.S.A.S.
DIRECȚIA ARHIVĂ CENTRALĂ
15:15 30.09.2019

Lipsa de fonduri și greutatea accesului la monument au fost cele două argumente invocate de forul tutelar al muzeului, la "înmormîntarea" proiectului.- De fapt cred că este vorba de o neînțelegere exactă a sumei necesare acestei lucrări.- Dr.Pl. COSTEA, susține că proiectanții clujeni, au estimat lucrarea la cca. 1 milion lei (poate chiar ceva mai puțin), dar calculule făcute la nivelul județului ar fi ajuns la suma de cca. 6-7 milioane lei. -

Oricum este păcat că acest proiect este lăsat să zacă, periclitînd în acest fel existența unui monument cu caracter de unicat. -

ms Călin,

Brașov - 22.03.1988

MENTIUNI : - Nota a fost furnizată de muraș ca urmare a instructajului efectuat.-

Deoarece este vorba de valorificarea necorespunzătoare a descoperirilor arheologice, propun ca o copie a notei să fie înaintată la Direcția I. -

Orîter,
Cpt.
BOLAT DIMITRU

rd.s.133/264
ex.2.

Fig. 8 1982 martie 19, Sf. Gheorghe. Adresă a Inspectoratului Județean Covasna către Departamentul Securității Statului, Direcția I, București privind situația muzeelor din jud. Covasna (f. 371/r).

Fig. 8 1982 March 19, Sf. Gheorghe. Note from the Securitate County Inspectorate of Covasna to the Ministry of Interior, Department of State Security/Securitate, Ist Directorate, Bucharest concerning the situation of the museums in Covasna County (f. 371/r).

C.N.S.A.S.
DIRECTIA ARHIVA CENTRALA
MINISTERUL DE INTERNE
INSPECTORATUL JUDETEAN COVASNA
Nr.1/Sz.7/00364 din 19.03.1982

(370)
STRICT SECRET
Ex.nr. 1

Către,

MINISTERUL DE INTERNE
DEPARTAMENTUL SECURITATII STATULUI
- Direcția I-a -
BUCUREȘTI

154/M

La ordinul dvs. nr.151/MV/0053400 din 27.01.1982, raportăm că pe raza noastră de competență există un muzeu județean în municipiul Sf.Gheorghe, o subsecție a acestuia în orașul Tg.Secuiesc și două expoziții permanente în comunele Bășani (Casa memorială BENEDEK ELEK) și Cernat (expoziție de etnografie cu specific local), fiind încadrate cu 38 de persoane din care 19 cu pregătire superioară de specialitate, iar restul cu studii medii. Din totalul personalului 76 % sînt membri ai P.C.R..

Prin specificul lor material și zonal aceste unități muzeistice fac parte din categoria "locurilor obligatorii de trecere", suscitînd cu continuitate un viu interes, atît din partea autohtonilor cît mai ales din cea a cetățenilor străini care ne vizitează județul, în special cei de naționalitate maghiară.

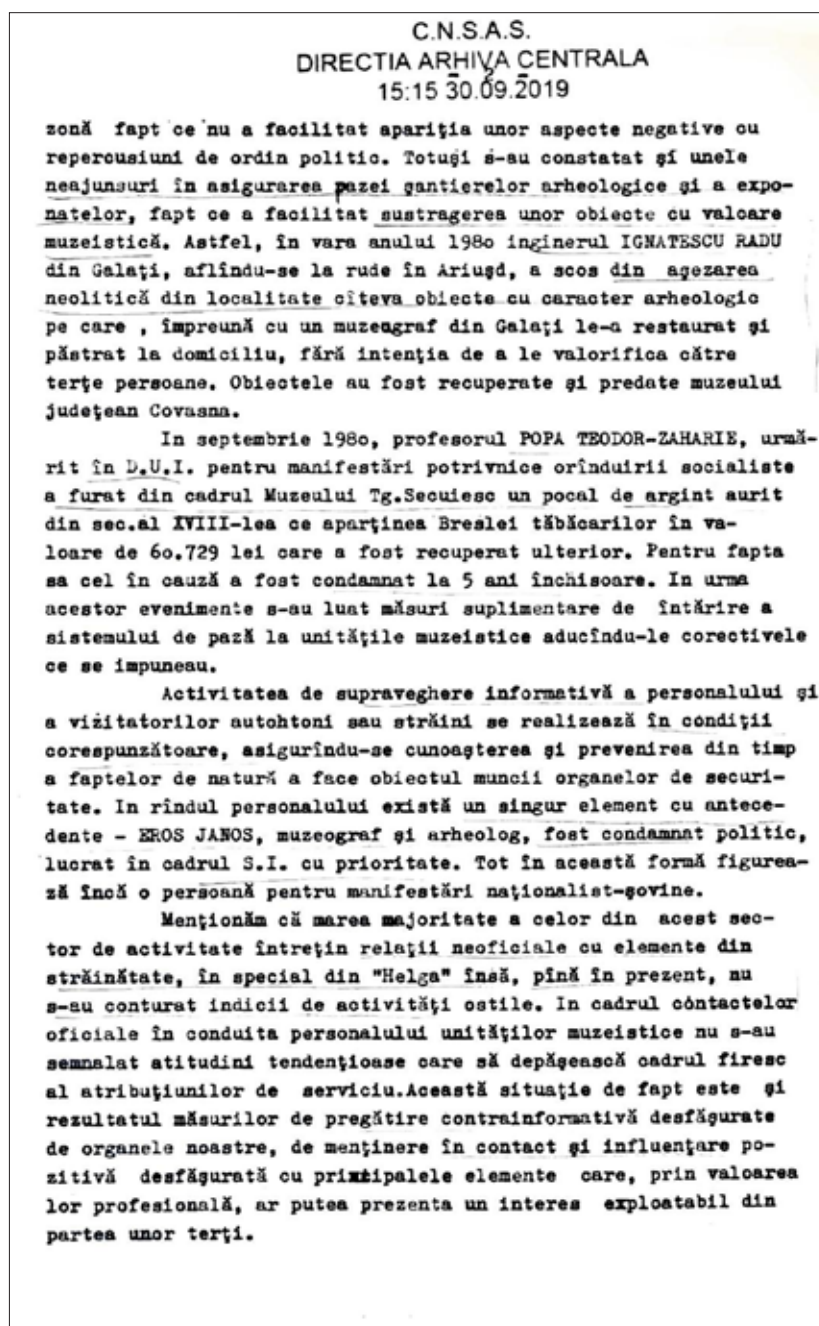
Peșă de această situație s-au luat măsuri de încadrare corespunzătoare cu rețea a acestor locuri, în prezent supravegherea informativă realizîndu-se cu un număr de 9 surse din care 4 în municipiul Sf.Gheorghe iar 5 în teritoriu. Muzeul din Sf.Gheorghe - spre care s-a constatat în anii anteriori o mare afluență de public din categoria celor menționați mai sus -, este închis din 1979 pentru extindere și renovare, fapt pentru care și informațiile obținute în ultimii 2 ani nu prezintă un interes operativ semnificativ.

În cadrul problematicei specifice cu care ne-am confruntat în acest sector de activitate care, în esență converg spre atitudini sau fapte necorespunzătoare de factură naționalist-govină, o atenție aparte am acordat și supravegherii modului de valorificare științifică și muzeală a rezultatelor săpăturilor arheologice și cercetărilor istorice efectuate în

. / .

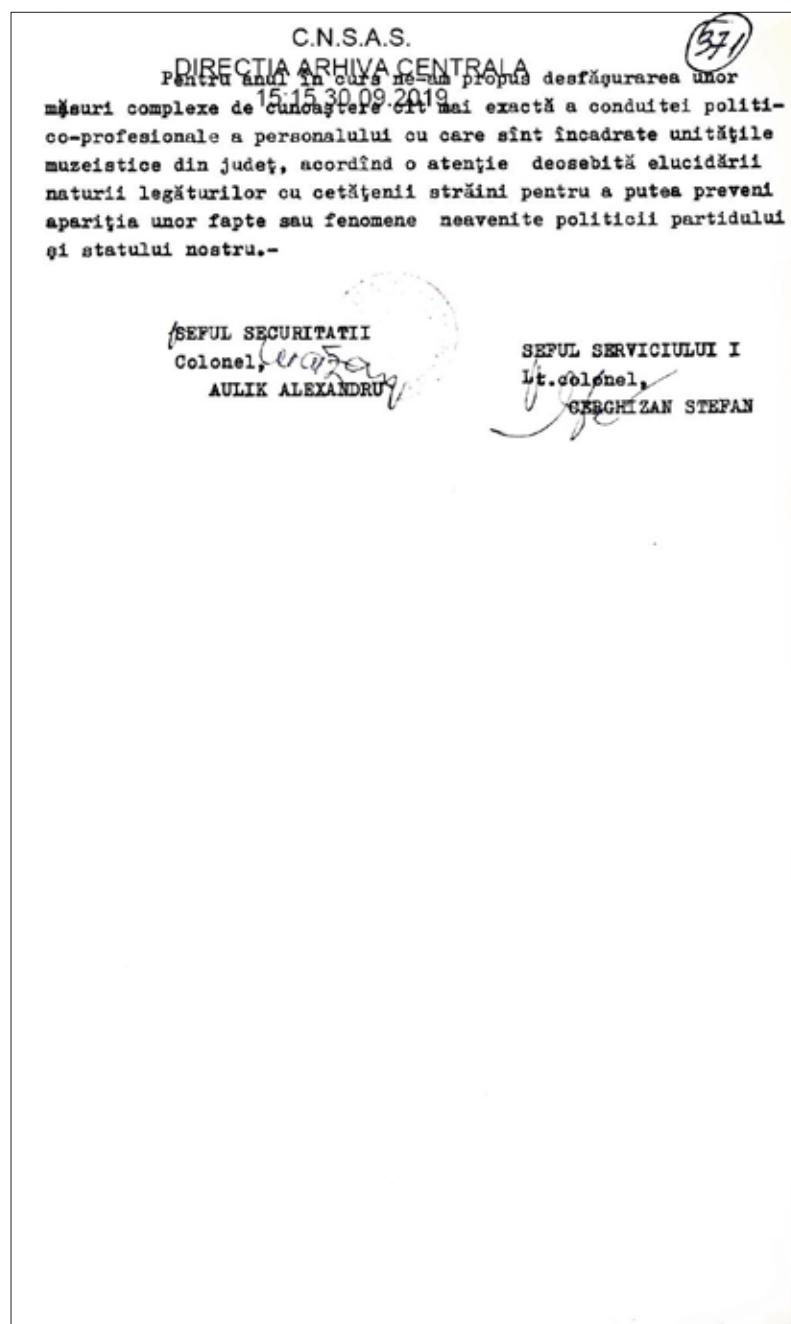
Fig. 9 1983 aprilie 14, București. Notă-raport a sursei „Iancu” privind conținutul și publicarea unui volum privind arheologia evului mediu timpuriu în sud-estul Transilvaniei (f. 372/r).

Fig. 9 1983 April 14, Bucharest. Note-report of the source "Iancu" on the content and publication of a volume on the archaeology of the Early Middle Ages in the southeast Transylvania (f. 372/r).

Fig. 10 1985 martie 21, Miercurea-Ciuc. Notă a Inspectoratului Județean de Securitate Harghita privind activitățile dușmănoase ale unor angajați din muzeele jud. Harghita (f. 24/r).

Fig. 10 1985 March 21, Miercurea-Ciuc. Note of the Securitate County Inspectorate of Harghita concerning the hostile activities of some members of the museums staffs' in Harghita County (f. 24/r).

Fig. 11 1985 martie 21, Miercurea-Ciuc. Notă a Inspectoratului Județean de Securitate Harghita privind activitățile dușmănoase ale unor angajați din muzeele jud. Harghita (f. 24/v).

Fig. 11 1985 March 21, Miercurea-Ciuc. Note of the Securitate County Inspectorate of Harghita concerning the hostile activities of some members of the museums staffs' in Harghita County (f. 24/v).

C.N.S.A.S.
DIRECTIA ARHIVA CENTRALA

(32)

15:15 30.09.2019
MINISTERUL DE INTERNE
SECURITATEA MUNICIPIULUI BUCURESTI

Lt.col.Strat Vintilă
Sursa "Iancu"
Data : 15.04.1983

STRICT SECRET
Ex.nr.2

NOTA - RAPORT
*****

La editura politică a fost depusă pentru publicare lucrarea intitulată "Așezări din epoca feudalismului timpuriu în Sud-Estul Transilvaniei" (Secolul IV-X). Autor SZEKELY ZOLTAN directorul Muzeului de istorie Sf.Gheorghe. Lucrarea are toate aprobările inclusiv ale secției de presă.

În conținutul lucrării se desființează orice urmă de existență documentară a românilor până în secolul X când "întreg" teritoriu a fost populat de unguri". Autorul se confesează în prefață "In asemenea momente - în răstimpul reculegerii rândurilor corecte - simtem foarte liniștiți, deoarece simtem noi între noi, care numărăm evenimentele lumii în cicerouri și ne cheltuim pe noi înșine fără socoteală, noi, care mai repede sau mai târziu vom răspunde personal pentru dreptatea fiecărei clipe, noi, care simtem pomeniți nu pe numele moștenit de la tații noștri, ci pe cel dat de foaia noastră. Iubim drumurile, mirosul amărui, evocând secole, ale cernelii de tipar, uneori ne găsesec zorile, în fața hîrtiei neatinse și avem un dumnezeu "cititorul".

Referatul de publicare este întocmit de EUGENIA ZAHARIA.

Prin sursa noastră "Iancu" și persoana oficială M.I. s-au luat următoarele măsuri:

Intocmirea unui nou referat de către BODEA CAROL, care prezintă în mod realist cartea.

Avem promisiuni ferme din partea legăturilor oficiale de la Editura politică că această carte nu va fi publicată. Această urma să apară în limba germană și maghiară.

Urmează a soluționa și scuterea ei din planul editorial

Lt.col.Strat Vintilă

Fig. 12 1985 martie 21, Miercurea-Ciuc. Notă a Inspectoratului Județean de Securitate Harghita privind activitățile dușmănoase ale unor angajați din muzeele jud. Harghita (f. 25/r).

Fig. 12 1985 March 21, Miercurea-Ciuc. Note of the Securitate County Inspectorate of Harghita concerning the hostile activities of some members of the Miercurea-Ciuc Museum staff in Harghita County (f. 25/r).

C.N.S.A.S.
DIRECTIA ARHIVA CENTRALA
15.15 30.09.2019

unele date se păstrează în cercuri restrinse și le eventuale întrebări se dau răspunsuri, că nu se cunoaște nimic. Pentru măsarea unei asemenea stitudinii, directorul muzeului, SZOCS JANOS, aduce motivații că nu dispune la nivelul județului de arheologi care să fie specializați în perioade prefeudală. Singurul arheolog, de altfel, de care dispune județul, este numitul BENKO ELEK, care și-a făcut studiile în R.P. Ungară și s-a specializat în perioade feudală, acesta refuzând să se preocupe și de alte perioade. Din partea factorilor de răspundere și muzeului județean, nu s-a manifestat însă nici un interes pentru a aduce în zonă cel puțin un arheolog care să poată întreprinde local unele cercetări de interes pentru istoriografia română.

Rezultă însă că se manifestă interes pentru a se finaliza cu rezultate cercetările arheologice, care scot la iveală anumite date și fapte legate de istoria maghișrilor în zonă. Astfel, SZOCS JANOS de mai mulți ani întreprinde săpături în zona Mihăileni, pentru a dovedi vechimea securilor în zonă, iar BENKO ELEK sprijinit de FULOP LAJOS și ZAFECZANER JENO, face selecții lucru în bazinul Cristurului Secuiesc. Pentru a se da o notă de valoare cercetărilor pe care BENKO ELEK le-a întreprins, a fost susținut pe diferite oăi de a i se publice o lucrare intitulată „Căhle din zona Cristurului Secuiesc, secolele XV-XVII”, lucrare în care încearcă să combată în mod voalat, continuitatea poporului român în această parte a țării noastre.

b). Preocupările mai multor muzeografi din județ sînt orientate și canalizate cu pondere spre cercetările etnografice, domenii în care se pot strînge date „de interes”, într-o măsură mai mare și într-un timp relativ mai scurt, existînd posibilitatea de valorificare în lucrări, care servesc unor scopuri naționalist-iredentiste. În acest sens, se pornește de la faptul că, în zonă există o competitivitate mare a populației de naționalitate maghiară, implicit multe fapte de cultură, de tradiții, obiceiuri și de demografie, în jurul cărora elemente rău intenționate fac speculații și le valorifică tendențios. În ultimii ani, un număr sporit de cetățeni străini s-au dovedit preocupați de a ne vizita județul în scopul culegerii nemijlocit, ori prin intermediari de date etnografice, care ulterior au fost preluate de pe poziții naționalist-iredentiste și publicate în străinătate, îndeosebi în R.P. Ungară.

c). Se manifestă o rezervă și tergiversare în organizarea expoziției de bază în cadrul muzeului județean, motivîndu-se cu lipsa exponatelor necesare pentru o asemenea expoziție și cu lipsa de fonduri, lucruri care nu corespund adevărului decît într-o mică măsură, deoarece s-a dovedit în anul 1984 că într-un timp relativ scurt s-a putut realiza o expoziție de amploare, privind realizările social-economice a județului

Fig. 13 1985 martie 21, Miercurea-Ciuc. Notă a Inspectoratului Județean de Securitate Harghita privind activitățile dușmănoase ale unor angajați din muzeele jud. Harghita (f. 25/v).

Fig. 13 1985 March 21, Miercurea-Ciuc. Note of the Securitate County Inspectorate of Harghita concerning the hostile activities of some members of the Miercurea-Ciuc Museum staff in Harghita County (f. 25/v).

C.N.S.A.S.
DIRECTIA ARHIVA CENTRALA

(26)

15.15.30.09.2019

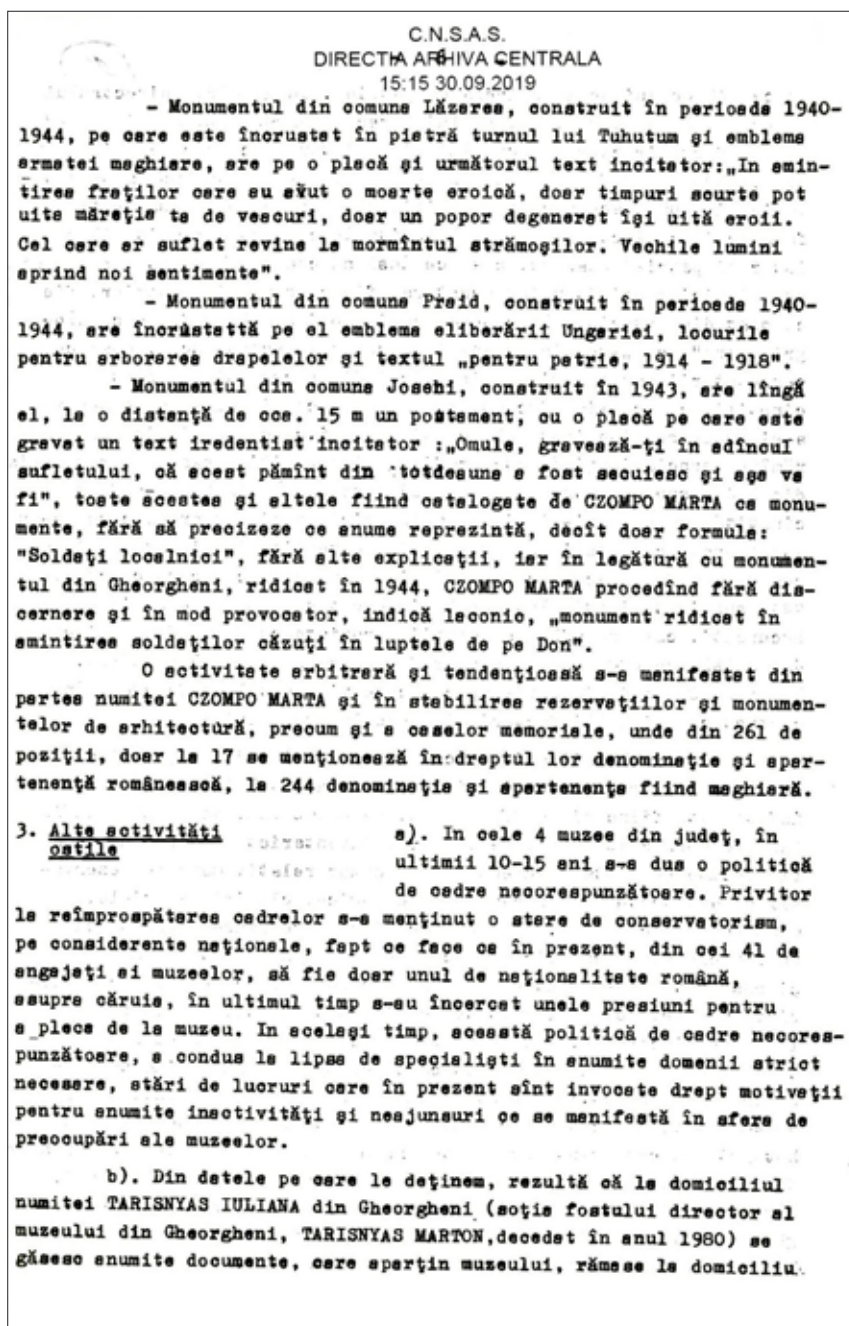
in cei 40 de ani de la eliberarea patriei. In gindirea directorului muzeului, SZOCS JANOS, a fostului director JANOS PAL, a lui MOLNAR ISTVAN, fost director al muzeului din Cristuru Secuiesc, a lui BENKO ELEK, MUNCKENHAUPT ELISABETA, DEMENY ISTVAN PAL, sta insa alta moti-
vatie si anume, aceea ca o expozitie de baza ar obliga sa se fixeze fara echivoc, locul județului Harghita in contextul realitatilor istoriei patriei noastre, ceea ce insa nu convine elementelor de mai sus si nici sustinatorilor acestora, fie ca sint din exterior, fie ca sint din interior. In cîteva ocazii, SZOCS JANOS afirma cu „in-
grijorare”, ca „trebuie sa analizam cu grija acest lucru, deoarece cercetatorii, arheologii si istoricii din Bucuresti, nu sint cinstiti, ca acestia aduc dovezi arheologice din alta parte pentru a-si putea sustine ipotezele continuitatii, ca este mai bine sa raminem specializati in etnografie”. Si expozitia legata de revolutia din 1848, spune intr-o alta imprejurare SZOCS JANOS, „n-a fost cinstita, se a trezit indignarea istoricilor din Ungaria, care ne-au atentionat, ca trebuie sa avem grija de realitatile istoriei din aceasta zona”. In acest context de idei, rezulta ca acest concept, este sustinut si stimulat moral si de catre DEMENY LAJOS din Bucuresti, care se afla in relatii apropiate cu SZOCS JANOS si cu JANOS PAL, de KOCS KAROLY, etnograf, FODOR LASZLO, IMREH ISTVAN, EGYED AKOS, toti din Cluj-Napoca, care vin destul de frecvent in contact cu mai multi factori din muzeele județului.

d). In ultimii ani, in cadrul muzeului județean, numita CZOMPO MARTA, sub protectia si cu consimțamintul lui SZOCS JANOS, influentata fiind si de BENKO ELEK, de JANOS PAL, de DEMENY ISTVAN PAL, de MOLNAR ISTVAN si de altii, a inventariat si a propus de a fi trecute pe liste monumentelor un numar relativ mare de rezervații de arhitectură, rezervații arheologice, clădiri memoriale, monumente si cimitire. Din verificările întreprinse, rezulta ca in aprecierea si calificarea, ce anume este monument, CZOMPO MARTA si sustinatorii ei, intr-un numar de cazuri, la care vom face referiri mai jos, au manifestat tendentiozitate voită, spolițism si lipsă de discernere. Așa de exemplu, pe lista monumentelor si cimitirelor de eroi din județ, întocmită de CZOMPO MARTA si semnată de SZOCS JANOS in oct.1983 sint trecute peste 80 de monumente si plăci comemorative ridicate in cea mai mare parte in perioade regimului hontyst, pe care sint incrustate insemne ale puterii statului maghiar din acea vreme, cum sint: Coroana Sf.Stefan, Steagul Ungariei Mari, Harta Ungariei din perioada 1940-1944, Bazoreliefuri ale armatei maghiare, Vulturul si diferite texte nationalist-iredentiste, incititoare si stimulare de sentimente nationaliste.

Fig. 14 1985 martie 21, Miercurea-Ciuc. Notă a Inspectoratului Județean de Securitate Harghita privind activitățile dușmănoase ale unor angajați din muzeele jud. Harghita (f. 26/r).

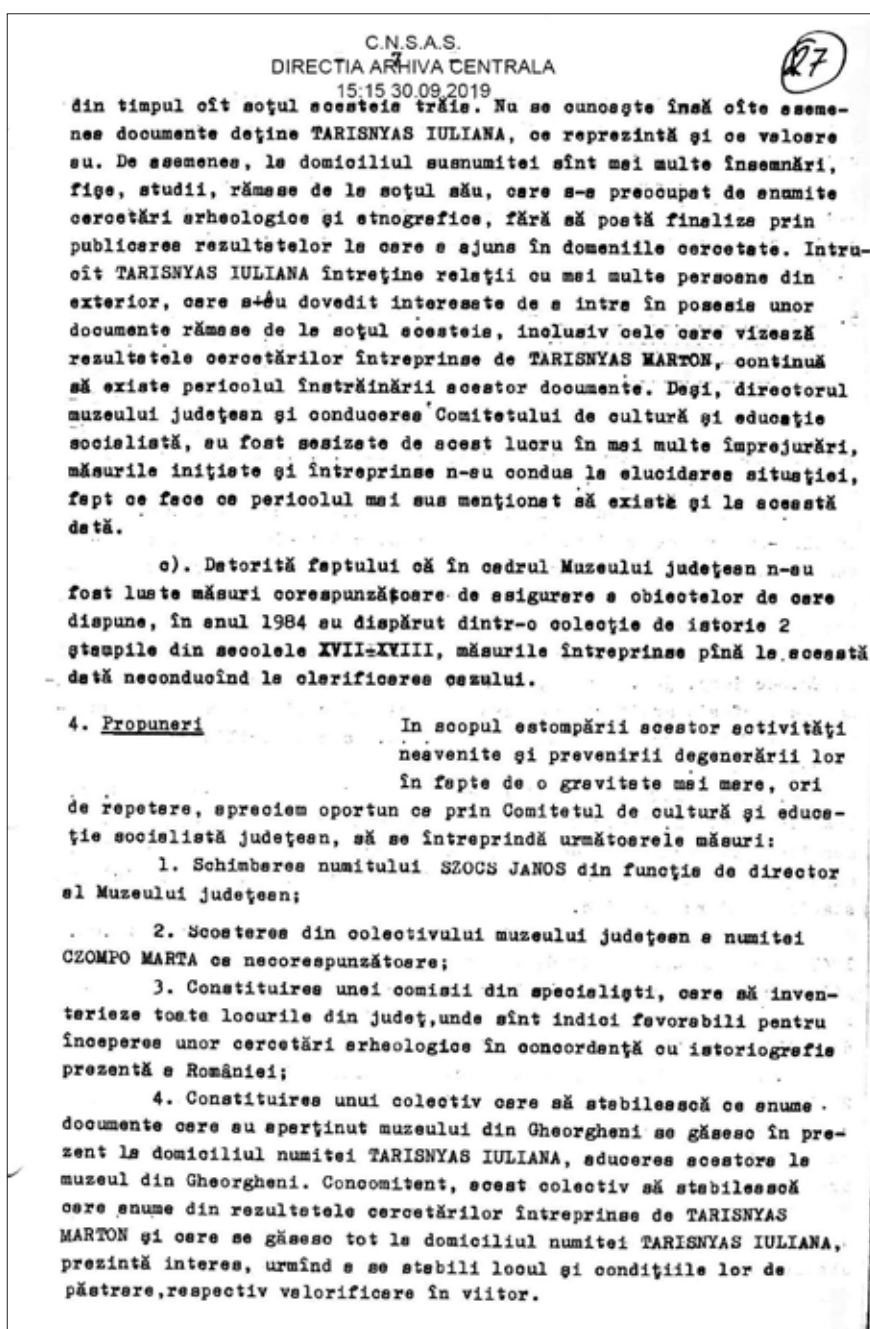
Fig. 14 1985 March 21, Miercurea-Ciuc. Note of the Securitate County Inspectorate of Harghita concerning the hostile activities of some members of the Miercurea-Ciuc Museum staff in Harghita County (f. 26/r).

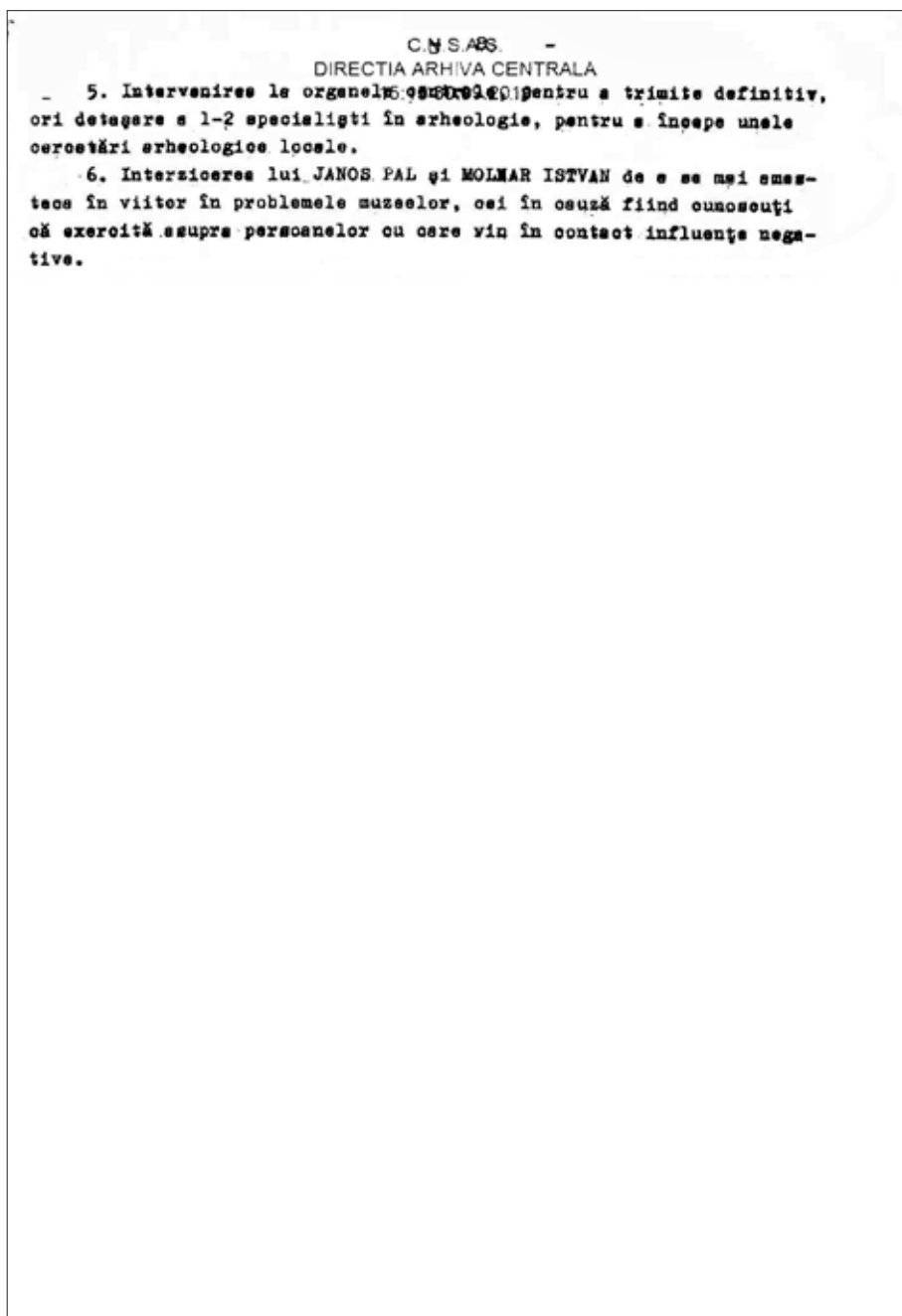
Fig. 15 1985 martie 21, Miercurea-Ciuc. Notă a Inspectoratului Județean de Securitate Harghita privind activitățile dușmănoase ale unor angajați din muzeele jud. Harghita (f. 26/v).

Fig. 15 1985 March 21, Miercurea-Ciuc. Note of the Securitate County Inspectorate of Harghita concerning the hostile activities of some members of the Miercurea-Ciuc Museum staff in Harghita County (f. 26/v).

Fig. 16 1985 martie 21, Miercurea-Ciuc. Notă a Inspectoratului Județean de Securitate Harghita privind activitățile dușmănoase ale unor angajați din muzeele jud. Harghita (f. 27/r).

Fig. 16 1985 March 21, Miercurea-Ciuc. Note of the Securitate County Inspectorate of Harghita concerning the hostile activities of some members of the Miercurea-Ciuc Museum staff in Harghita County (f. 27/r).

Fig. 17 1985 martie 21, Miercurea-Ciuc. Notă a Inspectoratului Județean de Securitate Harghita privind activitățile dușmănoase ale unor angajați din muzeele jud. Harghita (f. 27/v).

Fig. 17 1985 March 21, Miercurea-Ciuc. Note of the Securitate County Inspectorate of Harghita concerning the hostile activities of some members of the Miercurea-Ciuc Museum staff in Harghita County (f. 27/v).

**Colecția de etnografie a Muzeului Național al
Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe.
Note despre subcolecția de lemn etnografic**

***The ethnography collection of the National Museum
of the Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe.
Notes on the ethnographic wood subcollection***

Cosmina-Marcela OLTEAN¹

Cuvinte cheie: artă, colecție, etnografie, lemn, muzeu, patrimoniu

Keywords: art, collection, ethnography, heritage, museum, wood

ABSTRACT

Ethnographic Wood is a category of cultural goods that is part of the Ethnographic Collection of the National Museum of the Eastern Carpathians and that deserves an analysis, even in broad outline, in the first instance, in order to identify the needs for research, conservation, enhancement and increase the number of museum objects classified in the category that we have called the Ethnographic Wood Subcollection. We are talking about one of the most important categories of ethnographic cultural goods, bearing perhaps the most important historical testimonies to the archaic way of life, carried out centuries ago around the traditional house, touching on aspects related to housing, agricultural implements, household tools for the textile industry, furniture, household annexes and others, all falling within the broad sphere of household concerns, with a purely practical but also artistic purpose. For centuries, wood was the basis of archaic civilisation and a mainstay of rural life. From houses and outbuildings to toys and footwear, everything was built or carved from this material, often from ancient forests. Ethnographic Wood accounts for almost half of the entire ethnographic collection of the museum and comes mainly from Covasna, Harghita and Mureș Counties. Most of the cultural goods included here also have an important artistic component, worthy of note and study. We have also briefly followed some aspects related to the evidence, provenance, research, enhancement and digitization of the Ethnographic Wood Subcollection.

Lemnul, principal pilon al vieții arhaice

Secole la rând, viața rurală, caracterizată prin muncă asiduă, a fost construită și susținută de un material produs de natură, și anume lemnul. Propriu-zis, viața se organiza în jurul acestui material. Putem spune că modul arhaic de trai se lega în principal de două categorii mari de obiecte - textilele și obiectele realizate din lemn, ce se regăseau atât în interior-

rul locuinței tradiționale, cât și în exterior. Lemnul etnografic reprezintă o componentă importantă a colecției etnografice, întrucât putem desprinde din aceasta mărturii importante despre modul de trai și preocupările practice și artistice ale înaintașilor. Până în a doua jumătate a sec. al XX-lea, se găseau încă gospodării în care elementul de bază era lemnul, ca material pentru case, anexe gospodărești (șuri, cotețe pentru animale), garduri, porți (adesea atent decorate), cumpene și

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, ocosmina57@gmail.com

roți pentru fântâni, numeroasele unelte și instalații. Tot din acest material indispensabil vieții rurale, meșterii mai realizau mobilier, instrumente muzicale, jucării și, mai demult, chiar și opinci. Toate prelucrate din lemnul pădurilor.

Lemnul etnografic din patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni reprezintă o categorie de bunuri care formează circa 40% din întreaga colecție de etnografie, care se integrează în imaginea de ansamblu a instituției, răspunzând nevoii specifice de identificare, reprezentare, cercetare și valorificare a elementelor identitare românești din arealul Carpaților Răsăriteni, cu precădere din județele Harghita, Covasna și Mureș.

Patrimoniul actual al Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni numără în prezent 25 793 de piese, dintre care 2 030² sunt piese etnografice. Din patrimoniul etnografic, peste 1 000 de bunuri culturale aparțin instrumentarului tradițional agricol, pastoral, mijloacelor de transport, instalațiilor și uneltelor folosite în prelucrarea materiilor prime de origine vegetală și animală, a lemnului și fierului, icoane, mobilier și piese de ceramică, la care se adaugă cca 1 000 de bunuri textile, piese de port și țesături cu funcție decorativă și utilitară³ provenite din cercetări sistematice în comunitățile românești din jud. Harghita și Covasna, dar și din județe învecinate.

Așadar, patrimoniul etnografic se concretizează în momentul de față într-un procent de 9-10% din totalul patrimoniului administrat de Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni. Din acest 10%, 4-5% este reprezentat de piese etnografice de lemn și lemn combinat cu metal.

Proveniența bunurilor culturale. Categori și tipuri

Bunurile culturale etnografice din patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni provin preponderent din estul și sud-estul Transilvaniei, din zone rurale ale jud. Harghita, Covasna și Mureș, cu precădere din gospodăriile din comunele harghitene Livezi, Voșlăbeni, Gălăuțaș, Subcetate, Vidacut și din comunele covășnene Voinești, Bodoc, Sita Buzăului și Mărtănuș, locuri în care s-au realizat cercetări de teren sau de unde s-au obținut donații. La conturarea colecției de etnografie a participat în timp întreg personalul de specialitate al Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni și în special muzeografi etnografi.

Patrimoniul etnografic al Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni este alcătuit, în cea mai mare parte din piese textile și piese de lemn, apoi mai regăsim ceramică și obiecte din metal. În cea mai mare parte, piesele de lemn, cele care constituie obiectul prezentei analize, fac parte din instrumentarul arhaic utilizat în cadrul practicării unor ocupații tradiționale principale în arealul sud-est-transilvănean, cuprinzând unelte, obiecte, instalații care să evidențieze diferite îndeletniciri sau aspecte ale vieții economice legate de agricultură, păstorit, pădurărit și prelucrarea lemnului.

Pentru construirea gospodăriilor și a locuințelor, în zona etnografică Harghita-Covasna, s-a folosit ca materie primă lemnul, secole la rând, apoi a fost folosită piatra și cărămida. Materialul predominant a fost însă lemnul, ponderea folosirii lui fiind influențată în trecut de particularitățile mediului geografic local, caracterizat de așezări împădurite.

Din aceste categorii fac parte piese de lemn precum:

- mobilier din locuința tradițională: lăzi de zestre, lavițe, paturi, scaune;
- instrumentar folosit în industria casni-

² Cifre raportate la finele anului 2021, cf. Raport MNCR 2021.

³ <https://muzeu.mncr.ro/index.php/artefacte/colectii/etnografie>, accesat la 12 noiembrie 2022.

- că textilă - războaie de țesute sau părți componente de la astfel de mecanisme, roți de tors, vătale;
- obiecte de uz în bucătărie - coveți, linguri, blidare;
- unelte și utilaje folosite în agricultură;
- unelte pentru exploatarea și prelucrarea lemnului;
- unelte pentru pădurărit;
- unelte pentru șindrilit;
- unelte pentru rotărit;
- unelte pentru tâmplărie și dulgherit;
- elemente componente ale unui găbănaș;
- mecanismul de măcinare al unei mori cu roată verticală și aducție superioară;
- elemente componente ale unei stâni.

Componenta artistică

Dintre categoriile enumerate, cele mai multe bunuri deținute de muzeu sunt piese de mobilier, printre care se remarcă unele deosebite, obiecte de uz casnic și piese din instrumentarul industriei casnice textile. Componenta artistică este cea care contribuie la creșterea în valoare a acestei categorii de obiecte de lemn, prin prezența picturii sau a sculpturii, activități practicate liber în gospodărie sau desfășurate în cadrul unor ateliere specializate. Obiectele de lemn sculptat din patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni intră preponderent în prima categorie, pe când cel pictat se înscrie în categoria a doua. Piese deosebite de mobilier pictat numără lăzi de zestre și un blidar. Dintre cele zece astfel de lăzi deținute de Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, șase prezintă un decor realizat cu un simț artistic aparte, culori vii și vândită îndemănare. Lada de zestre este una dintre cele mai vechi și importante piese de mobilier țărănesc, întâlnită în toate zonele etnografice ale țării. Mobilierul pictat și primele lăzi pictate au apărut la sași, intrând apoi și în arta populară românească

și maghiară. Folosită pentru păstrarea diferitelor țesături și pânzeturi, împodobi-tă fie cu motive pictate sau încrustate în lemn, lada de zestre se caracterizează prin finețe, armonie cromatică și ornamentală și valoare estetică.⁴

În ce privește sculptura populară, cele mai valoroase piese din colecția Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni sunt tiparele de caș (*păpușare*, după denumirea populară), pe care putem remarca forme și semne lucrate cu grijă și îndemănare. Mai încadrăm aici câteva lavițe cu elemente de sculptură. Despre mobilierul tradițional, Aurel Bodiu spunea, într-un studiu de specialitate dedicat acestei arii, că acesta "formează un mare capitol al artei românești, pornind de la bogăția esențelor lemnoase până la produsul finit din interiorul locuinței țărănești. (...) Țăranul și-a amenajat locuința după datini străvechi și după gustul său. Interiorul era format din cele mai importante piese de mobilier, printre care patul, masa, scaunele, lăzile de zestre; acestora li se adaugă numeroase obiecte de uz casnic și unelte necesare, precum și podoabe și țesături de lemn, piele sau metal, vase ceramice. Făurit după datini, obiceiuri și credințe din cele mai îndepărtate timpuri, mobilierul conturează o fizionomie cultural-artistică dintre cele mai originale care s-a răsfrânt și în modul de organizare al așezărilor sătești, în construcția locuințelor și a numeroaselor lor anexe".⁵

Cultura populară în viziune contemporană

În categoria sculptură/pictură cu tematică populară se înscrie și activitatea unui artist harghitean, Csomortáni Gál László, colaborator al Muzeului Național

⁴ Pagina web a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, secțiunea Obiecte cu poveste: <https://muzeu.mncr.ro/index.php/artefacte/colectii/arheologie/item/99-lada-de-zestre>, accesată la 12 noiembrie 2022.

⁵ Bodiu 2006, 21.

al Carpaților Răsăriteni, născut în Păuleni-Ciuc, localitate din apropierea municipiului Miercurea-Ciuc. Artistul a descoperit o modalitate de a privi altfel mobilierul tradițional și obiectele gospodărești ieșite din uz sau parțial deteriorate, găsind și un nou mod de valorificare culturală, decorându-le cu pictură într-un stil propriu, inspirat de mitologia populară și conferind astfel obiectelor un nou statut, cel de lucrări de artă care combină pictura și sculptura, pentru a rezulta apoi tablouri de mari dimensiuni sau chiar instalații artistice. E o viziune contemporană originală de a conecta arta cu folclorul popular și de a-l prezenta astfel publicului. Într-un material recent, realizat pentru Muzeul Virtual al Carpaților Răsăriteni, artistul spunea despre stilul și tehnica în care lucrează:

„Pe la începuturile anilor 2000 am început să pictez pe diverse obiecte de uz curent, pe instrumente muzicale, pe bucăți de mobilier... Prima mea astfel de lucrare am pregătit-o pentru examenul de licență, pe o covată crăpată neîntrebuințată, pe care «au apărut» motive simbolice de inspirație populară. Prin intermediul artei populare, căutând rădăcinile strămoșești, doresc să reînviu simbolurile eterne ale formelor simple, dar incredibil de complicate, ale lumii reale. Consider ca o misiune pentru mine întoarcerea la acele izvoare eterne care de-a lungul a mai multor mii de ani au reprezentat hrană intelectuală și spirituală pentru acest popor.

Mă străduiesc să reînviu pentru oamenii de azi mesajele poveștilor noastre populare, legendelor, cântecelor populare și arhaicelor rugăciuni, a unei aproape uitate imagini a lumii. Povestea, cântecul popular, «ustensilele și abilitățile noastre» în ale artei populare au efect acolo și atunci, altfel spus în acel timp în care se povestește, se cântă, se confecționează, se sculptează sau se pictează, respectiv acolo unde devin viabile, trăibile. Așa se leagă mai vechile, de sute de ani, bucăți

de mobilă de zilele-mi prezente, ca un fel de povestitori fiind copacii uriași. Creează astfel un fel de dialog cu spiritualitatea strămoșilor. Folosite cu pioșenie, rezultatele muncii mâinilor înaintașilor își recapătă semnificația.

Mi-aș dori să recondiționez sertare aruncate, tăblii de pat, bucăți de mobilă pentru ca ele să renască precum mitologica pasăre Phoenix, ca magicii armăsari din poveștile noastre populare, din propria lor cenușă. (...) Pentru cromatică creațiilor mele reprezentative sunt culorile calde, roșu și brun și utilizarea nuanțelor acestora, prinderea luminii și a căldurii, cuprinderea universului viselor umane, a minunilor eterne ale naturii”⁶

Mircea Cantor, privire asupra valorilor tradiționale

Artist contemporan stabilit la Paris, apreciat de elitele lumii artei contemporane la nivel internațional, Mircea Cantor face din valorile tradiționale românești un motiv central al artei sale, care numără mai multe proiecte de impact în această direcție. Cel mai recent a fost „[În]toarcem cânepa spre viitor” (Muzeul Național al Țăranului Român, 2021), un amplu eveniment dedicat cânepii, material versatil care face legătura între tradiție și ecotehnologia contemporană. Proiectul care pune cânepa între tradiție și ecotehnologie, și-a propus a introduce audiența în îndelungata tradiție a cânepii, arătând prezența ei în numeroase culturi de pe glob. Evenimentul public, compus din expoziție de artă (instalații artistice, performance), conferințe și dezbateri pe teme de economie circulară, a însemnat o colaborare cu numeroși meșteri populari și cu Florica Zaharia, Conservator Emerit

⁶ <https://www.mncr.ro/>, secțiunea *Expoziții virtuale - artiști invitați* / Csomortani Gál László, material de Cosmina M. Oltean și Dan Lucian Buzea, <https://muzeu.mncr.ro/index.php/expo/arta>; <https://muzeu.mncr.ro/index.php/expo/arta/gallaszlo>, accesat la 12 noiembrie 2022.

al Muzeului Metropolitan de Artă din New York, cercetător și fondator al Muzeului Textilelor din Băița (jud. Alba), care prezintă tehnologia și estetica fibrei de cânepă în cultura tradițională românească pusă în oglindă cu tehnologia japoneză.⁷

Mircea Cantor a lucrat în diferite proiecte de artă contemporană cu măști populare⁸, diverse obiecte de uz gospodăresc, a reconstituit o casă tradițională de lemn maramureșeană într-o sală de expoziție, toate în încercarea de a-și accentua discursul despre importanța păstrării și continuității artei populare și a valorilor tradiționale pentru noile generații.

Cercetări etnografice de teren

Constituirea colecției etnografice a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni a avut loc în cadrul unor cercetări de teren, în urma cărora s-au făcut achiziții și s-au primit donații, cele mai multe bunuri făcând parte din categoriile textile și lemn.

Activitățile cuprinse aici sunt cercetările etnografice de la Brețcu, jud. Covasna, cercetarea etnografică a zonei Covasna, Exploatarea tradițională a sării în Transilvania, Oieritul în Întorsura Buzăului, Cercetarea etnografică din satul Mărtănuș, comuna Brețcu, județul Covasna, din Poiana Sărată (jud. Covasna) și Vidacut (comuna Săcel, județul Harghita).

O cercetare ce se desfășoară și acum este legată de oieritul în Covasna, zona Voinești. Un alt proiect a fost *Potențialul expozițional al patrimoniului etnografic mobil aflat în administrarea Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni* prin consultarea fișelor analitice de evidență (FAE).

Punerea în valoare a colecției

Bunuri culturale din categoria lemn etnografic au fost valorificate fizic, de-a lungul timpului și în prezent, în cadrul unor expoziții, precum cea de bază cu tema *Interiorul țăranesc* (2003, expoziție reamenajată între 2005-2008 și apoi în 2013-2015 - prezent, momente în care au mai fost înlocuite bunuri din cadrul expoziției (fig. 2 și 6), și altele temporare, precum *Povestea Târgului* (la Muzeul Oltului și Mureșului Superior, Miercurea-Ciuc) și Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, (Sfântu Gheorghe, 2009), *Civilizația lemnului în Estul Transilvaniei. Interferențe. Plutăritul, prelucrarea și comerțul lemnului* (2007-2008) (fig. 7) și *Țesutul – muncă, artă, meșteșug în satul sud-est transilvănean* (2005-2006).

În ultimii ani, în cadrul instituției a început să se pună un accent mai mare și pe valorificarea bunurilor etnografice în mediul online prin intermediul site-ului Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, a noului Muzeu Virtual al Carpaților Răsăriteni și prin paginile sociale (Facebook, Instagram). Astfel, pe Muzeul Virtual, în secțiunea *Etnografie/ Obiecte cu poveste* se regăsesc scurte materiale video de prezentare a unor piese etnografice (de lemn, textile) și materiale de tip text și foto, publicate cu același scop.

Subcolecția analizată face parte din patrimoniul etnografic al singurului muzeu românesc de rang național de pe teritoriul județelor Harghita și Covasna, aspect care îi subliniază importanța și caracterul unic în această comunitate. Lemnul etnografic se concretizează, așadar, într-o categorie de obiecte ce reprezintă aproximativ 40% din totalitatea patrimoniului etnografic al Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni. În acest sens, vorbim de o categorie importantă și reprezentativă pentru domeniul etnografiei din Muzeul din Sfântu Gheorghe. Alături de textile, lemnul a

⁷ Cf. <https://www.modernism.ro/2021/06/05/mircea-cantor-florica-zaharia-olah-gyarfas-intoarce-canepa-spre-viitor-muzeul-national-al-taranului-roman/>, accesat la 12 noiembrie 2022.

⁸ Cf. <https://www.observatorcultural.ro/articol/mircea-cantor-la-vinatoare-de-semne/>, accesat la 12 noiembrie 2022.

fost un material esențial și larg folosit în gospodăria tradițională - de la prezența în consolidarea caselor, confecționarea diferitelor piese de mobilier, unelte și obiecte casnice și până la uneltele de uz agricol și construirea de anexe pentru animale. Putem spune că viața comunităților rurale a fost susținută, într-un procent de aproape 50%, de piese de utilitate casnică și agricolă realizate din materiale textile și lemn.

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni deține o categorie importantă de bunuri culturale de lemn, cu valoare culturală deosebită, cu potențial de valorificare științifică (în cadrul unor articole, prezentări, materiale pentru mediul online) și practică, muzeografică în proiecte expoziționale curente și viitoare. În expozițiile tematice de etnografie, realizate până în prezent de Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, piesele de lemn au ocupat mereu un loc special, alături de textile.

În viitorul apropiat s-ar dovedi utilă, în cadrul evidenței și gestiunii, o categorisire clară a obiectelor în funcție de material, din care să reiasă numărul pieselor ce se încadrează în aceste categorii și pentru a deschide posibilitatea ca acestea să fie analizate, comparate și valorificate corespunzător.

Printre altele, oportunitățile de valorificare a subcolecției țin și de stabilirea unor parteneriate noi și de întreținerea celor existente pentru a susține cercetarea și promovarea valențelor culturale și artistice ale acestei categorii de bunuri culturale, căutând în permanență modalități de dezvoltare și valorificare a colecției prin implicarea în programe și proiecte la nivel regional și național, participarea în proiecte destinate dezvoltării turismului zonal și regional și folosirea beneficiilor date de mediul virtual pentru o creștere a impactului în rândurile publicului.

Absența fondurilor generează unele probleme legate de creșterea colecției

prezentate, ce se realizează ocazional pe baza aproape exclusivă a atragerii de donații către muzeu, bugetul pentru achiziții la acest capitol fiind inexistent în ultimii ani.

Pentru zona Harghita-Covasna, bariere dificil de trecut ridică și mediul multi-etnic, limba și convingerile proprii și, în consecință, apariția situațiilor în care putem ajunge cu produsele culturale la grupe relativ restrânse de public. Grupa cea mai numeroasă de vizitatori este formată din școlari și preșcolari, urmată o grupă numeric mai redusă de adulți.

Despre digitizare

Proiectul Muzeul Virtual al Carpaților Răsăriteni a prins contur între anii 2020-2022 și continuă să se îmbogățească cu material scris, foto și video (povești scrise sau spuse în jurul patrimoniului muzeului sau expoziții virtuale) prin care este valorificat patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, cu toate categoriile sale.

În continuare, echipa de specialiști a muzeului este implicată în crearea de conținut de calitate, destinat vizitatorilor virtuali. Instituția pune un accent major pe digitizare, percepută ca o componentă vitală a vieții muzeale contemporane.

Digitizarea patrimoniului și a produselor culturale este o formă de documentare și conservare a bunurilor culturale, dar mai ales reprezintă modul prin care acestea pot ajunge la un public mai numeros decât acela care trece pragul muzeului. În principiu, luăm contact cu datele despre patrimoniu (despre bunurile culturale mobile și contextul lor istoric, social, cultural etc.) mergând la muzeu, însă variantele digitale pot ajunge la multe alte categorii de public, iar când produsele digitale sunt atrăgătoare și captează atenția, ele generează curiozitate. Prin astfel de produse, putem atrage publicul să urmărească periodic noutățile postate,

să viziteze muzeul cu interes și să revină cu drag în mod regulat.

Multe muzee din România au deja și o versiune digitală, urmând exemplul celor internaționale. Muzeul digital este o alternativă necesară în zilele noastre, este reflectarea în mediul online a imaginii muzeului fizic și a valorilor sale. Muzeul digital este și un puternic instrument de marketing și publicitate, fiind principala modalitate de sporire a vizibilității muzeului fizic. Potențialul și posibilitățile unui astfel de proiect de digitalizare a patrimoniului și al produsului cultural sunt infinite, am putea spune. În egală măsură, pe această cale se poate pune în valoare patrimoniul expus, cel depozitat și cel imaterial. Muzeul digital și cel clasic vor merge de acum înainte mereu laolaltă, completându-se reciproc.

Noi proiecte educative

Educația muzeală, o activitate de bază pentru echipa Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, poate evolua către noi proiecte destinate tinerilor, adulților și vârstnicilor. S-ar putea vorbi despre ateliere în cadrul cărora participanții pot să cunoască lucruri interesante și curiozități despre lemnul etnografic, mobilierul pictat, de pildă, în cadrul unei serii de ateliere ce ar putea cuprinde o scurtă istorie a acestora, cunoașterea tehnicii picturii pe lemn, alegerea și însemnătatea motivelelor decorative des folosite, aspecte lega-

te de cromatică; o dimensiune practică a activității ar putea fi însușirea tehnicii de pictură pe lemn (lucru pe fragmente de lemn). Alte idei de ateliere pot viza aspecte teoretice și practice legate de prelucrarea arhaică a lemnului, tehnica, tipologia și funcționalitatea produselor rezultate.

Concluzii

Subcolecția de lemn etnografic prezintă o componentă importantă a colecției etnografice, întrucât reunește bunuri de patrimoniu mobil de mare valoare și înmagazinează informații unice legate de viața și preocupările înaintașilor.

O împărțire a întregului patrimoniu al Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni în subcolecții și implicit împărțirea colecției de etnografie după criteriul material, ar da posibilitatea muzeografilor de a se ocupa în mod mai eficient de fiecare grupă în parte, urmărind în detaliu elementele care țin de evidență, gestiune, stare de conservare, propuneri de restaurare și direcții de dezvoltare. S-ar acorda astfel o mai mare atenție fiecărei grupe de piese, generându-se noi idei de valorificare.

Subcolecția de lemn etnografic formează o grupă de bunuri culturale care trebuie dezvoltată și valorificată expozițional în cadrul unor noi proiecte fizice și virtuale, pentru că, alături de textile, ea reprezintă grupa de obiecte cu cel mai înalt potențial istoric, cultural, artistic și educațional.

Bibliografie / Bibliography

Bodiu A. 2006. *Ornamentica mobilierului țărănesc românesc din Transilvania*, Consiliul Județean Cluj, Cluj-Napoca: Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale.

Ivanciuc T. 2021. Motive decorative rar întâlnite în arta lemnului din Țara Maramureșului. *Memoria Ethnologica* XXI, 78-79, ianuarie-iunie: 102-117.

Raport MNCR 2021. *Raportul de activitate al Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni pentru anul 2021*; <https://www.mncr.ro/rapoarte%20de%20activitate+2021+raport%20manager%202021%20final.html>.

<https://muzeu.mncr.ro/>

<https://muzeu.mncr.ro/index.php/artefacte/colectii/arheologie/item/99-lada-de-zestre>, accesat la 12 noiembrie 2022.

<https://muzeu.mncr.ro/index.php/artefacte/colectii/etnografie>, accesat la 12 noiembrie 2022.

<https://muzeu.mncr.ro/index.php/expo/arta;https://muzeu.mncr.ro/index.php/expo/arta/gallaszlo>, accesat la 12 noiembrie 2022.

<https://muzeu.mncr.ro/index.php/mncr-virtual>, accesat la 12 noiembrie 2022.

<https://muzeu.mncr.ro/index.php/obiecte-cu-poveste>, secțiunea Etnografie –

<https://www.modernism.ro/2021/06/05/mircea-cantor-florica-zaharia-olah-gyarfas-intoarcem-canepa-spre-viitor-muzeul-national-al-taranului-roman/>, accesat la 12 noiembrie 2022.

<https://www.observatorcultural.ro/articol/mircea-cantor-la-vinatoare-de-semne/>, accesat la 12 noiembrie 2022.

Fig. 1 Patrimoniul etnografic al Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni – Categorii (după datele extrase din Raport MNCR 2021).

Fig. 1. *Ethnographic patrimony of the National Museum of the Eastern Carpathians – Categories (according to data extracted from MNCR Report 2021).*

Fig. 2 Ladă de zestre din expoziția Interior țăranesc (Muzeul Oltului și Mureșului Superior, Miercurea-Ciuc) (foto Cosmina Oltean, 2021).

Fig. 2 *Dowry chest from the Peasant Interior Exhibition (Muzeul Oltului și Mureșului Superior, Miercurea-Ciuc) (photo Cosmina Oltean, 2021).*

Fig. 3 Pictorul Csomortáni Gál László în atelier. Foto din arhiva personală a artistului.
Fig. 3. The painter Csomortáni Gál László in his studio. Photo from the artist's personal archive.

Fig. 4 Lucrare a pictorului Csomortáni Gál László.
Foto din arhiva personală a artistului.

Fig. 4 Work by the painter Csomortáni Gál László.
Photo from the artist's personal archive.

Fig. 5 Lucrare a pictorului Csomortáni Gál László. Foto din arhiva personală a artistului.

Fig. 5 Work by the painter Csomortáni Gál László. Photo from the artist's personal archive.

Fig. 6 Proiectul „[În]toarcem cânepa spre viitor” (Muzeul Național al Țăranului Român, iunie 2021) (foto preluată de pe pagina web: <https://www.modernism.ro/2021/06/05/mircea-cantor-florica-zaharia-olah-gyarfas-intoarcem-canepa-spre-viitor-muzeul-national-al-taranului-roman/>, accesată la 12 noiembrie 2022).

Fig. 6 Project [În]toarcem cânepa spre viitor - We spin/turn the hemp to the future (National Museum of the Romanian Peasant, June 2021) (photo credit: <https://www.modernism.ro/2021/06/05/mircea-cantor-florica-zaharia-olah-gyarfas-intoarcem-canepa-spre-viitor-muzeul-national-al-taranului-roman/>, accessed on 12 noiembrie 2022).

Fig. 7 Măști populare din colecția Muzeului Național al Țăranului Român, autor Mircea Cantor (foto preluată de pe pagina web: <https://www.observatorcultural.ro/articol/mircea-cantor-la-vinatoare-de-semne/>, accesată la 12 noiembrie 2022).

Fig. 7 Traditional masks from the collection of the National Museum of the Romanian Peasant, author Mircea Cantor (photo credit: <https://www.observatorcultural.ro/articol/mircea-cantor-la-vinatoare-de-semne/>, accessed on 12 noiembrie 2022).

Fig. 8 Expoziția *Interior Țărănesc*, Muzeul Oltului și Mureșului Superior, Miercurea-Ciuc (foto Cosmina Oltean, 2021).

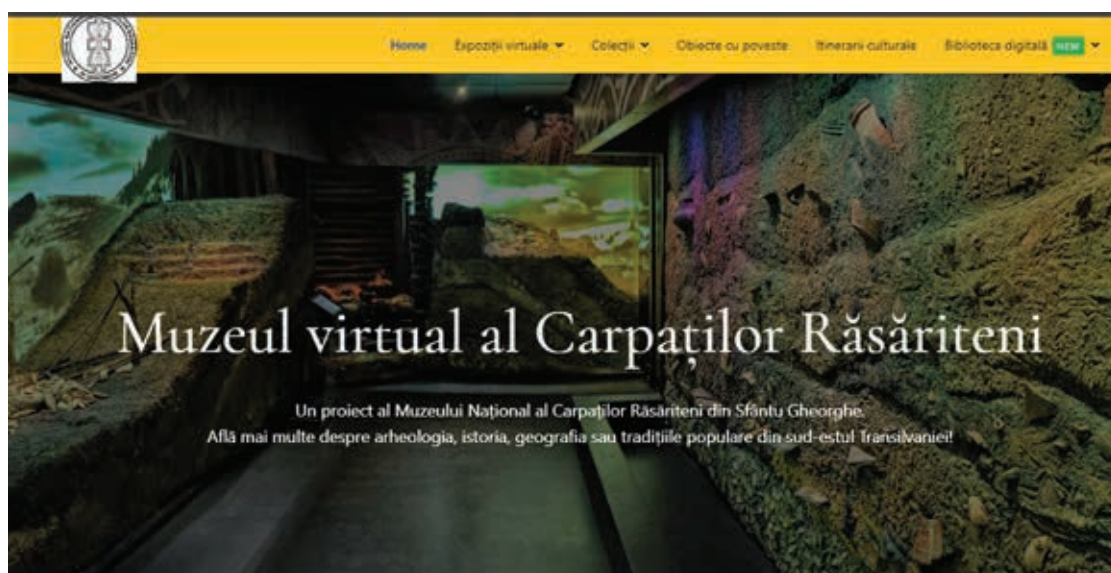
Fig. 8 Exhibition *Peasant Interior*, Olt and Upper Mureș Museum, Miercurea-Ciuc (photo Cosmina Oltean, 2021).

Fig. 9 Expoziția *Civilizația lemnului în Estul Transilvaniei. Interferențe. Plutăritul, prelucrarea și comerțul lemnului* (Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe) (foto Andrea Popa, 2007).

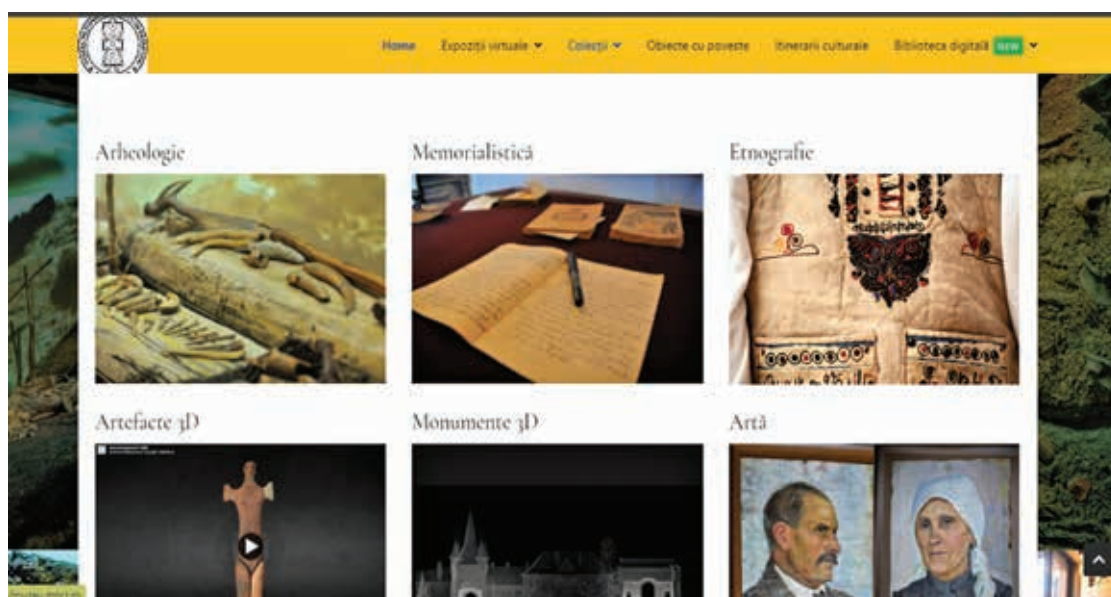
Fig. 9 *Exhibition Wood Civilization in Eastern Transylvania. Interferences. Cork, wood processing and trade* (National Museum of the Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe) (photo Andrea Popa, 2007).

Fig. 10 Pagina web a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, secțiunea Muzeul Virtual (<https://muzeu.mncr.ro/index.php/mncr-virtual>, accesată la 12 noiembrie 2022).

Fig. 10 Website of the National Museum of the Eastern Carpathians, Virtual Museum section (<https://muzeu.mncr.ro/index.php/mncr-virtual>, accessed on 12 noiembrie 2022).

Fig. 11 Pagina web a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, secțiunea Muzeul Virtual, subsecțiunea Colecții (<https://muzeu.mncr.ro/>, accesată la 12 noiembrie 2022).

Fig. 11 Website of the National Museum of the Eastern Carpathians, Virtual Museum section, Collections subsection (<https://muzeu.mncr.ro/>, accessed on 12 noiembrie 2022).

Câteva considerații asupra colecției de păpușare din patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni

Some considerations on the wooden cheese doll moulds collection of the National Museum of the Eastern Carpathians

Florentina TEACĂ¹

Cuvinte cheie: patrimoniu muzeal, păpușare, păpuși de caș, păstori, Sântilie, tradiții, zona etnografică Covasna

Keywords: *ethnographic heritage, wooden cheese doll moulds, cheese dolls, shepherds, Sântilie, traditions, Covasna ethnographic area*

ABSTRACT

The wooden cheese doll moulds, a mark of the traditional Romanian shepherd's trade in the Curvature Carpathians, are moulds carved in wood, in anthropomorphic shape, used in the past to make the so-called cheese dolls. These dolls were given to girls by young shepherds who, once a year, came down from the mountains to choose their bride, at the traditional celebration of the Mocan (shepherds) communities of the Covasna area, Sântilia (Sfântul Ilie). The cheese doll moulds carved in wood bear a rich ornamentation, consisting in geometric, astral, zoomorphic, and anthropomorphic elements, which will be imprinted on the fresh cheese doll, decorating it. The National Museum of Eastern Carpathians has a rich collection of objects related to shepherding, among which seven such wooden cheese doll moulds. One of them became the logo of the Museum.

Introducere

Sculptura, ca formă artistică, datează de la începuturile omenirii. Cu vreo lamă de silex, pe vreo bâtă de lemn, câteva zgârieturi stângace – acelea vor fi fost primele forme ale acestei arte. Cu timpul, perfecționându-se, meșteșugul ciopliturii a devenit o ocupație, iar formele au început să se diversifice.

Descoperirile arheologice au scos la iveală sculpturi din epoca preistorică. S-au modelat piatra, marmura, fildeșul, metalul etc. Și lemnul. Însă, la nivel istoric, efemeră este arta lemnului – să ne gândim la isto-

ria românilor transilvăneni: lespezi funerare românești vechi nu găsim – pentru că din lemn se ciopleau crucile noastre; nici mărețe catedrale românești nu avem – pentru că bisericuțele de lemn s-au întors cuminți în pământ, același din care a răsarit odată lemnul catapetesmei lor.

Dar aceste exprimări artistice venite din adâncul nebulos al istoriei, repetate, altele, repetate iar, au creat în timp cadre de gândire, matrici sufletești care caracterizează poporul nostru pe deplin – așadar nimic trecător, veșnic totul.

La români, arta prelucrării lemnului a cunoscut o dezvoltare cu totul deosebită. De altfel, bogăția acestui material a făcut

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, teaca_florentina@yahoo.com

ca la noi ea să fie răspândită aproape în toate regiunile țării. Este foarte adevărat că „sunt foarte puține obiectele de lemn care sunt destinate în mod exclusiv numai decorării, după cum nu e mai puțin adevărat că marea majoritate a obiectelor de lemn constituie, în același timp, și adevărate creații de artă populară plastică ce au un scop utilitar bine stabilit”.²

Lucruri de o deosebită frumusețe și de o bogată fantezie au ieșit din munca plină de migală a agricultorului, a păstorului, a pescarului ș.a.m.d. „Furcile de tors, fluierile, cimpoaiele, bățele ciobănești, cupele, șeaua pentru cai, maiurile de bățut rufe, fusele, tiparele de caș [subl.n., F.T.], căucele, lingurile, cleștele de spart nuci, donițele, solnițele, diverse mâner-e de unelte, ploștile, icoanele, crucile ș.a.m.d., toate poartă amprenta dragostei de frumos, amprenta unei îndemânări și iscusințe deosebite, fiecare dintre aceste obiecte sunt bogat împodobite, bogat sculptate.”³

În lista obiectelor de lemn măiastru cioplite de români, etnografii, în marea lor majoritate, menționează, la loc de cinste, tiparele de caș. Generic vorbind, un tipar este o formă în care se toarnă anumite materiale pentru a primi aspectul dorit, un model, prototip după care se confecționează sau se toarnă diferite obiecte, șablon, ștanță sau urmă lăsată pe o suprafață prin apăsare.⁴ Tiparele de caș sunt un fel de ștampile, confecționate din lemn, cu ajutorul cărora se imprimă pe suprafața calupurilor de caș diverse forme și motive ornamentale. Sau, mai simplu zis, obiecte de lemn care dau formă cașului.⁵

Din punctul de vedere al formei, tiparele de caș se împart în două categorii: a) rotunde – cu o singură față, înconjurată de o ramă subțire de lemn, și b) dreptunghiulare – compuse din două plăci care se suprapun. Acestea din urmă, cunoscute sub denumirea de păpușare, deoarece forma rezultată prin presarea cașului redă un contur antropomorf, numit păpușă de caș, constituie subiectul studiului nostru.

Tradiția oieritului în zona Covasna

Arheologia oferă dovezi evidente privind practicarea păstoritului încă din vremuri străvechi, iar factorii fizico-geografici favorabili au influențat această ocupație în mod hotărâtor. Întreaga zonă a Covasnei este situată la contactul dintre Carpații de Curbură și prelungirea spre nord-est a Depresiunii Bârsei, relieful fiind caracterizat prin forme deluroase și înălțimi montane care au favorizat existența pășunilor alpine foarte hrănitoare pentru animale. De asemenea, solurile mai sărace au determinat o predilecție a localnicilor pentru creșterea animalelor. În favoarea aceleiași ocupații pledează și clima mai rece și existența unei rețele hidrografice relativ bogate. Fără îndoială, creșterea oilor a fost ocupația principală, atât de mult timp, datorită multiplelor avantaje economice pe care ea le oferă.⁶

„Vestiți crescători de oi, covășnenii și-au orânduit de veacuri viața cerută de asemenea ocupație: vara doinind alături de turmele lor pe plaiuri de munte; iarna rătăcind departe de casă și familie, pe Bărgan, în Dobrogea, Basarabia, ajungând de multe ori până în Crimeea. Brânzeturile de Covasna sunt cunoscute în multe puncte ale țării; loc principal de desfacere e piața Brașovului.”⁷

Meseria de cioban se moștenește din tată în fiu, fiii intrând ca ciobani cu plată la oile părinților, pentru munca lor primind anu-

² Vlăduțiu 1973, 384.

³ Vlăduțiu 1973, 385.

⁴ A se vedea definiția după <https://dexonline.ro/definitie/tipar/definitii>, accesat 12 noiembrie 2022

⁵ CIMEC. Tezaurele terminologice, <http://tezaur.cimec.ro/Vizualizare.aspx?IDDomeniu=13&IDFateta=11>, accesat 12 noiembrie 2022.

⁶ Șoancă 1996, 259.

⁷ Vleja 1940, 69.

al: șapte oi, opinci, suman, căciulă, două perechi de ȋari, câte o sarică pentru iarnă și hrană. Sporindu-și oile, pe parcurs intrau ca asociați în turmele părinților, iar dacă erau mai pricepuți și deprindeau ciobănia mai repede, intrau ca baci la alți stăpâni de oi.⁸ Deci plata se făcea numai în natură, astfel tinerii oieri fiind cointeresați să-și sporească turmele proprii. Marii proprietari de oi nu însoțeau turmele la vârat sau iernat, decât în cazurile când se angajau ca baci la alți stăpâni de oi, sau dacă erau stăpânii turmei întregi, îndeplinind funcția de baci la propria lor stână. Cei care rămăneau acasă practicau negustoria, ocupându-se și cu căraușia.

Păstorii noștri au alcătuit întotdeauna tovărășii asemănătoare confreriilor medievale, cu organizare riguroasă, cu datini precise pentru fiecare parte a anului, cu credințe în care, sub vălul ocrotitor, dar străveziu al învățăturii creștine, se ghicesc ritualuri mult mai vechi și de o ținută morală tot atât de înaltă ca și a creștinismului.⁹

Păstoritul a fost o frăție în care, dacă nu se excludea omul mai în vârstă, plin de experiență, și pe alocuri nici femeia-băciță, îndemnatică în gospodărie, majoritatea membrilor era alcătuită din feciori și care trăia izolată de restul lumii, ca într-o pustnicie, sub ochiul lui Dumnezeu, în contact numai cu natura, cu fiarele codrului și cu turma ascultătoare a oilor. A fost cea mai înaltă școală de educație a tineretului în trecutul îndepărtat al poporului nostru, școală în care regula fundamentală era castitatea și munca în folosul comunității, școală din care se puteau ivi sentimente de înălțimea celor ce ne uimesc în balade ca Miorița.

Păstoritul transhumant, care aparține, prin excelență, păstorilor din sudul Transilvaniei, era practicat într-o serie de centre, răspândite pe o arie relativ îngustă, care pornește de la Brețcu și Covasna și

se prelungește de-a lungul Subcarpaților transilvăneni prin Săcele, regiunea Branului, Țara Oltului și Mărginimea Sibiului, până în Țara Hațegului.¹⁰ Așadar, mocanii din Arcul Intracarpatic au fost, dintotdeauna, participanți activi la acest fenomen. Datorită „închiderii geografice” specifice proximității muntelui, mocanii noștri au trebuit să-și poarte oile – tot mai multe, de acum – din ce în ce mai departe. Astfel (ca și jienii ori sibienii) au ajuns să practice transhumanța, pentru că locurile de baștină nu-i mai încăpeau cu turmele lor mari.

Păpușile de caș - daruri de Sântilie

Din multele obiceiuri pastorale ale mocanilor covăsneni, cel mai frumos și celebru rămâne Sântilia – nedeia mocănească. Nedeia mocănească de la Voinești se încadrează între multele sărbători pastorale care probează vechimea și statornicia oierilor români din arealul carpatic. Văzută, inițial, ca un „târg de fete”, Sântilia avea mai multe rosturi: de a mijloci idile, de a uni destine, de a face alianțe și, nu în cele din urmă, de a uni „hotarele” dintre românii de aici și cei de peste munți, hotare impuse cu forța de mai-marii acestei lumi, dar ignorate tocmai de către „cei mai mici și mai umili”. De Sâncetru veneau femeile la stână, la Sântilie coborau bărbații în sat.¹¹

În zilele Sântiliei, trei la număr, despre care memoria colectivă reține că se desfășurau în jurul datei de 2 august, care coincidea cu ziua Sfântului Prooroc Ilie (conform calendarului iulian, pe stil vechi), tinerii ciobani coborau din munte, își căutau și alegeau viitoarele mirese, le dăruiau păpușile de caș, jucau cu aceste fete în horă, se cunoșteau cu ele, se îndrăgeau și, dacă lucrurile se potriveau, mergeau și le cereau de la părinții lor urmând ca, ori la sfârșitul toamnei, la încheierea sezonului pastoral, ori în miez de iarnă,

⁸ Opreanu 1930, 20.

⁹ Vălsan 1940, 64.

¹⁰ Constantinescu-Mircești 1976, 94.

¹¹ Pătrașcu, Movileanu 2002, 39.

între Bobotează și începutul Postului Mare, să aibă loc nunta.¹²

Așadar, păpușile de caș erau darurile ciobanilor coborâți din munți pentru a-și găsi aleasa. Daruri de dragoste, cum au mai fost numite.

Voineșteanul Țică (Ioan) Lazăr ne împărtășește amintiri din tinerețea lui: „Așteptam Sântilia ca pe Dumnezeu! Aia-i a mai mare bucurie! Atunci te-ntâlneai cu toți... Dura trei zile. În prima zi, până te vedeai cu unu' - cu ălălalt, mai ciuguleai câte-un pahar de vin, povesteai ce-ai mai pățit, că ursul, că lupul... Te duceai pe la fete, le duceai păpuși de caș. Încă și acum am păpușarul cu care le făceam. E din '33, mult l-am folosit! Opăream cașul să fie ca guma, îl puneam în presa asta, apăsam până se strângea bine, tăiam pe margine cu briceagul, puneam la fum, până se afuma bine. Țăsta era cadoul la fete, ciocolată nu era atunci. A doua zi, hora!”¹³

Așadar această păpușă juca rolul simbolului care este inelul de logodnă, era o promisiune de căsătorie, dar nu în mod exclusiv. Păpușile erau dăruite și membrilor familiei sau prietenilor: „De Sântilie, dădeai cadău. Dădeai la gagică, la prieteni”¹⁴; „Când eram de 10-12 ani și eu primeam păpușa de caș de la unchiul meu; mă bucuram mai mult decât orice!”¹⁵ Deci erau și un fel de „jucărele” pentru copii, câteodată. Dar niciodată nu se vindeau: „Nu, nu! Astea erau cadouri. Se făceau numa' de Sântilie, cadouri. La fete, la neamuri. Ca să faci expré, numa' dacă aveai un prieten sau o prietenă care să vrea, altfel nu”¹⁶.

Păpușile de caș erau făcute cu ajutorul păpușarelor, „aceste obiecte mirifice, plătuite cu atâta migală din lemn de paltin

sau de cireș, care ilustrau o desăvârșită simbioză între util și frumos”¹⁷. Cașul, cât era încă „verde”, se introducea (o felie) între cele două părți componente ale tiparului, se presa și apoi se afuma pentru gust, culoare și consistență. „Le făceai la stână, le puneai la fum, știi? Cum? Fierbeam, puneam apă caldă, băgam cașu' acolo, îl scoteam, îl băgam în păpușar. Nu puneam mult, că se-ncălzea. Puneai tot așa, câte puțin, în păpușar, apoi îl scoteai, puneai așa, pe ziare, dup-aia îl băgai în saramură, dup-aia la fum, se-ntărea. (...) Tre' să fie cașu' proaspăt, nu vechi. Din ziua aia. Îl bagi într-o căzânică d-aia de fierbi zărul, mică, să se-ncălzească și când e moale, îl bagi în păpușar. Dacă cașul e de două zile, nu se mai ține”¹⁸.

Detalii privind procedura confecționării păpușilor de caș ne sunt oferite de doamna Monica Manea, care și acum practică și duce mai departe acest meșteșug la Voinești: „Cașul, nedospit, trebuie stors bine, apoi lăsat la scurs cam două zile, după care se taie felii subțiri. Feliile de caș mai trebuie lăsate cam o oră la zvântat, după care se opăresc în apă și ulterior sunt introduse între cele două bucăți de lemn, care se apasă cu o greutate pentru a produce decorul în relief; după scoaterea din formă, păpușile de caș se pun la afumat”¹⁹.

Păpușarele se confecționau din lemn de diferite esențe care se pretează la lucrat prin cioplire și dăltuire și care nu lasă vreun gust sau miros specific pe cașul matritat: cireș, fag, paltin, tei. Constau în două bucăți dreptunghiulare astfel lucrate încât să se îmbine între ele, cuprinzând la mijloc o felie de caș. Dimensiunile lor aproximative sunt: 25 cm lungime, 10 cm lățime și 5 cm grosime. Pe părțile interioa-

¹² Secară 2013a, 7.

¹³ Informator: Ioan Lazăr, n. 1945, din Covasna; culegător: Florentina Teacă; 10 mai 2016, Covasna.

¹⁴ Informator: Florea Cojan, n. 1956, din Covasna; culegător: Florentina Teacă; 13 iunie 2022, Covasna.

¹⁵ Informator: Maria Tătar, n. 1955, din Covasna; culegător: Florentina Teacă; 3 februarie 2021, Covasna.

¹⁶ Informator: Emil Olteanu, n. 1941, din Covasna; culegător: Florentina Teacă; 19 mai 2022, Covasna.

¹⁷ Ciubotaru 2021, 158.

¹⁸ Informator: Florea Cojan, n. 1956, din Covasna; culegător: Florentina Teacă; 13 iunie 2022, Covasna.

¹⁹ Informator: Monica Manea, n. 1975, din Covasna; culegător: Florentina Teacă; 22 octombrie 2021, Covasna.

re, care modelează decorul în relief, sunt încrustate o mulțime de forme și motive. „Ciopliturile și creștăturile, de o varietate impresionantă, sunt efectuate în negativ. De aceea, pentru a se înțelege mai bine de ce sunt socotite capodopere ale artei lemnului, cele două componente ale tiparului trebuie expuse împreună cu cașul presat și afumat, pe care decorul (geometric, floral, zoomorf sau antropomorf) apare în relief.”²⁰ Motivul ce apare ca fiind dominant în construcția decorului acestor produse este crucea, având binecunoscutul ei rol apotropaic.

Pe părțile exterioare, cele două părți ale tiparului au uneori încrustate date de identificare ale proprietarului sau anul când au fost făcute.

Pentru că toate au o lucrătură elaborată, greu de realizat fără pricepere multă și unelte adecvate, este sigur că păpușarele erau confecționate de către meșteri specializați (itineranți sau localnici) care le vindeau ciobanilor noștri. Este posibil ca în vechime și în cazul unei puținătăți financiare să fi existat păpușare rudimentare, confecționate chiar de utilizatorii lor. De asemenea se observă la unele exemple faptul că înscrierea pe partea lor exterioară a numelui proprietarului s-a făcut chiar de către acesta, deoarece înscrisul este făcut cu stângăcie, cu un briceag sau cuțit.

Erau situații în care stâna se moștenește de la părinți. „Odată cu căsătoria sau pentru mai târziu, aveau ca zestre tinerii ciobani din zona Vrancei și a Covasnei un tipar de caș sau păpușarul, tiparul cu stema sau floarea respectivă fiind însemnul de familie ce reprezenta brandul sau tiparul unicat, având o anumită semnificație sacră. Acesta era purtat în transhumanță, în munte, în special, unde se produceau astfel de păpuși de caș ca produs la stână; acesta putea fi cedat numai unei singure fete, pe care desigur tânărul o iubea și cu

care se căsătorea. Acest obiect era considerat ca o matriță ce purta faima familiei de păstori. Acest păpușar reprezintă un element central foarte important pentru cel ce garanta dănuirea prin transfer a zestrei mai ales a acestor practice transhumante și asociate cu mai multe asemenea tradiții pastorale de tip transhumant.”²¹

În zona Covasnei există încă mulți urmași ai oierilor din trecut care dețin astfel de tipare de caș. Unii le și folosesc – anual, la Sântilia voineștenilor, când fac păpuși de caș care sunt oferite participanților la sărbătoare sau sunt vândute amatorilor de brânzeturi tradiționale. În contextul înființării Muzeului în aer liber din Voinești, obiectiv asumat de Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, care își propune să prezinte habitatul tradițional, bogăția și varietatea, unitatea și continuitatea civilizației populare românești din sud-estul Transilvaniei, printr-o gospodărie agro-pastorală și o serie de complexe gospodărești care să reflecte ocupațiile și meșteșugurile care s-au dezvoltat în zonă, păpușarele vor îmbogăți colecția noii instituții de cultură.

Din punct de vedere artistic-afectiv, „păpușile de caș” sunt o expresie a sensibilității mocanilor de la Voinești-Covasna. Spune așa de frumos etnograful Constantin Secară într-un articol: „La ce s-o fi gândit, oare, oierul voineștean atunci când, lucrând cu barda și cuțitul în inima lemnului de paltin, a zămislit păpușarul - tiparul păpușii de caș? Desigur, gândul îi era departe, la iubita lui din vatra satului, pe care o vedea, cu ochii minții și în lăuntru cugetului său, așa cum și era ea de fapt: inocentă, frumoasă, zveltă și mlădiaoasă, cu părul negru, mătăsos, cu nasul în vânt și bărbia hotărâtă, cu gura și buzele ferme, cu sprâncene arcuite, cu ochi negri strălucitori și cu sclipiri misterioase în privirea-i dâră”. Și mai spune în continuare autorul menționat: „Acele înfățișări cioplite într-

²⁰ Ciubotaru 2021, 158.

²¹ Vlad et al. 2022, 114-115.

chipează calitățile sufletești pe care voineștenii le ascund în cele mai tainice străfunduri ale sufletelor lor – sensibilitatea, puritatea și frumusețea sufletească – virtuți bine ascunse, pe care nu le-ai bănuî, nici de la o primă întâlnire, nici din următoarele. Căci voineștenii sunt oameni mândri și rezervați, ai putea spune chiar închiși întru sinele lor; ei ți se descoperă ție, străin venit ca oaspete în așezarea lor, doar după o îndelungată cunoaștere, după numeroase observații și tatonări, doar dacă ai făcut dovada sincerității, onestității și gândurilor tale bune și doar atunci când ei s-au convins că le meriți încrederea. Dar, în spatele firii lor, aparent aspre și hotărâte, se ascund calități umane nebanuite: puritate, candoare, bun-simț.”²²

Cert este că discuția despre păpușare, ornamentică, funcția lor socială și arealul de răspândire poate fi mult mai largă, la fel cum multe mai sunt de spus despre cel care le făurea și le folosea: ciobanul român.

Colecția de păpușare din patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe (MNCR). Catalog

Colecția etnografică a MNCR include șapte tipare pentru păpuși de caș, patru dintre acestea provenind din Voinești, Covasna.

1. Păpușarul cu numărul de inventar MNCR 14104 (fig. 1)²³, care, prin prelucrarea și stilizarea formei, a devenit logo-ul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni (fig. 2).

Păpușarul a fost propus pentru clasare în categoria Tezaur, în 2019.

Detalii din fișa de evidență a bunului de patrimoniu:

Tipar de caș. MNCR 14104

Păpușar, folosit la marcarea cașului proaspăt cu însemnele păstorului. Matrița este realizată din două piese de lemn, de formă dreptunghiulară, cu ambele suprafețe dăltuite în formă de păpușă. Partea mobilă este cioplită astfel încât să se îmbine cu partea fixă. Decorul păpușarului îmbină elementele antropomorfe (reprezentare siluetă umană), cu cele naturale formate din petale (o floare) și cele religioase (semnul crucii în partea superioară a piesei) (fig. 4-5). Piesa are o inscripție pe exterior care îi atestă proprietarul, vârsta acestuia și vechimea obiectului: „Făcut pe anu 1933 Neculai Ștefan născut 1911” (fig. 3). Tiparul de caș era folosit în trecut pentru a face păpuși de caș, utilizate cu ocazia diverselor sărbători populare sau spre vânzare la târguri.

Dimensiuni: L (lungime): 25 cm; LA (lățime): 9 cm; Gr (grosime): 3,5 cm.

Material / Tehnică: Lemn, tăiere, cioplire, dăltuire, încrustare.

Datare: 1933.

Proprietar anterior: Ștefan Nicolae și Maria Mititelu.

Localitatea: Voinești, jud. Covasna.

Deținător: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe, jud. Covasna (MNCR).

Fișă întocmită de Andrea Chiricescu, Florina Bănică, Dan Buzea.

Scanările 3D de înaltă rezoluție ale păpușarelor și imaginile 2D rezultate, utilizate cu acest prilej (fig. 6)²⁴ pun în evidență cu acuratețe detaliile acestora.

²² Secară 2013b, 5.

²³ Sursa datelor FAE și a imaginilor: Arhiva MNCR. Fotografii din fig. 1, 3-5, 7-8, 10-11, 13, 15 au fost realizate de fotografii Petru Palamar, căruia îi mulțumim pe această cale.

²⁴ Scanările 3D și setul de imagini 2D din fig. 6, 9, 12, 14, 16 se păstrează în Arhiva MNCR și au fost realizate de dr. Călin Șuteu, căruia îi mulțumim pe această cale.
<https://sketchfab.com/3d-models/papuser-6142out-f2e7908129634ff3a7e77bc77bf0f287>;
<https://sketchfab.com/3d-models/07b-papuser1930-25757-471998fe30d143688f960ccaca50600b>;
<https://sketchfab.com/3d-models/07a-papuser1930-25757-dd92d01454d2481294a1a-2867ca4524e>;
<https://sketchfab.com/3d-models/papuser-6142in-ae9495254395449fb125b94a17e05a1b>.

2. Păpușarul cu numărul de inventar MNCR 14865 (fig. 7).

Păpușarul a fost propus la clasare în categoria Tezaur, în 2019.

Detalii din fișa de evidență a bunului de patrimoniu:

Tipar de caș. MNCR 14865

Păpușar, folosit la marcarea cașului proaspăt cu însemnele păstorului. Piesă de formă dreptunghiulară compusă din două părți de lemn care se îmbină. În interior cele două piese sunt decorate prin crestare. Partea superioară prezintă o prelungire la capătul de sus, decorată cu semnul crucii și o stea, mărginite de două șanțuri, iar capătul de jos prezintă două prelungiri, mai înguste decorate cu câte șase triunghiuri mărginite de două șanțuri. Decorul părții superioare este constituit dintr-un chenar sub formă de „dinți de lup”, mărginit în interior și exterior de raze, în interiorul căruia sunt redate semnul crucii flancat de steluțe, două păsări opuse, negativul inscripției „ANUL 1915” și două rozete. Piesa inferioară este prevăzută cu șanțuri pentru prelungirile părții superioare, decorate cu motivul triunghiului. Decorul părții inferioare este constituit dintr-un chenar sub formă de „dinți de lup”, mărginit în interior și exterior de raze, în interiorul căruia sunt redate motive geometrice (cruce, cerc) și avimorfe. Culoarea naturală a lemnului.

Dimensiuni: L: 23,5 cm; LA: 9,3 cm; Gr: 4,7 cm.

Material / Tehnică: Lemn, tăiere, cioplire, dăltuire, încrustare.

Datare: 1915.

Proprietar anterior: Stoleru Vasile.

Localitatea: Brețcu, jud. Covasna.

Deținător: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe, jud. Covasna (MNCR).

Fișă întocmită de Andrea Chiricescu, Florina Bănică.

3. Păpușarul cu numărul de inventar MNCR 6142 (fig. 8)

Păpușarul a fost propus la clasare în categoria Tezaur, în 2019.

Detalii din fișa de evidență a bunului de patrimoniu:

Tipar de caș. MNCR 6142

Păpușar, folosit la marcarea cașului proaspăt cu însemnele păstorului; matrița este realizată din două piese de lemn, de formă dreptunghiulară, partea fixă fiind dăltuită, având forma unei păpuși, iar partea mobilă este cioplită astfel încât să se îmbine cu partea fixă; păpușa este încrustată pe capul în formă de cruce și pe picioare, cu X-uri, la zona de întâlnire a acestora fiind încrustate trei romburi, iar corpul cu raze solare, pe margini, în centru o inimă și un cerc, reprezentând simbolul dragostei și al fertilității. De asemenea în partea de jos a rochiței păpușii este înscris negativul cuvântului COVASNA.

A se vedea și imaginile 3D/2D din fig. 9.

Dimensiuni: L: 25 cm; LA: 10 cm; Gr: 3 cm.

Material / Tehnică: Lemn de paltin, tăiere, cioplire, dăltuire, încrustare.

Datare: mijlocul secolului al XX-lea (1951-1970).

Proprietar anterior: Cojan Ana.

Localitatea: Voinești, jud. Covasna.

Deținător: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe, jud. Covasna (MNCR).

Fișă întocmită de Adriana Bota și Florina Bănică.

4. Păpușarul cu numărul de inventar MNCR 5378 (fig. 10).

Păpușarul a fost propus la clasare în categoria Tezaur, în 2019.

Detalii din fișa de evidență a bunului de patrimoniu:

Tipar de caș. MNCR 5378

Păpușar, folosit la marcarea cașului proaspăt cu însemnele păstorului. Tipar de caș, numit păpușar, format din două piese realizate din lemn de paltin, formând ma-

trîta pentru marcarea caşului. Decorul încrustat prezintă pe piesa fixă, în registrul central, motive florale stilizate la baza unei frunze de ferigă, iar în partea superioară, apare o cruce flancată de steluțe; registrul este delimitat de un chenar cu motivul „dinți de lup”; în partea inferioară a piesei fixe sunt prezentate două cruci, iar la partea superioară o altă cruce. Piesa mobilă realizată sub formă de păpușă are același decor cu motivul crucii încrustat pe capul și picioarele acesteia; aici registrul ornamental diferă puțin de cel de pe piesa fixă, frunza de ferigă avînd la bază două steluțe, iar crucea din partea superioară fiind mai mare. Prin îmbinarea acestor piese, se imprimau pe caș motivele de pe păpușar, constituind marca de identificare a produselor realizate de păstor.

Dimensiuni: L: 19 cm; LA: 9,5 cm; Gr: 6 cm.

Material / Tehnică: Lemn de paltin, tăiere, cioplire, dăltuire, încrustare.

Date: 1951-1960.

Proprietar anterior: Elena Drăgoi.

Localitatea: Mărtănuș, com. Brețcu, jud. Covasna.

Deținător: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe, jud. Covasna (MNCR).

Fișă întocmită de Adriana Bota, Florina Bănică.

5. Păpușarul cu numărul de inventar MNCR 17991 (fig. 11).

Păpușarul a fost propus pentru clasare în categoria Tezaur, în 2019.

Detalii din fișa de evidență a bunului de patrimoniu:

Tipar de caș. MNCR 17991

Păpușar, folosit la marcarea caşului proaspăt cu însemnele păstorului. Piesă de formă dreptunghiulară compusă din două părți care se îmbină. În interior cele două piese sunt decorate prin crestare. Partea superioară prezintă câte o prelungire la ambele capete, decorate în interior cu motive geometrice (X, triunghiuri).

Decorul părții superioare este constituit din două șiruri de „dinți de fierăstrău” dispuse pe margine, în interior sunt redată motive decorative diverse (cârja ciobanului) și motive geometrice (crucea dreaptă, cercuri, pătrate). Pe exterior sunt crestate cercuri, triunghiuri. Piesa inferioară este prevăzută cu șanțuri pentru prelungirile părții superioare decorate cu motivul crucii. Decorul părții inferioare este constituit de două rânduri de „dinți de fierăstrău” dispuse pe fiecare margine, în interior sunt redată două cruci cu brațe formate din triunghiuri și în centru un soare cu o cruce dreaptă în interior.

A se vedea și imaginile 3D/2D din fig. 12.
Dimensiuni: L: 22,7 cm; LA: 8,3 cm; Gr: 3 cm.

Material / Tehnică: Lemn, tăiere, cioplire, dăltuire, încrustare.

Date: 1940-1950.

Proprietar anterior: Pîrvu Sebastian.

Localitatea: Ozun, jud. Covasna.

Deținător: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe, jud. Covasna (MNCR).

Fișă întocmită de Florina Bănică.

6. Păpușarul cu numărul de inventar MNCR 25756 (fig. 13); a intrat în patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni în vara anului 2021, în prezent aflându-se în procesul de restaurare.

Detalii din fișa de evidență a bunului de patrimoniu:

Păpușar. MNCR 25756

Obiect de lemn folosit pentru a da formă caşului și pentru marcarea lui cu însemnele păstorului. Piesă de formă dreptunghiulară compusă din două părți care se îmbină. În interior cele două piese sunt decorate prin crestare. Partea superioară prezintă o prelungire la capătul de sus, decorată cu crestături, iar capătul de jos prezintă două prelungiri mai înguste, decorate cu câte un „X”. Decorul părții superioare este constituit dintr-un chenar

de „dinți de lup”, în interiorul căruia sunt redată patru triunghiuri așezate simetric. Două perechi de coarne sunt așezate deasupra și sub triunghiuri. Piesa inferioară este prevăzută cu șanțuri pentru prelungirile părții superioare, decorate cu linii paralele realizate prin incizii. Decorul părții inferioare este constituit dintr-un chenar sub formă de „dinți de lup”, mărginit în interior și exterior de raze, în interiorul căruia sunt redată motive decorative diverse. Culoarea naturală a lemnului.

A se vedea și imaginile 3D/2D din fig. 14.

Dimensiuni: Partea superioară: L: 22 cm; LA: 8,4 cm; AD (adâncime): 1,3 cm Gr: 3 cm; Partea inferioară: L: 22 cm; LA: 8,3 cm; AD: 2 cm; Gr: 1,4 cm; Gr: 3,5.

Material / Tehnică: lemn; cioplit, crestat.

Datare: 1960-1970.

Proprietar anterior: Alexe Papuc, piesă moștenită de la bunicul său.

Localitatea: Voinești, jud. Covasna.

Deținător: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe, jud. Covasna (MNCR).

Fișă întocmită de Florina Bănică.

7. Păpușarul cu numărul de inventar MNCR 25757 (fig. 15); a intrat în patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni în vara anului 2021, în prezent aflându-se în procesul de restaurare.

Detalii din fișa de evidență a bunului de patrimoniu:

Păpușar. MNCR 25757

Obiect de lemn folosit pentru a da formă cașului și pentru marcarea lui cu în-

semnele păstorului, realizate cu ajutorul briceagului.

Matriță de formă dreptunghiulară compusă din două părți care se îmbină. În interior cele două piese sunt decorate prin crestare. Partea superioară este antropomorfă; păpușa este încrustată pe capul în formă de cruce (brațul drept al crucii lipsește) și pe picioare, cu X-uri, cerc și stele, iar corpul pe margine cu creștături, iar în interior cu motive fitomorfe, frunza și motive geometrice, cercul, coarnele berbecului. În partea de jos a rochiței păpușii este înscris negativul anului 1930. Piesa inferioară este prevăzută cu șanțuri pentru prelungirile părții superioare decorate cu motive fitomorfe, frunze și geometrice, X-uri. Decorul părții inferioare este constituit dintr-un chenar sub formă de „dinți de lup”, în interiorul căruia sunt redată motive geometrice și antropomorfe. Culoarea naturală a lemnului.

A se vedea și imaginile 3D/2D din fig. 16.

Dimensiuni: Partea inferioară: L: 19,2 cm; LA: 7,5 cm; AD: 1,8 cm; Gr: 3,4 cm; Partea superioară: L: 19,3 cm LA: 7,2 cm; Gr: 2 cm.

Material / Tehnică: lemn; cioplit, crestat.

Datare: 1930.

Proprietar anterior: Matei Cășunean (piesa a fost confecționată de bunicul proprietarului la nașterea fiului, tatăl proprietarului).

Localitatea: Voinești, jud. Covasna.

Deținător: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe, jud. Covasna (MNCR).

Fișă întocmită de Florina Bănică.

Bibliografie / Bibliography

Ciubotaru I. 2021. Vatra regăsită. Iași: Editura Presa Bună.

Constantinescu-Mircești C. 1976. Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească. București: Editura Academiei R.S.R.

Oprescu S. 1930. Contribuțiuni la transhumanta din Carpații Orientali. Cluj-Napoca: Editura „Tiparul Ardealul”.

Pătrașcu C., Movileanu A. 2002. Patrimoniul etnografic. In: Potențialul turistic și patrimoniul cultural din zona Covasnei. Sfântu Gheorghe: Editura Angvstia.

Secară C. 2013. Sântilia (Nedeia mocănească) de la Zăbala și Voinești, Covasna. Condeiu Ardelean, Serie Nouă VIII, 277 (312), 9-22 august: 6-7.

Secară C. 2013. Poveștile păpușilor de caș din Voinești, Covasna. Condeiu ardelean Ardelean, Serie Nouă VIII, 278 (313), 23 august-5 septembrie: 4-5.

Șoancă N. 1996. Aspecte privind păstoritul transhumant practicat în zona Brețcu-Voinești-Covasna. Angvstia 1: 259-263.

Vălsan G. 1940. Pământul românesc și frumusețile lui. București: Casa Școalelor.

Vlăduțiu I. 1973. Etnografia românească. București: Editura Științifică.

Vleja N. 1940. Monografia comunei Covasna, Covasna (ms.).

<https://sketchfab.com/3d-models/papuser-6142out-f2e7908129634ff3a7e77bc77bf0f287>;

<https://sketchfab.com/3d-models/07b-papuser1930-25757-471998fe30d143688f960cca-ca50600b>;

<https://sketchfab.com/3d-models/07a-papuser1930-25757-dd92d01454d2481294a1a-2867ca4524e>;

<https://sketchfab.com/3d-models/papuser-6142in-ae9495254395449fb125b94a17e05a1b>.

Lista informatorilor în cercetările etnografice de teren:

Florea Cojan, n. 1956, Covasna;

Ioan Lazăr, n. 1945, Covasna;

Monica Manea, n. 1975, Covasna;

Emil Olteanu, n. 1941, Covasna;

Maria Tătar, n. 1955, Covasna.

Fig. 1 Tipar de caș MNCR 14104. Proveniență: Voinești, Covasna.

Foto Petru Palamar, Arhiva MNCR.

Fig. 1 Wooden cheese doll mould MNCR_14104. Originally from Voinești, Covasna County.

Photo credit Petru Palamar, MNCR Archive.

Fig. 2 Logo MNCR; *apud* <https://muzeu.mncr.ro/>.

Fig. 2 The Museum's logo (source: <https://muzeu.mncr.ro/>).

Fig. 3 Tipar de caș MNCR 14104 – Inscripție pe partea inferioară/fața exterioară. Foto Petru Palamar, Arhiva MNCR.

Fig. 3 Inscription on the outer part of the wooden cheese doll mould MNCR_14104. Photo credit Petru Palamar, MNCR Archive.

Fig. 4 Tipar de caș MNCR 14104 – Fețele interioare. Foto Petru Palamar, Arhiva MNCR.

Fig. 4 Wooden cheese doll mould MNCR_14104 – Inner sides. Photo credit Petru Palamar, MNCR Archive.

Fig. 5 Tipar de caș MNCR 14104 – Fețele exterioare. Foto Petru Palamar, Arhiva MNCR.
Fig. 5 Wooden cheese doll mould MNCR_14104 – Outer sides. Photo credit Petru Palamar, MNCR Archive.

Fig. 6 Tipar de caș MNCR 14104 – Scanare 3D/redare 2D cu toate fețele.
 Scan 3D/procesare imagini 2D Călin Șuteu, Arhiva MNCR.
Fig. 6 Wooden cheese doll mould MNCR_14104 – 3D/2D scan views of all sides.
 Credit for 3D Scanning and 2D processing - Călin Șuteu, MNCR Archive.

Fig. 7 Tipar de caș MNCR 14865. Proveniență: Brețcu.

Foto Petru Palamar, Arhiva MNCR.

Fig. 7 Wooden cheese doll mould MNCR_14865. Originally from Brețcu.

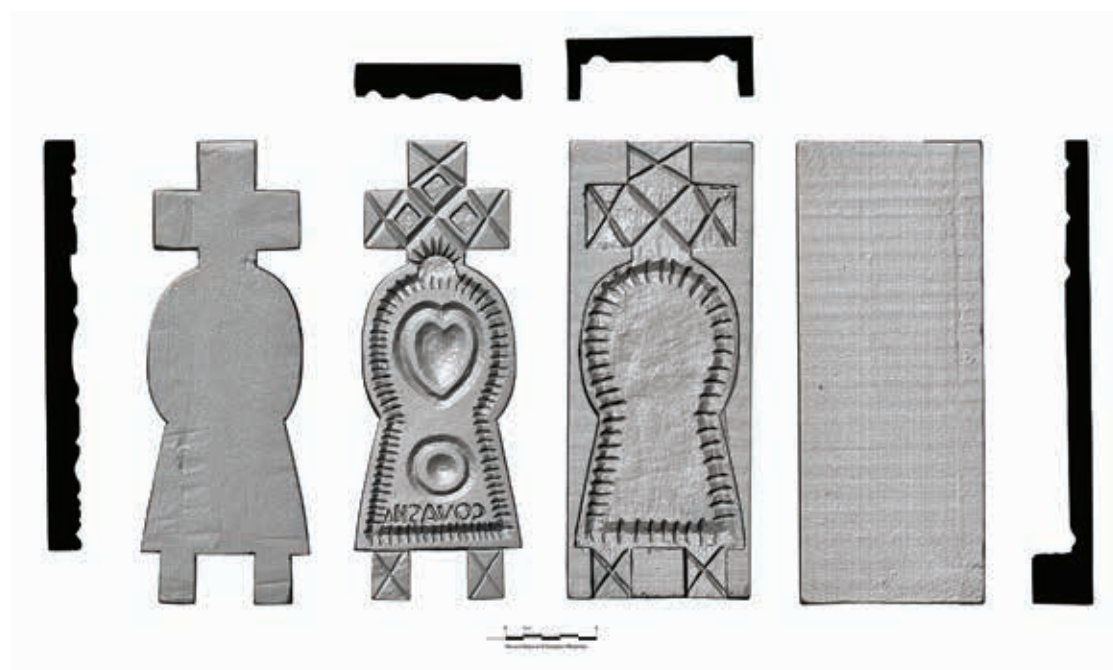
Photo credit Petru Palamar, MNCR Archive.

Fig. 8 Tipar de caș MNCR 6142. Proveniență: Voinești, Covasna. Foto Petru Palamar, Arhiva MNCR.

Fig. 8 Wooden cheese doll mould MNCR_6142. Originally from Voinești, Covasna County. Photo credit Petru Palamar, MNCR Archive.

Fig. 9 Tipar de caș MNCR 6142 – Scanare 3D/redare 2D cu toate fețele.
Scan 3D/procesare imagini 2D Călin Șuteu, Arhiva MNCR.

Fig. 9 Wooden cheese doll mould MNCR_6142 – 3D/2D scan views of all sides.
Credit for 3D Scanning and 2D processing - Călin Șuteu, MNCR Archive.

Fig. 10 Tipar de caș MNCR 5378. Proveniență: Mărtănuș.

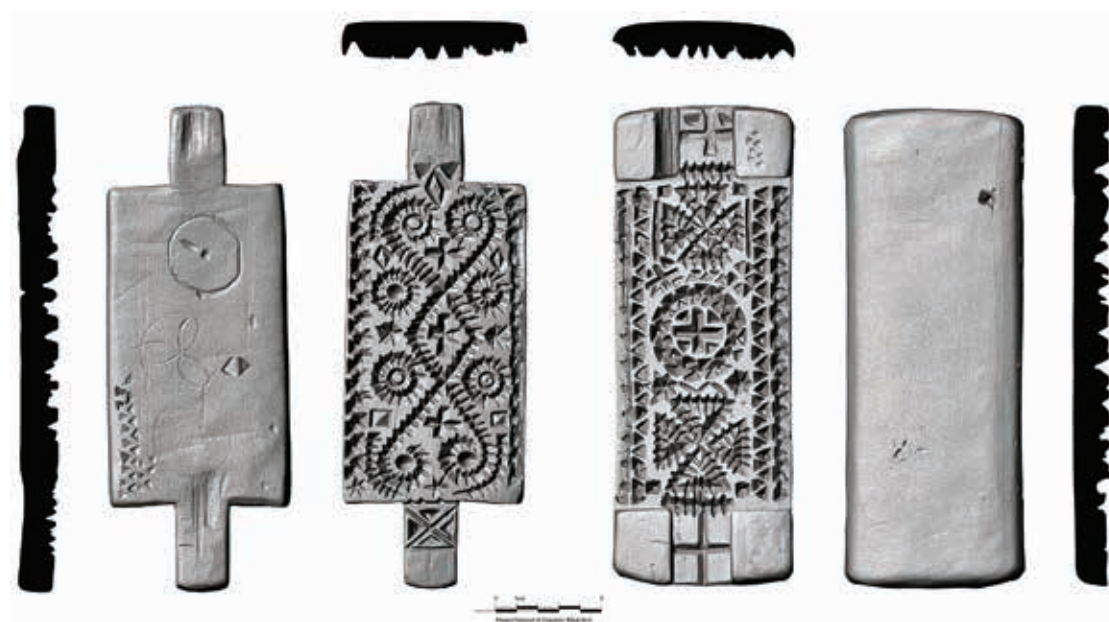
Foto Petru Palamar, Arhiva MNCR.

Fig. 10 Wooden cheese doll mould MNCR_5378. Originally from Mărtănuș.
Photo credit Petru Palamar, MNCR Archive.

Fig. 11 Tipar de caș MNCR 17991. Proveniență: Ozun. Foto Petru Palamar, Arhiva MNCR.

Fig. 11 Wooden cheese doll mould MNCR_17991. Originally from Ozun. Photo credit Petru Palamar, MNCR Archive.

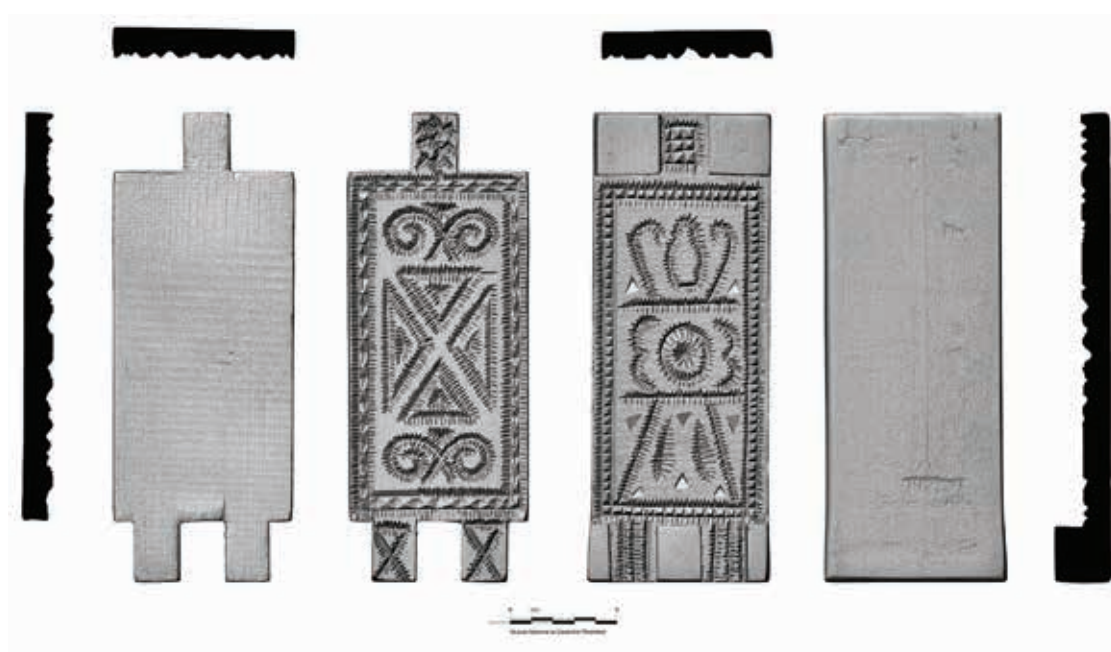
Fig. 12 Tipar de caș MNCR 17991– Scanare 3D/redare 2D cu toate fețele.
Scan 3D/procesare imagini 2D Călin Șuteu, Arhiva MNCR.

Fig. 12 Wooden cheese doll mould MNCR_17991 – 3D/2D scan views of all sides.
Credit for 3D Scanning and 2D processing - Călin Șuteu, MNCR Archive.

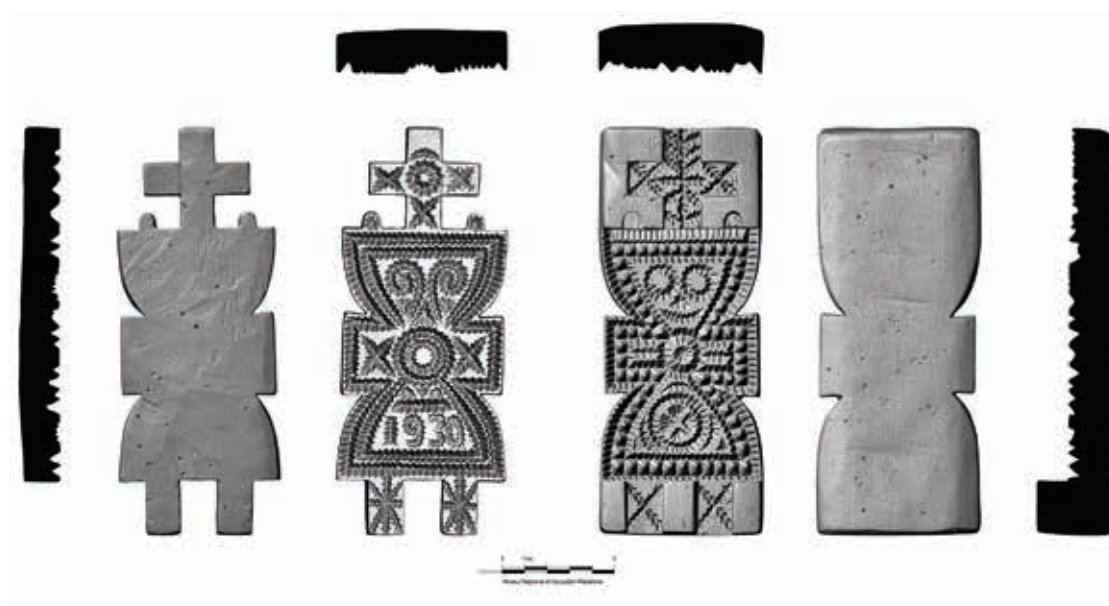
Fig. 13 Tipar de caș MNCR 25756. Proveniență: Voinești, Covasna. Foto Petru Palamar, Arhiva MNCR.
Fig. 13 Wooden cheese doll mould MNCR_25756. Originally from Voinești, Covasna County. Photo credit Petru Palamar, MNCR Archive.

Fig. 14 Tipar de caș MNCR 25756 – Scanare 3D/redare 2D cu toate fețele. Scan 3D/procesare imagini 2D Călin Șuteu, Arhiva MNCR.
Fig. 14 Wooden cheese doll mould MNCR_25756 – 3D/2D scan views of all sides. Credit for 3D Scanning and 2D processing - Călin Șuteu, MNCR Archive.

Fig. 15 Tipar de caș MNCR 25757. Proveniență: Voinești, Covasna. Foto Petru Palamar, Arhiva MNCR.
Fig. 15 Wooden cheese doll mould MNCR_25757. Originally from Voinești, Covasna County. Photo credit Petru Palamar, MNCR Archive.

Fig. 16 Tipar de caș MNCR 25757 – Scanare 3D/redare 2D cu toate fețele.
Scan 3D/procesare imagini 2D Călin Șuteu, Arhiva MNCR.
Fig. 16 Wooden cheese doll mould MNCR_25757 – 3D/2D scan views of all sides.
Credit for 3D Scanning and 2D processing - Călin Șuteu, MNCR Archive.

Moara hidraulică cu roată verticală și aducție superioară a familiei Cojan din localitatea Covasna, jud. Covasna

Hydraulic mill with vertical wheel and top feed of the Cojan Family from Covasna, Covasna County

Florina BĂNICĂ¹

Cuvinte cheie: Covasna, etnografie, instalație de măcinare, moară hidraulică, roată verticală

Keywords: Covasna, ethnography, grinding equipment, hydraulic mill, vertical wheel

ABSTRACT

In the Black River basin there has been an impressive number of grains milling installations over the years. Among them is the mill of the Victor Cojan Family in the old village Voinești, nowadays part of Covasna town, Covasna County. Built at the end of the 19th century by Ion Cojan, the hydraulic mill with a vertical wheel and top feed was part of the series of grain milling installations built along the Covasna River and was the last to operate in the locality of the same name. The mechanism of the mill, similar to those found in other areas of Transylvania, consisted of a vertical wheel with cups, which transmitted the movement to the horizontal spindle on which was the wheel with the grinding wheels, which set in motion the vertical spindle fixed in the running stone. The milling installation, which became part of the heritage of the National Museum of the Eastern Carpathians in 2001, will be included in the exhibition plan of the future Open-Air Museum in Covasna.

Măcinarea cerealelor a reprezentat de-a lungul istoriei o activitate de producție continuă, mărturie stând și descoperirile arheologice numeroase din zona Covasnei, care atestă folosirea râșnițelor de piatră circulare acționate manual. Preocuparea pentru sporirea randamentului râșnițelor a dus la apariția și evoluția morilor, cu mecanisme tot mai complexe care erau acționate de forța animală, hidraulică sau eoliană.

Dintre instalațiile țărănești folosite pentru procesarea cerealelor, care au valorificat energia hidraulică, morile cu roată

verticală au cunoscut o deosebită răspândire în Transilvania, datorită randamentului lor ridicat determinat de dimensiunea roții verticale, care amplifică forța imprimată de apă.

Morile hidraulice au reprezentat un element de tradiție în zona Covasna, răspândirea acestora fiind în strânsă legătură cu rețeaua hidrografică a zonei.

Râul Negru sau Valea Neagră, cel mai important afluent al cursului superior al Oltului în Depresiunea Brașov, este artera colectoare a compartimentului estic al Depresiunii Brașov, numită Depresiunea Târgu Secuiesc. Direcția de scurgere a Râului Negru este în general nord-est – sud-vest și are un curs domol, meandrat, însoțit de

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, jud. Covasna; florina_banica@yahoo.com

numeroase albiei părăsite.² Izvorăște de la o altitudine de 1 280 m de pe versantul sudic al masivului Șandru Mare (1 639 m) din Munții Nemira. Râul Negru are o lungime de 106,3 km și își colectează apele de pe o suprafață de 220 km.

Către Râul Negru converg o serie de afluenți, pe partea dreaptă: Lemnia, Estelnic, Cașin, Mărcușa, Dalnic, Beșeneu și Reci, iar pe partea stângă Brețcu, Capolna, Ojdula, Ghelința, Borviz, Zăbala, Fundu Pârâului, Covasna și Târlung.

Pe Râul Negru, datorită cursului său lin, au funcționat doar 10-12 mori și anexe, în timp ce pe afluenții săi s-au înregistrat mai mult de 200 de astfel de instalații³ la începutul sec. al XX-lea.

În tabelele întocmite în perioada naționalizării principalelor întreprinderi industriale miniere, bancare, de asigurări și transport din anul 1948, pentru localitatea Covasna sunt menționate 19 mori, din care 13 mori comerciale și țărănești și 6 râșnițe de uruială pentru hrana oamenilor.⁴ Între cele șase râșnițe figurează și moara a cărei proprietar este Victor Cojan.

În anii 1962-1963, organizarea Muzeului Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului a necesitat efectuarea unei anchete statistice privind existența la nivel național a unor instalații hidraulice tradiționale, recurgându-se la datele aflate în arhiva Comitetului de Stat al Apelor, unde erau înregistrate (la nivelul anului 1957) toate „folosințele apelor”, inclusiv micile instalații tehnice (mori, pive, uleinițe etc.) încă în uz în toată țara.⁵

Printre acestea regăsim și 87 de instalații aflate în subbazinul Valea Neagră, răspândite precum urmează: Lemnia (8 mori), pe pârâul Cernatu, Cernatu de Sus (11 mori); pe pârâul Turia, localitatea Turia (10 mori); pe pârâul Ojdula, localitatea cu același nume (8 mori); pe pârâul Ghelința, Ghe-

lința (5 mori); pe pârâul Covasna, localitatea Covasna (4 mori) și pe pârâul Păpăuți, comuna Păpăuți (4 mori), iar pe pârâul Târlungului, Teliu (3 mori) și Satulung (2 mori, 2 pive).⁶

Scăderea numărului morilor din localitatea Covasna se datorează acțiunii mai multor factori de ordin politic, economic și fiscal, care au exercitat o presiune negativă asupra existenței și utilizării acestor tipuri de instalații. La acești factori se adaugă și lucrările de captare a apei din afluentul Covasna, care a determinat o scădere a debitului și îngreunarea exploatarea unor astfel de instalații.⁷

În timpul cercetărilor etnografice de teren din anul 2001, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni a achiziționat mecanismul de măcinare al ultimei mori de apă cu roată verticală cu aducție superioară care a funcționat în satul Voinești, astăzi înglobat în orașul Covasna. Moara de apă care a aparținut familiei Victor Cojan din localitatea menționată, se afla pe str. Morilor nr. 20 și era prima din amonte din șirul de mori amenajate pe râul Covasna (fig. 1).

Construită la sfârșitul sec. al XIX-lea, moara a fost utilizată de mai multe generații ale familiei Cojan, până la data achiziționării de către Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni. A fost construită de Ion Cojan (1859-1920) și moștenită de către Victor Cojan (1895-1979), Damian Victor Cojan (1927-2010), Victor Cojan (1959).

Primul morar, Ion Cojan, a sfârșit tragic în 1920, în urma unui accident, în timp ce încerca să spargă gheața la puiă. Activitatea a fost continuată de fiul acestuia, Victor Cojan (fig. 2-3), care a fost și ultimul morar, avându-l ca ajutor pe nepotul său, Victor Cojan.⁸

⁶ Irimie 1967-1968, 475.

⁷ Informații furnizate de către Victor Cojan în interviul realizat în localitatea Covasna, în data de 20.05.2022, autori interviu Florina Bănică și Florentina Teacă.

⁸ Informații furnizate de către Victor Cojan în interviul realizat în localitatea Covasna, în data de 20.05.2022, autor interviu Florina Bănică.

² Oancea, Velcea 1987, 217.

³ Moldovan 1998, 213.

⁴ Moldovan 1998, 216-220.

⁵ Irimie 1967-1968, 413-487.

Inițial, această moară a aparținut unui întreg complex hidraulic de industrii țărănești, cuprinzând și o piuă pentru îngroșat postav și un joagăr pentru debitat bușteni. Joagărul și piuă au funcționat până în anul 1940 când, în urma Dictatului de la Viena, familia s-a refugiat, pentru patru ani, la Întorsura Buzăului. Activitatea morii a fost reluată în 1945 și continuată până în anul 1974.

Această instalație, odată cu instaurarea regimului comunist și cooperativizarea agriculturii, a fost trecută în proprietatea C.A.P. Covasna (fig. 4), Victor Cojan devenind din proprietar, responsabil care administra moara conform autorizațiilor de funcționare emise de Consiliul Popular Județean, Comisia de impunere mori pentru anii agricoli 1970-1971 (fig. 5) și 1971-1972 (fig. 6). Autorizația nr. 28/1971 permitea măcinarea cerealelor numai pe raza comunei Covasna și menționa obligativitatea eșalonării predărilor la baza de recepție unde persoana a fost distribuită conform prevederilor din procesul-verbal de impunere.

Ordinul circular nr. 18 093 din 13 octombrie 1948 al Ministerului Afacerilor Interne stabilea o serie de norme care se refereau la măcinarea și circulația produselor prelucrate de mori:

- „1. Morile țărănești din comune au dreptul să macine numai pentru populația din comunele respective sau comunele învecinate, cu condiția ca producătorii să prezinte bonul de treierat și bonul de predare a cotei obligatorii.
2. Plata măcinșului la morile țărănești se face numai în natură (uium). Morile țărănești sunt îndreptățite a lua 12% uium din cantitatea de grâu, secară, orz, porumb, adusă la măcinat (fig. 4).
3. Mișcarea cerealelor și produselor realizate va fi trecută în registru de măcinș, care este obligatoriu la toate morile.

4. Morile țărănești sunt obligate ca pentru toate cantitățile de produse măcinate ieșite din morile respective, să elibereze bonuri de măcinș. Aceste bonuri vor servi drept autorizație de transport pentru făinuri și sunt valabile în acest scop numai timp de 2 zile de la data emiterii lor.
5. Morile au dreptul de a măcina orice fel de extracte de grâu, provenite din cotă liberă.
6. Ultimul rezultat trebuie predat pe măsura posibilităților zilnice agenților Soc. «Romcereal» contracost.
7. Este interzis morilor țărănești a măcina uruială de grâu sau secară.
8. Este interzis morilor țărănești de toate categoriile, precum și tuturor persoanelor fizice și juridice de a comercializa sub orice forme făinuri măcinate.
9. Făinurile și cerealele găsite pe drum fără bon de măcinș, respectiv fără bon de transport, să fie urmărite potrivit legilor sabotajului”⁹

Amenajările hidrotehnice care deserveau moara lui Victor Cojan cuprindeau un gat, iazul de acumulare și canalul de aducțiune numit *jilip*.

Captarea apei și devierea ei pentru alimentarea iazului de acumulare se realiza în amonte cu ajutorul unui gat. Gatul necesita frecvente reparații din cauza daunelor provocate de viituri. La inundațiile din 1970, gatul a fost distrus complet și reconstruit de morar.

Reglarea debitului cu care era alimentat iazul se realiza cu ajutorul unui *șuber*. Acesta era folosit de două ori pe an, primăvara și toamna, când avea loc decolmatarea iazului. Momentul decolmării era așteptat cu entuziasm de către pescari, iazul fiind plin cu pește.

Canalul de aducțiune numit *jilip* era realizat din lemn de stejar și dirija apa către roata verticală cu cupe. Întreținerea pe timp

⁹ Marc 2015, 496-497.

de iarnă a *jilipului* se realiza cu ajutorul unui ciocan de spart gheața și al unei lopeți.

Din punct de vedere tehnic, mecanismul și părțile componente ale morii sunt cele tradiționale la morile de apă cu roată verticală, tip larg răspândit în Transilvania.

Instalația hidraulică exterioară era formată din roata verticală cu cupe, cu scheletul confecționat din lemn de stejar, iar cupele din lemn de brad; piesa nu s-a păstrat la moara din Voinești. Roata verticală exterioară acționa fusul orizontal din care lipsește segmentul aflat în exteriorul clădirii (fig. 7). Acesta este confecționat din lemn, având o secțiune circulară și o secțiune pătrată. El măsoară 3,09 m lungime; segmentul cu secțiune pătrată are 90 cm lungime, respectiv 30 cm latura secțiunii, iar diametrul secțiunii circulare este de 30 cm. Paralel cu roata verticală, în interiorul morii, era fixată pe același fus roata de lemn măselată (fig. 8). Diametrul maxim al roții măselate este de 1,20 m, iar diametrul interior de 89 cm. Prezintă 40 de orificii pentru dinții din lemn de carpen care erau dispuși înspre interior. Dinții roții măselate se inserau în spațiile dintre barele fusului vertical, formând un mecanism de transmisie și generând mișcarea de rotație a acestuia. Fusul vertical este confecționat din metal și alcătuit din două roți mici unite de bare cu secțiune circulară, dispuse la distanțe egale (fig. 9). Capătul superior al fusului vertical se fixa în *pârpăriță* (fig. 10), piesă metalică fixată pe roata alergătoare, iar capătul inferior se sprijinea într-un lagăr care permitea mișcarea de rotație.

Instalația mecanică de măcinat era așezată pe o podină, care ocupa aproape jumătate din spațiul interior al morii. Instalația mecanică de măcinat se compune dintr-o pereche de pietre de măcinat: roata inferioară fixă, îngropată în lemn, și piatra superioară, cuplată la fusul vertical al instalației hidraulice prin intermediul unei piese metalice fixate în pia-

tră. Diametrul roții alergătoare este de 92 cm cu o grosime cuprinsă între 26 cm la exterior și 23 cm la interior (fig. 11). Roata alergătoare, întărită cu ajutorul a două cercuri metalice de 6 cm, respectiv 3,5 cm, prezintă pe partea superioară un strat de ciment cu o grosime de 2 cm. Piatra fixă are diametrul de 92 cm, iar grosimea este variabilă de la exterior, unde măsoară 10 cm, spre interior, unde măsoară 14 cm (fig. 12). Este prevăzută cu șanțuri cioplite dispuse radial. Cele două pietre erau mărginite de un cadru circular de lemn denumit *vișcă*, având rolul de a aduna făina ieșită de sub roți (fig. 13). Instalația era completată cu coșul de alimentare sprijinit pe o capră de lemn (fig. 14).

Pentru a regla distanța dintre pietre, respectiv granulația măcinșului, mecanismul de măcinare dispune de un dispozitiv acționat de o tijă filetată.

Așezată pe o fundație din piatră de râu, construcția de adăpostire a morii propriu-zise este realizată din bârne de fag cioplite în patru fețe, dispuse orizontal și îmbinate la colțuri în cheutori drepte, tencuită în interior, cu prispă frontală protejată de acoperișul în două ape și sprijinit pe doi stâlpi. Planul dreptunghiular al construcției era compartimentat în două încăperi, cea din dreapta fiind destinată adăpostirii mecanismului de măcinare, iar cea din stânga era încăperea în care a funcționat puiua.

Moara dispunea de un bogat inventar, alcătuit din ciocane pentru bătut piatra, ciocan pentru spart gheața, lopată pentru gheață, suport pentru transportat sacii, suport pentru gura sacului (fig. 15-23).

La momentul achiziției, mecanismul de măcinare era scos din uz și dezasamblat. Cu ajutorul unui software de grafică 3D animată a fost realizată o reconstituire virtuală ținând cont de datele extrase prin analiza fotografiilor realizate în cadrul cercetărilor de teren, de datele culese prin parcurgerea bibliografiei și de datele

analizei unor mecanisme similare din alte muzee cu profil etnografic din țară. Acest proces de obținere a modelului digital a cuprins trei etape: modelarea, texturarea și randarea și a urmărit realizarea unor imagini care prezintă mecanismul de măcinare și modul de funcționare într-o ma-

nieră comprehensibilă (fig. 24).¹⁰

Moara hidraulică cu roată verticală și aducție superioară, marcă a locului, reasamblată, își va continua existența în expoziția etnografică permanentă din cadrul viitorului Muzeu în aer liber de la Covasna.

Bibliografie / Bibliography

Irimie C. 1967-1968. Ancheta statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice acționate de apă pe teritoriul României (vechimea, tipologia, răspândirea și frecvența lor). *Cibinium* 1967-1968: 413-487.

Marc D. 2015. Industriile țărănești din subbazinul Râului Negru (jud. Covasna) la jumătatea sec. al XX-lea. Situația morilor hidraulice. *Acta Carpatica* 2: 493-529.

Moldovan N. 1998. Instalații tehnice țărănești din Bazinul Râului Negru din județul Covasna. *Acta Carpatica* 2: 213-224.

Oancea D., Velcea V. 1987. *Geografia României. Carpații românești și Depresiunea Transilvaniei* 3. București: Editura Academiei R.S.R.

Informator

Cojan Victor, 64 ani, nepotul morarului Victor Cojan (1895-1979), Covasna.

---

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=tRq5APTyf60&t=14s>, autor Florina Bănică, accesat la 12 noiembrie 2022.

Fig. 1 Moara hidraulică cu roată verticală și aducție superioară din Voinești-Covasna, 2001 (Raport de cercetare etnografică, Covasna, 15-27 iulie 2001, autor Constantin Pătrașcu, foto Arhiva MNCR).

Fig. 1 Hydraulic mill with vertical wheel and top feed from Voinești-Covasna, 2001 (Ethnographic research report, Covasna, 15-27 July 2001, author Constantin Pătrașcu, photo credit MNCR/NMEC Archive).

Fig. 2 Morarul Victor Cojan (1895-1979), dreapta (foto Arhiva MNCR).
Fig. 2 Victor Cojan miller (1895-1979) (right) (photo credit MNCR/NMEC Archive).

Fig. 3 Morarul Victor Cojan (1895-1979), dreapta (foto Arhiva MNCR).
Fig. 3 Victor Cojan miller (1895-1979) (right) (photo credit MNCR/NMEC Archive).

Fig. 4 Firma morii cu mențiunea plății măciniișului în natură (foto Florina Bănică).

Fig. 4 The mill's firm with the mention of the payment of the millstone in kind (photo Florina Bănică).

CONSILIUL POPULAR JUDEȚEAN
COMISIA DE IMPUNERE MORI
COVASNA

Nr. 640 / 2.11.1970

AUTORIZAȚIA Nr. 20

In baza H.C.M. 1078/1957 și HCM 1723/1965 precum și Decizie
din 1970 a Comitetului Executiv și Consiliului
Popular Județean Covasna, se autorizează să funcționeze pe anul
agricol 1970-1971 moara C.A.P. COVASNA Tip TRACON 1500
din comuna COVASNA satul POINĂȘI Str. 1
Nr. 1 Proprietar C.A.P. COVASNA
domiciliu _____

Moara funcționează cu 20ATA 200 și are dreptul a măcina
produse cerealiere în reza com. _____.

Responsabilul și proprietarul morii este obligat a respecta
întocmai prevederile din procesul verbal de impunere, precum și
scalonarea predărilor la baza de recepție unde a fost afluît.-

PRESEDINTE
Dragos Ioan

SECRETAR
Sandor Ernest

Fig. 5 Autorizație de funcționare a morii pentru anul agricol 1970-1971 (Arhiva MNCR).

Fig. 5 Operating licence for the mill for the 1970-1971 agricultural year (photo credit MNCR/NMEC Archive).

CONSILIUL POPULAR JUDEȚEAN COVASNA
COMISIA DE ÎMPUNERE MORI

Nr. 634 din 4.8.71

AUTORIZAȚIE Nr. 28 / 1971

=====

În baza H.C.M. 1078 din 1957 și H.C.M. 1723 din 1965
precum și decizie nr. 168 din 22.8.1971,
a Comitetului Executiv al Consiliului Popular Județean Covasna,
se autorizează să funcționeze pe anul agricol recolta
1971 - 1972:

Moara CAP. tip TĂRÂNERC
Comuna ORAȘ COVASNA satul VOINEȘTI
Proprietatea CAP. COVASNA
cu sediul în COVASNA - VOINEȘTI
Resp. /proprietar/ Numele și prenumele COJAN VICTOR
domiciliat în VOINEȘTI
Buletin serie G nr. 815 384 eliberat M. COVASNA
în 1961

Moara funcționează cu ROATA APO
și are dreptul a măcina cereale numai pe reze comunei COVASNA
satul

Responsabilul sau proprietarul morii este obligat a
comunica în termen orice modificare adusă utilajului res-
pectiv și a respecta prevederile planului de impunere cu
eșalonarea respectivă.

1. PRESEDINTE
Dragoș Iosif

SECRETAR
Sándor Eggest

Fig. 6 Autorizație de funcționare a morii pentru anul agricol 1971-1972 (Arhiva MNCR).

Fig. 6 Mill operating licence for the 1971-1972 agricultural year
(photo credit MNCR/NMEC Archive).

Fig. 7 Fusul orizontal al mecanismului morii (foto Florina Bănică).
Fig. 7 Horizontal spindle of the mill mechanism (photo Florina Bănică).

Fig. 8 Roata măseletă a mecanismului morii (foto Florina Bănică).
Fig. 8 Cogwheel of the mill mechanism (photo Florina Bănică).

Fig. 9 Fusul vertical al mecanismului morii – detaliu (foto Florina Bănică).

Fig. 9 Vertical spindle of the mill mechanism – detail (photo Florina Bănică).

Fig. 10 Pârpărița fixată în roata alergătoare (foto Florina Bănică).

Fig. 10 Lever/shaft attached to the running wheel (photo Florina Bănică).

Fig. 11 Piatra alergătoare a mecanismului morii - vedere frontală și din profil
(foto Florina Bănică).

Fig. 11 Mill mechanism (runner millstone) - front and side view (photo Florina Bănică).

Fig. 12 Piatra fixă a mecanismului morii (foto Florina Bănică).

Fig. 12 Fixed millstone (photo Florina Bănică).

Fig. 13 Vișca din jurul pietrelor de măcinat (foto Florina Bănică).
Fig. 13 The 'vișca' mounted on the grinding stones. (photo Florina Bănică).

Fig. 14 Coșul de alimentare cu cereale al mecanismului morii (foto Florina Bănică).
Fig. 14 Grain feed bin of the milling mechanism (photo Florina Bănică).

Fig. 15 Ciocan pentru spart gheața, nr. inv. MNCR_26316 (foto Florina Bănică).

Fig. 15 Hammer for breaking ice, inv. no. MNCR_26316 (photo Florina Bănică).

Fig. 16 Lopată de lemn pentru gheață, nr. inv. MNCR_26317 (foto Florina Bănică).

Fig. 16 Wooden ice shovel, inv. no. MNCR_26317 (photo Florina Bănică).

Fig. 17 Suport de lemn pentru gura sacului, nr. inv. MNCR_6705 (foto Petru Palamar).

Fig. 17 Wooden support for the mouth of the bag, inv. MNCR_6705
(photo credit Petru Palamar).

Fig. 18 Suport de lemn pentru transportat sacii, nr. inv. MNCR_6706 (foto Petru Palamar).

Fig. 18 Wooden support for transporting the bags, inv. no. MNCR_6706
(photo credit Petru Palamar).

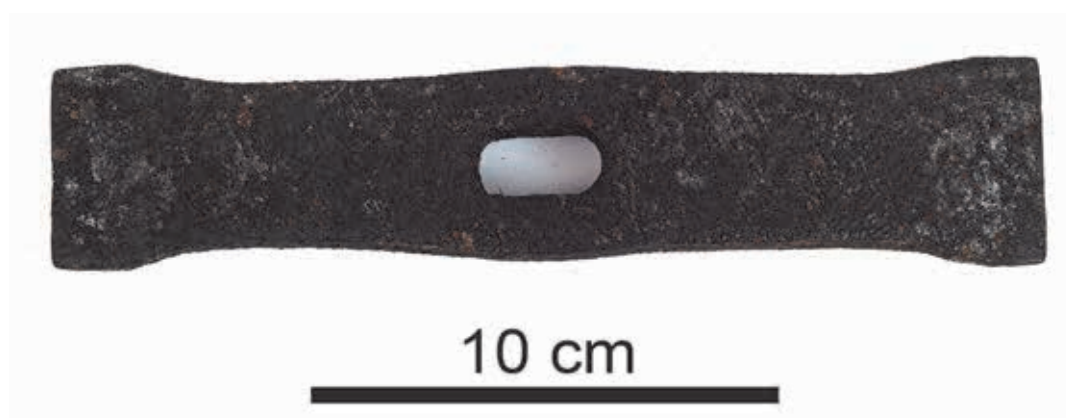
Fig. 19 Ciocan pentru bătut piatra, nr. inv. MNCR_6663.1 (foto Petru Palamar).

Fig. 19 Hammer for beating stone mill, inv. no. MNCR_6663.1 (photo credit Petru Palamar).

Fig. 20 Ciocan pentru bătut piatra, nr. inv. MNCR_6663.2 (foto Petru Palamar).

Fig. 20 Hammer for beating stone mill, inv. no. MNCR_6663.2 (photo credit Petru Palamar).

Fig. 21 Ciocan pentru bătut piatra, nr. inv. MNCR_6663.3 (foto Petru Palamar).

Fig. 21 Hammer for beating stone mill, inv. no. MNCR_6663.3 (photo credit Petru Palamar).

Fig. 22 Ciocan pentru bătut piatra, nr. inv. MNCR_6663.4 (foto Petru Palamar).

Fig. 22 Hammer for beating stone mill, inv. no. MNCR_6663.4 (photo credit Petru Palamar).

Fig. 23 Clopot de avertizare fixat la ușa de acces în moară (foto Petru Palamar).
Fig. 23 Warning bell attached to the access door to the mill (photo credit Petru Palamar).

Fig. 24 Reconstrucție virtuală a mecanismului de măcinare al morii (<https://www.youtube.com/watch?v=tRq5APTyf60&t=14s>, autor Florina Bănică, data accesării 12.11.2022).
Fig. 24 Virtual reconstruction of the mill grinding mechanism (<https://www.youtube.com/watch?v=tRq5APTyf60&t=14s>, author Florina Bănică, accessed at 12.11.2022).

Valorificarea expozițională și educațională a colecției de figurine Cucuteni-Ariușd din situl arheologic Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, jud. Harghita. Proiect de educație muzeală

Exhibition and educational valorisation of the Cucuteni-Ariușd figurine collection from the archaeological site Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, Harghita County. Museum education project

Ioana-Cristina BAUBEC-FELEA¹

Cuvinte cheie: arheologie, colecție, Covasna, Cucuteni-Ariușd, educație muzeală, figurină antropomorfă, figurină zoomorfă, Harghita, muzeu, Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, valorificare muzeală

Keywords: archaeology, collection, Covasna County, Cucuteni-Ariușd culture, museum education, anthropomorphic figurine, Harghita County, museum, museum education, museum valorisation, Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății site, zoomorphic figurine

ABSTRACT

The valorisation, for the benefit of the museum public and the community, of the collection of anthropomorphic and zoomorphic figurines/statuettes belonging to the Cucuteni-Ariușd Cultural Complex (5th-4th mill. BC), is carried out by the team of the National Museum of the Eastern Carpathians (NMEC) in Sfântu Gheorghe, Covasna County, through several cultural products. The collection of Cucuteni-Ariușd figurines consists of anthropomorphic and zoomorphic representations, pendants, objects of different shapes and sizes, mostly made of clay, but there are also some pieces made of red deer antler and bone. The archaeological material presented in this article was discovered in the archaeological site of Păuleni-Ciuc-Dâmbul Cetății, Harghita County through systematic investigations. Anthropomorphic and zoomorphic figurines are an essential chapter in the context of the Cucuteni-Ariușd communities, closely linked to religious, cultic and ritual manifestations and as part of cult elements of monumental dimensions. The collection of Cucuteni-Ariușd figurines forms the basis for the development of unique educational programmes specific to the museum. The target audience of an educational museum service can be extremely varied, and museum education activities must be adapted to each category of beneficiaries. Anthropomorphic and zoomorphic figurines can form the basis for the development of materials and products for both the virtual environment and exhibition activities. The archaeological material presented in this article is particularly important in the context of the Cucuteni-Ariușd finds in Romania; anthropomorphic and zoomorphic figurines have the potential to convey many interesting stories about ancient times.

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, jud. Covasna; feleacristina@gmail.com

Introducere

Colecția de figurine² aparținând complexului cultural Cucuteni-Ariușd descoperită în situl arheologic Păuleni-Ciuc, jud. Harghita face parte din patrimoniul material al MNCR, elementele individuale ale acesteia fiind descoperite începând cu anul 1999, când au fost reluate cercetările arheologice. Situl este plasat în apropierea satului Șoimeni, com. Păuleni-Ciuc, jud. Harghita, în locul numit de localnici *Várdomb/Dâmbul Cetății*.

Poziția geografică

Așezarea se află la extremitatea estică a Transilvaniei, la contactul dintre Munții Ciucului și depresiunea omonimă, la cca 8 km est de Olt, cca 10 km sud-vest de izvorul Trotușului și cca 15 km est de Pasul Vlăhița. Situl arheologic este amplasat pe o sa îngustă de deal (Fig. 1) și cuprinde un promontoriu natural aflat la 840-849 m deasupra nivelului mării, de formă ovală (105 m SV-NE x 70 m SE-NV). Platoul promontoriului este delimitat spre vest, nord și est de urmele bine vizibile ale unui val în formă de potcoavă. Datorită reliefului în care se plasează situl, acesta este relativ greu accesibil și are expunerea vizuală foarte limitată.³

Istoricul cercetărilor

Situl a fost descoperit de Alexandru Ferenczi și consemnat științific în perioada interbelică drept cetate dacică. Primele cercetări au fost efectuate în anii 1954, 1956, 1960 și 1967, sub coordonarea lui Székely Zoltán.⁴

Cercetările arheologice din anii 1999-2022, desfășurate de către un colectiv condus de dr. Valerii Kavruk, au adus informații importante pentru cunoașterea

culturilor preistorice și antice care au locuit zona de est a Transilvaniei.⁵

În anii 2010, 2016-2022 situl a făcut obiectul unor studii de arheologie aeriană și proiecte geospațiale de arheologia peisajului, geo-fizică, georadar, k-metrie și electrometrie. Au fost înregistrate numeroase seturi de imagini aeriene oblice și perpendiculare (Fig. 2), necesare dosarului de cercetare. În plus, au fost executate filmări video în scopul promovării muzeale a sitului prin filme documentare și expoziții virtuale.

Scurtă prezentare a cronologiei sitului

Cercetările recente desfășurate în situl preistoric de la *Várdomb/Dâmbul Cetății* au adus informații importante pentru cunoașterea culturilor preistorice Cucuteni-Ariușd-Tripolie (mil. V-IV î.Chr.), Bodrogresztúr (mil. IV-III î.Chr.), Coțofeni (mil. III î.Chr.), Jigodin (mil. III î.Chr.), Costișa (mil. III-II î.Chr.) și Wietenberg (mil. II î.Chr.), precum și antice din perioada dacică (sec. I î.Chr. - sec. I p.Chr.) și perioada post-romană (sec. IV p.Chr.).⁶

Prezentarea colecției de figurine

Cultura Cucuteni-Ariușd, parte integrantă a complexului cultural Cucuteni-Ariușd-Tripolie, reprezintă una dintre ultimele civilizații marcante ale eneoliticului/chalcoliticului sud-est european. Având o durată de peste un mileniu (cca 4600-3500 CAL BC), ea a generat o civilizație cu trăsături caracteristice inconfundabile, care a ocupat un teritoriu vast, incluzând sud-estul Transilvaniei, aproape toată Moldova și o parte a Ucrainei.⁷

Cea mai veche locuire atestată până acum în așezarea de la Păuleni-Ciuc aparține

² Folosim termenul de figurină pentru toate categoriile prezentate în cadrul colecției: statuete antropomorfe și zoomorfe de diferite forme și dimensiuni, pandantive antropomorfe.

³ Kavruk et al. 2022 - cu bibliografia.

⁴ Ferenczi 1938, 290-296; Székely 1970, 71.

⁵ Cavruc 2000, 99; Cavruc, Dumitroaia 2000, 131-154; Cavruc, Rotea 2000, 155-172; Cavruc, Buzea 2002, 41-88; Lazarovici et al. 2000, 103-30; Lazarovici et al. 2002, 19-40; Buzea, Lazarovici, 2005, 25-88; Ștefan et al. 2010, 427-436.

⁶ Kavruk et al. 2022.

⁷ Mantu 1998, 13.

ne culturii Cucuteni-Ariușd. Vestigiile acestei culturi (urme de construcții, material ceramic bogat, plastică - figurine, unelte, arme etc.) au apărut pe întreaga suprafață cercetată. Cele mai importate descoperiri s-au făcut sub valul de nord și de est al așezării. Aici, pe marginea dâmbului, au fost descoperite și cercetate mai multe complexe de locuit (locuințe, vetre, anexe și gropi).⁸ Așezarea se află într-un punct strategic, un punct-cheie în ceea ce privește controlul exercitat asupra uneia dintre cele mai importante căi de legătură dintre actualele regiuni Moldova și Transilvania.⁹

Arta modelării, pictării, arderii vaselor și a obiectelor de lut i-a ridicat pe cucutenienii la nivelul de cei mai mari meșteri olari ai Europei eneolitice.

Plastica antropomorfă și zoomorfă reprezintă un capitol esențial în cadrul culturii Cucuteni-Ariușd.¹⁰ La Păuleni-Ciuc au fost descoperite, până în prezent, 218 piese (întregi, fragmentare și fragmente) reprezentând figurine antropomorfe și zoomorfe. Majoritatea sunt lucrate din lut în amestec cu cioburi pisate și nisip, atent modelate, cu suprafața atent netezită, arse oxidant sau reducător. Au fost descoperite și figurine confecționate din os și corn de cerb¹¹ (Fig. 3).

Figurinele având siluetă umană ar fi putut fi folosite în cadrul ritualurilor ca reprezentări ale zeităților, ale strămoșilor mitici sau personificări ale forțelor supranaturale. Figurinele zoomorfe ar putea fi simboluri tangibile ale eforturilor umane de a controla elementele naturii.¹²

Figurinele antropomorfe sunt, în general, ornamentate cu linii incizate care formează motive geometrice (triunghiuri, romburi etc.), plasate în locurile care delimitează părțile corpului (picioarele, fesele, corpul de picioare) sau rareori pe toată

suprafața. Uneori sânii, ombilicul, genunchii și gleznele sunt reprezentate prin mici proeminențe conice aplicate sau ciupite din pasta piesei. Figurinele au fost bine netezite, uneori chiar lustruite, iar pe două-trei fragmente se observă urme de pictură. Majoritatea figurinelor au fost descoperite fără cap, fracturat în vechime. În câteva cazuri capul a fost stilizat printr-o prelungire de formă conică, trasă din corpul piesei. În două cazuri, capul este bine individualizat, fiind modelat sub forma unui disc cu doi lobi, fiecare cu două perforații, separați de o nervură mediană, care reprezintă nasul.¹³

Faptul că majoritatea pieselor antropomorfe și zoomorfe se păstrează fragmentar (Fig. 4) nu se datorează întâmplării, ci specificului unor practici magico-religioase, caracteristice purtătorilor culturii Cucuteni-Ariușd. Este, astfel, posibil și verosimil ca după oficierea unor ritualuri, figurinele antropomorfe modelate special pentru a fi folosite în cadrul acestor ceremonii, să nu mai fie considerate a deține un rol magic, ele putând fi „aruncate”.¹⁴

Arta neo-eneolitică din zona carpato-danubiano-balcanică a strălucit atât prin tehnica de realizare, cât mai ales prin ideea și dorința de stilizare, de a transmite un anume gen de mesaj artistic. Din bogata producție figurativă a cucutenienilor au ajuns la noi zeci de mii de statuete antropomorfe și zoomorfe, reprezentări plastice aplicate pe ceramică și un număr redus de imagini pictate. În timpul mileniului cucutenian, canoanele reprezentărilor figurative s-au schimbat datorită unor reformulări ale ideilor religioase și probabil a miturilor care se refereau la personajele sacre. Subsumat conceptului de fecunditate și fertilitate, personajul Marii Zeițe rămâne dominant în religia triburilor Cucuteni și este firească omniprezența sa.¹⁵

⁸ Buzea 2009.

⁹ Beldiman *et al.* 2012, 15.

¹⁰ Monah 1997, 2012.

¹¹ Kavruk *et al.* 2022, fig. 12.

¹² Fuller, Grandjean 2001, 375.

¹³ Buzea, Kovács 2015, 35-54.

¹⁴ Florescu, Căpitanu 1996, 346.

¹⁵ Monah 2005, 171.

Plastica antropomorfă reprezintă un capitol esențial în cadrul culturii Cucuteni-Ariușd. Contextul de descoperire a obiectelor este variat, neputând fi constatate reguli mai deosebite în acest domeniu. Majoritatea figurinelor antropomorfe, al căror context de descoperire este cunoscut, provin din interiorul sau vecinătatea locuințelor sau din vecinătatea vetrelor; cunoaștem însă și multe exemplare descoperite în gropi menajere, ca și în stratul arheologic - fără context.¹⁶

Echipa de arheologi din cadrul MNCR desfășoară săpături arheologice sistematice anual în așezarea de la Păuleni-Ciuc - *Dâmbul Cetății*, având ca rezultat recuperarea unui patrimoniu valoros, iar colecția de figurine se îmbogățește cu noi exemplare (Fig. 5).

Lotul de fragmente care aparțin unor figurine antropomorfe de dimensiuni mari descoperit la Păuleni-Ciuc este cel mai numeros cunoscut și cercetat până în prezent în cadrul așezărilor civilizației cucuteniene din estul și sud-estul Transilvaniei.¹⁷

Majoritatea plasticii antropomorfe (Fig. 7) a fost modelată din două sau trei suluri, lipite între ele, obținute din lut în amestec cu nisip și cioburi pisate. După modelare, piesele erau bine netezite, decorate, uneori pictate și apoi arse.

Dimensional, piesele pot fi împărțite în patru categorii (Fig. 6): mici (2-8 cm), mijlocii (8-25 cm), mari (25-50 cm), foarte mari (peste 50 cm).¹⁸

Statuetele antropomorfe discutate de noi pot fi încadrate, după înălțime, în primele trei categorii. De o valoare artistică excepțională sunt cele două statuete feminine de dimensiuni mari, peste 25 cm, descoperite în anul 1999 în interiorul unei locuințe, una aflată pe podea, chiar lângă perete, iar a doua căzută, probabil printre crăpăturile podelei, sub aceasta. Acestea

redau sensibilitatea și rafinamentul feminin prin suplețea corpului, poziția orantă, arcuirea brațelor spre spate, forma picioarelor, evidențierea atributelor sexuale și calitatea suprafețelor lustruite. Astfel de piese sunt extrem de rare în arealul transilvănean al culturii Cucuteni-Ariușd și chiar al întregii culturi.¹⁹ Statuetele antropomorfe au fost modelate conform unor canoane stricte, ele înfățișând, în fiecare caz, siluete feminine, în poziție orantă.²⁰

Plastica zoomorfă (Fig. 8), în majoritate păstrată fragmentar este redusă la număr în comparație cu reprezentările antropomorfe și include ca specii redade de obicei mamifere domestice (bovine, ovine etc.) și sălbatice.²¹

Deși sunt prezente în cantitate semnificativă în unele așezări ale culturii Cucuteni-Ariușd, în comparație cu alte aspecte ale culturii materiale (ceramica sau plastica antropomorfă, de pildă), reprezentările zoomorfe s-au bucurat de o atenție mai redusă din partea cercetătorilor. Studiul lor poate contribui însă la cunoașterea mai amănunțită a unor probleme privind modul de viață, cultura materială, obiceiurile legate de creșterea animalelor, credințele și practicile magico-religioase. Plastica zoomorfă oglindește, în același timp, spiritul de observație și remarcabila capacitate de reprezentare, înfățișare a omului preistoric.²²

Valorificarea expozițională a colecției de figurine

Valorificarea, în beneficiul publicului muzeal și al comunității în general, a colecției de figurine aparținând culturii Cucuteni-Ariușd este realizată de echipa MNCR prin intermediul mai multor produse culturale.

¹⁶ Sztáncsuj 2015, 236.

¹⁷ Buzea, Kovács 2015a, 120.

¹⁸ Monah 2005.

¹⁹ Buzea, Kovács 2015.

²⁰ Sztáncsuj 2015, 243.

²¹ Kavruk *et al.* 2022.

²² Sztáncsuj 2015, 243.

Valorificarea expozițională se realizează în expoziția permanentă Așezarea preistorică Păuleni-Ciuc - *Dâmbul Cetății* de la sediul central al MNCR din Sfântu Gheorghe, jud. Covasna (Fig. 9). Expoziția a fost deschisă publicului vizitator în anul 2011, fiind realizată la standarde europene, beneficiind de o prezentare modernă, fiind folosite la scară largă noile tehnologii (proiecții 3D, filme de prezentare în limbile română, maghiară și engleză, ecrane tactile, coduri QR, machete tactile pentru persoanele nevăzătoare etc.).

De-a lungul existenței sale, MNCR a organizat o serie de expoziții tematice temporare folosind bunurile culturale din colecția de figurine; dintre ele amintim: Expoziția *Tabăra experimentală Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății*, expoziții de postere la Primăria din Păuleni-Ciuc, dar și la situl de la Păuleni-Ciuc, jud. Harghita etc.

Analizând categoriile de vizitatori care trec pragul expoziției de arheologie, observăm că cei mai numeroși sunt elevii din ciclul primar și gimnazial, urmează categoria turiștilor individuali și grupurile de pensionari aflați în trecere prin zonă (Fig. 10).

În ultimul an (2022) am avut tot mai mulți vizitatori din zona Păuleni-Ciuc, acest aspect fiind rezultatul parteneriatului dintre muzeu și primăria din zonă. Pentru acești vizitatori am organizat lecții deschise la Căminul Cultural din localitate, precum și o expoziție de postere, iar mai apoi i-am avut oaspeți la sediul central, unde le-am pregătit tururi ghidate în limba maghiară, oamenii fiind încântați să descopere artefactele descoperite aproape de casa lor, precum și poveștile zonei.

Ghidajul este un serviciu educativ menit să faciliteze înțelegerea de către publicul vizitator a mesajului unei expoziții. Specialiștii muzeului asigură ghidaje în limba română, maghiară și engleză, iar la cerere în limbile franceză, rusă și germană.

De asemenea, expoziția (Fig. 11) beneficiază de un film audio-video de prezenta-

re în limbile română, maghiară și engleză, de machete tactile, astfel încât facilităm cunoașterea produsului cultural tuturor categoriilor de public, inclusiv persoanelor cu nevoi speciale. În acest sens au fost amenajate rampe de acces, grupuri sanitare speciale, iar muzeul are un parteneriat permanent cu Școala Specială din Sfântu Gheorghe, dar și cu alte asociații specializate în acest domeniu pentru care concepem programe adaptate nevoilor fiecărei categorii de beneficiari.

Valorificarea prin activități de educație muzeală

Educarea publicului și valorificarea patrimoniului sunt funcții de bază ale unei instituții muzeale.

Printre proiectele de pedagogie muzeală de succes în valorificarea datelor privind cultura Cucuteni-Ariușd, organizate de MNCR, se numără taberele de arheologie experimentală, adresate elevilor și studenților, care au început odată cu anul 2009:

- „Tabăra de Arheologie Experimentală Păuleni Ciuc - *Dâmbul Cetății*, jud. Harghita”, 2009”;
- „Tabăra de Arheologie Experimentală de la Beclean-Băile Figa, jud. Bistrița-Năsăud”, (în cadrul Proiectului „Oamenii sării”), 2010;
- „Tabăra Experimentală *Silex Tools*”, Cremana-Sita Buzăului, jud. Covasna, 2011;
- „Tabăra de Arheologie Experimentală *CronOs - Păuleni-Ciuc-Dâmbul Cetății*, jud. Harghita”, 2012.²³

Un deziderat al muzeului contemporan este ca el să devină un animator socio-cultural activ în viața comunității și a publicului. Aceasta presupune dezvoltarea și derularea în permanență a noi servicii, în special a celor educative. Proiectarea și desfășurarea acestora, precum și promovarea

²³ Buzea et al. 2010, 523-538; Buzea et al. 2012, 104-114; Buzea, Cîrlănescu 2010, 511-522.

produselor pentru atragerea publicului, presupun însă eforturi financiare însemnate, care de cele mai multe ori depășesc resursele muzeelor din rețeaua națională.²⁴

Serviciile educative sunt foarte diverse ca tipologie, printre cele mai larg răspândite și ușor de organizat fiind ghidajul de specialitate. Varietatea serviciilor educative oferite de un muzeu depinde de numeroși factori, cum ar fi politica educativă a muzeului, diversitatea colecțiilor, pregătirea și implicarea personalului, publicul vizat etc. În mod tradițional, serviciile educative includ programe educative adresate unui public-țintă bine definit, în special copiii. De asemenea, serviciile educative presupun organizarea unor activități educativ-culturale, cum ar fi lecțiile deschise, conferințele publice, mesele rotunde, activitățile de *reenactment*, *teatrul de umbre*, *atelierelor creative* etc. Publicul-țintă vizat de un serviciu muzeal educativ poate fi extrem de variat, iar activitățile de educație muzeală trebuie adaptate fiecărei categorii de beneficiari în parte.

Colecția de figurine constituie o bază pentru elaborarea unor programe educative inedite, specifice muzeului. Ne-am propus să-i facem pe vizitatori (copii, educatori, părinți) să se simtă bine în preajma elementelor de patrimoniu, să dorească să le descopere, să afle misterele unor civilizații vechi și să trăiască o experiență de cunoaștere.

Pe lângă tururi ghidate, potențialul cultural-educativ al patrimoniului discutat în acest articol este valorificat și în cadrul mai multor activități de educație muzeală și manifestări dedicate publicului larg, precum:

- ateliere creative de modelaj în lut, în cadrul cărora sunt reconstituite vase, dar și statuete zoomorfe (Fig. 12);
- jocuri (Fig. 13): jocul de mimă, completarea unor planșe având cuvinte încrucișate, „Cutia cu surprize”, planșe de colorat, „Descoperă obiectul din cu-

tie”, puzzle, toate acestea fiind adaptate mai multor categorii de public;

- lecții deschise cu diverse ocazii: programul „Școala Altfel”, „Zilele Școlii”, Cercurile pedagogice; Nedeia Mocănească, „Zilele Comunei Păuleni-Ciuc”, „Ziua Cetății” etc. (Fig. 14);
- tabere experimentale organizate în situl arheologic de la Păuleni-Ciuc - *Dâmbul Cetății*, finanțate prin proiecte AFCN; acestea s-au derulat în anii 2009 și 2012 (Fig. 15);
- „Ziua Porților Deschise” la situl arheologic Păuleni-Ciuc - *Dâmbul Cetății*, cu prezentarea expozițiilor temporare, organizarea atelierelor creative, a lecțiilor deschise etc. (Fig. 16).

Valorificarea colecției de figurine prin digitizare; alte produse educaționale

MNCR oferă în prezent o gamă diversificată de produse educaționale care valorifică, după cerințele actuale, patrimoniul arheologic pe care îl deține. Printre acestea se numără:

- filme documentare încărcate pe canalul de youtube al MNCR;
- tabăra de arheologie experimentală Cronos-Păuleni-Ciuc, jud. Harghita (<https://www.youtube.com/watch?v=30sP9HHkx8&t=13s>)²⁵;
- Călătorii în trecut. Arheologii și arheologia (<https://muzeu.mnrc.ro/index.php/artefacte/colectii/arheologie/item/117-calatorii-in-trecut-arheologii-si-arheologia-la-pauleni>);
- produse virtuale: Prezentarea templelor cucuteniene dedicate unor zeități feminine de la Păuleni-Ciuc, jud. Harghita (<https://muzeu.mnrc.ro/index.php/artefacte/colectii/arheologie/item/88-statuete-cucuteniene-de-mari-dimensiuni>);
- rubrica *Obiecte cu poveste* de pe pagina Muzeului Virtual a website-ului

²⁴ Neamu-Bem et al. 2019.

²⁵ Toate linkurile citate în articol au fost accesate la 14 noiembrie 2022.

MNCR (<https://muzeu.mnrc.ro/>);

- Caietul de lucru „Micul/Tânărul Arheolog” (Fig. 17) realizat în cadrul proiectului *Tabăra de arheologie experimentală Păuleni-Ciuc*, 2009, preluat și adaptat în cadrul altor proiecte, precum *Împreună prin labirintul preistoric* (2012), finanțat de AFCN, în cadrul căruia Zeița-Mamă, reprezentată printr-o statueta antropomorfă, este naratoarea;
- colecția 3D a bunurilor din patrimoniul MNCR, printre care se află și figurine zoomorfe și antropomorfe Cucuteni-Ariuşd (<https://sketchfab.com/MNCR>); (Fig.18)
- materiale publicate în presa locală și națională, dar și pe canalele de socializare ale unor influenceri și ziariști sosiți în vizită în zonă, la invitația asociațiilor de promovare *Visit Covasna* și *Visit Harghita*;
- articole în reviste de specialitate, dedicate atât specialiștilor, cât și pasionaților de preistorie (publicate mai ales în revista anuală a MNCR, *Angvstia*²⁶);
- materiale de promovare de tip *souvenir* prezentate la *Museum Shop*-ul de la sediul central al MNCR (magneți și căni).

Propuneri de dezvoltare și îmbunătățire a managementului colecției

Echipa MNCR urmărește completarea permanentă a tipurilor de produse muzeale și educaționale pentru toate categoriile de beneficiari; în această perioadă (finalul anului 2022) sunt în lucru mai multe materiale filmate pentru mai multe produse video, între care un film documentar despre situl arheologic de la Păuleni-Ciuc - *Dâmbul Cetății*; de asemenea, se lucrează la diversificare ofertelor de suveniruri prin lansarea mai multor modele pentru *Museum Shop*.

Statuetele antropomorfe, zoomorfe și ornitomorfe (Fig. 19) pot sta la baza dezvoltării unor materiale și produse atât pentru

mediul virtual, cât și pentru activitățile din cadrul expoziției de bază; de exemplu, avem în vedere replici 3D, expoziții virtuale, utilizarea tehnologiei VR în circuitul expozițional ș.a. De asemenea se poate realiza un catalog online cu figurinele Cucuteni-Ariuşd din colecție, o expoziție virtuală, video animat cu prezentarea unor secvențe din viața populațiilor preistorice, jocuri virtuale animate care pot avea ca personaje figurinele din colecție, galerie foto online etc.

În ceea ce privește dezvoltarea colecției de figurine se impune necesitatea adoptării unei strategii pe termen scurt și mediu care să urmărească două direcții principale de dezvoltare: îmbogățirea patrimoniului muzeal cu noi bunuri culturale din această categorie și valorificarea colecției prin crearea de produse culturale noi (Fig. 20).

În aceste condiții, o prioritate pentru muzeu rămâne organizarea anuală a unor campanii arheologice sistematice de cercetare (Fig. 21), respectiv atragerea unor fonduri pentru creșterea cantitativă și calitativă a colecției. Aici avem în vedere și identificarea unor noi surse de finanțare pentru activitățile de conservare și mai ales pentru cele de restaurare, expertizare și scanare 3D, amenajarea unor noi spații de depozitare ș.a., ca și alocarea de fonduri suplimentare din bugetul instituției pentru expertizarea unui lot mai mare de figurine, în vederea clasării.

În acest moment nu există o lucrare științifică dedicată exclusiv acestei colecții deosebit de valoroase, iar realizarea unui astfel de material ar putea constitui un punct de interes major pentru specialiști, dar și pentru publicul larg pasionat de istorie și arheologie.

În viitorul apropiat continuăm activitățile de creare a unor noi produse de promovare, de tipul suvenirurilor (magneți, căni, brelocuri, semne de carte, jocuri), dar și elaborarea de publicații diverse, dedicate publicului larg, pornind de la colecția de figurine Cucuteni-Ariuşd.

²⁶ <https://angvstia.mnrc.ro/>.

Alte priorități se leagă de: identificarea unor noi spații de expunere sau extinderea celor existente, pentru că spațiul actual este destul de mic și permite expunerea unui lot mic de bunuri culturale; extinderea spațiilor pentru activitățile de educație muzeală, adaptate cerințelor destul de mari venite din partea unităților de învățământ partenere (Fig. 22); extinderea folosirii noilor tehnologii în modalitățile de valorificare a patrimoniului; nu în ultimul rând, identificarea a noi categorii ale publicului-țintă.

Concluzii

Cercetarea, conservarea, restaurarea și valorificarea bunurilor culturale excepționale care sunt exemplarele de plastică antropomorfă și zoomorfă Cucuteni-Arșud din colecția MNCR sunt obiective care stau la baza activității specialiștilor colectivului instituției noastre, dar și a partenerilor atrași de-a lungul anilor. Întrucât, în ultimii ani, în România, oferta muzeală constând

în special în activități extracurriculare ale școlilor, a crescut²⁷, la alegerea metodelor didactice pentru receptarea, învățarea și aprecierea adevăratei valori a informațiilor privind istoria și arheologia, de către public, s-a ținut cont de tendințele actuale conturate în domeniul procesului de învățare. Acestea trebuie să fie permanent adaptate specificului grupului-țintă și noilor metodologii didactice active și interactive.²⁸

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe, jud. Covasna promovează și valorifică artefactele aparținând celebrei culturi Cucuteni-Arșud, apelând în mod constant la metode didactice activ-participative, alături de cele clasice.²⁹

Materialul arheologic Cucuteni-Arșud recuperat din situl de la Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății este de mare valoare documentară, iar figurinele antropomorfe și zoomorfe au potențialul de a ne transmite multe povești neștiute, ajunse la noi din vremuri îndepărtate.

Bibliografie / Bibliography

Baron O., Robu L.N. 2012. Nota editorilor. In: O. Baron, L.N. Robu (coord.), *Lucrările Sesiunii de comunicări „Marketingul și educația în muzeu”*, ediția a III-a, 4-5 octombrie 2012, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA. Sibiu: Editura ASTRA Museum: 7.

Beldiman C., Sztancs D.-M., Buzea L. 2012. *Animale, tehnologie și artefacte preistorice din materii dure animale descoperite la Păuleni-Ciuc, jud. Harghita. Catalog / Prehistoric osseous materials artefacts discovered at Păuleni-Ciuc, Harghita County. Catalogue / Állatok, technológiá és állati eredetű nyersanyagból készült tárgyak Csikpálfavi (Hargita Megye) lelőhelyről. Katalógus.* Sfântu Gheorghe: Editura Angvstia.

Buzea D. 2009. *Așezarea eneolitică de la Păuleni. Rolul și locul ei în cadrul eneoliticului din zona Carpaților Răsăriteni*, Teză de doctorat. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu (ms).

Buzea D. 2015. Rolul pedagogiei muzeale în valorificarea culturii Cucuteni-Arșud. In: *Minerva III, Acta Europaea* 11, Centrul de Studii Transilvane. Cluj-Napoca: Editura Academiei Române: 25-30.

Buzea D., Beldiman C., Sztancs D.-M., Kovács A., Cîrlănescu A., Briewig B., Munteanu R., Garvăn D., Pandrea S. 2012. „CRONOS” - Experimental Archaeological Camp from Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, Harghita County, 9th - 16th of July 2012. In: O. Baron, L.N. Robu (coord.), *Lucrările Sesiunii de comunicări „Marketingul și educația în muzeu”*, ediția a III-a, 4-5 octombrie 2012, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA. Sibiu: Editura ASTRA Museum: 104-114.

Buzea D., Cîrlănescu A. 2010. Oamenii Sării - Tabăra de Arheologie Experimentală de la

²⁷ Baron, Robu 2012, 7.

²⁸ Fabbri et al. 2007, 101-102; Tudorie, Hrib 2009.

²⁹ Buzea 2015.

Beclean - Băile Figa, jud. Bistrița-Năsăud. *Angvstia* 14: 511-522.

Buzea D., Cîrlănescu A., Deák A., Briewig B. 2010. Tabăra de Arheologie Experimentală Păuleni Ciuc-Ciomortan - „Dâmbul Cetății”, jud. Harghita, 9-30 august 2009. *Angvstia* 14: 523-538.

Buzea D., Kovács A. 2015. Noi date cu privire la statuetele antropomorfe de dimensiuni mari descoperite la Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, Cultura Cucuteni-Ariușd. *Angvstia* 19: 35-54.

Buzea D., Kovács A. 2015a. Large-size Anthropomorphic Statuettes Discovered at Păuleni-Ciuc - „Dâmbul Cetății” (Harghita County), Cucuteni-Ariușd Culture. *Acta Terrae Septemcassensis* 14: 117-133.

Buzea D., Lazarovici Gh. 2005. Descoperirile Cucuteni Ariușd de la Păuleni-Ciuc - Ciomortan-„Dâmbul Cetății”. Campaniile 2003-2005. Raport preliminar. *Angvstia* 9: 25-88.

Cavruc V. 2000. Noi cercetări în așezarea Păuleni (1999-2000). Raport preliminar. Prezentare generală. *Angvstia* 5: 93-102.

Cavruc V., Buzea D. 2002. Noi cercetări privind epoca bronzului în așezarea Păuleni (Ciomortan). Campaniile din anii 2001-2002. Raport preliminar. *Angvstia* 7: 41-88.

Cavruc V., Dumitroaia G. 2000. Descoperirile aparținând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni (Campaniile 1999-2000). *Angvstia* 5: 131-154.

Cavruc V., Rotea M. 2000. Locuirea Wietenberg de la Păuleni (campaniile 1999-2000). *Angvstia* 5: 155-172.

Fabbri B., Gualtieri S., Amato Fr. 2007. *Pe urmele primilor olari / On the Traces of Early Pottery*, Editor B. Fabbri, Faenza (Ravenna), Italy.

Ferenczi A. 1938. Cetăți antice în județul Ciuc. *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania* IV, 1932-1938: 235-352.

Florescu M., Căpitanu V. 1996. Plastica antropomorfă din așezarea Cucuteni A de la Țigănești, județul Bacău. In: Gh. Dumitroaia, D. Monah (eds.), *Cucuteni aujourd'hui*, BMA II. Piatra Neamț: Editura „Constantin Matasă”: 343-358.

Fuller J.E., Grandjean B.D. 2001. Economy and Religion in the Neolithic Revolution: Material Surplus and the Proto-Religious Ethic. *Cross Cultural Research* 35, 4: 370-399.

Kavruk V., Buzea D., Puskás J., Ștefan D. 2022. The Păuleni-Ciuc –Dâmbul Cetății fortified site at the crossroads of trans-mountain connection routes: the dynamics of cultural diversity, interplay, ritual and power in the Southeast Carpathian Region from ca. 4500 BC to 350 AD. In: V. Sirbu, D. Ștefan, M.-M. Ștefan (eds.), *Hidden Landscapes. The Lost Roads, Borders and Battlefields of the South-Eastern Carpathians*. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun.

Lazarovici Gh., Cavruc V., Luca S., Buzea D., Suciu C. 2002. Descoperiri eneolitice de la Păuleni. Campania 2001-2002. *Angvstia* 7: 19-41.

Lazarovici Gh., Luca S.A., Suciu C., Buzea D. 2000. Descoperirile Cucuteni-Ariușd de la Păuleni (Ciomortan). *Angvstia* 5: 103-130.

Mantu C.M. 1998. *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*, BMA V. Piatra Neamț: Editura „Constantin Matasă”.

Monah D. 1997. *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, BMA III. Piatra Neamț.

Monah D. 2005. Religie și artă în cultura Cucuteni. In: Gh. Dumitroaia, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola (ed.), *Primul muzeu Cucuteni din România - The First Cucuteni Museum of Romania*, BMA XV. Piatra Neamț: Editura „Constantin Matasă”: 162-173.

Neamu-Bem R., Mișu P., Zbucnea A., Iacob A., Căpiță L. 2019. *Managementul colecției*, Suport de curs. București: INFC.

Székel Z. 1970. Cultura Ciomortan. *Aluta* II: 71-76.

Sztáncsuj S. 2015. *Grupul Cultural Ariușd pe teritoriul Transilvaniei*. Cluj-Napoca: Editura Mega.

Ștefan D., Ștefan M.-M., Constantin C. 2010. Studiul geomagnetic al fortificațiilor din epoca bronzului de la Păuleni-Ciuc - Ciomortan-„Dâmbul Cetății”, jud. Harghita. *Angvstia* 14: 427-436.

Tudorie A.M., Hrib D.R. 2009. *O călătorie în timp la muzeul de istorie: îndrumar de pedagogie muzeală pentru clasele I-IV*. Alba Iulia: Editura Altip.
<https://asociatiadadece.ro/>.
<https://biblioteca-digitala.ro>.
<https://cimec.ro/>.
<https://muzeu.mncr.ro/>.
<https://www.culturadata.ro/>.

Fig. 1 Vedere aeriană dinspre vest a sitului de la Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, jud. Harghita (foto Dan Ștefan, 2016).

Fig. 1 Aerial view from the west of the site at Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, Harghita County (photo Dan Ștefan, 2016).

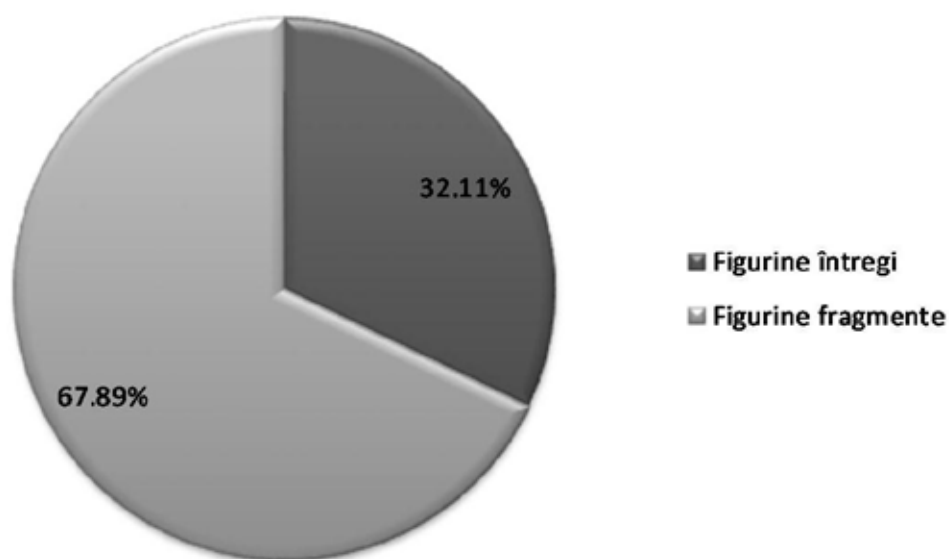
Fig. 2 Vedere aeriană la verticală a sitului de la Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, jud. Harghita (foto Dan Ștefan, 2016).

Fig. 2 Vertical aerial view of the site at Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, Harghita County (photo Dan Ștefan, 2016).

Fig. 3 Figurine antropomorfe de diferite tipuri și confecționate din diferite materiale (lut, corn și os) descoperite la Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (foto Arhiva MNCR).

Fig. 3 Anthropomorphic figurines of different types and made of different materials (clay, red deer antler and bone) discovered at Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (photo MNCR/NMEC Archive).

Fig. 4 Ponderea figurinelor întregi din colecția Cucuteni-Ariuşd a MNCR (Sursa: Docpat, Arhiva MNCR).

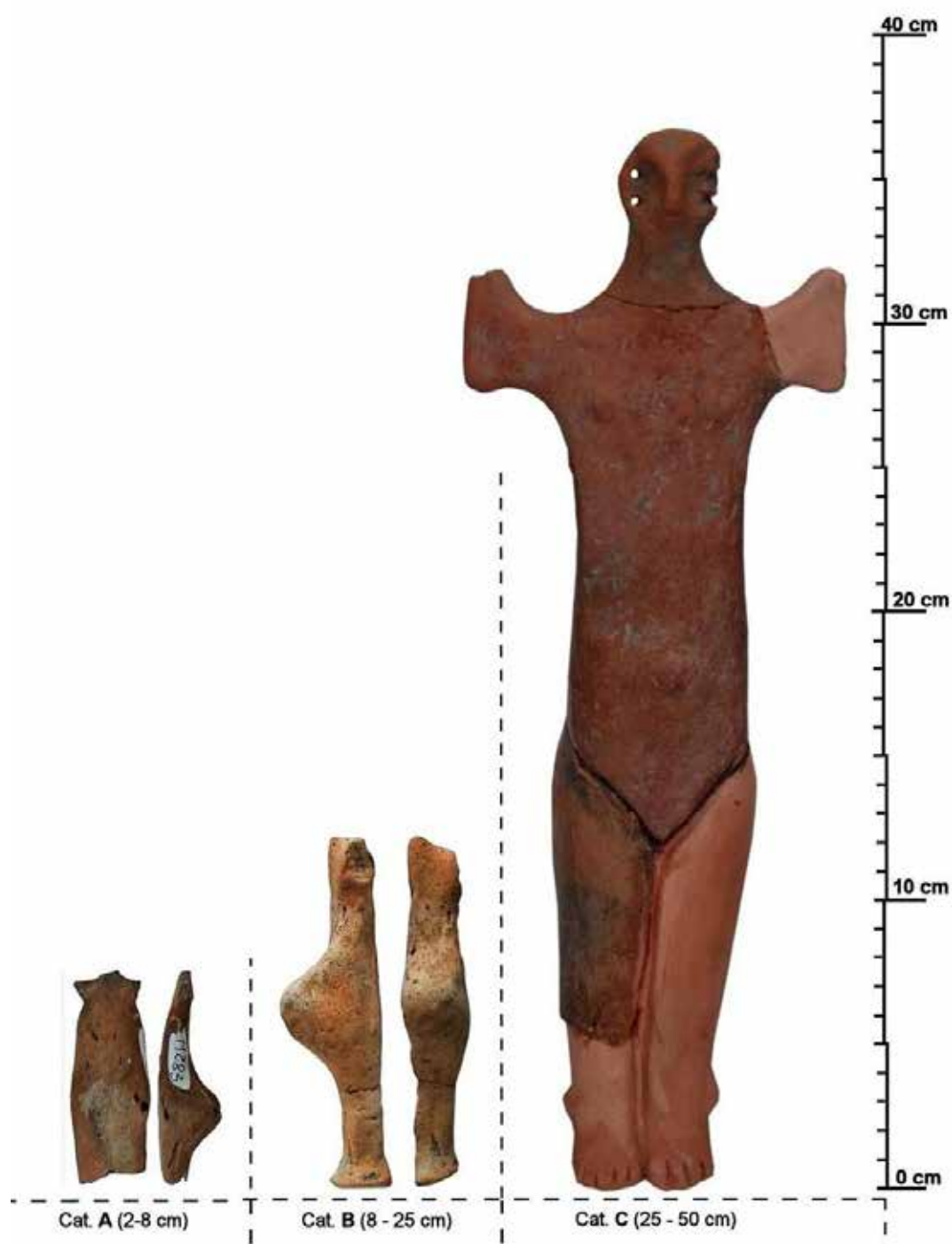
Fig. 4 Quantitative status of figurines from the Cucuteni-Ariuşd collection of the MNCR/NMEC (Source: Docpat, MNCR/NMEC Archive).

Fig. 5 Fragment de figurină antropomorfă descoperită la Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (foto Puskás József, 2022).

Fig. 5 Fragment of an anthropomorphic figurine discovered at Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (photo Puskás József, 2022).

Fig. 6 Categoriile de statuete antropomorfe (A, B și C)
(*apud* Buzea, Kovács 2015).

Fig. 6 Categories of anthropomorphic statuettes (A, B and C)
(*after* Buzea, Kovács 2015).

Fig. 7 Statuete antropomorfe de dimensiuni mari descoperite la Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (apud Kavruk et al. 2022, Pl. 12/14-15).

Fig. 7 Large anthropomorphic statuettes discovered at Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (after Kavruk et al. 2022, Pl. 12/14-15).

Fig. 8 Figurine zoomorfe Cucuteni-Ariușd din colecția MNCR (foto Petru Palamar, arhiva MNCR).

Fig. 8 Cucuteni-Ariușd zoomorphic figurines from the MNCR/NMEC collection (photo Petru Palamar, MNCR/NMEC archive).

Fig. 9 Reconstituirea unei locuințe cucuteniene descoperite la Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (expoziția de bază a MNCR) (foto Arhiva MNCR).
Fig. 9 Reconstruction of a Cucuteni dwelling discovered at Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (MNCR/NMEC permanent exhibition) (photo MNCR/NMEC archive).

Fig. 10 Vizitatori în cadrul expoziției Cucuteni-Ariuşd a MNCR (foto Arhiva MNCR).
Fig. 10 Visitors in the Cucuteni-Ariuşd exhibition of the MNCR/NMEC (photo MNCR/NMEC Archive).

Fig. 11 Ghidaj în cadrul expoziției de arheologie Păuleni-Ciuc - *Dâmbul Cetății* (Sala de prezentare a culturii Cucuteni-Ariuşd) (foto Arhiva MNCR).

Fig. 11 Guided tour in the archaeology exhibition Păuleni-Ciuc - *Dâmbul Cetății* (Hall of presentation of the Cucuteni-Ariuşd culture) (photo MNCR/NMEC Archive).

Fig. 12 Participanți la atelierul de modelaj în lut organizat în curtea MNCR (foto Arhiva MNCR).

Fig. 12 Participants in the clay modelling workshop organised in the MNCR/NMEC courtyard (photo MNCR/NMEC Archive).

Fig. 13 Jocul „Cutia cu surprize” realizat și utilizat în activitățile MNCR (foto Arhiva MNCR).

Fig. 13 The “Surprise Box” game made and used in MNCR/NMEC activities
(photo MNCR/NMEC Archive).

Fig. 14 Lecție deschisă pentru membrii comunității din Păuleni-Ciuc, jud. Harghita
(septembrie 2021) (foto Arhiva MNCR).

Fig. 14 Open lesson for the community members of Păuleni-Ciuc commune,
Harghita County (September 2021) (photo Archive MNCR/NMEC).

Fig. 15 Activități derulate în cadrul Taberei de arheologie experimentală de la Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (Afișul taberei, 2009) (foto Arhiva MNCR).

Fig. 15 Activities carried out during the Experimental Archaeology Camp in Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (Camp poster, 2009) (photo MNCR/NMEC Archive).

Fig. 16 Ziua Porților Deschise organizată la situl arheologic de la Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (august 2021) (foto Arhiva MNCR).

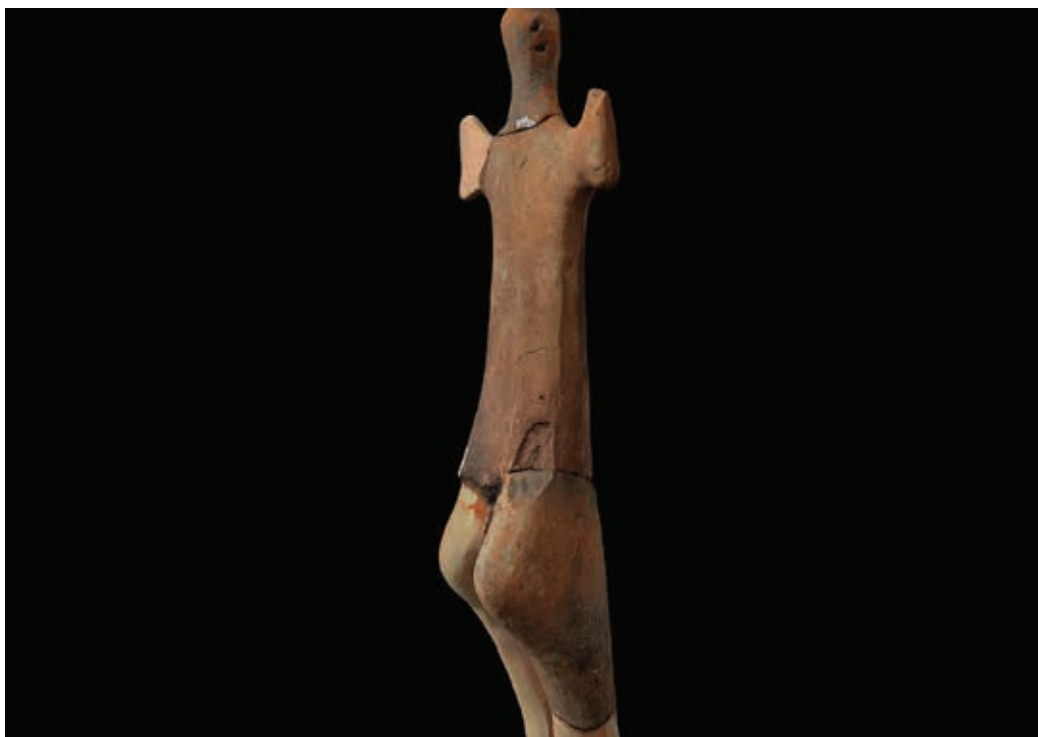
Fig. 16 Open Day organised at the archaeological site of Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (August 2021) (photo MNCR/NMEC Archive).

Fig. 17 Caietul de lucru „Micul/Tânărul Arheolog”, realizat în cadrul proiectului MNCR „Tabăra de arheologie experimentală Păuleni-Ciuc”, 2009 (foto Arhiva MNCR).

Fig. 17 Workbook “The Little/Young Archaeologist”, made within the MNCR/NMEC project “Experimental Archaeology Camp Păuleni-Ciuc”, 2009 (photo MNCR/NMEC Archive).

Fig. 18 Figurină antropomorfă scanată 3D (scanare Călin Şuteu) (<https://sketchfab.com/3d-models/idol-antropomorf-11288-10cf89d72ebd4ce8bebe28d4c02c2ec3>).

Fig. 18 3D scanned anthropomorphic figurine (scanning by Călin Şuteu) (<https://sketchfab.com/3d-models/idol-antropomorf-11288-10cf89d72ebd4ce8bebe28d4c02c2ec3>).

Fig. 19 Figurină de lut Cucuteni-Ariuşd reprezentând o pasăre (colecția MNCR) (foto Petru Palamar, Arhiva MNCR).

Fig. 19 Cucuteni-Ariuşd clay figurine representing a bird (MNCR/NMEC collection) (photo Petru Palamar, MNCR/NMEC Archive).

Fig. 20 Joc în cadrul expoziției de bază Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății a MNCR (foto Arhiva MNCR).

Fig. 20 Game in the permanent exhibition Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății of the MNCR/NMEC (photo MNCR/NMEC Archive).

Fig. 21 Săpături arheologice pe șantierul de la Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (Campania 2021) (foto Dan Buzea).

Fig. 21 Archaeological excavations on the site of Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății (Campaign 2021) (photo Dan Buzea).

Fig. 22 Expoziția foto-documentară „Situl arheologic Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, jud. Harghita”, itinerată la Căminul Cultural din Păuleni-Ciuc, jud. Harghita (septembrie 2021).
Fig. 22 Photo-documentary exhibition “Archaeological site Păuleni-Ciuc - Dâmbul Cetății, Harghita County”, itinerant at the Cultural Centre of Păuleni-Ciuc, Harghita County (September 2021).

Cronica activităților

Chronicle of activities

Cronica activității Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni pentru anul 2021

The National Museum of Eastern Carpathians – Activity Report on 2021

Cosmina-Marcela OLTEAN¹
Cristina-Ioana BAUBEC-FELEA²

Cuvinte-cheie: arheologie, educație muzeală, etnografie, istorie, memorialistică, muzeu, muzeu virtual, patrimoniu

Keywords: archaeology, ethnography, history, memoirs, museum, museum education, virtual museum, patrimony

ABSTRACT

During 2021, the National Museum of the Eastern Carpathians has been successfully pursuing the proposed objectives and the programmes assumed in the Minimum (Annual) Plan, supplemented by additional activities. The year 2021 meant the start of important and very extensive activities, such as the general inventory of cultural goods, the re-evaluation of some goods and the start of classification processes, activities that were carried out in parallel with field research (archaeological, ethnographic and historical), numerous activities for the public – creative workshops, touring exhibitions, virtual exhibitions and individual work, during which museum specialists dedicated time to write articles, studies, scientific papers and to prepare public communications or materials for open lectures.

Activitatea Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni (MNCR) în anul 2021 a urmărit realizarea integrală a numeroaselor proiecte și activități propuse.¹

În ceea ce privește *identificarea patrimoniului*, instituția a reușit să descopere și să documenteze o serie de bunuri culturale relevante pentru profilul muzeului: situri și peisaje arheologice, numeroase artefacte, mărturii relevante privind istoria și civilizația preistorică, antică și românească din arealul Carpaților Răsăriteni.²

În ceea ce privește *cercetarea și documentarea patrimoniului*, în anul 2021 MNCR a efectuat numeroase cercetări arheologice, etnografice și istorico-documentare de teren. Dintre acestea, cele mai de seamă rezultate au furnizat cercetările privind *Arheologia montană în Carpații de Curbură*, *Exploatarea preistorică a sării* (Băile Figa, jud. Bistrița- Năsăud), *Eneoliticul și epoca bronzului* (Zoltan și Bixad, jud. Covasna; Păuleni-Dâmbul Cetății, Ocland jud. Harghita), *Civilizația dacică* (Covasna-Valea Zânelor, Cetatea Sânzieni-Cere, Covasna-Dealul Sărat, jud. Covasna), *Limesul Daciei Romane* (castrele romane de la Olteni și Boroșneu Mare). Cu rezultate notabile s-au soldat cercetările istorico-do-

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, jud. Covasna; ocosmina57@gmail.com

² Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, jud. Covasna; feleacristina@gmail.com

cumentare privind *Istoria învățământului românesc din Secuime*.

Cercetările efectuate de MNCR în anul 2021, pe de o parte, au adus contribuții la cunoașterea temelor sus-menționate, iar pe de alta, au îmbogățit patrimoniul muzeului cu 1 622 de bunuri, dintre care cca 100 sunt susceptibile pentru a fi clasate drept obiecte de patrimoniu de categoria *Tezaur*. Rezultatele cercetărilor au fost documentate complet, iar întreaga documentație aferentă a fost depusă în arhiva științifică a muzeului, în format letric și digital.

Totodată, în anul 2021, a fost continuată *cercetarea patrimoniului aflat în administrarea instituției*. În acest sens, menționăm *expertizarea științifică a lotului bogat de artefacte preistorice de lemn* descoperite în situri de exploatarea sării în estul Transilvaniei, pe teritoriul județelor Harghita, Mureș și Bistrița-Năsăud, precum și *expertizarea științifică a materialului osteologic* descoperit în situl arheologic de la Sântimbru (jud. Harghita).

În cursul anului 2021, MNCR a fost implicat în mod nemijlocit în elaborarea documentației științifice pentru dosarul *Limesul Roman din Dacia*, în vederea nominalizării acestuia în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO.

Cercetările efectuate în anul 2021 au sporit în mod considerabil patrimoniul instituției. În prezent, rezultatele acestor cercetări sunt în curs de procesare și în curând vor fi publicate, iar bunurile și datele expuse în cadrul unor expoziții, prezentate publicului prin intermediul unor lecții deschise în mediul online, iar în viitor vor fi integrate în expoziții tematice și de bază.

În anul 2021 a fost continuată activitatea de *conservare și restaurare* a patrimoniului cultural aflat în administrarea MNCR. Totodată, au fost intensificate în mod considerabil activitățile privind *evidența științifică, expertizarea și evaluarea* patrimoniului. Pe lângă modalitățile clasice de

documentare, instituția a recurs la *documentarea digitală* (imagistică 3D, aerofotograme, înregistrări video și audio) a bunurilor aparținând patrimoniului mobil aflate în administrarea proprie și a celui imobil și imaterial aflate în teren.

Totodată, MNCR a desfășurat o activitate susținută și în ceea ce privește *valorizarea patrimoniului cultural*. În acest sens, au fost elaborate, organizate și itinerate expoziții tematice temporare, au fost realizate materiale de promovare a cetăților dacice din estul și sud-estul Transilvaniei ș.a. și au fost organizate numeroase manifestări culturale și științifice. Muzeografi și cercetătorii muzeului au participat la numeroase manifestări culturale-științifice naționale și internaționale. Având în vedere restricțiile impuse de situația epidemiologică, MNCR și-a intensificat și diversificat activitățile adresate utilizatorilor mediului online.

Instituția a continuat să publice rezultatele recentelor cercetări în reviste proprii (*Angvstia, Caietele de la Araci*), precum și în revistele altor instituții din țară și străinătate. În plus, instituția a organizat manifestări științifice proprii (*Priorități de cercetare în sud-estul Transilvaniei, Sesiunea Științifică anuală a MNCR și Colocviul literar Acasă la Romulus Cioflec*), iar angajații MNCR au participat la manifestări științifice naționale și internaționale, unde au prezentat cele mai relevante aspecte privind arheologia, istoria și etnografia din estul și sud-estul Transilvaniei.

În 2021, MNCR a fost preocupat de valorizarea patrimoniului prin cele mai diverse *activități adresate publicului larg*. În acest sens, instituția a continuat activitatea expozițională, atât cât a fost posibil în condițiile pandemiei. Totodată, colectivul instituției a căutat și de multe ori a reușit să compenseze scăderea drastică a aflului fizic de beneficiari prin organizarea activităților în *aer liber* și în *spațiul virtual*.

Având în vedere restricțiile impuse de pandemie, în anul 2021 strategia de promovare a MNCR s-a bazat în mod prioritar pe dezvoltarea mai multor platforme virtuale, adresate unor noi categorii de beneficiari, dar totodată instituția a rămas conectată la categoriile publicului fidele activităților muzeului.

MNCR a implementat 29 de proiecte de cercetare, 53 de activități de educație muzeală și 68 de proiecte culturale, având un număr total al beneficiarilor (beneficiari direcți + vizitatori + beneficiari virtuali) de 130 167. Numărul beneficiarilor a crescut mai ales datorită intensificării activității muzeului în mediul online.

Pe de altă parte, numărul vizitatorilor și al participanților direcți la activitățile MNCR s-a înjumătățit pe parcursul anului 2021, din cauza restricțiilor cauzate de situația epidemiologică. Din aceeași cauză, MNCR nu a putut organiza multe dintre activitățile cultural-educative preconizate în afara spațiilor muzeului: școli, grădinițe, cămine culturale.

ANALIZA ACTIVITĂȚII MNCR PE DOMENII

Gestiunea și evidența patrimoniului

La sfârșitul anului 2021, patrimoniul administrat de instituție număra 25 793 de piese muzeale din domeniile Arheologie, Etnografie, Numismatică, Istorie, Memorialistică. Proiectul a inclus următoarele activități:

- realizarea inventarelor periodice pentru bunurile intrate în administrarea muzeului;
- informatizarea registrelor de inventar;
- evaluarea bunurilor propuse pentru inventariere;
- expertizarea bunurilor în vederea clasării;
- întocmirea inventarelor provizorii pentru bunurile descoperite în cadrul șantierelor arheologice;

- includerea în evidențe a bunurilor provenite din cercetări recente, achiziții, donații;
- alcătuirea inventarelor de sală pentru expozițiile de bază și depozite;
- întocmirea fișelor analitice de evidență;
- întocmirea fișelor de restaurare;
- întocmirea fișelor de conservare;
- întocmirea fișelor de conservare pentru bunurile care au fost sau sunt incluse în expoziții naționale și internaționale;
- selectarea și întocmirea documentației de clasare pentru bunurile muzeale din categoriile Tezaur și Fond ale Patrimoniului Cultural Național;
- înregistrarea patrimoniului în baza de date națională – DOCPAT;
- digitalizarea colecțiilor de bunuri aparținând patrimoniului mobil (scanare 3D cu lumină structurată).

Înregistrări în registrul informatizat

În această perioadă s-a depus un efort intens pentru înregistrarea bunurilor muzeale inventariate în RUI și în registrul informatizat DOCPAT. Până la nivelul anului 2014 era introdus în DOCPAT un număr de 6 936 de bunuri, iar în perioada 2015-2021 au fost introduse 9 889 de bunuri muzeale. Patrimoniul muzeului este în continuă dezvoltare, iar activitatea de introducere a patrimoniului în DOCPAT a ajuns în prezent la 65%.

Fișe analitice de evidență

Până la nivelul anului 2014 erau întocmite 8 378 de fișe analitice de evidență (FAE), iar pentru perioada 2015-2021 raportăm un număr de 10 138 FAE, rezultând un total de 18 516 FAE. MNCR a desfășurat în perioada 2015-2021 numeroase cercetări arheologice preventive și sistematice, care au necesitat prezența muzeografilor arheologi în teren, de unde a rezultat un număr mare de bunuri culturale mobile care sunt în curs de cercetare și documentare, în vederea întocmirii FAE.

Fișe de conservare

Această activitate se corelează cu realizarea FAE de către muzeografii de specialitate. În prezent, în cadrul Secției CCVP, sunt numai doi conservatori angajați care au atribuții de întocmire a fișelor de conservare a bunurilor MNCR.

Clasarea bunurilor culturale

În perioada 1996-2020 au fost întocmite și depuse 580 dosare de clasare a bunurilor muzeale la nivel de instituție. În anul 2021 numărul dosarelor depuse de MNCR la Comisia Națională a Muzeelor și Colecțiilor în vederea clasării bunurilor a fost de 85. Până în prezent, MNCR a depus 665 de dosare la Ministerul Culturii, dintre care 253 bunuri sunt clasate cu Ordin de Clasare/Certificat de clasare și 412 se află la Comisia Națională a Muzeelor și Colecțiilor a Ministerul Culturii în vederea obținerii aprobării de clasare.

Inventarierea patrimoniului cultural administrat de MNCR

În anul 2021 (perioada iulie-decembrie) Comisia de Inventariere a patrimoniului MNCR s-a întâlnit în 23 de ședințe de lucru în a doua parte a anului. Toate bunurile de patrimoniu au fost verificate faptic. S-a urmărit, cu ocazia Ședinței Comisiei de Inventariere, ca bunurile culturale care sunt depozitate în spațiile MNCR (Depozit aflat în Biroul de Conservare, Restaurare și Evidență; Depozite Subsol MNCR; Depozite Parter; Depozite Etaj; Expoziție permanentă MNCR; Depozitul de pe strada Mikó Imreh nr. 2, Sfântu Gheorghe; *Prima Școală Românească din Sfântu Gheorghe*; Casa Memorială „Romulus Cioflec”, Araci; Depozite și spații expoziționale ale Muzeului Oltului și Mureșului Superior, Miercurea-Ciuc – MOMS), să fie inventariate faptic.

Din această activitate au rezultat 25 793 de bunuri inventariate, actualizarea cataloagelor topografice, reorganizarea spațiilor de depozitare, selectarea și de-

pozitarea separată a bunurilor culturale speciale și a bunurilor de masă, depozitarea separată a bunurilor culturale clasate și selectarea bunurilor în vederea evaluării.

Cercetarea și valorificarea științifică a patrimoniului

S-a realizat prin: cercetări de teren; studierea documentelor de arhivă referitoare la personalități și istoria locală; elaborarea de articole, studii, volume; participări la manifestări științifice organizate de către instituție sau de către muzee, institute și universități din țară, cu participare națională și internațională.

Cercetări de teren

Conform activităților cuprinse în planul anual de cercetare, cât și solicitărilor venite din partea unor investitori, în 2021 MNCR a realizat numeroase investigații arheologice, în urma cărora a rezultat un patrimoniu excepțional și date valoroase, care vor contribui la o mai bună cunoaștere a istoriei zonei în care își desfășoară activitatea instituția.

Cercetările efectuate de MNCR în anul 2021 au îmbogățit patrimoniul muzeului cu 1 622 de bunuri de patrimoniu, dintre care cca 100 sunt susceptibile pentru a fi clasate ca obiecte de patrimoniu în categoria Tezaur. Rezultatele cercetărilor au fost bine documentate, toată documentația aferentă acestor cercetări fiind depusă în arhiva științifică a muzeului, în format letric și digital. Totodată, în anul raportat a fost continuată *cercetarea patrimoniului aflat în administrarea instituției*. În acest sens, menționăm *expertizarea științifică a lotului bogat de artefacte preistorice de lemn* descoperite în situri de exploatarea sării în Estul Transilvaniei, pe teritoriul jud. Harghita, Mureș și Bistrița-Năsăud, precum și expertizarea științifică a materialului osteologic descoperit în situl arheologic de la Sântimbru (jud. Harghita).

Cercetările efectuate în anul 2021 au sporit în mod considerabil patrimoniul instituției, rezultatele acestor cercetări și bunurile aferente fiind în curs de procesare, urmând a fi publicate, expuse în cadrul unor expoziții, prezentate publicului prin intermediul unor lecții deschise în mediul online, iar în viitor vor fi integrate în expoziții tematice și de bază.

În anul 2021 s-a continuat activitatea de *conservare și restaurare* a patrimoniului cultural aflat în administrarea MNCR. Totodată au fost intensificate în mod considerabil activitățile privind *evidența științifică, expertizarea și evaluarea* patrimoniului. Pe lângă modalitățile clasice de documentare, instituția a recurs la *documentarea digitală* (imagistică 3D, aerofotograme, înregistrări video și audio) a bunurilor aparținând patrimoniului mobil aflat în administrare proprie și a celui imobil și imaterial aflat în teren.

În ceea ce privește *valorizarea patrimoniului*, instituția a continuat să publice rezultatele recentelor cercetări în reviste proprii (*Angvstia, Caietele de la Araci*), precum și în cele ale unor instituții din țară și străinătate.

În plus, instituția a organizat manifestări științifice proprii (*Colocviul Priorități de cercetare în Sud-Estul Transilvaniei, Sesiunea Științifică anuală a MNCR și Colocviul literar Acasă la Romulus Cioflec*) (fig. 1)³, iar angajații MNCR au participat la manifestări științifice naționale și internaționale la care au prezentat cele mai relevante aspecte privind arheologia, istoria și etnografia din Estul și Sud-Estul Transilvaniei.

În 2021, MNCR a fost preocupat și de valorizarea patrimoniului prin cele mai diverse *activități adresate publicului larg*. În acest sens, instituția a continuat activitatea expozițională, pe cât a fost posibil în condițiile pandemiei. Totodată, colectivul instituției a căutat să compenseze scăde-

rea drastică a aflului fizic de beneficiari, prin organizarea activităților în *aer liber* și în *spațiul virtual*.

În anul 2021, MNCR a acționat în acord cu strategia culturală stabilită cu ocazia aprobării proiectului de management și anume „...optimizarea și eficientizarea activităților de cercetare, dezvoltare, conservare, restaurare și valorificare a patrimoniului cultural (arheologic, etnografic, istoric-documentar)”. În același timp, în conformitate cu angajamentele asumate, instituția a urmărit *sporirea vizibilității muzeului, diversificarea serviciilor pentru public și creșterea impactului educațional* al activităților sale. În plus, strategia MNCR a fost influențată de restricțiile impuse de pandemie.

Pentru a asigura îndeplinirea în condiții optime a angajamentelor asumate, MNCR a atras resurse umane și economice suplimentare. Mijloacele economice suplimentare cele mai consistente au fost asigurate din finanțarea programelor și proiectelor din surse alternative și din prestări servicii.

Resursele umane și logistice suplimentare au fost asigurate în urma parteneriatelor cu alte muzee, universități și institute de cercetare, organizații non-guvernamentale și administrația centrală și locală.

În conformitate cu strategia culturală a MNCR pentru întreaga perioadă de management s-au efectuat cercetări științifice în domeniul *preistoriei, civilizației dacice, romane și post-romane*. Una dintre prioritățile instituției a fost elaborarea proiectului *Muzeului în Aer Liber de la Covasna*.

Din programele și proiectele de cercetare prevăzute pentru întreaga perioadă au fost realizate cu succes următoarele:

Exploatarea pre- și protoistorică, antică și medievală a sării în Estul Transilvaniei;

- *Dacii în Estul Transilvaniei;*
- *Granița de Est a Daciei romane;*
- *Învățămintul confesional românesc în Estul Transilvaniei (sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XX-lea);*

³ Fotografiele folosite la realizarea ilustrațiilor provin din Arhiva MNCR.

- Conservarea, restaurarea, evidența și clasarea patrimoniului MNCR;
- Îmbunătățirea expozițiilor permanente existente;
- Sesiunea științifică anuală a MNCR;
- publicarea *Caietelor de la Araci* și a revistei anuale a MNCR – *Angvstia*, vol. 24;
- organizarea *Atelierelor creative „Tradiție și Modernitate”* ș.a.

În acord cu prioritățile muzeului aprobate de Ministerul Culturii, MNCR a fost implicat în implementarea *Programului Național Limes*.

Dezvoltarea platformei Web „Muzeul Virtual al MNCR” – muzeu.mncr.ro

Având în vedere restricțiile sanitare, pentru anul 2021 a fost prevăzut un program distinct privind realizarea produselor culturale destinate mediului online și transpunerea expozițiilor și a unor exponate din colecțiile muzeului în format digital.

În acest sens, MNCR a realizat filme documentare de scurt metraj:

- Filmul *Situl arheologic de la Păuleni* (durata 18 minute);
- Filmul *ArheoLog: Jurnal de șantier* (durata 8 minute);
- Filmul *Simbolistica decorului pe vase ceramice din Epoca Bronzului* (durata 5 minute);
- Filmul *Sacrificii umane din epoca bronzului* (durata 6 minute);
- Filmul *Exploatarea preistorică a sării la Băile Figa* (durata 20 minute);
- Filmul *Muzeului Sării* (realizat parțial – Script și filmări); va fi finalizat în anul 2022.

Activitățile aferente acestor proiecte au cuprins realizarea de concepte și scenarii (script), producție executivă de filme, consultanță științifică, participare la filmări cu specialiști ai MNCR (explicații, dialoguri, secvențe din timpul cercetărilor), participare la editare materiale video și audio.

Produsele digitale de realitate virtuală cuprind scanarea siturilor arheologice și a monumentelor istorice cu tehnologia LiDAR portabilă, ca și scanarea 3D a bunurilor de patrimoniu mobil aflate în administrarea MNCR.

Platforma tehnică pentru Muzeul Virtual

A avut loc migrarea „Muzeului Virtual” de pe platforma experimentală *net4u.ro* pe platforma oficială *mncr.ro*. Activitățile aferente au constat în programare aplicații web și baze de date pentru realizarea procesului de migrare și activități de întreținere săptămânale a platformei tehnice care găzduiește Muzeul Virtual.

Dezvoltare de expoziții, secțiuni și teme noi în cadrul Muzeului Virtual

A fost dezvoltată versiunea 2 a Muzeului Virtual al Carpaților Răsăriteni. În acest scop au fost realizate activități complexe de programare în medii de dezvoltare specifice pentru aplicațiile web moderne. Au fost create secțiunile noi de „Memorialistică”, „Noi în presă”, expoziții online precum „Necropola din a doua epocă a fierului de la Olteni”, „Dacii din Estul Transilvaniei”, „Marile Bătălii ale Primului Război Mondial în trecătorile Carpaților de Curbură”. Acestea li se adaugă realizarea unor produse grafice și afișe pentru numeroase evenimente organizate de Muzeu. Aceste materiale au fost difuzate și online (fig. 2).

a lucrat, de asemenea, la platforma tehnică pentru prezentarea revistei *Angvstia* în mediul online și migrarea versiunii electronice (online) a revistei de pe platforma *angvstia.net4u.ro* pe platforma oficială *angvstia.mncr.ro*.

A fost implementat un sistem de promovare a produselor culturale în mediul online; astfel, vizibilitatea MNCR și a produselor culturale propuse publicului din mediul online au cunoscut o creștere importantă.

Proiectul *Scanarea 3D, digitalizarea patrimoniului, crearea produselor culturale digitalizate și lansarea acestora în mediul online* a generat rezultate care au cuprins 5 filme documentare noi, 1 concept de film documentar (care va fi realizat în anul 2022), produse digitale realizate prin scanarea 3D a obiectelor din colecțiile MNCR și a siturilor arheologice; Muzeul Virtual versiunea 2 cuprinde numeroase secțiuni și expoziții noi, precum și platforma online nouă pentru revista *Angvstia*. Toate produsele inovative realizate în cadrul acestui proiect au fost valorificate în mediul online. Produsele și activitățile cu publicul au fost întotdeauna reflectate prin evenimente online.

Parteneriate media naționale și locale

S-au actualizat și utilizat parteneriatele cu publicațiile locale și naționale: *Mesagerul de Covasna*, *Observatorul de Covasna*, *Informația Harghitei*, *Radio România Actualități*, *Radio Tg.-Mureș*, *We Radio*, *Radio Trinitas*, *TVR1*, *TVR3*.

Materiale despre activitățile MNCR au apărut periodic în aceste publicații și pe posturile radio și TV enumerate. În ultimul an s-a pus accentul pe prezența în mod constant a MNCR în mediul virtual prin noile platforme. S-au realizat periodic postări, chiar săptămânal pe paginile de Facebook, Instagram, pe site și pe platforma Muzeului Virtual al Carpaților Răsăriteni. Multe dintre materialele postate au fost preluate de publicațiile locale și naționale și au fost distribuite pe platforme virtuale de specialitate.

Programe finanțate din subvenția acordată de autoritate și stabilite în Planul Minimal al MNCR

Conservarea preventivă și curativă a patrimoniului

Este proiectul desfășurat în imobilele aflate în administrarea MNCR din Sfântu Gheorghe, Araci și Miercurea-Ciuc; a cu-

prins activități de monitorizare permanentă a microclimatului și completarea zilnică a *Jurnalului de Monitorizare a Microclimatului*, ajustarea periodică a acestuia în toate spațiile de păstrare și expunere a patrimoniului; desprăfuirea periodică a obiectelor de patrimoniu; aerisirea obiectelor din materii organice; pensularea obiectelor cu soluția Per-Xil 10 destinată conservării obiectelor de lemn, împotriva atacurilor de carii, fungice și altele; tratarea obiectelor etnografice textile aflate în spații expoziționale și de depozitare; tratarea obiectelor de metal cu Fertan.

Astfel, 250 de obiecte etnografice de lemn, textile, ceramică și metal au fost desprăfuite; 150 obiecte etnografice textile – aerisite; 898 obiecte etnografice textile tratate cu naftalină; 77 obiecte etnografice textile aflate în spațiile expoziționale au fost tratate cu insecticid (K-Othrine); 555 obiecte etnografice din lemn/metal, aflate în depozit, tratate preventiv cu Per-Xil 10. Părțile metalice ale bunurilor culturale etnografice au fost tratate cu Fertan (fig. 3-4).

Restaurarea artefactelor de lemn, ceramică și metal

Au fost restaurate 26 de bunuri culturale; 43 artefacte de lemn descoperite în situri arheologice de exploatare a sării au fost desalinizate și stabilizate; s-a realizat un set de fotografii cu obiectele înainte de desalinizare, în timpul activității de desalinizare și după ce acestea au fost desalinizate; un set de fotografii cu obiectele înainte de restaurare, din timpul activității de restaurare și după ce acestea au fost restaurate; au rezultat 69 FAE identificate și actualizate și 69 fișe de conservare întocmite.

Clasarea patrimoniului în categoriile Fond si Tezaur

Au fost încheiate 4 contracte de cesiune drept de autor între MNCR și experți acreditați; au rezultat 85 dosare comple-

tate în urma expertizelor științifice; 85 de expertize științifice pentru bunurile muzeale arheologice și numismatice și 85 dosare de clasare depuse la Comisia Națională a Muzeelor și Colecțiilor.

Evaluarea patrimoniului

În cadrul proiectului a avut loc întocmirea tabelor cu bunurile culturale, verificarea și înregistrarea bunurilor culturale în Registrul Unic de Inventar (RUI), stabilirea valorilor de intrare a bunurilor culturale și examinarea documentației în cadrul ședințelor Comisiei de evaluare.

Evidența patrimoniului muzeal

S-a desfășurat la Sfântu Gheorghe și Miercurea-Ciuc în perioada ianuarie-decembrie 2021, cuprinzând activități precum: completarea Registrului Unic de Inventar (RUI), completarea fișelor analitice, completarea fișelor de conservare, completarea dosarelor de restaurare și introducerea FAE în baza de date DOCPAT. Numărul fișelor analitice de evidență întocmite în 2021 a fost de 1 512, cu 69 de noi fișe de conservare și 2 029 fișe introduse în DOCPAT.

Expertizarea patrimoniului muzeal în vederea clasării

Până în prezent, MNCR a depus 665 de dosare la Ministerul Culturii. În baza acestora, 253 bunuri sunt clasate cu Ordin de Clasare/Certificat de clasare, iar 412 sunt în curs de clasare. În anul 2021 Muzeul a depus 85 dosare la Comisia Națională a Muzeelor și Colecțiilor în vederea clasării.

Evaluarea patrimoniului cultural administrat de MNCR

În prezent, 7 101 bunuri muzeale cu valoare patrimonială sunt evaluate și înregistrate în evidența contabilă, din totalul de 25 793 bunuri muzeale înregistrate. În anul 2021 au fost evaluate și înregistrate în evidența contabilă 1 385 de bunuri, pentru alte 3 020 de bunuri evaluarea fiind în curs de desfășurare.

Valorificarea patrimoniului. Expoziții itinerate în țară

Expoziția *Dacii din Estul Transilvaniei*, compusă din 20 de planșe, a fost itinerată în intervalul noiembrie – decembrie 2021 la Muzeul Municipiului București, cu o audiență de circa 10 000 de beneficiari (fig. 5). Expoziția a fost prezentată într-un interviu la Radio România. În continuare se urmărește itinerarea expoziției în jud. Covasna, Harghita, Buzău și Brașov.

Expoziția foto-documentară *Românii din fostele Scaune Secuiești și Marea Unire*, care cuprinde 17 placate cu 100 de documente scrise și fotografii referitoare la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, a ajuns la publicul din Brădet (1 februarie – 11 mai 2021) și Târgoviște (15 noiembrie – 31 decembrie 2021). Parteneri ai proiectului au fost Școala Generală „Gheorghe Zaharia” din Brădet, jud. Covasna și Universitatea „Valahia” din Târgoviște, jud. Dâmbovița.

Dezvoltarea proiectului de organizare a *Muzeului în Aer Liber de la Covasna* s-a desfășurat între lunile martie – decembrie 2021, cuprinzând activități precum: fotografierea bunurilor etnografice aflate în patrimoniul muzeului; verificarea și corectarea FAE ale acestora; selectarea bunurilor etnografice cu potențial expozițional ridicat; selectarea și procesarea surselor fotografice și video referitoare la tematica expoziției de bază; documentarea privind arhitectura tradițională țărănească din Sud-Estul Transilvaniei; o reconstituire 3D, cu ajutorul unui software de animație, a *găbănașului* aflat în patrimoniul muzeului, pe baza martorilor fotografici realizați în timpul cercetărilor de teren și a documentării bibliografice.

Astfel, a fost dezvoltat conținutul grupelor tematice *Moara* și *Găbănaș* din componenta etnografică a planului tematic, s-au întocmit 39 FAE pentru bunuri culturale etnografice aflate în administrarea MNCR (măsurate, fotografiate, descrise) și

un set de fotografii cu modelarea virtuală 3D a găbănașului pe baza martorilor fotografici realizați în cadrul cercetărilor de teren. Toate rezultatele vor fi valorizate în proiectul expozițional *Muzeul în Aer Liber de la Covasna*.

Itinerarea expoziției foto-documentare *Marile bătălii ale Primului Război Mondial din trecătorile Carpaților de Curbură – Teledetecție și arheologie aeriană*. Evenimentul a avut loc în intervalul ianuarie – decembrie 2021 la Bran și București, cu sprijinul partenerilor: Muzeul Național Bran și Muzeul Municipiului București. Astfel, expoziția a fost prezentată publicului din orașul Bran (ianuarie – aprilie 2021) și din Municipiul București (decembrie 2021) (fig. 6). Proiectul a ajuns la 1000 vizitatori la Bran și la 10000 vizitatori în București, iar filmul expoziției a adunat 1200 de vizualizări în anul 2021 și o audiență de 10 000 persoane la radio. Expoziția a fost prezentată într-un interviu la Radio România.

Itinerarea expoziției foto-documentare *Sud-estul Transilvaniei în contextul Marii Uniri* a avut loc în perioada ianuarie – decembrie 2021, cu implicarea partenerilor Liceul Teoretic „Mircea Eliade” din Întorsura Buzăului, Școala de Structură din Zăbrăteau, și Biblioteca Orășenească din Întorsura Buzăului. Itinerarea expoziției a avut loc în trei instituții din jud. Covasna, fiind vizualizată de circa 570 de vizitatori.

Itinerarea expoziției *Drumul Sării – Drumul Țării* a avut loc la Muzeul Oltului și Mureșului Superior din Miercurea-Ciuc, jud. Harghita, în perioada ianuarie – decembrie, cu prelungire în 2022. Proiectul expozițional a fost regândit în ce privește conținutul, căpătând și un nou titlu: *Arheologia sării în Transilvania*. Perspectivele în ce privește acest proiect cuprind itinerarea expoziției la Muzeul Municipiului București (trimestrul I 2023) și realizarea unei versiuni digitale pentru Muzeul Virtual al Carpaților Răsăriteni.

Expoziția foto-documentară *Personalități covășnene și harghitene ale Marii Uniri* a fost itinerată în unități de învățământ la Întorsura Buzăului (15 ianuarie – 15 martie 2021); Zăbrăteau (15 martie – 15 mai 2021); în satul Brădet (15 mai – 5 iulie 2021); la Covasna – sediul Asociației Cultural-Creștine „Justinian Teculescu” (15 noiembrie – 28 noiembrie 2021); la Hotel Bradul (28 noiembrie – 30 noiembrie 2021) și la Miercurea-Ciuc (25 noiembrie – 31 decembrie 2021). Proiectul a ajuns în 6 instituții din jud. Covasna și Harghita, numărând 1 296 de beneficiari direcți (vizitatori, participanți la vernisaj).

Itinerarea expoziției foto-documentare *Granița de Est a Provinciei Dacia* a avut loc la Chilieni – Sfântu Gheorghe (15 mai 2021); Călugăreni, com. Eremitu, jud. Mureș (mai 2021); Sânpaul, com. Mărtiniș, jud. Harghita și la Muzeul Județean Mureș, Tg.-Mureș. Evenimentul a fost completat de o proiecție de film documentar cu titlul „Granița de Est a Provinciei Dacia”. Expoziția a adunat 1 592 vizitatori.

Au mai fost itinerate expozițiile: *Formarea și activitatea Gărzilor Naționale în zona Trei Scaune, Ciuc și Odorhei, desemnarea delegaților și participarea la Marea Adunare de la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918* (1 aprilie – 31 decembrie 2021), în orașul Covasna cu sprijinul Asociației Cultural-Creștine „Justinian Teculescu”; expoziția foto-documentară *Situl arheologic Păuleni-Ciuc, jud. Harghita* (septembrie – decembrie 2021), Căminul Cultural din localitatea Păuleni-Ciuc; expoziția foto-documentară *ArheoMicroSpec*, în decembrie 2021 la Universitatea „Valahia” din Târgoviște.

Proiectul *Scanarea 3D, digitalizarea patrimoniului, crearea produselor culturale digitalizate și lansarea acestora online* s-a desfășurat în intervalul ianuarie – decembrie 2021 prin selectarea obiectelor, scanarea acestora, realizarea filmelor documentare de scurt metraj, realizarea conceptului

și scenariului, producție executivă de film, consultanță istorică și de specialitate, participare la filmări cu specialiști ai MNCR (explicații, dialoguri, secvențe din timpul cercetărilor), participare la editarea materialelor video și audio, scanare 3D, prelucrare seturi de date, realizare de modele digitale, publicarea modelelor digitale pe platforme online specializate pentru realitate virtuală, utilizarea modelelor digitale pentru realizarea produselor culturale destinate publicului în mediul online, dezvoltare de expoziții, secțiuni și teme noi în cadrul Muzeului Virtual al MNCR și activități aferente. Au rezultat numeroase filme, scanări 3D și materiale text și foto privind patrimoniul MNCR.

Programul de *Studii de arheologie a peisajului în situri din epoca dacică menționate în repertoriile arheologice din Estul Transilvaniei* a cuprins trei proiecte subsumate.

Proiectul *Sândominic – Colțul Cetății, jud. Harghita* (15 septembrie – 30 septembrie 2021) a cuprins cercetări de suprafață în vederea analizei morfologiei sistemului de terase și a sistemului de fortificare; cercetări de suprafață în vederea evaluării impactului distructiv al exploatării miniere de la Bălan asupra sitului; cercetări de suprafață în vederea identificării de noi situri arheologice care să poată fi corelate cu așezarea fortificată de pe *Dealul Cetății*. Au fost identificate situri arheologice noi, au fost delimitate siturile arheologice anterior menționate în literatura de specialitate și au fost realizate planuri de sit (planuri de încadrare, planuri topografice la diverse scări), modele digitale ale terenului, profile altimetrice, analize geospațiale și seturi de fotografii.

Proiectul *Mihăileni – Dealul Cetății, jud. Harghita* (15 septembrie – 30 septembrie 2021) a urmat aceleași obiective. Și aici au fost identificate situri arheologice noi, au fost delimitate siturile arheologice anterior menționate în literatura de specialitate și au fost realizate planuri de sit (planuri

de încadrare, planuri topografice la diverse scări), modele digitale ale terenului, profile altimetrice, analize geospațiale și seturi de fotografii.

Proiectul *Biborțeni – Cetatea Tiburț, jud. Covasna* (1 octombrie – 15 octombrie 2021), aflată pe dealul de la sud de sat. A avut loc verificarea prin scanare LiDAR de la sol a morfologiei unității de relief pe care a fost ridicată fortificația și realizarea unei ridicări topografice actualizate. Au rezultat planuri de sit și profile altimetrice în numeroase zone ale sistemului de fortificare.

Programul *Cercetare arheologică sistematică la Șoimeni, Păuleni-Ciuc, jud. Harghita și Beclean – Băile Figa, jud. Bistrița-Năsăud* a inclus două proiecte.

Proiectul *Situl fortificat de la Păuleni-Ciuc / Șoimeni – Dâmbul Cetății, com. Păuleni-Ciuc, jud. Harghita* a cuprins verificarea prin metode intruzive a structurilor defensive detectate anterior prin magnetometrie și aerofotogrammetrie în partea vestică, nordică și nord-estică a sitului și raportarea structurilor de fortificație la nivelurile de locuire descoperite în incinta sitului. Cercetările efectuate au relevat mai multe linii de fortificare cu șanțuri și val de pământ (pământ și bolovani de piatră) datând din cel puțin trei epoci/perioade (eneolitic, epoca bronzului, perioada romană târzie) și aparținând unui număr de patru culturi: Cucuteni A, Cio-mortan I, Wietenberg II-III, perioada romană târzie.

Proiectul *Situl arheologic de exploatare a sării de la Băile Figa, oraș Beclean, jud. Bistrița-Năsăud* (20 august – 30 august 2021) a urmărit dezvelirea unei structuri de lemn datată la cca 1000 – 900 î.Chr. (fig. 7). S-a realizat un set de fotografii și filme în timpul cercetărilor, au fost descoperite 6 artefacte preistorice de lemn, piatră și ceramică, mostre de lemn pentru datare radiocarbon, mostre de lemn pentru determinarea speciilor de lemn preis-

toric etc. Beneficiari direcți au fost 300 de muzeografi, cercetători și turiști, care au vizitat situl de la Băile Figa.

Programul de *Cercetare istorică* a cuprins proiectul *Școala românească în Secuime*. Pe baza cercetărilor întreprinse de echipa de proiect la Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Arhivele Naționale Covasna și Brașov, Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” (CEDMNC), a fost fundamentat un proiect de expoziție temporară referitor la învățământul confesional românesc din zona Covasna – Voinești.

Educație muzeală

Proiectul *Dragobetele vestește primăvara* s-a desfășurat la Școala Gimnazială „Andrei Șaguna” din Barcani, Școala Gimnazială „Nicolae Russu”, Școala Gimnazială din Zăbrătau și alte unități de învățământ din zonă. Au avut loc vizite cu ghidaj de specialitate la sediul central și *Prima Școală Românească*, ateliere de scriere cu pana în unități de învățământ, lecții deschise, promovarea punctelor muzeale ale MNCR în unitățile școlare și atragerea de noi vizitatori.

Proiectul *Tradiție și Modernitate, ediția a XIV-a, Sărbătoarea Primăverii, Școala la Muzeu* a avut loc la MNCR, MOMS, Casa Memorială „Romulus Cioflec” din Araci, *Prima Școală Românească din Sfântu Gheorghe* și în unități de învățământ din zonă prin organizarea a 10 ateliere creative și vizite ghidate.

Ultimul Clopoțel la Prima Școală Românească s-a desfășurat la Colegiul Național „Mihai Viteazul” din Sfântu Gheorghe, Școala Gimnazială „Andrei Șaguna” din Barcani, Școala Gimnazială „Mihail Sadoveanu” din Întorsura Buzăului și la Punctul muzeal *Prima Școală Românească din Sfântu Gheorghe* (fig. 8) prin vizite ghidate la sediul central și la *Prima Școală Românească*, ateliere de scriere cu pana în unități de învățământ, lecții deschise și

promovarea punctelor muzeale ale MNCR în unitățile școlare.

Proiectul *Lecții deschise privind istoria, cultura și civilizația din arealul Carpaților Răsăriteni* a cuprins 16 lecții deschise organizate în diferite localități din țară și în mediul online.

Proiectul *Ziua Culturii Naționale la Muzeul Oltului și Mureșului Superior: Eminescu, vers și culoare*, realizat în colaborare cu Colegiul Național „Octavian Goga” și Școala Gimnazială „Liviu Rebreanu” din Miercurea-Ciuc, în ianuarie 2021, a cuprins prezentarea unor materiale video tematice, adresate elevilor, care au oferit repere importante din viața și activitatea poetului Mihai Eminescu și informații referitoare la semnificația zilei de 15 ianuarie.

Proiectul *Mica Unire la Muzeul Oltului și Mureșului Superior* a fost implementat cu sprijinul Școlii Gimnaziale „Liviu Rebreanu” din Miercurea-Ciuc și a constat în prezentarea de materiale video, organizarea unor ateliere creative, pregătite în cadrul activității *Unirea și Domnul ei*.

Proiectul *Ziua Națională a României la Muzeul Oltului și Mureșului Superior* a implicat clase de elevi de la Colegiul Național „Octavian Goga” și de la Școala Gimnazială „Liviu Rebreanu” din Miercurea-Ciuc și a cuprins trei activități cu tema *Povestea Marii Uniri*, adresate elevilor de clasa a III-a și a IV-a și preșcolarilor.

Proiectul *Joc și Sport – Tradiții și competiții* s-a desfășurat la Sfântu Gheorghe, Întorsura Buzăului, Chilieni (fig. 9). Durata: perioada ianuarie – mai 2021. Parteneri în proiect au fost Asociația Sportivă „Ciucăș” din Întorsura Buzăului, Liceul Teoretic „Mircea Eliade” din Întorsura Buzăului, Centrul de Prevenire, Evaluare și Consiliere Antidrog Covasna, Asociația Culturală „Cetatea Dacică Valea Zânelor” din Covasna. Activitățile proiectului au fost: *Cupa Unirii* – tenis de picior în sală, ediția a VI-a (Întorsura Buzăului, ianuarie 2021); *Cupa*

Îndrăgostiților de Tenis de Câmp, ediția a IV-a (Întorsura Buzăului, februarie 2021); *Cupa MNCR de Tenis de Câmp*, ediția I (Sfântu Gheorghe, Chilieni, 15 mai 2021).

Programul de promovare a siturilor arheologice a cuprins evenimente precum: *Ziua Porților Deschise la situl arheologic Păuleni-Ciuc, jud. Harghita* (12 august 2021) (fig. 10-11) și *Ziua Porților Deschise la situl arheologic Băile Figa, jud. Bistrița-Năsăud*, ediția a VII-a (25 septembrie 2021), cu organizarea de expoziții și vizite ghidate.

Comunicări și publicații

A fost editat și publicat un nou număr al revistei *Angvstia* (vol. 25), s-a lucrat la site-ul *angvstia.mncr.ro*, cu completarea arhivei digitale a revistei și afișarea ultimelor două numere pe internet.

A avut loc și lansarea publicației *Caiele de la Araci*, nr. 15 și 16, în cadrul unui eveniment public organizat la Casa Memorială „Romulus Cioflec” din Araci.

Specialiștii MNCR au participat și în 2021 la numeroase manifestări științifice naționale și internaționale, cu susținere de comunicări în cadrul unor conferințe, colocvii, simpozioane. De asemenea, au fost publicate articole și studii în diverse reviste interne și internaționale, cât și volume.⁴

Comunicări susținute la manifestări științifice naționale

Bănică Florina, *Viitorul muzeu în aer liber de la Voinești-Covasna*, Sesiunea Științifică Anuală a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, ediția a XVIII-a, 9 decembrie 2021, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe.

Buzea Dan, *Descoperirile culturii Cucuteni-Ariușd de la Dâmbul Cetății – Várdomb și*

importanța lor pentru cunoașterea acestei civilizații în Depresiunea Ciucului, Colocviul „Priorități de cercetare în Estul Transilvaniei”, Miercurea-Ciuc, 12 august 2021, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni.

Buzea Dan, Popa Alexandru, *Cercetări interdisciplinare realizate în situl eneolitic Cucuteni-Ariușd de la Aninoasa – „La Șezut”, jud. Covasna*, Sesiunea online de comunicări științifice a Muzeului Județean Buzău „milenii teaurizate. Creație și spiritualitate”, ediția 19-a cu tema: *Cercetări interdisciplinare în Carpații de Curbură realizate în cadrul proiectului „Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LiDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de Sud-Est (HiLANDS)”*, Buzău, 5 noiembrie 2021, Muzeul Județean Buzău.

Buzea Dan, Sîrbu Valeriu, Ștefan Dan, Ștefan Maria-Magdalena, Puskás József, *Un sit montan fortificat descoperit la Covasna – „Dealul Sărat”, jud. Covasna. Evaluarea arheologică realizată în 2020 și 2021. Rezultate și perspective*, Sesiunea online de comunicări științifice a Muzeului Județean Buzău „milenii teaurizate. Creație și spiritualitate”, ediția 19-a cu tema: *Cercetări interdisciplinare în Carpații de Curbură realizate în cadrul proiectului „Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LiDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de Sud-Est (HiLANDS)”*, Buzău, 5 noiembrie 2021, Muzeul Județean Buzău.

Buzea Dan, *Trânta ciobănească de la Covasna, tradiție și competiție*, Sesiunea Științifică Anuală a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, ediția a XVIII-a, 9 decembrie 2021, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe.

Herțeg Florin, *Ateliere de pedagogie muzeală organizate la sediul Școlii Confesionale Ortodoxe din Sf. Gheorghe*, Conferință organizată la Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicoale Colan” (CEDMNC).

Herțeg Florin, *Istoricul Școlii Confesionale Ortodoxe din Sf. Gheorghe*, Conferințele online organizate de Centrul Ecleziastic

⁴ Lista comunicărilor, a volumelor și a articolelor și studiilor publicate în 2021 de specialiștii MNCR poate fi accesată și online: <https://www.mncr.ro/rapoarte%20de%20activitate+2021+raport%20manager%202021%20final.html>; http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/M.N.C.R.-Raport%20manag_MNCR_2021_28_02_2022-%20final%20-.pdf.

și de Documentare Mitropolit „Nicolae Colan”.

Herteg Florin, *Noi documente referitoare la salvarea activității Școlii Confesionale Ortodoxe din Sf. Gheorghe (1867-1873)*, conferință în cadrul proiectului „Zilele Andrei Șaguna” ediția a XXIX-a.

Kavruk Valerii, József Puskás, *Importanța sitului de la Păuleni-Ciuc în elucidarea relațiilor Transilvaniei cu Moldova*, Colocviul „Priorități de cercetare în Estul Transilvaniei”, Miercurea-Ciuc, 12 august 2021, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni.

Kavruk Valerii, Munteanu Roxana, Buzea Dan, Puskás József, Ștefan Dan, Ștefan Maria-Magdalena, *Date noi privind dinamica interacțiunilor transmontane în sectorul central și sudic al Carpaților Orientali în mil. V - II a.Chr.*, Sesiunea online de comunicări științifice a Muzeului Județean Buzău „milenii tezaurizate. Creație și spiritualitate”, ediția a 19-a cu tema: *Cercetări interdisciplinare în Carpații de Curbură realizate în cadrul proiectului „Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LiDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de Sud-Est (HiLANDS)”*, Buzău, 5 noiembrie 2021, Muzeul Județean Buzău.

Popa Alexandru, *Arheologia și istoria Frontierei de est a Daciei Romane*, Colocviul „Priorități de cercetare în Estul Transilvaniei”, Miercurea-Ciuc, 12 august 2021, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni.

Popa Alexandru, Buzea Dan, *Trecerea Olului din zona Olteni, com. Bodoc. Preistorie sau epocă romană?*, Sesiunea online de comunicări științifice a Muzeului Județean Buzău „milenii tezaurizate. Creație și spiritualitate”, ediția 19-a cu tema: *Cercetări interdisciplinare în Carpații de Curbură realizate în cadrul proiectului „Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LiDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de Sud-Est (HiLANDS)”*, Buzău, 5 noiembrie 2021, Muzeul Județean Buzău.

Popa Alexandru, *Considerații privind Frontiera de Est a Daciei romane. Castrul de*

la Brețcu și Pasul Oituz, Sesiunea online de comunicări științifice a Muzeului Județean Buzău „milenii tezaurizate. Creație și spiritualitate”, ediția 19-a cu tema: *Cercetări interdisciplinare în Carpații de Curbură realizate în cadrul proiectului „Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LiDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de Sud-Est (HiLANDS)”*, Buzău, 5 noiembrie 2021, Muzeul Județean Buzău.

Popa Alexandru, *Noi date geofizice despre castrul roman de la Boroșneu Mare*, Sesiunea online de comunicări științifice a Muzeului Județean Buzău „milenii tezaurizate. Creație și spiritualitate”, ediția 19-a cu tema: *Cercetări interdisciplinare în Carpații de Curbură realizate în cadrul proiectului „Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LiDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de Sud-Est (HiLANDS)”*, Buzău, 5 noiembrie 2021, Muzeul Județean Buzău.

Ștefan Dan, *Dava de la Poiana în contextul relațiilor dintre daci și romani la Dunărea de Jos*, Sesiunea Științifică Anuală a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, ediția a XVIII-a, Colocviul științific „Arheologia perioadei de trecere de la epoca târzie a fierului la epoca romană în Dacia: contacte și conflicte în secolele I-II p.Chr.”, 10 decembrie 2021, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni Sfântu Gheorghe;

Ștefan Dan, *Investigațiile geofizice și cercetarea prin teledetecție, priorități ale arheologiei moderne*. Colocviul „Priorități de cercetare în Estul Transilvaniei”, Miercurea-Ciuc, 12 august 2021, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni.

Ștefan Dan, Ștefan Maria-Magdalena, *Cercetarea și digitalizarea peisajelor arheologice montane și împădurite din Carpații de sud-est*, Sesiunea de comunicări științifice a Institutului Național al Patrimoniului, București, 14-15 decembrie 2021.

Ștefan Dan, Ștefan Maria-Magdalena, *Dezvoltarea și întreținerea colecțiilor de date spațiale în cadrul proiectului HiLANDS*.

Sesiunea online de comunicări științifice a Muzeului Județean Buzău „milenii tezaurizate. Creație și spiritualitate”, ediția 19-a cu tema: *Cercetări interdisciplinare în Carpații de Curbură realizate în cadrul proiectului „Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LiDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de Sud-Est (HiLANDS)”*, Buzău, 5 noiembrie 2021, Muzeul Județean Buzău.

Ștefan Maria-Magdalena, *Noi descoperiri arheologice cu ajutorul tehnologiei LiDAR în Estul Transilvaniei*, Colocviul „Priorități de cercetare în Estul Transilvaniei”, Miercurea-Ciuc, 12 august 2021, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni.

Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, *Defileul Oltului din Munții Perșani – o cale de acces pentru romani în războaiele dacice?*, Sesiunea Științifică Anuală a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, ediția a XVIII-a, Colocviul științific „Arheologia perioadei de trecere de la epoca târzie a fierului la epoca romană în Dacia: contacte și conflicte în secolele I-II p.Chr.”, 10 decembrie 2021, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe.

Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, Sîrbu Valeriu, *Noi cercetări în necropolele tumulare din teritoriul orașului antic Callatis*, Simpozionul „Cercetări Arheologice și Numismatice”, organizat de către Muzeul Municipiului București și Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, ediția a VII-a, București, 17 septembrie 2021.

Teacă Florentina, *Forme de asociere a oierilor covășneni*, Sesiunea Națională de Comunicări Științifice „Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație”, Ediția a XXVII-a (secțiunea „Etnografie”), Izvoru Mureșului, jud. Harghita.

Teacă Florentina, *Mărturii fotografice din județul Covasna*, Sesiunea Națională de Comunicări Științifice „Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație”, Ediția a XXVII-a (secțiunea „Colecții

și colecționari”), Izvoru Mureșului, jud. Harghita.

Teacă Florentina, *Sântilia voineștenilor: trecut și prezent*, Sesiunea Științifică Anuală a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, ediția a XVIII-a, 9 decembrie 2021, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe.

Comunicări susținute la manifestări științifice internaționale

Popa Alexandru, *Provinzial-römische Architektur im mittleren Dnjester-Tal: Kulturveränderungen und Akkulturation hinter den Grenzen des Römischen Reiches*, Sesiunea online a Institutului de Arheologie din Kyjiv „Imperiul și Barbarii”, 8-9 octombrie 2021; versiunea online: <https://youtu.be/9HDjpr2bXg0>.

Ștefan Dan, *LiDAR prospection in the service of endangered archaeological sites. A case study from the Carpathian Mountains*. XIXth World Congress of International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences / Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques (UISPP), Meknes (Morocco), 2-7 September 2021, Section *Current Research on the Bronze and the Iron Ages / Recherches actuelles sur les Âges des Métaux*.

Ștefan Maria-Magdalena, *Dogs in ritual context during the 1st millennium BC in Thrace*. XIXth World Congress of International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences / Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques (UISPP), Meknes (Morocco), 2-7 September 2021, Section *Current Research on the Bronze and the Iron Ages / Recherches actuelles sur les Âges des Métaux*.

Ștefan Maria-Magdalena, *Between Macedonia and Thrace. Monumental Tombs in Early Hellenistic Callatis*, conferință susținută ca invitat special al Fundației Getty din Los Angeles în cadrul seriei de seminarii „Beyond the Aegean”, Fundația Getty, 19 Noiembrie 2021.

Volume (cărți, cataloage) publicate de către personalul de specialitate din cadrul muzeului

Sîrbu Valeriu, Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Vol. I, Archaeopress, Oxford, 2021.

Teacă Florentina, *Mărturii fotografice: locuri și oameni din județul Covasna*, vol. III, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2021.

Teacă Florentina, *Mocanii voineșteni, străjeri ai românismului în Arcul Carpat transilvan*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2021.

Articole și studii publicate de către personalul de specialitate din cadrul muzeului

Buzea Dan, Garvăn Daniel, Stănică Pandrea, *Up and Down. From Inner Curvature to Northern Wallachia and back during the 5th millennium BC*, *Acta Terrae Septemcastrensis*, Sibiu, 2021, p. 119-136.

Buzoianu Livia, Ștefan Maria-Magdalena, *Callatis in the 4th-3rd c. BC. A political player on a secondary stage of the Diadochi Wars*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 33-39.

Crișan Viorica, Pupeză Paul, Săsăran Luminița, Buzea Dan, *Dacian whetstones from Covasna – Cetatea Zânelor*, *Angustia*, Sfântu Gheorghe, 25, p. 59-74.

Doboreanu Ana, Buzea Dan, Herțeg Florin, *Cărticică pentru Mersu rezbelului în anii 1914-1915-1916 Scrisă de mine Ioan Roșca La Gebirgskanonebateri Rus Retablerungs staczion în Arad Descrierea rezbelului*, *Angustia*, Sfântu Gheorghe, 25, p. 161-178.

Musteață Sergiu, Popa Alexandru, Buzea Dan Lucian, *Din nou despre pieptenii din cadrul culturii Santana de Mureș-Černjachov*.

O descoperire din așezarea Olteni-Cariera de nisip A, Bodoc, jud. Covasna, *Angustia*, Sfântu Gheorghe, 25, p. 149-160.

Puskás József, Dárvás Lóránt, *A Middle Bronze Age pit at Miercurea-Ciuc/Csíksereda-Fodor-Kert (Harghita county, Romania)*, *Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare*, Chișinău, 3, p. 141-164.

Sîrbu Valeriu, Ștefan Dan, Ștefan Maria-Magdalena, Teodor Eugen S., Căndea Ionel, Popa Alexandru, Matei Sebastian, Măndescu Dragoș, Savu Lucica, Munteanu Roxana, Buzea Dan, Kavruk Valerii, Croitoru Costin, Pandrea Stănică, Șuteu Călin, Ciupercă Bogdan, Garvăn Daniel, Vilcu Aurel, Isvoranu Theodor, *Unhiding Forested Landscapes. The Archaeological Index Of South-Eastern Carpathians*, *Journal of Ancient History and Archaeology*, Cluj-Napoca, 8.2, 2021, p. 190-201.

Sîrbu Valeriu, Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, *Concluding Remarks*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 310-317.

Sîrbu Valeriu, Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, Halbac Alexandru, Marțiș Florentina, *Excavating the krepis*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 80.

Sîrbu Valeriu, Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, Ionescu Mihai, *The Mound*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 107-132.

Sîrbu Valeriu, Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, Marțiș Florentina, Halbac Alexandru, *Excavations in the entrance area of*

the dromos, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 217-221.

Sîrbu Valeriu, Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, *Research Objectives and Methodologies*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Vol. I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 7-12.

Sîrbu Valeriu, Ștefan Maria-Magdalena, Teodor Alexandra, Sion Anișoara, Ștefan Dan, Ionescu Mihai, *The Tomb. General considerations*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 160-170.

Ștefan Dan, *Radiokarbon modellier ungausdem Befund 3/2017-2019*, în E. Sava et alii (eds.), *Die Chronologie der vorrömischen Eisen- und frühen Kaiserzeit in Mittel- und Südosteuropa: Probleme und Perspektiven*. Humboldt-Kolleg: Chronologie in den archäologischen Forschungen (Tyragetia International III), Ed. Bons, Chișinău-Berlin 2021 (trimis la redacție).

Ștefan Dan, Ștefan Maria-Magdalena, *LiDAR Views of Bronze and Iron Age Hill - Top Sites in the South-Eastern Carpathians*, *Journal of Ancient History and Archaeology*, Cluj-Napoca, 8.3, 2021, p. 167-214.

Ștefan Dan, Ștefan Maria-Magdalena, *Remote sensing and low-altitude aerial photogrammetry*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Vol. I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 12-15.

Ștefan Maria-Magdalena, *A group of Hellenistic period chamber-tombs in Calla-*

tis: challenging ancient identities, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 51-66.

Ștefan Maria-Magdalena, *Analogies for Documaci sema. Tumuli and monumental funerary markers in Hellenistic times*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 146-151.

Ștefan Maria-Magdalena, *Funerary chamber entrance and access corridor*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 198-217.

Ștefan Maria-Magdalena, Marțiș Florentina, Halbac Alexandru, *Classical and digital stratigraphy*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 22-23.

Ștefan Maria-Magdalena, *Small finds*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 304-307.

Ștefan Maria-Magdalena, *Stratigraphy and integration in the mound construction project*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus*, Volume I, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 138-143.

Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, *Assessing the initial height and visibility significance*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus, Volume I*, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 143-146.

Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, Bochnak Tomasz, *Wall plinths, floor elements and looting pits*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus, Volume I*, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 182-188.

Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, *General layout and dimensions, 3D electrical resistivity tomography interpretation and results*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus, Volume I*, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 77-80.

Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, *Morphological analysis*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus, Volume I*, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 107-109.

Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, *Topographical position: localisation inside the cemetery*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus, Volume I*, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 67-71.

Ștefan Maria-Magdalena, Ștefan Dan, Buzea Dan Lucian, *Noi cercetări arheologice pe Valea Cașinului. Fortificațiile de la Sînzieni Cece*, *Angvstia*, Sfântu Gheorghe, 25, 2021, p. 75-104.

Ștefan Maria-Magdalena, *The Base Masonry*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus, Volume I*, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 133-138.

Ștefan Maria-Magdalena, *The painted decoration of the Documaci tomb against the background of wide nearly Hellenistic funerary artistic trends*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus, Volume I*, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 242-246.

Ștefan Maria-Magdalena, *The story told by the funerary chamber walls. Marble plates. Analogies for the kline-sarcophagi*, în Valeriu Sîrbu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (eds.), *A Monumental Hellenistic Funerary Ensemble at Callatis on the Western Black Sea: The Documaci Tumulus, Volume I*, Archaeopress, Oxford, 2021, p. 188-190.

Teacă Florentina, *Despre mocanii voineșteni, într-o poveste*, *Acta Carpatica*, Sfântu Gheorghe, VII, 2020 (apărut 2021), p. 472-478.

Teacă Florentina, *Păpușarele de caș de la Covasna – valențe etnografice și afective*, *Acta Carpatica*, Sfântu Gheorghe, VII, 2020 (apărut 2021), p. 446-454.

Manifestări culturale-științifice

Colocviul științific *Priorități de cercetare în Estul Transilvaniei*, organizat de MNCR în parteneriat cu Ministerul Culturii, s-a desfășurat la Muzeul Oltului și Mureșului Superior din Miercurea-Ciuc și la situl arheologic Păuleni-Ciuc, jud. Harghita (12 august 2021), iar programul a cuprins prelegerile:

- *Investigațiile geofizice și cercetarea prin teledetecție, priorități ale arheologiei moderne* (Dr. Dan Ștefan);
- *Noi descoperiri arheologice cu ajutorul tehnologiei LiDAR în Estul Transilvaniei* (Dr. Maria-Magdalena Ștefan);

- *Arheologia și istoria Frontierei de Est a Daciei Romane* (Dr. Alexandru Popa);
- *Despre procesul de înscriere pe Lista Patrimoniului Mondial UNESCO a Limesului Daciei Romane, riscuri și oportunități pentru comunitățile locale* (Drd. Andreea Popa);
- *Descoperirile culturii Cucuteni-Ariușd de la Păuleni-Ciuc – Dâmbul Cetății-Várdomb și importanța lor pentru cunoașterea acestei civilizații în Depresiunea Ciucului* (Dr. Dan Buzea);
- *Importanța sitului de la Păuleni-Ciuc în elucidarea relațiilor Transilvaniei cu Moldova* (Dr. Valerii Kavruk, Drd. Puskás József).

Sesiunea Științifică Anuală a MNCR (ediția a XVIII-a) s-a desfășurat online, în perioada 9-13 decembrie 2021, cuprinzând patru secțiuni, în care au fost prezentate comunicări științifice și două mese rotunde. Astfel, sesiunea a cuprins: secțiunea 1 – 9 decembrie 2020, Colocviu Științific *Patrimoniul etnografic din Carpații Răsăriteni: cercetare, conservare, valorizare*; secțiunea 2 – 10 decembrie 2021, Colocviul științific *Arheologia perioadei de trecere de la epoca târzie a fierului la epoca romană în Dacia: contacte și conflicte în secolele I-II p.Chr.*; secțiunea 3 – 11 decembrie 2021, Masa rotundă *Managementul integrat și salvagardarea patrimoniului arheologic. De la concepte teoretice la bune practici și aplicabilitate*; Masa rotundă *Natura, tipologia și valențele patrimoniului arheologic*; secțiunea 4 – 13 decembrie 2021, Masa rotundă *Cooperarea actorilor principali ai salvagărdării patrimoniului arheologic – deziderat imposibil?*

Colocviul literar *Acasă la Romulus Cioflec*, a avut loc la 19 octombrie 2021, în parteneriat cu Filiala Brașov a Uniunii Scriitorilor din România, tratând tematica „Imaginea meleagurilor natale în opera scriitorilor”, cu discursuri privind opera scriitorului Romulus Cioflec și activitatea altor membri ai familiei Cioflec, o dez-

batere despre menirea scriitorului azi, omagierea scriitorului Ion Topolog, lansarea revistei *Caietele de la Araci* nr. 15 și un program artistic oferit de elevi de la Liceul de Artă „Plugor Sándor” din Sfântu Gheorghe și de actrița Camelia Paraschiv Kátai (Teatrul „Andrei Mureșanu” din Sfântu Gheorghe).

Alte manifestări culturale au fost: evenimentul online *Ziua Culturii Naționale la MNCR*; *Ziua universală a iei românești la Miercurea-Ciuc* și *Întâlnire cu autori de literatură din județele Covasna și Harghita*, eveniment în cadrul *Zilelor Andrei Șaguna*, ediția a XXIX-a.

Programe și proiecte finanțate în totalitate din fonduri atrase

a) Programul Național *Limes*. Proiectul subsumat *Elaborarea documentației științifice necesare întocmirii dosarului de înscriere a Frontierelor Daciei Romane în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO* (finanțator: Ministerul Culturii) s-a desfășurat între aprilie și decembrie 2021 și a constatat în cercetarea științifică a componentelor frontierei Daciei romane, Sectorul de Est și valorificarea rezultatelor cercetării în vederea realizării documentației pentru înscrierea în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO a obiectivelor de patrimoniu cultural-istoric ale Frontierelor Imperiului Roman, pe Sectorul de Est al Provinciiei Dacia, efectuarea de cercetări în zona imediat apropiată castrului de la Olteni, monitorizarea curentă a siturilor din lista indicativă aflate pe teritoriile jud. Brașov, Covasna, Harghita și Mureș, precum și completarea și actualizarea Sistemului GIS de evidență computerizată/bazei de date pentru documentarea datelor acumulate pe parcursul activităților în cadrul Programului Național *Limes*.

b) Programul de cercetare *Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LiDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de Sud-Est* (HiLANDS) (apri-

lie – decembrie 2021) a vizat cercetarea sistematică a coridoarelor strategice ce traversează partea de sud-est a Carpaților și care au constituit, de-a lungul vremii, poarta de legătură dintre Transilvania și spațiul danubian și pontic. Obiectivul general al programului este realizat prin explorarea cu ajutorul tehnologiilor de frontieră, a urmelor structurilor arheologice ce marchează peisajul montan împădurit. Au rezultat 24 de situri arheologice cercetate, un site web al proiectului: <http://hIGHLANDS.NET4U.RO/>, un prim volum monografic aflat în lucru, în care sunt prezentate cercetările arheologice și interdisciplinare din partea de sud-est a Munților Carpați, volum ce va fi publicat de Editura Archaeopress, Oxford, UK.

Proiecte subsumate Programului HIGHLANDS:

Evaluarea arheologică a sitului Covasna – Dealul Sărat, jud. Covasna (august–octombrie 2021) a urmărit identificarea și delimitarea exactă a urmelor de locuire și de fortificare a sitului, încadrarea cronologică și atribuirea culturală. A fost descoperit material ceramic fragmentar care poate fi atribuit *perioadei timpurii a epocii bronzului*, cultura *Schneckenberg* (începutul mil. III î.Chr.), *perioadei mijlocii a epocii bronzului*, cultura *Wietenberg* (1800-1500 î.Chr.), și un fragment ceramic din epoca *Latène* (sec. I î.Chr. – sec. I p.Chr.).

Evaluarea arheologică a sitului Zoltan – Nisipărie, comuna Ghidfalău, jud. Covasna (octombrie – noiembrie 2021) a urmărit identificarea și delimitarea exactă a urmelor de locuire și de fortificare a sitului, încadrarea cronologică și atribuirea culturală. S-a intervenit prin studiul topografic al sitului, investigații arheologice realizate în scopul verificării anomaliilor stabilite prin cercetările magnetometrice, având loc cercetări arheologice intrusive. A fost stabilită natura și încadrarea cultural-cronologică (cca 5000 și 4000 cal. BC)

a anomaliilor evidențiate prin cercetarea geofizică în sectorul nordic al sitului, în special sectorul nord-vestic, iar analiza datelor geofizice sugerează aici existența unei incinte fortificate cu șanț.

Cercetarea interdisciplinară a sitului arheologic Sântimbru – Dealul Mic, jud. Harghita (mai-iunie 2021) (fig. 12) a presupus un studiu topografic al sitului, investigații magnetometrice, prelucrarea datelor, integrarea lor spațială, interpretare, realizare de planuri, analize, ilustrații și realizarea unei săpături arheologice de 68 mp.

Cercetarea interdisciplinară a grupului tumular Ocland-Petreni-Sânpaul-Crăciunel, jud. Harghita (octombrie-decembrie 2021) a generat rezultate precum un plan topografic al sitului: o serie de sondaje arheologice în unul din tumuli, cu stabilirea structurii și stratigrafiei complexe a acestuia și a uneia dintre gropile „funerare” ale acestei movile.

Din *Cercetarea interdisciplinară în situl Valea Seacă – Cetatea Cece, jud. Covasna* (iulie-noiembrie 2021) au rezultat hărți, modele digitale, profile și planuri de săpătură. Rezultatele au fost adunate într-un articol publicat în revista *Angvstia*, nr. 25, iar informații și imagini privind noile cercetări au fost incluse în expoziția „Dacii din Estul Transilvaniei”, itinerată de MNCR în mai multe localități din țară, printre care București (Muzeul Municipiului București) și Voinești, jud. Covasna.

Cercetarea interdisciplinară în situl fortificat de la Șoimeni – Dâmbul Cetății, com. Păuleni-Ciuc, jud. Harghita (iunie – noiembrie 2021) s-a concentrat pe verificarea prin metode intruzive a liniilor de fortificare detectate anterior prin magnetometrie și aerofotogrammetrie în partea nordică și nord-estică a sitului. Cercetările au relevat mai multe linii de fortificare cu șanțuri și val de pământ (pământ și bolovani de piatră) datând din cel puțin trei etape de locuire: Cucuteni A, Ciomortan I și II, Wietenberg II-III.

Cercetarea interdisciplinară a sitului arheologic Bixad – Cetatea Vapa, jud. Covasna (iunie-noiembrie 2021) a înregistrat rezultate precum întocmirea de hărți, modele digitale, profile și planuri de săpătură, iar date ale noilor cercetări au fost incluse în expoziția „Dacii din Estul Transilvaniei”.

În perioada august-septembrie 2021 s-a desfășurat programul de *Cercetare interdisciplinară în zona sitului arheologic Covasna – Cetatea Zânelor, jud. Covasna și în situri de epocă dacică menționate în repertoriile arheologice din Carpații de Curbură* (august – septembrie 2021). Cercetările din anul 2021 s-au desfășurat pe Terasa a II-a, în apropierea bastionului, suprafața SPF II. S-a continuat săparea Edificiului II, care probabil avea trei rânduri de stâlpi. Cercetările au relevat materiale arheologice atribuite perioadei respective de locuire și aduc contribuții la dezvoltarea patrimoniului MNCR.

Cercetarea istorică (august – septembrie 2021) a urmărit inventarierea, documentarea și cercetarea „câmpurilor de război” din zona Carpaților de Curbură, precum și a unor opere comemorative de război sau corespondență de război; a rezultat documentarea unor fortificații de tip *Blockhaus* (2 puncte), *Werk A* (1 punct) și un Pichet militar românesc (în localitatea Crasna, jud. Covasna), localizate în Pasul Buzăului pe ruta Crasna-Siriu, în zona fostei granițe dintre Imperiul Austro-Ungar și Regatul României.

Programe și proiecte finanțate din venituri proprii

a) Supraveghere și cercetări arheologice preventive:

- Proiectul de Supraveghere arheologică în cadrul proiectului *Construire sens giratoriu conform PUZ aprobat prin HCL 428/2017 din Sfântu Gheorghe, jud. Covasna*, din care au rezultat un set de fotografii, material arheologic de masă format

din fragmente ceramice, pietre, lipitură și alte materiale;

- *Raportul de cercetare arheologică preventivă în situl arheologic Băile Figa, în zona lucrării Asfaltare drum de legătură cu DJ 172 din Beclean, județul Bistrița Năsăud* (ianuarie – iunie 2021), ce a inclus fotografierea și documentarea obiectelor descoperite, descrierea complexelor, structurilor și profilelor suprafețelor arheologice cercetate, colectarea materialului arheologic, prelucrarea datelor, integrarea lor spațială, interpretare, realizare de planuri, analize și ilustrații;

- Cercetare arheologică preventivă în zona proiectului de modernizare a activității economice proprietar Csiszer Zsombor I.I. prin *Construire și dotare adăpost pentru vaci de lapte și anexe, spații pentru procesare și comercializare* (mai – iunie 2021);

- Supravegherea arheologică a zonei afectată de proiectul *Cariera de argilă Bodoc, jud. Covasna* (2 iunie 2021 – 30 august 2021);

- Evaluare/Diagnostic arheologic a zonei afectate de proiectul *Cariera de argilă Bodoc, jud. Covasna* (august 2021);

- Supravegherea arheologică a zonei afectată de proiectul *Desființare stație de telefonie mobilă Vodafone, Sânpaul, com. Mărtiniș, jud. Harghita* (noiembrie – decembrie 2021);

- Puncte de vedere cu privire la situația arheologică în zona diferitelor proiecte de construcție din jud. Covasna.

b) Programul *Cercetarea patrimoniului* a cuprins proiectele:

- *Informații privind situația învățământului din Trei Scaune, din perioada Dualismului, în presa românească transilvană a vremii;*

- *Studiu pedologic al sitului arheologic de la Păuleni-Ciuc, jud. Harghita*, cuprinzând un set de analize și comparații în ceea ce privește adâncimea, culoarea, textura, pH-ul și incluziunile de natură antropică a probelor analizate;

- *Datarea radiocarbon a vestigiilor* descoperite în situl arheologic Păuleni-Ciuc (jud. Harghita), Zoltan (jud. Covasna) și Orșova (jud. Mureș);

- *Reconstituiri de scene istorice pentru categorii de obiecte istorice, etnografice sau arheologice*, în care au rezultat 30 de desene cu reconstituiri valorificate pe paginile media ale MNCR și pe Muzeul Virtual;

- *Fotogrammetrie de profil arheologic Păuleni-Ciuc (jud. Harghita)*.

În loc de încheiere

Putem concluziona afirmând că în 2021 Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni și-a atins pe deplin obiectivele propuse, prin realizarea programelor și proiectelor cuprinse în Planul Minimal (Anual), completat cu diverse activități suplimentare.

Conform misiunii muzeelor, reglementată și prin cadrul legislativ, MNCR asigură cercetarea, colecționarea, conservarea,

restaurarea, comunicarea și expunerea, în scopul cunoașterii, educării și recreerii publicului local și din afara județului, a celor mai reprezentative mărturii materiale și spirituale care atestă existența și evoluția comunităților umane din zona Carpaților Răsăriteni, în special din jud. Covasna și Harghita.

De asemenea, obiectivul său de activitate constă în coordonarea secțiilor și unităților componente în scopul: gestionării bunurilor culturale și de patrimoniu național, în condiții optime de conservare; cercetării și achiziționării celor mai valoroase bunuri culturale patrimoniu din teritoriu; conservării, restaurării, studierii, fișării, catalogării, evidenței digitale (DOCPAT), evaluării, clasării și depozitării bunurilor din inventarele proprii.

Toate aceste aspecte au fost pe deplin ilustrate prin activitatea complexă a MNCR derulată pe întreg parcursul anului 2021.

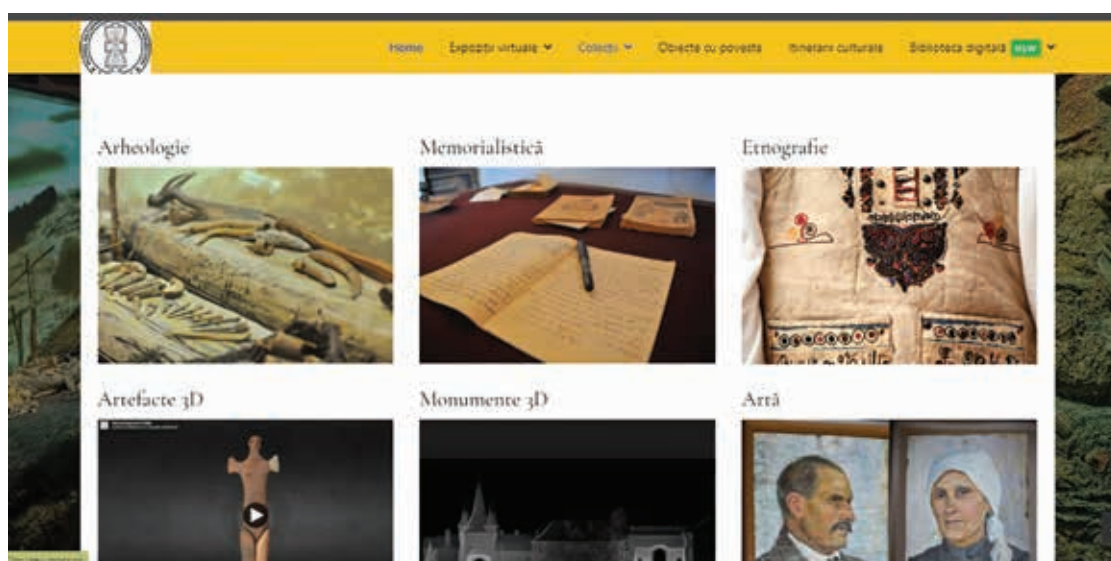

Fig. 1 Întâlnirea scriitorilor din jud. Covasna și Harghita – Colocviul literar „Acasă la Romulus Cioflec” la Casa Memorială „Romulus Cioflec” din Araci, jud. Covasna (foto Cristina Ioana Baubec-Felea).

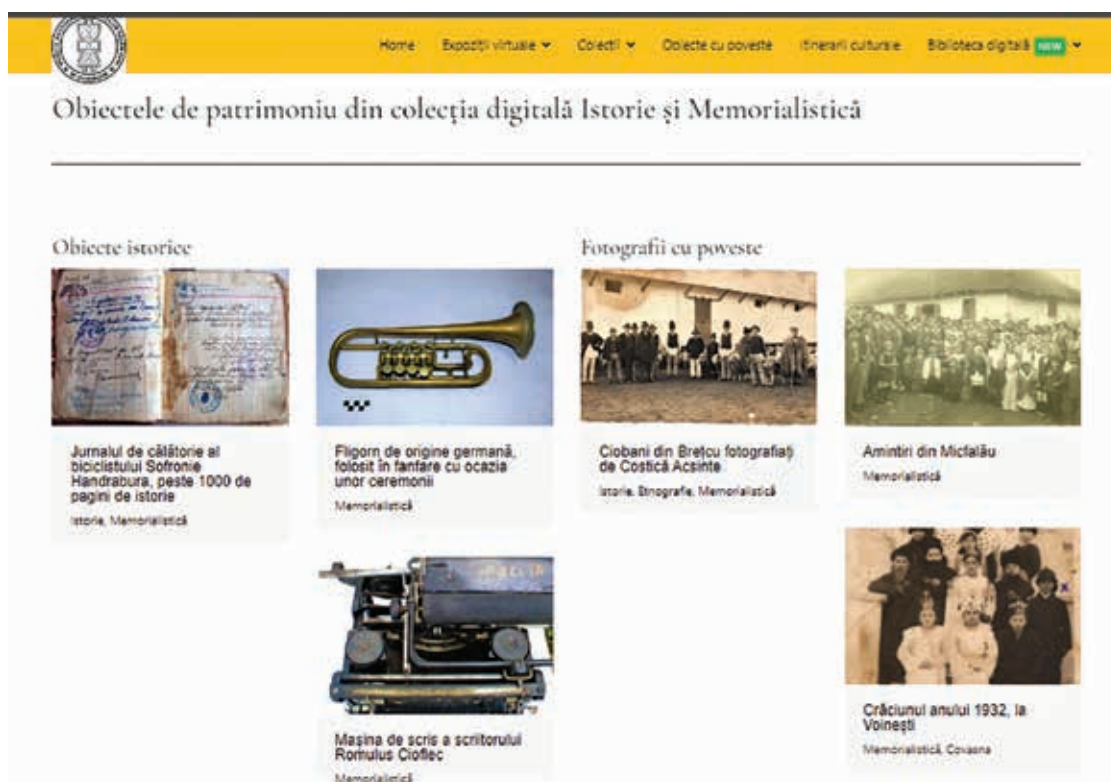
Fig. 1 Meeting of writers from the County of Covasna and Harghita at the “Romulus Cioflec” Memorial House in Araci, Covasna County (photo Cristina Ioana Baubec-Felea).

Fig. 2 Vizitatori la sediul central din Sfântu Gheorghe.
Fig. 2 Visitors at the museum headquarters in Sfântu Gheorghe.

Fig. 3 Muzeul Virtual al MNCR – secțiuni (<https://muzeu.mncr.ro/index.php/mncr-virtual>).
Fig. 3 NMEC Virtual Museum – sections (<https://muzeu.mncr.ro/index.php/mncr-virtual>).

Fig. 4 Muzeul virtual. Colecția digitală de Istorie și Memorialistică.
 (<https://muzeu.mncr.ro/index.php/artefacte/colectii/memorialistica>)
Fig. 4 Virtual museum. The Digital History and Memorial Collection.
 (<https://muzeu.mncr.ro/index.php/artefacte/colectii/memorialistica>)

Fig. 5 Proiecție de film documentar la Căminul Cultural din Păuleni, jud. Harghita.
Fig. 5 Screening of a documentary film at the Cultural Home in Păuleni, Harghita county.

Fig. 6 Sărbătoarea de 1 decembrie la Araci. Lecție deschisă.
Fig. 6 December 1st in Araci. Open lesson.

Fig. 7 Activitatea de conservare preventivă a bunurilor etnografice de lemn din colecția MNCR (foto Mirela Mureșan).

***Fig. 7** Preventive conservation activity of wooden ethnographic goods from the NMEC collection (photo Mirela Mureșan).*

Fig. 8 Activitatea de conservare preventivă a bunurilor etnografice de lemn din colecția MNCR (foto Mirela Mureșan).

***Fig. 8** Preventive conservation activity of wooden ethnographic goods from the NMEC collection (photo Mirela Mureșan).*

Fig. 9 Expoziția foto-documentară outdoor „Dacii din Estul Transilvaniei”, organizată la Muzeul Municipiului București, Palatul Suțu, București (foto Dan Ștefan).

Fig. 9 Outdoor photo-documentary exhibition “Dacians of Eastern Transylvania”, organized at the Museum of Bucharest, Suțu Palace, Bucharest (photo Dan Ștefan).

Fig. 10 Expoziția foto-documentară outdoor „Marile Bătălii ale Primului Război Mondial”, organizată la Muzeul Municipiului București, Palatul Suțu, București (foto Dan Ștefan).

Fig. 10 Outdoor photo-documentary exhibition “The Great Battles of the First World War”, organized at the Museum of Bucharest, Suțu Palace, Bucharest (photo Dan Ștefan).

Fig. 11 Ziua Porților deschise la Băile Figa.
***Fig. 11** Open Day at Băile Figa.*

Fig. 12 Cercetări arheologice sistematice la Beclean – Băile Figa, jud. Bistrița-Năsăud (foto Puskás József).

Fig. 12 Systematic archaeological research at Beclean – Figa Baths, County of Beclean, Bistrița-Năsăud (photo Puskás József).

Fig. 13 Vizitatori la Prima Școală Românească.

Fig. 13 Visitors at the First Romanian School.

Fig. 14 Proiectul cultural-educativ „Sărbătorim împreună ultimul clopoțel la «Prima Școală Românească» din Sfântu Gheorghe” (foto Cristina Ioana Baubec-Felea).

Fig. 14 Cultural-educational project “Celebrating Together the Last Bell at the ‘First Romanian School’ in Sfântu Gheorghe” (photo Cristina Ioana Baubec-Felea).

Fig. 15 Atelier de scriere pe tăblițe la Prima Școală Românească.
Fig. 15 Writing on tablets workshop at the First Romanian School.

Fig. 16 Activități de educație muzeală la Muzeul Oltului și Mureșului Superior,
Miercurea-Ciuc.

Fig. 16 Museum education activities at Muzeul Oltului și Mureșului Superior, Miercurea-Ciuc.

Fig. 17 Proiectul „Joc și Sport”: „Cupa Unirii” – Tenis de picior în sală, ediția a VI-a, Întorsura Buzăului, 24 ianuarie 2021 (foto Dan Buzea).

Fig. 17 “Game and Sport” Project: The Union Cup – Indoor Foot Tennis, 6th edition, Întorsura Buzăului, 24 January 2021 (photo Dan Buzea).

Fig. 18 Joc și sport. Participanți la Cupa MNCR, tenis de câmp.

Fig. 18 Play and sport. Participants at the MNCR Cup, field tennis.

Fig. 19 „Ziua Porților Deschise” la situl arheologic Păuleni-Ciuc – Dâmbul Cetății, jud. Harghita (foto Cristina Ioana Baubec-Felea).

Fig. 19 “Open Day” at the archaeological site Păuleni-Ciuc – Dâmbul Cetății, Harghita County (photo Cristina Ioana Baubec-Felea).

Fig. 20 Expoziția foto-documentară „Situl arheologic Păuleni-Ciuc – Dâmbul Cetății, jud. Harghita”, organizată cu ocazia „Zilei Porților Deschise” (foto Cristina Ioana Baubec-Felea).

Fig. 20 Photo-documentary exhibition “Archaeological site Păuleni-Ciuc – Dâmbul Cetății, Harghita County”, organized on the occasion of the “Open Day” (photo Cristina Ioana Baubec-Felea).

Fig. 21 Cercetare de teren.
Fig. 21 Field research.

Fig. 22 Cercetări arheologice la situl Zoltan-Nisipărie.
Fig. 22 Archaeological research at the Zoltan-Nisipărie site.

Fig. 23 Cercetări arheologice preventive la Sântimbru – Dealul Mic, jud. Harghita
(foto Dan Buzea).

Fig. 23 Preventive archaeological research at Sântimbru – Dealul Mic, Harghita County
(photo Dan Buzea).

Fig. 24 Cercetare arheologică de la Sântimbru, jud. Harghita.
Fig. 24 Archaeological research at Sântimbru, Harghita county.

Fig. 25 Colocviul Priorități de cercetare în estul Transilvaniei.
Fig. 25 Colloquium Research Priorities in Eastern Transylvania.

Fig. 26 Itinerarea expoziției „Personalități covășnene” la Hotel Bradul, Covasna.
Fig. 26 Itinerary of the exhibition "Personalities of Covasna" at Hotel Bradul, Covasna.

Abrevieri / Abbreviations

ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
AnnUnivApulensis	Annales Universitatis Apulensis, Alba Iulia
ArchAus	Archaeologia Austriaca
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest
ArchRozhl	Archeologické rozhledy, Praga
Археологія	Археологія, Київ (Kiew)
ASM Communicationes	Archaeologica Slovaca monographiae. Communicationes
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
BiblArh	Biblioteca de Arheologie
BiblBrukenthal	Bibliotheca Brukenthal, Sibiu
BiblIst	Biblioteca Istorică
BiblMarmatia	Biblioteca Marmatia, Baia Mare
BiblMusApulensis	Bibliotheca Musei Apulensis
BiblMusMarisiensis	Bibliotheca Musei Marisiensis, Tg. Mureș
BiblMuzBistrița	Bibliotheca Muzeului Bistrița
BiblThracologica	Bibliotheca Thracologica
Dacia N.S.	Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne. Nouvelle Série
EphNapocensis	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
GOTARC ser. A	GOTARC Series A, Gothenburg Archaeological Studies, Göteborg
MuzNaț	Muzeul Național, București
PAT	Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum, Cluj-Napoca
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München / Stuttgart
PPMAAEHU	Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cambridge, MA
RevArh S.N.	Revista Arheologică, Chișinău
RevBistriței	Revista Bistriței, Bistrița
RGF	Römisch-Germanische Forschungen, Mainz am Rhein
RJA	Romanian Journal of Archaeology, București
SAM	Studien zu den Anfängen der Metallurgie
SCIV	Studii și Cercetări de Istorie Veche
SCIVA	Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie
StComSatu Mare	Studii și Comunicări Satu Mare
SympThracologica	Symposia Thracologica
TMOM	Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, Lyon
TransRev	Transylvanian Review, Cluj-Napoca
Tyragetia, s.n.	Tyragetia, seria nouă, Chișinău
UpA	Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Bonn

